

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
BALKAN ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

**“SEVDALINKA” VE “İNSANLIK AYAĞA KALK” ROMANLARINDA BOSNA
SAVAŞI’NIN İZLERİNİN OLUŞUMSAL YAPISALCI ELEŞTİRİ YÖNTEMİYLE
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Demet YENER

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cumhuri ASLAN

ÇANAKKALE-2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Sevdalinka” ve “İnsanlık Ayağa Kalk” Romanlarında Bosna Savaşı'nın İzlerinin Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Yöntemiyle İncelenmesi” (The Impressions of Bosnian War in the Novels “Sevdalinka” and “İnsanlık Ayaga Kalk” from the Pointview of Constitutive Structuralist Criticism Method) adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

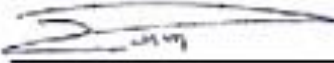
04/01/2018

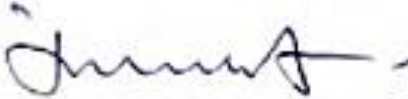
Demet YENER

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Demet YENER'e ait Sevdalinka ve İnsanlık Ayağa Kalk Romanlarında Bosna Savaşı'nın
İzlerinin Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Yöntemiyle İncelenmesi adlı çalışma, jürimiz
tarafından Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı,
Balkan Araştırmaları Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye Doç. Dr. Cumhuriyet ASLAN
(Danışman)

Üye Doç. Dr. M. Devrim TOPSES

Üye Yrd. Doç. Dr. Özkan AYDAR

Tez No : 10176404
Tez Savunma Tarihi : 04.01.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü
04.01.2018

ÖZET

SEVDALINKA VE İNSANLIK AYAĞA KALK ROMANLARINDA BOSNA SAVAŞI'NIN İZLERİNİN OLUŞUMSAL YAPISALCI ELEŞTİRİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Nedeni her ne olursa olsun “savaş” olgusu toplumsal ve bireysel anlamda yaralayıcı, travmatik, kaotik ve kötücül sonuçlar yaratır. Bu sonuçların izleri nesiller boyu atlatılmayan korkular ve iyileşmeyen yaralar bırakır. Bu denli etkili bir olgunun da tarih kadar edebiyat, sosyoloji, psikoloji, sanat ve sinema gibi insan ve toplumu ele alan alanların konusuna dâhil olması kaçınılmazdır.

20. yüzyılın en büyük savaş trajedilerinden biri olan Bosna-Hersek Savaşı da bu anlamda şiir, sinema, müzik, roman gibi birçok alanda konu edilmiştir. Bosna’da yaşanan insanlık dışı uygulamalar ve vahşet edebiyat ve özellikle de romanlar aracılığıyla ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bosna-Hersek gerek tarihsel geçmişi nedeniyle gerekse Müslüman kimliğiyle Türkiye’de her zaman yakından takip edilen ve ilgilenilen bir toplum olmuştur. Dolayısıyla Bosna-Hersek’te yaşanan trajedi Türkiye’de siyasal, ideolojik, politik ve kültürel açılardan ele alınmıştır.

Bu çalışmada, günümüz Türk edebiyatında, roman ve öykü sahasında eserler veren farklı bakış açılarındaki, Hümanist ve İslamcı-Muhafazakâr iki yazarın, Ayşe Kulin ve Ali Erkan Kavaklı’nın, seçilen eserleri, “Sevdalinka” ve “İnsanlık Ayağa Kalk” incelenmiş ve bu eserlere yansıyan Bosna-Hersek Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler, Lucien Goldmann’ın “Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri” yöntemine göre irdelenmiştir. Bu irdelemede ayrıca savaşın daha iyi anlaşılabilmesi için Bosna-Hersek Savaşı’nın tarihsel, toplumsal, ideolojik ve kültürel temelleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmada Bosna trajedisi ‘‘Hümanist’’ bakış açısı ile ‘‘İşlamcı-Muhafazakâr’’ bakış açısı çerçevesinde irdelenmiş, Bosna-Hersek sorununun ortaya çıkış nedenleri ve yaşananlar hakkındaki yaklaşımları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bosna-Hersek, Balkanlar, Osmanlı, Ayşe Kulin, Sevdalinka, Ali Erkan Kavaklı, İnsanlık Ayağa Kalk, Oluşumsal Yapısalcılık, Lucien Goldmann, edebiyat sosyolojisi...

ABSTRACT

THE IMPRESSIONS OF BOSNIAN WAR IN THE NOVELS “SEVDALINKA” AND “İNSANLIK AYAGA KALK” FROM THE POINTVIEW OF CONSTITUTIVE STRUCTURALİST CRİTİCİSM METHOD

No matter what causes it has, the concept of “war” brings chaotic, damaging and wicked consequences with it individually or commonly. Those consequences leave marks of fear and injuries which may not be healed during many years. It is inevitable that this will effect literature, psychology, art, cinema and sociology as much as history itself.

One of the most epic war tragedy of 20th century was the Bosnian-Herzegovinian war and it was the subject of poetry, cinema, art, music, novels and some other fields. Barbarous and inhuman activities which have been occurred during Bosnian wars were explained by literature and novels in details. Bosnia & Herzegovina and it’s sociey were followed closely by Turkey for it’s cultural-historical background and muslim identity. Thus the tragedy that has occurred in Bosnia & Herzegovina was monitored closely in Turkey in aspects of ideology, culture and politics.

In these papers, the humanist and conservative authors’ ,named Ayşe Kulin and Ali Erkan Kavaklı who have works in different field such as poetry and short novels, works were chosen. The chosen works of art were “Sevdalinka” and “İnsanalık Ayağa Kalk”. They were examined in the aspect of Lucien Goldmann’s “Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri” method and consequences of Bosnia & Herzegovina War. This examination also provides wider information about the results of Bosnia & Herzegovina War politicaly, culturaly historicaly and socialy.

In this paper, Bosnia & Herzegovina War was examined in both humanitarian and consevative view. The reasons to cause Bosnia & Herzegovina crisis and the paths to resolve it were also another subject which has been told to readers of this paper.

Keywords: Bosnia-Herzegovina, Balkans, Ottoman, Ayse Kulin, Sevdalinka, Ali Erkan Kavaklı, İnsanlık Ayaga Kalk, Olumsuzsal Yapısalcılık, Lucien Goldmann, literature, sociaolgy...

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

LUCIEN GOLDMANN'IN OLUŞUMSAL YAPISALCI ELEŞTİRİ METODU

1. 1. OLUŞUMSAL YAPISALCI ELEŞTİRİ METODU	5
---	---

BÖLÜM II

OLUŞUMSAL YAPISALCI ELEŞTİRİ METODUNUN İÇERİĞİ

2. 1. Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)	9
2. 1. 1. Anlatıcının Bakış Açıları.....	9
2. 1. 1. 1. Tanrısal Bakış Açısı	10
2. 1. 1. 2. Tekil Bakış Açısı	11
2. 1. 1. 3. Gözlemci Figürün Bakış Açısı	12
2. 1. 1. 4. Çoğul Bakış Açısı.....	12
2. 1. 2. Anlatım Teknikleri	13
2. 1. 2. 1. Tasvir (Betimleme)	13
2. 1. 2. 2. Mektup Tekniği	14
2. 1. 2. 3. Özetleme Tekniği	14
2. 1. 2. 4. Geriye Dönüş Tekniği	14
2. 1. 2. 5. Montaj Tekniği	15
2. 1. 2. 6. Otobiyografik Yöntem	16
2. 1. 2. 7. Leitmotiv Tekniği.....	16
2. 1. 2. 8. Diyalog Tekniği.....	16
2. 1. 2. 9. İç Diyalog Tekniği	17
2. 1. 2. 10. İç Çözümleme Tekniği	17
2. 1. 2. 11. İç Monolog Tekniği.....	17
2. 1. 2. 12. Bilinç Akımı Tekniği.....	18

2. 1. 3. Zaman.....	18
2. 1. 4. Mekân (Yer-Uzam)	19
2. 1. 5. Kişiler.....	20
2. 1. 6. Toplumsal Yapı ve İlişkiler.....	22
2. 1. 6. 1. Siyasal Düzey.....	22
2. 1. 6. 2. Ekonomik Düzey.....	23
2. 1. 6. 3. Kültürel Düzey	23
2. 1. 6. 4. Dinsel Düzey	23
2. 2. Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme).....	24
2. 2. 1. Yazarın Yaşadığı Dönem	24
2. 2. 2. Anlatının Kaynağı	25
2. 2. 3. Tarihsel Çerçeve.....	25
2. 2. 4. Simgesel Çözümleme.....	25

BÖLÜM III

BOSNA TRAJEDİSİ

3. 1. TARİHSEL VE TOPLUMSAL TEMELLERİ.....	27
3. 1. 1. Bosna-Hersek	27
3. 1. 2. Bosna-Hersek Savaşı'na Giden Süreç.....	29
3. 1. 3. Bosna-Hersek Savaşı.....	34
3. 1. 4. Savaş Suçluları	41
3. 1. 5. Türkiye'nin Bosna-Hersek Savaşı'na Yönelik Tutumları.....	42
3. 1. 6. Tarih İçinde Sırlardaki Düşmanlığı Tetikleyen Nedenler	45
3. 1. 7. SONUÇ	52
3. 2. İDEOLOJİK VE KÜLTÜREL TEMELLERİ.....	53

BÖLÜM IV

AYŞE KULİN'İN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

4. 1. Hayatı.....	63
4. 2. Sanatı.....	63
4. 3. Eserleri	65
Öyküleri:	65
Biyografileri:	65
Romanları:.....	65

Diğerleri:	66
------------------	----

BÖLÜM V

SEVDALINKA

5. 1. Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)	72
5. 1. 1. Anlatıcının Bakış Açılıarı.....	72
5. 1. 2. Anlatım Teknikleri	74
5. 1. 2. 1. Tasvir (Betimleme)	74
5. 1. 2. 2. Mektup Tekniği	76
5. 1. 2. 3. Özetleme Tekniği	77
5. 1. 2. 4. Geriye Dönüş Tekniği	80
5. 1. 2. 5. Montaj Tekniği	82
5. 1. 2. 6. Otobiyografik Yöntem.....	83
5. 1. 2. 7. Diyalog Tekniği.....	84
5. 1. 2. 8. İç Diyalog Tekniği	86
5. 1. 2. 9. İç Çözümleme Tekniği	87
5. 1. 2. 10. İç Monolog Tekniği.....	88
5. 1. 2. 11. Bilinç Akımı Tekniği.....	89
5. 1. 3. Zaman.....	89
5. 1. 4. Mekân (Uzam).....	98
5. 1. 5. Kişiler	99
5. 1. 6. Toplumsal Yapı ve İlişkiler.....	109
5. 1. 6. 1. Siyasal Düzey.....	114
5. 1. 6. 2. Ekonomik Düzey.....	118
5. 1. 6. 3. Kültürel Düzey	120
5. 1. 6. 4. Dinsel Düzey	123
5. 2. Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme)	132
5. 2. 1. Yazarın Yaşadığı Dönem	132
5. 2. 2. Anlatının Kaynağı	133
5. 2. 3. Tarihsel Çerçeve.....	133
5. 2. 4. Sembol Çözümleme	133
5. 3. “SEVDALINKA” Romanının Değerlendirilmesi	147

BÖLÜM VI

ALİ ERKAN KAVAKLI'NIN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

6. 1. Hayatı.....	154
6. 2. Sanatı.....	154
6. 3. Eserleri	155
Romanları:.....	155
Hikâyeleri:.....	157

BÖLÜM VII

İNSANLIK AYAĞA KALK

7. 1. Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)	162
7. 1. 1. Anlatıcının Bakış Açıları.....	162
7. 1. 2. Anlatım Teknikleri	163
7. 1. 2. 1. Tasvir (Betimleme)	163
7. 1. 2. 2. Mektup Tekniği	170
7. 1. 2. 3. Özetleme Tekniği	173
7. 1. 2. 4. Geriye Dönüş Tekniği	175
7. 1. 2. 6. Otobiyografik Yöntem	178
7. 1. 2. 7. Leitmotiv Tekniği.....	178
7. 1. 2. 8. Diyalog Tekniği.....	179
7. 1. 2. 9. İç Diyalog Tekniği	180
7. 1. 2. 10. İç Çözümleme Tekniği	181
7. 1. 2. 11. İç Monolog Tekniği.....	182
VI. 1. 2. 12. Bilinç Akımı Tekniği	183
7. 1. 3. Zaman.....	184
7. 1. 4. Mekân (Uzam).....	190
7. 1. 5. Kişiler.....	192
7. 1. 6. Toplumsal Yapı ve İlişkiler.....	201
7. 1. 6. 1. Siyasal Düzey	203
7. 1. 6. 2. Ekonomik Düzey	204
7. 1. 6. 3. Kültürel Düzey	206
7. 1. 6. 4. Dinsel Düzey	215
7. 2. Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme)	220
7. 2. 1. Yazarın Yaşadığı Dönem	220

7. 2. 2. Anlatının Kaynağı	220
7. 2. 3. Tarihsel Çerçeve.....	220
7. 2. 4. Simgesel Çözümleme	220
7. 3. “İNSANLIK AYAĞA KALK” Romanının Değerlendirilmesi	230
SONUÇ	234
KAYNAKÇA	238

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı

AT: Avrupa Topluluğu

BM: Birleşmiş Milletler

HDZ: Hırvat Demokratik Birliği

JNA: Yugoslav Federal Ordusu

NATO: North Atlantic Tactical Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı)

SDA: Demokratik Eylem Partisi

SDS: Sırp Demokratik Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

YSFC: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

ÖN SÖZ

Bosna-Hersek, her yönüyle Balkanlarda ve dünyada dikkatleri üzerine toplayarak ilgi odağı haline gelmiş bir ülke olarak benim de ilgiyle takip ettiğim ve üzerinde çalışmak istediğim bir konu olmuştur. Üzerinde sayısız kitap, makale, roman ve şiir yazılmış, şarkı ve ağıtlar bestelenmiş, filmler çekilmiştir. Bosna-Hersek'te yaşanan trajedi, romanlar açısından da ele alınmış gerek ülkemizde gerekse yabancı ülkelerde çok sayıda roman bu konuya eğilmiştir.

Çalışmamızda Bosna-Hersek sorunu, edebiyat sosyolojisi açısından irdelenmiş, sanatın ve toplumun penceresinden Bosna-Hersek sorunun nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada öncelikle konuya farklı açılarından bakan, Hümanist ve İslamcı-Muhafazakâr olarak nitelendirilebilecek iki roman seçilmiş, bu romanlar, Lucien Goldmann'ın Oluşumsal Yapısalcılık yöntemi uyarınca incelenmiştir. Sonrasında konunun daha kolay anlaşılması ve tarihsel sürecin bilinmesi açısından Bosna-Hersek tarihi hakkında bilgi verilmiş, kültürel-ideolojik bakış açıları sunulmuş ve ardından da romanlar bakış açılarına göre seçilen yöntem uyarınca incelenmiştir. Son olarak da iki farklı bakış açısına göre yazılan romanların ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel farklılıkları karşılaştırılmış, böylelikle aynı olayın farklı bakış açılarından değerlendirilmesi yoluyla ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır.

Günümüz yazarlarından Ayşe Kulin, “Sevdalinka”; Ali Erkan Kavaklı, “İnsanlık Ayağa Kalk”; Sinan Akyüz, “İncir Kuşları”; Berkant Karakaya, “Ağlayan Bosna-Ölüme Giderken”; Nurten Ertul, “Beyaz Zambak”, “Bosna’da Savaş Yüreğimde Kan Gülleri”; Münire Coşkun, “Zlata’nın Öyküsü”, Ülkü Ulurmak; “Drina’da Son Gün” adlı romanlarında ve Ali Koçak, “Karda Kalan İzler” adlı öykü kitabında, Bosna-Hersek Savaşı’nı ve sonrasında yaşananları konu edinmişlerdir.

Bosna-Hersek Savaşı, dünya edebiyatında da Alexandra Cavelius, “Leyla”; Isnam Taljic, “Srebrenitsa’nın Öyküsü”; Nermina Kurspahic, “Çılgılık: Ölümle Direniş Arasında Bir Bosnalının Romanı”; Velibor Çoliç, “Bosnalılar”; Roger Cohen, “Yıkık Evler Kırık Yürekler” gibi eserlere konu olmuştur.

Beni bu konuda çalışmam için yüreklendiren hocam Doç. Dr. Aşkın Koyuncu’ya, tarihsel akışı değerlendirmek için yardımlarını esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Hayrettin İhsan Erkoç’a, yardım ve desteğini esirgemeyen eşim ve hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Levent Yener’e, benimle beraber Bosna-Hersek tarihi okumaya çabalayan minik kızım Derin Yener’e ve her türlü yardım ve desteğini benden esirgemeyen, yol göstericiliği ile beni daha da ileriye taşıyan, deneyimleriyle yol haritamı çizmemde rolü büyük olan danışman hocam Doç. Dr. Cumhuri Aslan’a en içten dileklerle teşekkür ediyorum.

Saygılarımla.

GİRİŞ

Dünyanın her neresinde yaşanırsa yaşansın savaş denen olgu, yaşandığı coğrafyanın da ötesine geçerek bütün dünyaya hem askeri hem de sosyal konularda etki eder. Yaşanan her bir savaşın yarattığı askeri yıkımlar kadar günlük hayata bıraktığı izler de derin ve ağırdır. Doğal olarak zamanla tüm diğer gündelik ve sosyal olaylar gibi savaş da gibi edebiyatın konularından biri haline gelmiştir. Tarihi süreci içinde fazlasıyla savaş ve göç yaşamış olan Bosna-Hersek, aynı sebeplerden dolayı bizim edebiyatımıza da konu olmuştur. Savaşın trajedisi, vahşet, katliama varan eziyetler ve taraflara ait gözü dönmüş davranışlar, çoğu zaman romana yerleştirilen aşk olgusuyla birlikte verilerek okuyucuya sunulur. (Doğan & Hatipoğlu, 2013, s. 1)

Edebiyat, bir toplumu en iyi şekilde yansıtan bir ayna gibidir. Nasıl ki tarih kitapları aracılığıyla bir toplum hakkında istenilen şeyleri öğrenmek mümkünse aynı şekilde bir toplumu anlamak gerektiğinde başvurulacak en iyi kaynak, o toplumun edebiyatıdır. (Güzel, 2014, s. 55)

Edebiyat, toplumu sanatsal bir dille yansıtan her türden eseri içine alan bir olgudur. Roman, şiir, öykü, deneme, hikâye, manzum eser gibi birçok türde sosyal, toplumsal, siyasal, ekonomik, bireysel ve hatta bilimsel içerikli yazınlar, bir toplumun edebiyatını oluşturur. Gerek gerçek olay, kişi ve duygular gerekse kurgusal olay ve kişilerle oluşturulan yazılı metinlerle meydana getirilen edebiyat sayesinde bir toplumun yapısını, kültürünü, değerlerini, dinini, siyasal düzenini, ekonomisini, deneyimlerini ve yaşadıklarını öğrenme ve bazen de tarihine tanıklık etme fırsatı buluruz.

Anlatıyı oluşturan asıl unsur olaydır. Anlatıdaki olay dışındaki her şey, olayın çevresinde bir araya gelerek eseri oluşturur. Olay, gösterme, özetleme, anlatma, örnekleme ve betimlemelerle zenginleştirilerek okuyucuya sunulur. (Akçağ, 2000, s. 11) Edebî türler

içerisinde özellikle roman, güdü ve arzuların yarattığı bulanıklık üzerine akıl yormak, bilincin karmaşıklığını ve belirsizliğini ortadan kaldırmaya çalışmak, kendini bulma ve toplumsallaşma arasındaki uyumu ve ortaya çıkan çatışmaları belirginleştirmek yoluyla (Felski, 2010, s. 40) yazarın bir yandan kendisine bir yandan da toplumla arasındaki ilişkiye yoğunlaşır. Anlatının yaratıcısı olan yazar, bir toplumun içinde yaşar ve içinde yaşadığı toplumda bir öznedir. Ayrıca yazar, yazdıkları sayesinde toplum içinde var olmanın rahatlığını edinir ve topluma yönelik değişik bakış açıları ortaya koyar. Yazarın ortaya çıkardığı bu yazınsal ürün, toplumdaki uzaklaştırılmış, toplumun dışına çıkmış bir akıl olmaktan çok toplumla birebir ilişki kurarak biçim alan ve varlığa gelen bir aklın ürünü kabul edilir. (Goldmann, 2005, s. 24) Anlatıda gerçeklik, çeşitli değişiklikler geçirerek anlatının konusu içine dâhil olur. Anlatıda hiçbir zaman tam bir tarihi gerçeklikten ve örtüşmeden söz edilemez. (Akçağ, 2000, s. 15) Anlatı, yazara, yaşama dair öğrendiği ya da bildiği ne varsa kafasına göre bunları yeniden düzenleme ve birbiriyle ilişkilendirerek anlamlandırma fırsatı veren kurmaca bir dünyadır. (Tekin M. , 2001, s. 8)

Bu çalışmada tarihi bir olay olan Bosna-Hersek Savaşı'nı iki farklı Türk yazarın, Ayşe Kulin ve Ali Erkan Kavaklı'nın, **Sevdalinka** ve **İnsanlık Ayağa Kalk** romanlarında, nasıl bir dil ve bakış açısıyla yansıttıkları aktarılmaya çalışılacaktır. Lucien Goldmann'ın "Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri" yöntemi çerçevesinde roman incelemeleri yapıldıktan sonra Bosna-Hersek Savaşı'nın Yugoslavya genelinde nasıl başladığını ifade eden tarihsel süreç ve dönemin kültürel-ideolojik yapısı anlatılacaktır.

1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek, tarihte benzerine ender rastlanan bir vahşete sahne olur. Asıl korkunç olan, bu akıl almaz vahşetin tüm dünya kamuoyunun gözleri önünde ve bilgisi dâhilinde neredeyse hiç duraksamadan gerçekleştirilmiştir ve sayıları iki yüz elli bini bulan insan öldürülmüş, yüz binlercesi de sakatlanmıştır. Avrupa'da

II. Dünya Savaşı'nın ardından ölü sayısı en fazla olan savaş olarak kabul edilen Bosna-Hersek Savaşı, insanlık tarihi bakımından büyük bir yüz karasıdır. (Erbesler, 2014, s. 13-14)

1995 yılında nihayet Bosna-Hersek Savaşı sona erdiğinde dünya bundan çeşitli şekillerde etkilenmiş ve ülkeler kendilerini bir iç hesaplaşmanın içinde bulmuştur. Müslüman bir halka uygulanan eziyet ve layık görülen vahşetin en etkili şekilde dile getirilebileceği alanlar edebiyat ve sinema olmuş, romanlar yazılmış, şiirler kaleme alınmış, şarkılar bestelenmiş ve sinema filmleri çekilmiştir. Boşnak Müslümanlarla tarihsel ve kültürel ortaklıkları nedeniyle duygusal bağları olan Türkiye'de de edebiyat ve sinema bu soruna karşı duyarlı davranmış ve birçok yazar, şair ve yönetmen bu insanlık trajedisini konu edinmiştir. (Aksoy, 1999, s. 80)

Bu çalışmada Lucien Goldmann'ın "Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri" metodu çerçevesinde ele alınacak olan bu iki roman aracılığıyla edebiyat, toplum, ideoloji ve kimlik arasındaki ilişkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri metodunun yaratıcısı Lucien Goldmann,1913 yılında Romanya'nın başkenti olan Bükreş'te dünyaya gelmiş, 1970 yılının Ekim ayında da Paris'te hayata veda etmiştir. Bükreş Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Viyana'da (Avusturya) bir yıl felsefe okuyan Goldmann, Paris Üniversitesi'nde hukuk ve Sorbonne Üniversitesi'nde de edebiyat eğitimi almıştır. 1956 yılında yine Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat üzerine doktora yapmıştır. 1958 yılından sonra bir yüksekokul yönetmiş ve edebiyat toplumbilimi ile felsefe dersleri vermiştir. (Goldmann, Diyalektik Araştırmalar, 1998, s. 1; Aksoy, 1999, s. 80)

Önde gelen Marksist düşünürlerden biri olan Goldmann, felsefe, toplumbilimi, edebiyat ve edebiyat sosyolojisi alanlarında çalışmalar yürütmüştür. Başlıca eserlerini *Racine* (1972), *Roman Toplumbilimi* (2005), *Aydınlanma Felsefesi* (1999), *Diyalektik*

Araştırmalar (1976), *İnsan Bilimleri ve Felsefe* (1977), *Kant Felsefesine Giriş* (1983) olarak sıralayabiliriz. Ayrıca Lucien Goldmann, kendisi gibi Marksist bir düşünür olan Georg Lukacs'dan da etkilenmiştir. (Aksoy, 1999, s. 80) Goldmann, sınıflı toplum ve sanat ürünleri hakkında da fikirlerini ortaya koymuş ve bu doğrultuda insanların arzularının ve bireysel dünya görüşlerinin hiçe sayılarak değerlendirilmesine kesin olarak karşı çıktığını belirtmiştir. (Sümbüllü, 2006, s. 23)

Lucien Goldmann tarafından "Oluşumsal Yapısalcılık" adıyla geliştirilen yöntem, Marks, Lukacs ve Piaget'nin görüşlerinden hareketle kurulmuş bir edebiyat sosyolojisi yöntemidir. (Tilbe, 2004, s. 95) Günümüzde de Goldmann'ın yöntemi, incelenecek edebiyat metnini hem içsel hem de dışsal anlamda ele alan bütüncüllüğü ile edebiyat sosyolojisi araştırmalarına öncülük etmektedir. (Tiken, 2009, s. 80)

Bu çalışma, Lucien Goldmann'ın ortaya koyduğu Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Yöntemi'nin ne olduğunun açıklanmasından sonra Bosna-Hersek'teki vahşete dair tarihsel akışın ve toplumsal verilerin sunulmasının ardından seçilen eserlerin yöntem uyarınca incelenmesi ve sonuç bölümünün yazılmasıyla son bulacaktır.

BÖLÜM I

LUCIEN GOLDMANN'IN OLUŞUMSAL YAPISALCI

ELEŞTİRİ METODU

1. 1. OLUŞUMSAL YAPISALCI ELEŞTİRİ METODU

Toplumların oluşmalarını, toplumsal yaşam biçimlerini, toplumda bulunan yönetim ve idare biçimlerini, toplumların sosyal gelişimlerini ve toplumu oluşturan gruplar arasındaki ilişkileri konu alan sosyoloji; 1700'li yılların sonuyla 1800'li yılların başlarında Fransız düşünür Auguste Comte'un (1798–1857) çalışmalarıyla bir bilim olma yolunda harekete geçer. Zaman içinde Emile Durkheim (1858–1917) ve Max Weber'in (1864–1920) de katkılarıyla temellerine oturan sosyoloji, 19. yüzyılda bir bilim olarak birini de Edebiyat Sosyolojisi'nin oluşturduğu alt dallara ayrılır. (Gökçimen, 2007, s. 1)

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ve toplum arasında yeni ve doğal bağlar kurmak için kullanışlı ve önemli bir yoldur. Siyasi rejim, kültür kurumu, sosyal tabaka ve dilbilimi problemleri gibi edebi olayları çevreleyen sosyal yapı ve teknik durumları inceler. Bir edebiyat eserini, sanatçı ve üyesi olduğu toplum, düşünsel, estetik ve teknik konularla dilbilimini ilgilendiren konular açısından değerlendirme imkânı sunar. Bu alan, hem edebiyat eseri okuyan bir kitle yaratan hem de bu kitlenin günbegün büyümesini sağlayan bir bilgi dalıdır. (Aydın, 1999, s. 2)

Yazınsal ve sanatsal eserler, üretildikleri dönemde yaşanan siyasal yapılanma, toplumsal olay ve ekonomik şartlardan belirgin şekilde etkilenir. (Beşe, 2006, s. 144) Fransız yazar ve düşünür Lucien Goldmann'ın toplumbilimsel yöntemine göre bir edebiyat metni, bireyin değil esasen toplumun bir anlatımıdır ve bu yöntem, bir eseri taşıdığı bütüncül ve toplumsal gerçeklikler çerçevesinde analiz etmeyi amaçlar. (Atalay, 2007, s. 387) Kendisi

gibi Marksist olan Lukacs'a benzer biçimde Goldmann, kapitalist toplumsal yapıyla yine kapitalist ekonomik yapının romanın türü ile birbirine yakın yapısal özellikler taşıdığını söyler. Bu ifade şu anlama gelir ki; içinde bulunduğu toplumun bir parçası olan yazar, edebiyat metninde bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu toplumsal yapıyı yansıtır. (Tilbe & Tilbe, 2015, s. 188) Sanat adına ortaya konan tüm eserler aslında toplumsal yaşamın farklı biçimlerde yansımalarıdır demek yanlış olmayacaktır. (Gökçimen, 2007, s. 10)

Goldmann'ın Oluşumsal Yapısalcılık Yöntemi, bir edebiyat metninin içkin ve aşkın özelliklerinin bir arada, bir bütünlük içinde incelenmesi olarak ifade edilebilir. (Beşe, 2006, s. 145) Goldmann'ın yönteminde esas olan edebiyat metninin dayandığı toplumsal ve kültürel öğelerden yararlanarak metni bir bütün içinde ele almaktır. Edebiyat metnindeki bu bütünlüğü sağlamak, hem yapısal ve dilbilimsel (içkin) hem de toplumsal ve siyasal (aşkın) yapıların açıklanmasıyla mümkün hale gelir. Bu açıklama, bir döneme ait genel sorunsala bir metnin içine yeni baştan üretilip yerleştirilmiş şekliyle ulaşma fırsatı sunar. (Tiken, 2009, s. 45; Gökçimen, 2007, s. 12) Bir edebiyat metninin içkin özellikleri bize anlama aşamasını; yani dilsel, biçimsel ve toplumsal yapı özelliklerinin incelenmesini ifade eder. Aşkın ya da dışsal özellikleri ise; yazarı, anlatılanın kaynağını ve sembelleri işaret eder. (Beşe, 2006, s. 145) Bu yöntem, ele alınan edebiyat metninde yer alan toplumsal değişme, gelişme ve hatta çelişkiler aracılığıyla toplumsal bir gruba ait dünya görüşünü ortaya çıkararak toplumsal sembelleri anlamlandırmayı sağlayan bir yöntemdir. (Akten, 1999, s. 162) Bir eseri o eserden bir an bile ayrılmadan, uzaklaşmadan, onu kendinden başka hiçbir yere yansıtmadan, kendi için ve kendinde yorumlamak neredeyse olanaksızdır. (Todorov, 2001, s. 34) Goldmann'ın yöntemi, bireylerin değil, toplum bilincinin ortaya koyduğu bir gereklilik gibidir. Bir eserin oluşumu, toplumsal-düşünsel yapılarla ilişkiler kurmadan yapılacak bir iş değildir. Toplumsal ideoloji ile önemli bireysel, yazınsal, düşünsel ya da dinsel eserler, birbirlerine

yüksek derecede uygun ve birbirleriyle yapısal anlamda uyumlu olmalıdır. (Atalay, 2007, s. 400)

Yapısalcılık, kaynağını, dillerin incelenmesinden alır. İnsanlar tarafından kurulan toplumun ve oluşturulan kültürün, birtakım öğelerin gelişigüzel bir araya gelmesinden daha fazlası olduğunu savunur. Toplum ve kültür bir bütünsellik yaratır ve dinamik yasalar tarafından yönlendirilmekte olan değişim olgusuyla beraber özdüzenleme ilkesi uyarınca bir oluşum sürecine girer. (Gökçimen, 2007, s. 5) Yapısalcılık; yazılı eserlerin anlaşılabilir olarak okunmasına, yani içinden geldiği toplumun ve kültürün anlaşılmasına yardımcı olur. Edebiyat metinlerinde yer alan somut veriler aracılığıyla onun derin anlamsal ve simgesel yapısını çözümlenmeye çalışır. (Güzel, 2014, s. 57)

Oluşumsal yapısalcı eleştiri, insani davranışlara ve bireysel bilince dayanarak meydana gelmiş olan toplumsal bilinci konu alan edebi metinlere, anlam yüklü bir yanıt bulmak ve özneye öznenin çevresi arasında dengeli bir yapı oluşturmak için kullanılır. (Sümbüllü, 2006, s. 20)

Goldmann'ın yöntemine göre, bir edebiyat metnini içerik bakımından anlamak için öncelikle biçimini anlamak gerekir. Bunun yanında Goldmann, bireysel sorunların bireye inerek araştırılmasındansa toplumdaki yola çıkarak araştırılmasının daha doğru olacağını savunur. Bu yöntemi önemli ve değerli hale getiren bazı özellikleri vardır. Öncelikle bu yöntem; edebiyat metni, ideoloji, toplum ve okur arasındaki ilişkileri inceler. Sonrasında bunları karşıtlık temeline dayalı, bütünsel ve diyalektik yöntem ile okuyucuya sunar. Diyalektik yöntemine göre; yazar ve edebiyat metninin dönemi karşılıklı bir etkileşim içindedir. Bu aşamada asıl önemli olan edebiyat metnini çevreleyen dönemin sınırları içinde kalmaktır. Bu da tarihsel, siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik olaylar ile metnin geçtiği dönemin buna uygun olacak biçimde değerlendirilmesini sağlar. (Beşe, 2006, s. 146)

Oluşumsal yapısalcı eleştiri, özne ile nesnenin birliğinden beslenir. Anlama ve açıklama aşamalarından oluşan bu kuramda; anlama aşamasında özne ile nesne ilişkisi diyalektik açıdan ele alınırken açıklama aşamasında ise; metnin bütünsel anlamı ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bütünsel bağlamda birbirinin tamamlayıcısı olan bu iki aşama, eserin özünü ve biçimsel unsurlarını toplumsal göstergelerle ortaya koyma fırsatı yaratır (Sümbüllü, 2006, s. 25). Bir diğer ifadeyle Oluşumsal Yapısalcı Yöntem aracılığıyla incelenecek bir edebiyat metni, öncelikle anlama ve açıklama olmak üzere iki aşamada incelenir. İçkin çözümleme de denilen anlama aşamasında, anlatıcının bakış açısı, dil ve biçim gibi unsurlar aracılığıyla anlatımda başvurulan teknikler, zaman, mekân, kişiler ve ekonomik, dinsel, siyasal ve kültürel düzeylerde toplumsal yapı, metnin kendine dönük biçimde incelenir. Aşkın ya da dışsal çözümleme de denilen açıklama aşamasında ise; yazarın öz yaşam öyküsü, anlatının kaynağı ve metindeki simgelerin çözümlenmesi yer alır. (Beşe, 2006, s. 147)

Oluşumsal Yapısalcı yöntem, özellikle edebiyat çalışmalarında “metin dışı” sosyal, tarihsel, kültürel gerçekleri vurgulaması nedeniyle, Toplumcu Gerçekçi yaklaşımın edebiyatın sosyal gerçekliği yansıtması görüşüyle de benzerlik taşır. (Moran, 1994, s. 35) Bu bağlamda Moran, gerçekçi romanı açıklarken, onun çağdaş toplumun sorunlarını yansıtmasının önemi üzerinde durur. Özellikle Lukacs’ın “Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı” adlı eserindeki görüşleri de Oluşumsal Yapısalcı yöntem açısından önemli görüşler içermektedir. (Moran, 1994, s. 54-57)

BÖLÜM II

OLUŞUMSAL YAPISALCI ELEŞTİRİ METODUNUN İÇERİĞİ

2. 1. Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)

Bu aşamada bir metni, farklı unsurların ve bütünselliği oluşturan süreçlerin doğası üzerinden anlamlandırmak amaçlanmaktadır. (Atalay, 2007, s. 399) Bu aşamada önemli olan anlatının içeriği olsa da anlatıdaki toplumsal yapı derinlemesine incelenmez. (Gökçimen, 2007, s. 23) Anlatının analiz edilmesi bakımından oldukça önemli olan bu aşama, aynı zamanda özümleme aşaması olarak da değerlendirilir. (Adıgüzel, 2001, s. 24) Anlatının oluşturulmasındaki yardımcı güçler olan anlatım bakış açıları, yararlanılan anlatım teknikleri, metindeki zaman, seçilen mekân ve romana hayat veren kişiler bu aşamada analiz edilir. (Güzel, 2014, s. 57) Anlama aşaması, anlatıda yer alan temel ilişkilerin nasıl oluşturulduğuna dair temel yapıyı çözümleme fırsatı vermesi açısından da oldukça önemlidir. (Atalay, 2007, s. 401) Tüm bunlardan sonra anlatı, içyapısı, yani içeriği bakımından incelenmiş ve analiz edilmiş olur. Burada yapılan inceleme, açıklama aşamasındaki yorum ve analizlerin kalitesini etkiler. (Adıgüzel, 2001, s. 19)

2. 1. 1. Anlatıcının Bakış Açıları

Anlatıyı oluşturan unsurlar; olay örgüsü ve onun içindeki kişiler, zaman, mekân ve dil olarak tanımlanabilir. Anlatı, kendisini oluşturan bütün bu unsurları yine kendisi altında toplamak suretiyle bir bakış açısı uyarınca yazıldığında bir duruş kazanır. (Gökçimen, 2007, s. 23) Dil-yöntem uyumu da denilen bakış açısı, seçilmiş bir dil ve yöntem uyarınca olayları anlatma biçiminin düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. (Tekin M. , 2001, s. 49)

Bakış açısı, anlatıcı–anlatılan ilişkisi olarak düşünülmelidir. Anlatıda geçen kişiler, seçilen zaman, tasarlanan mekân, toplumsal ilişkiler ve olay örgüsü gibi bileşenler, bakış

açısına göre anlam kazanır. (Adıgüzel, 2001, s. 24) Anlatı için oldukça önemli olan ve diğer unsurları çevresinde birleştiren olay örgüsü, nerede başlayıp nerede bittiği, bu olay örgüsünde konuların çakışma ve uzaklaşma noktaları ile tüm bunların nasıl ifade edileceği gibi birbirinden zor aşamaların her birini biçimlendiren unsur, yazarın eseri için belirlediği bakış açısıdır. (Aktaş, 2000, s. 76)

Anlatıların, tek bir bakış açısına bağlı kalınarak yazılması zorunluluğu yoktur Yazar, anlatının farklı yerlerinde bakış açısını değiştirerek anlatımına zenginlik katabilir. Anlatıdaki dile ait birçok unsura şeklini veren yine anlatıcının kim olduğu, yani bakış açısıdır. (Boynukara, 1997, s. 12)

Yazarın içinde yaşadığı toplumdan ve bu toplumun sahip olduğu dünya görüşünden etkilenerek belirlediği bakış açısı, yazar-anlatı-toplum ilişkisine dair kolay anlaşılır ipuçları sunar. Anlatıdaki olay örgüsüne ait zaman, mekân ve kişilerin okuyucuya kim tarafından aktarıldığı konusunda da yine belirleyici olan bakış açısıdır. Yazar, yazılanlar ve anlatıda kullanılan yöntem gibi unsurlar bakımından da bakış açısı önemli bir belirleyicidir. (Sümbüllü, 2006, s. 37) Bahsi geçen bakış açıları; Tanrısal Bakış Açısı, Tekil Bakış Açısı, Gözlemci Figürün Bakış Açısı ve Çoğul Bakış Açısı olarak sıralamak mümkündür.

2. 1. 1. 1. Tanrısal Bakış Açısı

Yazar, eseri için, olayların dışında ve anlatılanların üzerinde bir konumdadır. Aynı zamanda anlatıdaki kişilerin yaratıcısı ve onlar üzerinde söz hakkı olan kişi de yine yazardır. (Adıgüzel, 2001, s. 25) Burada yazar, anlatısında işleyeceği fikre, konuya ve olaya göre kişiler yaratmak durumundadır. Çoğunlukla yazar ile anlatıcı arasındaki farkı bilmeyen okurun en sık düştüğü hata, anlatıcı ile yazarı birbirinden ayıramamak, onları birbiriyle karıştırmak ya da onları bir ve aynı kişi sanmaktır. Oysa yazar, gerçek dünyaya ait gerçek

bir kişiyken; anlatıcı, kurmaca dünyaya ait kurgusal bir kişidir, karıştırılmamalıdır. (Aktaş, 2000, s. 78)

Kimliğine yaratıcılık yüklendiği için ilahi bir yan ve sınırsız bir güce sahip olan yazar, anlatıdaki kurmaca dünyaya ait her şeyi ve herkesi tüm yönleriyle bilir. (Sümbüllü, 2006, s. 39) Bu bilgiye dayanarak olay, zaman, mekân ve anlatı kişileri hakkında kimi zaman açıklamalarda bulunur ve bu unsurlara ilişkin çeşitli eleştiriler getirir. (Tekin M. , 2001, s. 31)

Yazar, bu bakış açısı sayesinde birçok olayı kolaylıkla aydınlatma şansı bulur ve olaylar hakkında zorluk yaşamadan her şeyi bildiği için rahatça sonuca ulaşır. Anlatının kurmaca dünyasını dışardan gözleyen yazar, anlatı kişilerinin tüm bilgilerine sahiptir. (Gökçimen, 2007, s. 24) Yazar anlatı kişilerinin dış görünüşlerini ve iç dünyalarını tüm ayrıntılarıyla betimleme imkânına sahip olduğu için oldukça avantaj sahibidir. Görüldüğü üzere bu bakış açısı, her şeyi bilme temelinde kurulmuştur. (Adıgüzel, 2001, s. 26)

2. 1. 1. 2. Tekil Bakış Açısı

Yazar, anlatıdaki kurmaca dünyanın içinden biridir, yani bu kurmaca dünya, yazarın da içinde yaşadığı bir dünyadır. Yazarın anlatıda yer alan bir kişi olması, anlatıdaki bu kurmaca dünyaya müdahale etmesini zorlaştırmaktadır. (Adıgüzel, 2001, s. 26) Anlaşılacağı üzere anlatıcı, yine anlatı kişilerinden birisidir. Yazar, olayları anlatıdaki bir kişinin ağzından anlatmaya çalışır. Anlatıcının görüp bildiği şeylerin dışına çıkmadan anlatma işini yürütmek, yazar için son derece önemli bir konudur. (Gökçimen, 2007, s. 24) Anlatıcı konumuna geçen yazar, anlatıda yer alan diğer kişiler ve olaylar hakkında sınırlı bir bilgiye sahiptir. Yazar, anlatının bir kişisi olarak yürüttüğü anlatıcılık işinde yalnızca gözlemediği ve deneyimlediği kadarını bilmesi gerektiği gerçeğine göre yazar. (Aktaş, 2000, s. 100)

Çoğunlukla otobiyografi tarzı anlatı biçimlerinde tercih edilen bu bakış açısı yazara, anlatının iç unsurları hakkında kendi bilgi ve kültür seviyesi düzeyinde hâkimiyet sağlar. (Sümbüllü, 2006, s. 40) Anlaşılacağı üzere bu bakış açısında, anlatıcı ile anlatan kişinin bir ve aynı kişi olduğu unutulmamalıdır. (Tekin M. , 2001, s. 53)

2. 1. 1. 3. Gözlemci Figürün Bakış Açısı

Yazar bu bakış açısında hiçbir şekilde olaya müdahale edemez ve kendini okuyucuya hissettirmeyecek ölçüde gizlenmek zorundadır. Anlatı kişileri okuyucu üzerinde tamamen kendi başlarına hareket ediyormuş izlenimi bırakmalıdır. Anlatımda karşılıklı konuşmalara, göstermelere ve bilinç yansımalarına daha fazla yer verilir. (Adıgüzel, 2001, s. 27)

Yazar bu bakış açısı aracılığıyla anlatı kişilerini dışardan izler ve iç dünyalarını bilmeden onlar hakkında bilgi sunmaya çalışır. (Gökçimen, 2007, s. 25) Bir diğer ifadeyle yazar, anlatısında kendini gizleme endişesi taşıdığı zaman da bu bakış açısını kullanarak yazar. (Sümbüllü, 2006, s. 41)

2. 1. 1. 4. Çoğul Bakış Açısı

Bu bakış açısı, modern yazına geçişle birlikte gelen bir yeniliktir. Artık anlatı, tek merkezden, yani kişi, olay, zaman ve mekâna bir kişinin penceresinden bakarak ve tek boyutlu yansıtarak kurgulanmak yerine anlatı dünyasının dışında gerçek ve çok boyutlu dünyayı yansıtarak kurgulanmaya başlanır. (Adıgüzel, 2001, s. 27)

Bu bakış açısı, anlatıdaki tek merkezden anlatma uygulamasının eksik yönlerini tamamlama amacına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Artık olay, kişi, zaman ve mekâna sadece bir kişinin bilinç penceresinden bakmaktansa çok boyutlu şekilde bakılmaya başlanarak anlatımı çeşitlendirmek mümkün hale gelmiştir. (Tekin M. , 2001, s. 57)

Eserini bu bakış açısıyla yazmayı tercih eden yazar, anlatıcı kişinin varlığını en aza indirerek anlatının olaylarını sahneleme yoluyla aktarma şansı bulmuştur. (Sümbüllü, 2006,

s. 42) Bu sayede olaylar okuyucuya birden çok yol kullanarak ve bilinç vasıtasıyla aktarılmış olur. Anlatıdaki olay, zaman, mekân, kişi ve objeler değişik bakışlarla ifade edilebilme özgürlüğüne kavuştuğu için yeni ve farklı boyutlar kazandırılmış olur. (Gökçimen, 2007, s. 26)

2. 1. 2. Anlatım Teknikleri

Anlatım teknikleri, okuyucu için anlatının nasıl anlatıldığını, gösterildiğini ve yansıtıldığını ortaya koyan bir sanattır. Anlatı; kişi, zaman ve mekân üçgeninde oluşturulan bir kurmaca olduğu için inandırıcılığı ve sağlamlığı artırmak açısından farklı anlatım tekniklerine başvurulması esastır. (Gökçimen, 2007, s. 26; Adıgüzel, 2001, s. 28)

2. 1. 2. 1. Tasvir (Betimleme)

Bu teknikle akılda tasarlanan bir şeyi, söz ya da yazı yoluyla anlatarak karşındaki kişinin gözünde ve zihninde canlandırabilmek esastır. Diğer bir ifadeyle kişiler, olaylar, zaman, mekân ve insan ilişkilerinin söz aracılığıyla resmini çizerek okuyucuya iletilmek amaçlanır. (Adıgüzel, 2001, s. 28) Yazar, anlatıdaki unsurların daha kolay anlaşılmasını sağlamak ve anlatımı akıcı hale getirmek için anlatımında öznel ve nesnel tasvirlerden yardım almaktadır. (Sümbüllü, 2006, s. 42) Soyut olay ve durumlar, insan zihninde ancak somut nesnelere aracılığıyla canlandırılabilirdiği için anlatıda bu somutlama işlevini yerine getiren bu teknik, aynı zamanda kolaylaştırıcı yönüyle tasvir, yani betimlemedir. (Gökçimen, 2007, s. 26)

Eğer anlatıdaki tasvirler tamamen gerçeklere dayanan bir olaya, bir mekân veya bir kişi olduğu gibi anlatılıyorsa *nesnel tasvir* yani *realist (objektif) tasvir*, eğer anlatıdaki tasvirler yazarın hayal dünyasına ait bir kurmacaya dayanıyorsa *öznel tasvir* yani *romantik (sübjektif) tasvir* söz konusu demektir. (Adıgüzel, 2001, s. 29)

2. 1. 2. 2. Mektup Tekniği

Anlatıdaki kişilerin duygu ve dűřünceleri, okuyucuya yine o kişiler vasıtasıyla bir haberleşme aracı olan mektup sayesinde iletilir. Bu sayede yazar, anlatıdaki kişilere ait duygu ve dűřünceleri daha kolay aktarma fırsatı bulur. (Adıgűzel, 2001, s. 29) Bir ya da farklı birkaç kiři tarafından yazılmış mektuplar anlatıya çoğul bakış ağısı kazandırması bakımından da tercih edilir. (Gökçimen, 2007, s. 27)

2. 1. 2. 3. Özetleme Tekniği

Anlatının kurmaca dünyasında bulunan her olayı, her kişiyi ve her ayrıntıyı bütün yönleriyle anlatmak, eseri boyut olarak olumsuz yönde etkiler. Ayrıca bu gereksiz anlatı kalabalığı anlatının akıcılığını bozarak okuyucuyu ayrıntılarda boğacaktır. Bu sebeple yazar, bazı bilgileri özet halinde sunmayı tercih eder. (Adıgűzel, 2001, s. 30) Çünkü yazar gereksiz buluyorsa bir olayın tamamını anlatmaya mecbur değildir. İstenmedik ayrıntılardan bu teknikle sıyrılma fırsatı bulan yazar, aynı zamanda tekrara dűřme olasılığını da azaltmış olur. (Gökçimen, 2007, s. 27)

Anlatıdaki olay, kişi, zaman ve mekân gibi unsurları en belirgin özelliklerini vererek anlaşılır biçimde iletmek bakımından önem taşıyan özetleme, gereksiz ayrıntıları ortadan kaldırır ve bu yolla da yazar, kendisini okuyucuyu sıkma tehlikesinden korumuş olur. (Sümbüllü, 2006, s. 43)

2. 1. 2. 4. Geriye Dönüş Tekniği

Anlatının temel unsurlarından biri olan zamanla ilgili bir kullanımdır. Anlatı temelde zaman bakımından geçmişe dayanır. Anlatılırken şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zamandan hangisi kullanılırsa kullanılsın yine de yazar bazı yerlerde hikâye zamanı dışındaki olayları aktarmak için geriye dönüşler yapar. Herhangi bir anlatı kişisinin hayatı anlatı zamanından yani öyküleme zamanından başlamaz. Anlatı kişisinin geçmiş hayatı,

psikolojisi, duyguları ve diğer tüm yönleri hakkında okuyucuyu bilgilendirmek gerektiğinde bu teknik kullanılabilir. (Adıgüzel, 2001, s. 30) Olayın anlatıldığı zaman dilimi içinde bazen gerekli tüm bilgiler verilemez; çünkü yazar anlatı kişisini ve olayı, geçmişe dayanarak açıklamak isteyebilir. (Gökçimen, 2007, s. 27) Anlatıyı oluşturan içsel unsurların ait olduğu zamanlar hakkında bilgi verebilmek için anlatı zamanının dışında geriye dönük olarak yapılan anlatımlar anlatının çözümleyici özelliğini güçlendirir. (Sümbüllü, 2006, s. 44)

Bu tekniğin üç farklı uygulama biçimi bulunmaktadır. *Dar anlamda geriye dönüş*, öykü zamanından kısa süre önce olmuş olayların aktarılmasında kullanılır. *Yapıcı geriye dönüş*, olay ve kişilerin ayrıntılı olarak anlatılması için yapılan geniş kapsamlı geriye dönüşlerdir. (Adıgüzel, 2001, s. 30) Kişiler ya da olay hakkında merak uyandıran birçok konuda okuyucuyu yanıtlamak için de kullanılabilir. *Çözücü geriye dönüş*, polisiye romanlarda var olan bir sorunu çözmek amacıyla kullanılır. (Adıgüzel, 2001, s. 31; Gökçimen, 2007, s. 28)

2. 1. 2. 5. Montaj Tekniği

Yazarın anlatıda bulunmasını istediği anonim ya da bireysel nitelikteki bir metni, söz veya yazıyı kalıp olarak anlatıya eklemesidir. Anlatıyı zenginleştirmek için önemli bir tekniktir. (Adıgüzel, 2001, s. 31) Anlatının içine tarih, folklor, psikoloji ve felsefe gibi alanlardan bazı materyaller girmeye başlayınca ortaya çıkan bu teknik sayesinde anlatılan olayın gidişatına göre seçilip montajlanan ürünler, anlatıya farklı bir renk ve ahenk kazandırır. (Gökçimen, 2007, s. 28). Anlatılarda, anlatılanlara akıcı ve canlı bir özellik kazandırmak için yapılan edebi, bilimsel ya da felsefi alıntılama yöntemi olarak sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. (Sümbüllü, 2006, s. 45)

2. 1. 2. 6. Otobiyografik Yöntem

Anlatıcının kendi hayatını anlattığı eserlerde kullanılan bir tekniktir. Tekil bakış açısıyla yazılan bu tür eserlerde yazar, okuyucu ve kendisi arasında doğrudan bir ilişki kurar ve okuyucuya kendi kendini anlatır. Anlatıcı aynı zamanda anlatı kişisi olduğundan en büyük risk inandırıcılıktan uzaklaşmamaya dikkat etmektir. (Adıgüzel, 2001, s. 31)

Bu yöntemi tercih eden anlatılarda bireyden topluma doğru işleyen bir anlatım söz konusudur ve bu sebeple de anlatım birey merkezlidir. (Sümbüllü, 2006, s. 46) Bu tekniği kullanan yazar, birinci tekil kişiyle, yani 'ben' diliyle, yazar. Anlatan da anlatılan da aynı kişi olduğu için anlatım çeşitli noktalarda oldukça sınırlı kalır. Kendisi de bir anlatı kişisi olan yazar, olaylara sadece bu kişinin bildiği kadar dâhil olabilir ve olanlar hakkında ancak bu kadar bilgi verebilir. (Gökçimen, 2007, s. 28)

2. 1. 2. 7. Leitmotiv Tekniği

Anlatıda ahenk sağlamak ve anlatıma canlılık kazandırmak için anlatı içinde sık sık tekrar eden sözler, anlatı kişilerinin karakterlerini gösterecek biçimdeki belli hareketler (belli şartlar altında tekrarlanan mimikler) ve konuşma biçimleri (bir kelimenin dikkat çeken telaffuzu) kullanılır. (Adıgüzel, 2001, s. 32) Anlatıda tekrar edilen kelime, cümle veya şiir gibi materyaller de Leitmotiv çerçevesinde değerlendirilir. (Gökçimen, 2007, s. 29)

2. 1. 2. 8. Diyalog Tekniği

Anlatının gidişatını belirleyen olay, mekân ve kişiler konusunda okuyucuya gereken bilgiyi vermek ve anlatımı daha da güçlendirmek için kullanılır. (Sümbüllü, 2006, s. 47) En temel anlatım biçimlerinden birisidir. Anlatıdaki kurmaca dünyada anlatım açısından inandırıcılık yaratmak ve olayları açıklığa kavuşturmak bakımından önemlidir. Karşılıklı konuşma biçiminde kullanılan bu teknik, anlatıdaki kişilerin tanıtılması bakımından da önemlidir. (Adıgüzel, 2001, s. 32) Öykülemeyle kurgulanmış bir anlatımla oluşturulmuş

anlatılarda bu teknik olmazsa olmaz denilebilecek bir araçtır. Bu sayede anlatı ile gerçek hayat ilişkilendirilir ve iç diyaloglar sayesinde iki insan, iki nesne veya iki etken birbirine bağlanmış olur. (Gökçimen, 2007, s. 29)

2. 1. 2. 9. İç Diyalog Tekniği

Anlatı kişilerinin, kendi iç dünyalarında sanki karşılarında biri varmışçasına konuşturulmasına dayanır. Bu teknik daha çok, anlatı kişilerinin iç dünyasını ve psikolojisini açıklamak amacıyla kullanılır ve bu teknikte kullanılan tümceler gramere uygun olarak yazılmalıdır. (Adıgüzel, 2001, s. 33) Tümceler konuşma gibi biçimlenir ve bu sayede anlatı kişilerinin psikolojileri ve anlık duygu değişimleri okuyucuya çok daha kolay verilebilir. (Gökçimen, 2007, s. 29) Yazar eğer anlatı kişileri ile okuyucuyu yüz yüze getirmek isterse bu iç konuşma dediğimiz teknikten faydalanır. (Sümbüllü, 2006, s. 47)

2. 1. 2. 10. İç Çözümleme Tekniği

Anlatıcı, anlatı kişilerinin duygularını ve düşüncelerini okuyucuya objektif bir tavırla aktarırken bu tekniği kullanır. Anlatının başarı göstergesi anlatıcının tarafsızlığı ile doğru orantılıdır. (Adıgüzel, 2001, s. 33) Yazarın, anlatının akışı içinde araya girip o anlatı kişisine ait duygu ve düşüncelerini iletmesi şeklinde uygulanır. Çözümleme bölümü gramer açısından düzenli tümcelerden oluşmalıdır. (Sümbüllü, 2006, s. 48) Bu sayede yazar, anlatı kişilerinin duygularını ve düşüncelerini olayı anlattığı sırada yine kendisi verebilir. (Gökçimen, 2007, s. 30)

2. 1. 2. 11. İç Monolog Tekniği

Anlatıcı araya girmeden anlatı kişisi ile okuyucu karşı karşıya getirilir ve anlatı kişisi kendi iç dünyasında kendi kendisiyle konuşturulur. Böylelikle anlatı kişisi, kendi psikolojisini yine kendi ağzıyla kendisi anlatmış olur. (Adıgüzel, 2001, s. 33) Bu teknik sayesinde okuyucu ve anlatı kişisi yüz yüze getirilir ve anlatı kişisi, düzensiz cümleler

kurarak kendi kendisiyle konuşur. (Sümbüllü, 2006, s. 48) Okuyucu, dilbilgisi kurallarına göre düzenlenmiş tümcelerle anlatı kişilerinin iç dünyalarına yolculuk yapma fırsatı yakalar. Bir uyum ve ahenk içinde, doğal ve yalın; ama konuşma dilinden apayrı tümcelerle kişiyi kendi kendisiyle konuşturan yazar, bu sayede anlatı kişinin içini okuyucuya açar, onu okuyucu karşısında belirli yönleriyle şeffaf hale getirir. (Gökçimen, 2007, s. 30)

2. 1. 2. 12. Bilinç Akımı Tekniği

Anlatı kişisine ait duygu ve düşüncelerin okuyucuya düzensiz bir biçimde aktarılması biçiminde yapılır. Tümceler düzensizdir; çünkü anlatı kişinin bilinçaltındaki duygular, araya anlatıcı ya da yazar girmeden aktarılır. Anlatı kişinin zihni de kurduğu tümceler de bir hayli karışıktır. Bu teknikte zihinsel alan, söz sanatları, imaj ve semboller aracılığıyla anlatı kişinin kendini ortaya koyması söz konusudur. (Adıgüzel, 2001, s. 34) Adeta anlatı kişisine ait iç dünyanın dışa yansıtılmasıdır. Anlatılarda sınırlı bir dünyadan sınırsız bir dünyaya geçişi olanaklı kılarak anlatıya farklı bir boyut kazandırır. (Gökçimen, 2007, s. 31) Düzensiz tümceler yardımıyla anlatı kişilerine ait duygu ve düşünceleri birbirinden kopuk halde arka arkaya sunulur. Bu teknik sayesinde anlatının etkileyciliği artırılmış olur. (Sümbüllü, 2006, s. 49)

2. 1. 3. Zaman

Zaman da tıpkı bakış açıları ve anlatım teknikleri gibi anlatıyı meydana getiren iç unsurlardan biridir. Anlatmaya dayalı olan anlatılarda, okuyucunun olanları belli bir düzen, sıra ve mantıkla algılamasını sağlayabilmek gerektiğinden anlatmanın bir zamanı bulunur. Anlatıda olayın geçtiği zaman, anlatıldığı zaman ve algılandığı zaman biçiminde üç farklı zaman alanından söz edilebilir. Her yazar zaman unsurunu anlatısında kendi istediği şekilde kullanabilir. Anlatıda anlatım dili geçmiş zaman, şimdiki zaman ya da gelecek zaman olarak belirlenebilir. Anlatım esnasında kronolojik ya da tarihsel bir sıra izlenebilir. Anlatıda,

“fabula zamanı” ve “öyküleme zamanı” olmak üzere iki farklı zamandan söz edilebilir. Fabula zamanı, anlatılan olayların içinde geçtikleri varsayılan zamanı ifade ederken; Öyküleme zamanı, anlatının okunması için gereken zamana karşılık gelir. (Adıgüzel, 2001, s. 35)

Anlatının daha iyi anlaşılması için daha akıcı hale gelmesi için bazen anlatı içinde kopmalar, bazen geri bazen de ileri gidişler ya da aynı zamanın farklı biçimlerde tekrarları gibi yazınsal hareketlilikler yapılır. Bu yazınsal hareketlilikler, bakış açısı ve anlatıcıyla beraber anlatının anlamlandırılmasına da fayda eder. (Sümbüllü, 2006, s. 51)

Anlatıdaki olay, daha çok hangi anlatı kişinin etrafında biçimlenirse, anlatının çekirdeği o kişi tarafından belirlenir. Böylelikle anlatı içerisinde baş kişi ya da öne çıkan kişiler aracılığıyla anlatının çekirdek zamanı saptanır ve onlara eklenen “eşzaman” ya da “art zaman” bulunarak, çekirdek zamana eklenir. (Gökçimen, 2007, s. 33)

Anlatıda zaman ve anlatının bakış açısı, anlatıcıdan bağımsız bir zaman olamayacağı için, birbiriyle yakından ilişkilidir. Çünkü yazar, tercih ettiği bakış açısına uygun bir zaman seçerek yazma eylemini sürdürür. Buna göre yazar kronolojik biçimde mi yoksa ileri-geri gidişlerle mi anlatacağına kurduğu olay örgüsü ve yarattığı kişiler doğrultusunda kendisi karar verir. (Adıgüzel, 2001, s. 36)

2. 1. 4. Mekân (Yer-Uzam)

Anlatıda mekân, anlatının baş kişinin psikolojisini bir yönüyle etkilerken diğer yönüyle de yönlendirir. Nasıl ki bir insanı içinde yaşadığı çevresinden kopuk düşünemiyorsak, aynı şekilde anlatıyı da içinde geçtiği mekândan ayrı düşünemeyiz. Anlatı, yansıtma yani “mimesis” yöntemi aracılığıyla oluşturulan bir yazın biçimidir. Olay, kişiler, mekân ve zamanı gerçek dünyadan alarak yeniden şekillendirme yoluyla anlatısı içine alan yazar, mekânı da yine aynı şekilde insan hayatından aktarır. (Gökçimen, 2007, s. 33)

Yazar, anlatıda okuyucuya olayları bir bütün halinde aktarabilmek için zamana ihtiyaç duyduğu gibi bir de mekâna ihtiyaç duyar. Gerçekçi bir mekân, daima inandırıcılığı artırır ve ayrıca mekân, olay örgüsünün sağlamlığı açısından da oldukça etkili ve önemlidir. Mekânın, anlatıda iç tutarlılığı sağlayabilmesi, gerçekçi ya da hayali bir mekân olmasından çok daha fazla önemlidir. (Adıgüzel, 2001, s. 36)

Anlatı ve onun içindeki olay örgüsü, onlarla uyumlu bir mekâna oturtulmazsa anlatının hem tutarlılığı hem de anlaşılabilirliği tam olarak sağlanamaz. Olayların yaşandığı çevre, içinde yaşanılan toplum, anlatıdaki kişiler ve iletişim örgüsünün içinde geçtiği ortam açısından mekân, anlatının en az diğerleri kadar vazgeçilemez bir unsurdur. (Sümbüllü, 2006, s. 52)

Anlatıda olay, ana maddeyi oluşturmasına rağmen yazar, birden fazla yardımcı olay da yaratabilir. Genellikle ana olayı destekleyen bir ya da birkaç yardımcı olay kurgulanması tercih edilir. Olay düzeninde olduğu gibi mekân düzeni de ana mekân ve ona bağlı yardımcı mekânlardan meydana gelir. Bir anlatıda ana olayı destekleyen mekân, ana mekân olur. Diğer mekânlar da olayın gelişimini ve ilerlemesini sağlamak için destekleyici rolde anlatıya sokulur. (Gökçimen, 2007, s. 34)

2. 1. 5. Kişiler

Anlatının üzerine kurulduğu anlatı kişileri sayesinde yazar, okuyucu ile anlatıyı bir araya getirme fırsatı yakalar. (Sümbüllü, 2006, s. 53) Anlatı kişileri dendiğinde kastedilenler genel kanının aksine sadece insanlar değildir. Anlatı kişileri ifadesi, anlatıda insanların dışında yer alan tüm canlıları ya da eşyaları da içine alan geniş bir ifadedir. Kişilerin bütün yönleriyle ortaya konması, inandırıcılık bakımından oldukça önemli bir etkidir. Bu inandırıcılık sayesinde anlatının iç tutarlılığı sağlanmış olur. Yazar anlatısını oluştururken isteklerini ve arzularını bu anlatı kişilerine yaptırarak kendini bu kişiler aracılığıyla anlatıp

ortaya koyma şansı bulur. Anlatıdaki kişiler bir yandan da anlatının ilişkili bulunduğu toplum özelliklerini, içinde yazarın da yaşadığı toplumun psikolojisini yansıtır. (Adıgüzel, 2001, s. 37)

Eksiksiz bir çözümleme yapılabilmesi için anlatı kişilerinin hayatları ile anlatıdaki sosyal çevre, farklı boyutlarda analize tabi tutulmalıdır. Bu sayede ele alınan olay, içinde yaşanılmakta olan tarihin sosyal, kültürel ve ekonomik gerçekliğinin bir parçası olduğundan kişilerin bunlardan bağıni tamamıyla koparamadığı da ortaya çıkmaktadır. (Gökçimen, 2007, s. 35)

Yazarın anlatı kişilerine her istediğini yaptırma ve onların fikirleriyle bilinçaltlarına girebilme özelliği olduğundan anlatı kişileri çok yönlü kişiler olur. Anlatıda yazar genellikle eserin ortaya çıktığı toplum ve bu toplumun yapısıyla ilgili problemlere yer verdiğiinden dolayı anlatıdaki kişilerin tepkileri de toplumsal nitelikli sayılır. (Adıgüzel, 2001, s. 38)

Anlatıdaki kişilerin seçimi, anlatıya hayat kazandıracak ve olayı taşıyacak kişileri yaratmak açısından son derece büyük önem taşır. Anlatı kişileri yaratılırken, onların karakterleri, duyguları, düşünceleri, görevleri, amaçları, iç ve dış dünyaları özellikle öne çıkarılır. Anlatı kişileri, anlatının içinde yazarın onlara verdiği özellikler, edindirdiği amaçlar ve görevler doğrultusunda zamanla belirginleşir. Bu sayede anlatı kişileri anlatı içinde sürekli bir hareketlilik ve bitmeyen değişim içinde işlenerek canlandırılır. Bu hareket ve değişimi çoğunlukla bir sosyal ortamda yaşayan roman kişileri, anlatıya da ayrı bir canlılık kazandırmış olur. Bu canlılık, değişim ve gelişim evreleri, kimi zaman çatışma kimi zaman da beklenilmeyen bir uyum üzerinden kuruluveren sosyal ilişki ağları aracılığıyla ortaya konur. (Gökçimen, 2007, s. 34)

Anlaşılacağı üzere anlatının en önemli unsuru anlatı kişileridir; çünkü anlatı bu kişilerin çevresinde ve onların bireysel yaşamları ile dünya görüşleri etrafında şekillenir. Az

önce de belirtildiği gibi kişi derken insan, hayvan, bitki ve eşyaların tümü kast edilir ve hepsi anlatıdaki rollerinin gerektirdiği derecede bir önem ve özenle anlatıya yansıtılır. (Tekin M. , 2001, s. 70)

2. 1. 6. Toplumsal Yapı ve İlişkiler

Bir toplumu oluşturan ilişki ve kurumlar, toplumsal bir varlık olarak nitelendirilen kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarında güçlü bir şekilde etkilidir. (Sümbüllü, 2006, s. 55) Yazarın, anlatının toplumsal yapı içindeki yerini ve anlatının ifade ettiği ideoloji ile dünya görüşünü açıkladığı bu bölüm anlatının çözümlenmesi bakımından oldukça önemli bir bölümdür. (Adıgüzel, 2001, s. 38)

Bir sanat eseri olarak her türden anlatı da sanatın tüm diğer dallarında olduğu gibi bir toplumsal yapının ürünü olarak karşımıza çıkar. Durum böyle olunca bir anlatı incelenirken anlatıya şeklini kazandıran toplumsal-tarihsel öğelerle birlikte bu öğelerin işlevlerini iyi bilmek gerekir. Anlatı hangi başlık altında inceleniyorsa o başlık altındaki diğer çalışmaların da incelenmesiyle konu alınan toplumun, toplumsal-tarihsel yapılanmaları ve çatışma noktaları belirlenmeli ve dikkatle toplum haritası çıkarılmalıdır. (Gökçimen, 2007, s. 36)

2. 1. 6. 1. Siyasal Düzey

Bu aşamada yazarın işlediği olayların ve ele aldığı konuların siyasal yapı ve egemen düzenle ilişkilerinin değerlendirilmesiyle anlatının siyasi boyutu ortaya konur. (Adıgüzel, 2001, s. 38) Anlatıdaki olayın siyasi boyutunun analiz edilmesinin ardından olayın yaşandığı dönem ve içinde geçtiği topluma da ışık tutulmuş olur. Ayrıca bu analiz, tüm bu dönemsel özelliklerin anlatı kişilerine ve bu kişilerin hayatlarına ne derecede etki ettiğini de ortaya koyar. (Gökçimen, 2007, s. 36) Eğer bir anlatı, içinde meydana geldiği toplumun özellikleri ve egemen siyasal gücün fikri ve eylemleri göz önünde tutularak incelenirse yazarın okuyucuya iletmek istediği ideolojiye rahatlıkla ulaşılır. (Sümbüllü, 2006, s. 56)

2. 1. 6. 2. Ekonomik Düzey

Anlatıda işlenen olay, seçilen bireyler ve ele alınan konuların ekonomik boyutunun incelenmesidir. Toplumsal yapı ve anlatı arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek açısından oldukça önemli bir aşamadır. Anlatıda anlatılan olay ya da döneme ait ekonomik durum ve düzey, anlatının yazıldığı dönemin ekonomik durumunu ve bu ekonomik durumun toplumu nasıl etkilediğini açıklayarak okuyucuya yol gösterir. (Adıgüzel, 2001, s. 39) Anlatıda ifade edilen ekonomik tabakalaşma, toplumsal yapının nasıl şekillendiğine dair fikri verici olur. Bir toplumun yapısını anlamamanın en güvenli ve kolay yolu, o toplumun ekonomisini çözümlenmekten geçer. Bu durumda ekonomiyi ve biçimlenişini çözmek demek, toplumsal, siyasal ve kültürel yapının da biçimlenişini çözmek gibidir. (Sümbüllü, 2006, s. 57)

2. 1. 6. 3. Kültürel Düzey

Yazarın anlatıda, esere konu olan toplumun kültürel unsurlarından ne kadar yararlandığını, bu unsurlara ne ölçüde yer verdiğini, yer verip vermediğini ve bunu ne amaçla yaptığını açıklamaya çalışan bölümdür. Yazarın verdiği ya da vermek istediği mesaja göre toplumun sahip olduğu kültürel unsurlar anlatıya eklenebilir ya da çıkarılabilir. (Adıgüzel, 2001, s. 38) Anlatının oluşturulduğu çevre ve toplumsal yapı hakkında bilgi sahibi olmak, okuyucuya anlatıdaki kültürel düzey hakkında fikir sağlar. Kültürel alt yapı çözümlenmeleri, anlatıyı çözümlenme aşamasında oldukça önemlidir. Bu sayede okuyucu, zaman-mekân ve olay-kişi analizlerini çok daha kolay yapabilecek bir duruma gelir. (Sümbüllü, 2006, s. 57)

2. 1. 6. 4. Dinsel Düzey

Anlatıya konu edilen toplumun dinsel yönü incelenerek anlatının genelinde farklı bir alan daha çözümlenmeye çalışılır. Toplumun dinsel olarak değer verdiği şeylerin olaylarda anlatılıp anlatılmadığı üzerinde durularak toplumun değer yargıları üzerinde fikir sahibi

olunur. Toplumun değer yargılarının anlatıdaki yansıtılma şekli ya da yansıtılıp yansıtılmadığı da çözümleme açısından önemlidir. Dinin topluma yansıyan etkisi, anlatıda yer verildiği düzeyde ve ölçüde ortaya çıkarılmaya çalışılır. (Adıgüzel, 2001, s. 39) Yaptırım gücü olan bir yapılanma biçimi ve bir kurum olarak din, her koşulda yazar ve anlatı üzerinde kendini hissettirir; çünkü din, toplumlar açısından oldukça önemli bir toplumsal faktördür. (Sümbüllü, 2006, s. 58)

2. 2. Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme)

Açıklama aşamasında yapılacak şey, toplumsal bir olguyu açıklayabilmek, bu olgunun çevresinde yer alan aktif ve değişken yapınınsa belirli bir sürecini anlaşılabilir hale getirebilmek için bu anlatının açıklanmasıdır. (Atalay, 2007, s. 399) Anlatının toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda dış çevresinin, yani anlatı dışı unsurların incelenmesiyle ulaşılan sonuçların anlatıda ifade edilen dünya görüşüne yönelik fikir elde etmedeki ve bu fikrin tutarlılığını araştırmadaki öneminin vurgulandığı aşamadır. (Adıgüzel, 2001, s. 40) Açıklama, kısmen anlaşılın yapıların daha fazla anlaşılın yapılar sayesinde anlaşılır hale gelmesi açısından önemlidir. (Atalay, 2007, s. 401) Ele alınan anlatının yazarına ait yaşam öyküsü, anlatı yazılırken başvurduğu kaynaklar ve seçtiği dil ile ne ifade etmek istediği ve vermeye çalıştığı mesajlar keşfedilmeye çalışılır. Bu bölüm anlatı dışı etkenlerin de yardımıyla ele alınan anlatının açıklanmaya çalışılmasıdır. (Güzel, 2014, s. 65) Anlatıdan yola çıkarak, bu anlatının dışarı yansıyan özelliklerinden hareketle içinde gizlenen anlama ulaşma aşamasıdır. (Adıgüzel, 2001, s. 19)

2. 2. 1. Yazarın Yaşadığı Dönem

Yazarın yaşamı ve yaşadığı dönemin edebi anlamda nasıl biçimlendiği, anlatıyı anlama, anlamlandırma ve çözümleme açısından son derece önemlidir. Her şeyden önce yazar, yaratıcısı olduğu anlatıya kendisi ya da hayatı hakkında mutlaka bazı şeyler yazar.

Bunu yaptığında da okuyucu, anlatı hakkında birçok ipucuna ulaşma şansı bulur. Yazarın dönemindeki edebi biçimlenme ve edebiyat anlayışı, onun seçtiği bakış açısı, teknik, mekân, zaman ve kişileri kolaylıkla çözümlemesi için bu bilgilerin önemi büyüktür. Arka planı anlaşılmeden anlatının içini doğru çözümlemek zorlayıcı bir yoldur. (Adıgüzel, 2001, s. 40)

2. 2. 2. Anlatının Kaynağı

Bu aşamada anlatıya konu olarak edilen olayların kaynağına inilir ve bu kaynak araştırılır. Anlatının kaynağına ulaşmak, anlatıdaki olayların nedeni olan toplumsal olaylara da ulaşmayı sağlayacağından ötürü büyük önem taşır. (Adıgüzel, 2001, s. 42) Böylelikle yazarın bu konuyu ne amaçla ele aldığı sorusunun cevabı üzerinden toplumda bu konunun nasıl algılandığı sorusunun cevabına ulaşılır.

2. 2. 3. Tarihsel Çerçeve

Bu aşamada anlatının tarihi gerçeklik boyutu incelenir. ‘Tamamen kurgusal mı olduğu yoksa toplumsal-tarihi bazı gerçeklere mi dayanıyor?’, ‘Belgesel nitelikli; ama kurgusallığı da mı içeriyor?’ sorularının yanıtları bu aşamada ortaya konulur. Tarihi olaylarla anlatıdaki olayların uyumuna bakarak anlatının toplumsal-tarihi boyutuna ulaşılır. Anlatının gerçekçiliği, anlatılan gerçek tarih ile olan yakınlığı ile doğru orantılıdır. (Adıgüzel, 2001, s. 41)

2. 2. 4. Simgesel Çözümleme

Bu aşamada yazarın anlatıda yer verdiği simgeler, bu simgelerin yeri ve konumu ortaya çıkarılarak anlatının simgesel dili çözümlenmeye çalışılır. Sanat başlığı altında “gerçeğin yeniden yaratılması” olarak tanımlanan simgelerin anlamlandırılması, devlet baskısı ve egemen ideolojiler hakkında, anlatının yazıldığı döneme ait toplumsal, kültürel, dinsel, ekonomik ve siyasal alt yapılar hakkında ve yazarın düşünceleri, duyguları, hayalleri, idealleri ve hayal kırıklıkları hakkında önemli bilgiler vermesi açısından etkili bir

Çözümleme yapma olanağı sunar. Singeleri çözmek demek, baskılanan gerçeklere ulaşmak anlamına gelir. (Adıgüzel, 2001, s. 41,42)

BÖLÜM III

BOSNA TRAJEDİSİ

3. 1. TARİHSEL VE TOPLUMSAL TEMELLERİ

1992 yılında, daima hayalini kurdukları “Büyük Sırbistan”ı kurma arzusu peşindeki Sırlar, Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç’in desteğiyle, Bosna Sırp Cumhuriyeti ve Sırp Demokrat Partisi (SDS) Başkanı olan Radovan Karadžić ve General Ratko Mladić önderliğinde, Bosna-Hersek’teki terörlere başlamışlardır. (Dikici, 2004, s. 219)

3. 1. 1. Bosna-Hersek

Parçalanmış Yugoslavya sonrasında Avrupa’nın göbeğinde Müslümanların etkin olduğu özgür bir devlet kurulmuş; adı da Bosna-Hersek olmuştur. (Koçak, 2010, s. 85) Bosna-Hersek, Sosyalist Yugoslavya içindeki öteki cumhuriyetlere göre etnik açıdan daha az homojen olduğundan dağılma sürecini de ötekilere göre daha zor geçirmiştir. (Ekinci, 2014, s. 13)

Eski Yugoslavya’nın federe altı devletinden biri olan Bosna-Hersek, kuzeyde Sava Nehri ve Slavya, batıda Verbas Suyu ve Hırvatistan, güneyde Dalmaçya, doğuda Sırbistan ve güneydoğuda Karadağ ile çevrilmiş haliyle 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını elde ederek yeni bir devlet olarak tarihteki yerini almıştır. (Yenigün & Hacıoğlu, 2010, s. 671) Yugoslavya’da bulunan altı cumhuriyet içinde mutlak çoğunluğun hiçbir etnik grup tarafından sağlanamadığı tek bölge olan Bosna-Hersek’in (Crampton, 2007, s. 236) nüfusunun iki milyona yakını (%43,7) Müslüman Boşnaklar, bir milyon dört yüz bin kadarını (%31) Ortodoks Sırlar ve sekiz yüz bin kadarını da (%17) (Kaptan, 2008, s. 6; Erbesler, 2014, s. 38) Katolik Hırvatlar oluşturmaktadır. Bölgede Çingeneler ve Yahudiler

de yaşamaktadır. Ülkenin başkenti Saraybosna'dır¹. (Nasrattınoğlu, 2011, s. 75) Ülke yönetim açısından iki devletçiğe bölünmüş durumdadır. Bunlar; Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'dir. (Kaptan, 2008, s. 41)

Boşnaklar önceleri Bogomilizm inancına sahip bir grup olsa da bölgeye Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olmasıyla birlikte İslamiyet'i seçerek Müslüman olmuşlardır. (Kenar, 2005, s. 2; Koçak, 2010, s. 56) Bogomillerin, vaftiz törenini, Meryem Ana ile azizler kültürünü, kutsal resimleri ve haçı, ayrıca papaz sınıfını reddediyor olmaları, İslamiyet'i kabul etmelerini daha da kolay hale getirmiştir. (Çauşeviç, 1994, s. 3; Erbesler, 2014, s. 56; Koçak, 2010, s. 56) Bundan daha önemlisi, Osmanlı Devleti'nin devlet kademelerinde yer alabilme koşulunun "Müslüman olmak" şeklinde tanımlanmış olmasıdır. Tarihsel olarak bakılacak olursa Boşnaklar en çok da bu sebeple Müslüman olmuş ve devletin üst kademeleri de dâhil birçok noktasında yer alabilme ve hatta yükselebileme fırsatı bulmuştur.

1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in yönettiği orduya karşı savaş kaybederek Osmanlı İmparatorluğu idaresi altına geçen Bosna-Hersek halkı, zaman içinde gönüllü gruplar halinde Müslümanlığı benimsemiştir. İslamiyet'i benimseyen Bosna-Herseklilere "Boşnak" olarak hitap edilmiştir. (Bora, 1999, s. 23; Kaptan, 2008, s. 13) Boşnak Müslümanlar, Sırpça ve Hırvatçanın bir lehçesi olan "Boşnakça" dilini kullanmışlardır (Kaptan, 2008, s. 8; Ekinci, 2014, s. 15).

1800'lü yıllara gelindiğindeyse Bosna-Hersek'teki Hıristiyanları kışkırtan Sırp ve Ruslar sebebiyle iç karışıklıklar ve bunu izleyen sürece isyanlar başlamıştır. (İzetbegoviç, 2011, s. 29) Osmanlı İmparatorluğu'nun, bazı reform isteklerine karşı gerekli tepkiyi gösterememesi de bu isyanlar açısından tetikleyici olmuştur. (Kaptan, 2008, s. 14) 1829'da Sırbistan'a verilen tavizler, Bosna-Hersek'i de etkilemiş, halk artık reform yerine

---

¹Saraybosna=Sarajevo (Nasrattınoğlu 2011, 75).

bağımsızlık söylemlerini kullanır hale gelmiştir. Bu tarihlerde tetiklenen bağımsızlık uğraşı, Avusturya-Macaristan işgaline kadar sürmüştür. (Kaptan, 2008, s. 14) Sırlar, ‘Sırplaştırma Politikası’ gereği Bosnalı Müslümanların aslında “Müslümanlaştırılmış Sırlar” olduğunu savunmuşlardır. (Bora, 1999, s. 95; Malcolm, 1999, s. 26) Aynı zamanda Boşnakları, İslam’ı kabul ederek Türkleşmiş hain Sırlar olmakla suçlamışlardır. (UHİM, 2013, s. 4) Boşnakların yaşadıkları toprakları da bu sebepten ötürü Sırlara ait topraklar olarak yorumlamışlar ve bağımsızlık fikirlerine bu nedenle şiddetle karşı çıkmışlardır. Bosna-Hersek, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın hemen ardından 1878 yılında Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmiştir. (Eker, 2006, s. 73; Bora, 1999, s. 29)

Bosna-Hersek eskilere uzanan bir geçmişi bulunan ve jeopolitik olarak önemli olan bir Avrupa ülkesidir. Tito Dönemi’nde Yugoslavya sınırlarına uzak olduğu için cephanelik olarak kullanılan Bosna-Hersek, bu sebepten dolayı da savaşın çetin geçtiği yerlerden belki de en önemlisi olmuştur. Tarihinde bir kronoloji çizmek gerekirse; 1180-1436 yılları arasında bağımsız bir krallık olarak, 1580-1878 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun bir eyaleti olarak, 1878-1918 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yönetimi altında bir bölge olarak var olmuştur. Son olarak da 1945-1992 yılları arasında Yugoslavya’nın federal bir cumhuriyetyken kendisini birdenbire büyük ve acı dolu bir savaşın içinde bulmuştur. (İzetbegoviç, 2003, s. 2)

3. 1. 2. Bosna-Hersek Savaşı’na Giden Süreç

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i işgal ve idare etme kararı 1878 yılı temmuz ayında Berlin Kongresi’nde bir araya gelen Avrupalı büyük devletler tarafından verilmiştir. (İzetbegoviç, 2003, s. 4) Bosna-Hersek’i Berlin Anlaşması’na dayanarak 1878 yılında 29 Temmuz’da başlayıp 28 Ekim’de sona erecek biçimde işgal eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, hukuken Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı olan bu

bölgeyi kendine bağlama hedefine ulaşmayı 20. yüzyılın başına kadar başaramamıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 10; Bora, 1999, s. 29; Eker, 2006, s. 73)

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra 5 Ekim 1908 tarihinde Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ilhakı ilan edilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu bunu istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kalmıştır. (Eliaçık ?, 41, Kaptan 2008, 16, Çauşeviç 1994, 38) Avusturya-Macaristan işgalinin ardından Müslümanlara ağır baskı ve eziyetler uygulanmaya başlamıştır. (Kaptan 2008, 15) I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanmış ve 24 Kasım 1918 tarihinde Bosna-Hersek, Sırbistan Krallığı'na ilhak edilmiştir. (Kaptan 2008, 17) 1929 yılına gelindiğindeyse Bosna-Hersek, Yugoslavya Krallığı sınırları içinde yer almıştır. 2 Kasım 1944 tarihinde Bosna-Hersek artık Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. (Kaptan 2008, 18)

1986 yılında Komünist Parti Başkanlığı'na ve 1989 yılında da Sırbistan Devlet Başkanlığı'na gelen Slobodan Miloseviç, “Büyük Sırbistan” idealini gerçekleştirmeye yönelik politikalar izlemeye başlayınca federasyonda hızlı bir dağılma sürecine girilmiştir. (Arap & Bayün, 2014, s. 83; Sağlam, 2015, s. 575) “Tüm Sırlar bir çatı altında” sloganıyla, Yugoslav Halk Ordusu'nu da denetimi altına alan Sırlar, tüm ülkeyi ele geçirmeyi planlamıştır. (Kaptan 2008, 27) Miloseviç, Sırlar arasında Müslümanlara karşı sonsuz bir kin uyandırmak, Sırları etnik temizliğe (Gümüş 2005, 54), şiddete, tecavüze ve teröre teşvik etmek için sayısız propagandalar yapmıştır. (İlhan 2010, 38, Ülker 2011, 150) Bununla da kalmamış, sonuca bir ay içinde ulaşılmadığını gördüğünde Bosna-Hersek içinde yerel radyolar ve özel televizyonlar açmış², buralarda yazılı basının da desteğiyle Müslümanların

²“... Miloseviç'in planları, ihtirasları ve yordakçıları vardı. Baş çömezi, Belgrad Televizyonu'nun başındaki Duşan Miteviç, televizyonun gücünü öylesine kötüye kullanacak, Sırları öylesine tahrik edecek, halkı kurnaca senaryolarla öylesine dolduruşa getirecekti ki Yugoslavya'nın Miloseviç'in rehberliğinde eceline koşusunu hiç kimse durduramayacaktı.” (Sevdalinka, 2016, s. 36).

Sırp köylerini basarak Sırpı acımasızca öldürdüklerini, kiliseleri yıkarak camiler inşa ettiklerini, Sırp topraklarının bu yolla İslamlaştırıldığını gün boyu kesintisiz yayın yaparak propaganda yapmıştır. Yine basında, Saraybosna Hayvanat Bahçesi'ndeki aç hayvanlara yem olarak Sırp çocukların verildiği yönünde asılsız birçok haberler yayınlamıştır. (İlhan 2010, 38, Koçak 2010, 104)

Karışık etnik yapısıyla Bosna-Hersek'te 1990 yılında Bosnalı Müslümanlar, Sırp ve Hırvatlar kendi milliyetçi partilerini kurmuş ve o yılın sonunda yapılan çok partili genel seçimler bölgedeki etnik parçalanmayı çok daha belirgin bir şekilde gözler önüne sermiştir. (Gümüş 2005, 49, Tekin 2012, 6, Erbesler 2014, 136) Bu seçimleri Müslüman Boşnakları temsil eden Aliya İzzetbegoviç önderliğindeki Demokratik Eylem Partisi (SDA) kazanmıştır. (Kaptan, 2008, s. 23; Erbesler, 2014, s. 127) Ayrıca bu seçimlerde Sırp Demokratik Partisi (SDS) ve Parti Başkanı Radovan Karadžić ve Hırvat Demokratik Birliği (HDZ) ve Parti Başkanı Mate Baban da sandalye kazanmıştır. (Can, 1992, s. 11; Bora, 1999, s. 63) SDA ile koalisyon oluşturan SDS, Bosna-Hersek yönetimine gelmiş, cumhurbaşkanlığı görevine de Aliya İzzetbegoviç seçilmiştir. Bunun dışında iki Müslüman, iki Sırp, iki Hırvat ve Macar-Arnavut-Karadağlı azınlıkları temsil eden birer kişiyle oluşturulan Başkanlık Kurulu'nun başına da yine Aliya İzzetbegoviç getirilmiştir. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 112; Koçak, 2010, s. 113)

Batı basınında, Bosna-Hersek'i, Sırp ve Hırvat liderlerin kendi arasında paylaştığı ve Sırp-Hırvat bölgesinin sınırında bulunan küçük bir bölgeyi tampon İslam bölgesi yapmaya karar verdikleri yönünde haberler çıkmaya başlamıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 180) Tüm bu yaşananların üzerine Bosna-Hersek'in kendi kendisinin bağımsızlığını ilan etmesinden başka bir çıkar yolu kalmamıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 180; İzzetbegoviç, 2003, s. 9)

Yugoslavya’da federasyondan kopan ilk ülke Slovenya olmuştur. Slovenya’nın 25 Haziran 1991 tarihinde federasyondan ayrılmasının ardından asıl korkulan şey olmuş ve Almanlardan açık açık destek alan Hırvatlar da (Selver, 2003, s. 95; Ülger, 2003, s. 44) aynı gün bağımsızlıklarını ilan etmiştir. (Alili, 2010, s. 52; Kaptan, 2008, s. 23) Sırbistan bunun üzerine iç savaşı tetikleyecek olan askeri mücadelelere başlamıştır. (Sağlam, 2015, s. 575) Artık olay ülkenin iç meselesi olmaktan çıkarak uluslararası bir boyut kazanmıştır; çünkü Yugoslavya, artık bağımsız olan iki devlete saldırmaktadır ve bu da uluslararası kuruluşların müdahalesini söz konusu etmiştir. Böylelikle “Yugoslavya” ismi de tarih sahnesini terk etmiştir. (Alili, 2010, s. 51) Bu şekilde Slovenya ve ardından da Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve tanınmaları, Bosna-Hersek açısından kâbusun başlangıç aşamalarından biri olmuştur. (Crampton, 2007, s. 246) Bosna-Hersek içindeki Sırlar ve Hırvatlar azınlık durumuna düşmeyi kabullenemediklerinden saldırgan tavırlar sergilemeye başlamışlardır. (Gökdağ & Karatay, 2013b, s. 181) Bu gelişmelerin yanı sıra Bosna-Hersek, 1992 yılında yapılan referandumun ardından bağımsızlığını ilan ederken, Bosna-Hersek Parlamentosu da 5 Nisan 1992 tarihinde Bosna-Hersek’in Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nden ayrıldığını ilan etmiştir. (Öner & Aslı, 2013, s. 50; Erbesler, 2014, s. 14; Ekinci, 2014, s. 17) Oylamada çıkan bağımsızlık kararı sonrasında Sırların huzursuzlaşmasıyla adeta bir iç savaş başlamıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 256) Karadziç önderliğinde başlayan çatışmalarda Sırlar, Bosna-Hersek’in yarısından fazlasını işgal etmiş, milyonun üzerinde Boşnak ve Hırvat göç etmek zorunda kalmış, yüz bin civarında insan öldürülmüş, ayrıca toplu katliamlar ve tecavüzler yaşanmıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 180) Belgrad ve bu bölgedeki Sırlar, Bosna-Hersek’in bağımsızlık kararına karşı çıkmışlardır ve bunun sonunda Bosna-Hersek’te savaş başlamıştır. Mihailov ise bu esnada Belgrad’da yaşayan iki milyon civarındaki Müslüman Türk’ü Avrupa’dan atarak ‘Büyük Sırbistan’ı kurmayı planlamıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 113)

Hırvatlar donanımlı askeri birimlere ve Sırlar da Avrupa'nın en büyük dördüncü büyük ordusu olan Yugoslav Federal Ordusu'na (JNA) sahipken Bosna-Hersek'in elinde güçlü bir askeri örgütlenme ya da ağır silahlar hiç olmamıştır. (Arı & Pirinççi, 2013, s. 6) Bosna-Hersek'te Sırp askeri gücünün en önemli kısmını Yugoslav Federal Ordusu oluşturmuştur. (Ülger, 2003, s. 5; Bora, 1999, s. 97) Bosna-Hersek'te Sırların en fazla taban bulunduğu yer, Banja Luka olmuştur (Bora, 1999, s. 96). Banja Luka'daki Sırp milliyetçileri, askeri çatışmalara hazırlanırken, “etnik temizliği”³ sivil yöntemle başlatmıştır ve yerel yönetim, imkânların %80'ini Sırlara, geriye kalan kısmını da Sırp olmayanlara vermiştir. (Bora, 1999, s. 83) Ardından Banja Luka'daki Sırp Milli Meclisi de Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni ilan etmiş, Sırp nüfus silahlandırılmış, Müslümanlara karşı bir propaganda başlatılmış ve Sırlar Federal Ordu'dan koruma istemiştir. (Öner & Aslı, 2013, s. 50) Bosna-Hersek'te 1992 yılındaki referandum sonrası tam bir Boşnak katliamı yaşanmıştır. Savunmasız Boşnaklar, Yugoslav Ordusu'ndan alınan silahlarla, Sırp çeteler tarafından kitlesel biçimde yok edilmiştir. Bu sırada Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı (NATO) desteğinde uygulanan ambargo bahanesiyle silahsızlandırılan Müslüman Boşnaklar tam anlamıyla savunmasız kalmıştır. (Alili, 2010, s. 56; Keser, 2012, s. 137; Koçak, 2010, s. 165)

Bütün Balkanlarda olduğu gibi Bosna-Hersek içinde de kültür, inanç ve etnik yapı bakımından çeşitlilik ve bir arada yaşayış durumu süregelmiştir. Sırlar, kozmopolit Bosna-Hersek yerine saf bir ırka dayalı bir Bosna-Hersek hayaliyle kendileri dışındakileri yok etme fikrine kilitlenmiştir. Amaçları; Güney Slavlarını Sırp liderliği altında bir araya getirmek olmuştur. (Koçak, 2010, s. 31)

---

³ Çalışmamızda ele aldığımız her iki romanda da “etnik temizlik” vurgusu özellikle dile getirilmiştir. Kulin, Sevdalinka romanında “*Etnik temizlik tamamlanmıştı.*” diyerek romanı bu çerçeveye oturtmuştur (Sevdalinka, 2016, s. 153). Kavaklı, İnsanlık Ayağa Kalka romanında “*Etnik temizlik mükemmel işliyordu; bütün dünyanın gözü önünde!..*” diyerek etnik temizliğe dikkat çekmiştir.

Eski Yugoslavya üzerindeki baskıcı rejim çöktüğünde hem dini hem de etnik açıdan birbiri içine geçen farklı farklı kimliklerden oluşan ortak kültürde kırılmalar oluşmuş, o homojen toplum ayrışmaya başlamıştır. Bundan böyle etnik ve dini kimlikler ön plana çıkmış, karşılıklı saygı bitmiş, insanların yanında kentler ve ibadethaneler bile hedef alınmıştır. Bosna-Hersek'te yaşananlar da aynen bu şekilde gelişme göstermiştir. Sırplar, sadece insanları değil, onların kültürlerini, dinlerini, dillerini, yaşam alanlarını, kısacası yaşama biçimlerini yok etme çabasına girişmiştir. (Coward, 2006, s. 24) Etnik kimliklerin ön plana çıktığı ve çıkarıldığı 20. yüzyılın bu anlamdaki ilk örneği Avrupa'nın orta yerindeki Bosna-Hersek olmuştur. Bu etnik milliyetçilik, daha sonraları bulaşıcı bir hastalık gibi farklı farklı bölgelere de sıçramıştır. (Çakmak, 2014, s. 68; Koçak, 2010, s. 41)

3. 1. 3. Bosna-Hersek Savaşı

1992 yılının ilkbahar mevsimiyle 1995 yılının sonbaharı arasındaki süreçte en yıkıcı ve en şiddetli savaş, Avrupa'da, Hırvatistan ve Bosna-Hersek bölgelerinde yaşanmıştır. Bosna-Hersek'te süren savaş, herkesin bildiği savaş kurallarının çok ötesinde şekillenmiştir. (Erbesler, 2014, s. 13; Crampton, 2007, s. 250) Üç temel etnik topluluk olan Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırplar arasında sürekli bir biçimde acımasızlığa dayanan kanlı çatışmalar yaşanmıştır. (Crampton, 2007, s. 250)

1992-1995 yılları arasında gerçekleşen savaşın ideolojik anlamdaki ilk adımları, 1986 yılında Sırbistan Sanatlar ve Bilimler Akademisi'nde hazırlanmış olan ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC) eleştirildiği memorandumun yayınlanmasıyla atılmaya başlamıştır. Memorandumda altı cumhuriyetten biri olan Sırbistan'ın diğer cumhuriyetler tarafından istismar edildiği (Atabay, 2012, s. 269) ve YSFC'nin yeni baştan yapılandırılmasının en uygun çözüm olacağı yer almıştır. Slobodan Miloseviç önce 1989

yılında Kosova'nın özerkliğini kaldırmış, böylece Yugoslavya'nın dağılma sürecini başlatmıştır. (Vatansever, 2011, s. 3)

Asıl Bosna-Hersek Savaşı, asıl katliam ve eziyetler süreci, 1 Mart 1992'de, Boşnak Ramiz Pelaliç'in, Sırlara ait bir kilisede düğüne katılanlara saldırarak damadın babasını öldürüp Papazı yaralamasıyla başlamıştır. "Kanlı Düğün" olarak geçen ve çoğu kimse tarafından unutulmuş olan bu olay esasen savaşın başlamasındaki en son tetikleyici etken olmuştur. Ertesi gün Saraybosnalı Sırlar, kendilerini Boşnak saldırısından koruma bahanesiyle barikatlar kurmaya ve silaha sarılmaya başlamıştır. (Alili, 2010, s. 56; Kaptan, 2008, s. 26) Federal ordunun ağır silahlarla etkisizleştirdiği kentlere giren Sırlar insanlık dışı sayılabilecek işkencelerle sivil halkı katletmiş, büyük bir kısmını da göçe zorlamıştır. Sürekli biçimde Sırp tanklarından ve toplarından çıkan ateşin altında kalan Saraybosna halkı aynı zamanda açlıkla ve susuzlukla da uğraşmıştır. Kuşatmanın başladığı günden 1993 yılı ocak ayına dek sekiz binden fazla insan hayatını kaybetmiş, elli binden fazlası ise yaralanmıştır. Açlık ve soğuk gibi sebepler yüzünden dört yüz ellisi çocuk olmak üzere sekiz yüz civarında sivil hayatını kaybetmiştir. (Bora, 1999, s. 90)

Tito Dönemi'nde Yugoslavya sınırlarına uzak olduğu için cephanelik olarak kullanılan Bosna-Hersek, Yugoslav Federal Ordusu için önemli ve kaybedilemez olmuştur. (Bora, 1995, s. 90) Miloseviç'in desteklediği ve Sırp asıllı subayların hâkimiyetindeki Yugoslav Ordusu tarafından da desteklenen aşırı milliyetçi Sırp Çetnikler⁴, yakıp yıkarak, bombalayarak ya da sayısız tecavüz suçları işleyerek Bosna-Hersek'in %60'lık kısmını ele geçirmişlerdir. (İlhan, 2010, s. 25; Can, 1992, s. 92; Türbedar, 2010, s. 42)

Avrupa Topluluğu (AT) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Bosna-Hersek'in bağımsızlığını, 7 Nisan 1992 tarihinde tanımış ve Yugoslavya'ya ait cumhuriyetlerin

---

⁴**Çetnik:** 1800'lerden beri aşırı milliyetçi Sırp çetelerine verilen isim. (Crampton, 2007, s. 11)

sınırlarının şiddet kullanmak suretiyle değiştirilmesinin kabul edilemez olduğunu belirten ortak bir açıklamada bulunmuşlardır. (Taşar, Metin, & Ünaltay, 1996, s. 225) Her şeye rağmen uluslararası alanda tanınma ve yapılan açıklamalar bile Bosna-Hersek'i bu kanlı savaştan kurtaramamıştır. (Ülger, 2003, s. 5) Sırlar, üç yıl boyunca uluslararası hiçbir çağrı ya da uyarıya kulak asmayarak Bosna-Hersek'te Bosnalılara yönelik insanlık dışı uygulamalarını pervasızca sergilemişlerdir. Kuşatma altındaki kentlerde ve mülteci kamplarında pek çok insan öldürülmüş, tecavüze uğramış ve işkenceyle katledilmiştir. (Kaptan, 2008, s. 27)

Batılı devletler, başta Saraybosna olmak üzere Sırların kuşatma altında tuttuğu kentleri bombalamasına, sniper ateşiyle masum sivilleri öldürmesine, seçilmiş kişilerin toplama kamplarında öldürülmesiyle gerçekleştirilen etnik temizlik ya da arındırma hareketine çok uzun bir süre seyirci kalmıştır. (Kaptan, 2008, s. 26; Çauşeviç, 1994, s. 62) Bosna-Hersek, Sırların ve federal ordunun artan saldırıları sonunda, ülkenin bütünlüğü ve demokrasi ile barışın korunması adına Batılı ülkeleri ve uluslararası kuruluşları AT, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) ve BM'yi acil yardıma çağırmıştır. (Kaptan, 2008, s. 27)

Saraybosna kentinde çok acı olaylar yaşanmıştır. (Taşar, Metin, & Ünaltay, 1996, s. 160) Mart ayı ortasından itibaren Sırlar kentin yirmiden fazla yerine otobüslerle ve arabalarla barikatlar kurmuştur. Bosna-Hersek'in uluslararası alanda tanındığı gün gösteri yapan kırk bin kişinin üzerine ateş açılmış, olaylarda altı kişi ölmüş, onlarca insan yaralanmıştır. Bosnalı Sırların Lideri Karadziç, oradaki otuz bin Sırp'ı kurtarmak için Saraybosna kentini kuşattıklarını söylemiştir. (Taşar, Metin, & Ünaltay, 1996, s. 254) 1995 yılının mayıs ayında tarihe "Pazaryeri Katliamı" olarak geçen Sırp saldırısıyla karşılaşan Saraybosna'da havan topu saldırısı sonunda sivil halktan otuz yedi kişi ölmüş ve altı yüz doksan yedi kişi yaralanmıştır. (Karasu, 2008, s. 56) Saraybosna'nın gıda ya da ilaç gibi

hayati açıdan önem taşıyan ihtiyaçları, BM Barış Gücü'nün denetiminde havaalanına gelen yardımlarla asgari derecede karşılanabilmiştir ki bu yardımlar aslında fiilen Sırp milislerinin denetimi altında gerçekleşmiştir. (Bora, 1999, s. 90) Bosna-Hersek'te BM'nin Boşnak karşıtı tutumunun en açık kanıtı, 1991 tarihinde konulan ambargonun Sırp ve Hırvatların yararına bozulmasına sessiz kalan ve hatta arka çıkan bir davranış biçimi sergilenmiş olmasıdır. (İlhan, 2010, s. 51; Sağlam, 2015, s. 576)

Otuz civarında ülkenin dışişleri bakanları ve Eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti liderlerinin katıldığı Londra Konferansı, AT dönem başkanlığı görevini yürüten İngiltere tarafından 26-27 Ağustos 1992 tarihinde AT ve BM gözetiminde Londra'da yapılmıştır. (Sabri Sürgevil 2012, 257, Crampton 2007, 252) Londra Konferansı'nda Bosna-Hersek'in var olan sınırlarının bütünlüğünün tanınmasına, Sırpların güç kullanarak toprak kazanmasının ve yerli halkı toprağından uzaklaştırmasının önlenmesine, ağır silahların uluslararası denetim altına alınmasına, insancıl yardımların BM koruması altında arttırılmasına ve son çözüme ulaşabilmek için Cenevre'de bir mekanizma kurulmasına karar verilmiştir. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 257; Erbesler, 2014, s. 142) Alınan tüm bu kararlara rağmen Bosna-Hersek'te sular durulmamış, saldırılar kesilmemiştir. Konferans kararları etkin olarak uygulanamamış ve bunun yanında Bosna-Hersek'teki zulüm de artarak devam etmiştir. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 257)

Bosna-Hersek'te etnik temizlik adına dine dair ne varsa yok etmek arzusuyla Sırp, 25 Ağustos 1992 tarihinde Saraybosna'daki Bosna-Hersek Ulusal ve Üniversite Kütüphanesi'ni bombalamıştır. (Gümüş, 2005, s. 57) Çoğu 16. yüzyıldan kalma İslam metinleri olan yüz elli beş bin nadir kitap da dâhil olmak üzere bir buçuk milyon cilt eseri yok etmişlerdir. (İlhan, 2010, s. 38)

Sırpaların saldırıları zaten her geçen gün daha da artıyorken üstüne bir de 27 Mayıs 1992 tarihinde Saraybosna'da ekmek kuyruğundaki insanlar üzerine de bomba yağdırmıştır. (Taşar, Metin, & Ünaltay, 1996, s. 254; Çauşeviç, 1994, s. 132) Savaş, Sırpaların lehine dönmüş ve sonuç neredeyse bu olayla belirlenmiştir. (Erbesler, 2014, s. 138) Çatışmaları durdurmak adına önemli hiçbir şey yapmamış olan BM'nin Yugoslavya'ya uyguladığı silah ambargosu yüzünden Bosnalı Müslümanların elinde güçlü silahlar kalmamıştır. (Gökdağ & Karatay, 2013b, s. 200) Bu geri alınmayan ambargo kararı, savaşın eziyet gören tarafı olan Bosnalı Müslümanların durumunu da iyiden iyiye zorlaştırmış, ambargo sonunda mecbur bırakılan çözüm gereğince Sırpalar, neredeyse tamamen otonom bir cumhuriyet kazanmıştır. (Sırp Cumhuriyeti – Bosna-Hersek Federasyonu ayrımı) (Çakmak, 2014, s. 69).

Sırpalara ait bu vahşete dayalı politikanın dünya tarafından duyulup öğrenilmesi, Bosnalı Müslüman Boşnaklara kurtuluş umudu vermemiştir. BM ve NATO desteğiyle Sırpalara yönelik bir ambargo başlatılmış; ancak Bosnalı Sırpalar eski müttefikleri olan Ruslardan yardım almaları ve coğrafi bakımdan içerde bulunan Bosnalı Müslümanlara nazaran daha avantajlı olmaları nedeniyle bu ambargodan hemen hemen hiç etkilenmemiştir. (Kaptan, 2008, s. 27) Sırpalara silah yardımı yapan Yugoslav Federal Ordusu bununla da yetinmeyip bizzat çatışmalarda taraf olarak yer almıştır. Burada zarar gören taraf, silah ve lojistik anlamda çok kötü halde olan Boşnak Müslümanlar olmuştur. (Çakmak, 2014, s. 71) Avrupalı devletlerin pasif davranışları nedeniyle, savaş durmak yerine daha da kanlı saldırılara sahne olmuştur ve bu durum karşısında kontrolü eline alan ABD, Sırpalara yönelik ağır hava saldırıları yapma konusunda NATO müttefiklerini ikna etmeye çalışmıştır. İlk iletişim merkezleri, hava savunma araçları ve cephane depolarını yok etmeyi amaçlayan bombardıman 31 Ağustos 1995 tarihinde başlamış ve iki hafta sonunda hava savunmasına imkân vermeden Sırp cephanelerini yok etmiştir. Sonrasında Mladiç ağır silahların

neredeysi hepsini Saraybosna'dan çekmek zorunda kalmıştır. (Malcolm, 1999, s. 410; Sürgevil & Özgün, 2012, s. 261)

BM temsilcisi Cyrus Vance ve AT temsilcisi David Owen'ın girişimleriyle 2 Ocak 1993 tarihinde Sırp, Hırvat ve Müslüman önderler Cenevre Barış Konferansı'nda toplanmıştır. (Crampton, 2007, s. 252; Erbesler, 2014, s. 142) Vance–Owen Barış Planı, temel olarak zayıf bir merkezi hükümet etrafında oluşturulmuş güçlü eyaletler hedeflemiştir. Burada anayasa, askeri konular ve yarı özerk bir konfederal sistemde toprak düzenlemeleri yapılmıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 257)

Başkanlık sisteminin uygulanması ve hükümet başkanlığının da dört ayda bir dönüşümlü olarak yapılması kararlaştırılmış, kararların görüş birliğine dayanması şartı getirilmiş, üzerinde anlaşılamayan konulardaysa acil görüşülmek üzere ortak başkanlığa havale edilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca Saraybosna'nın başkent yapılmasına ve burada ortak başkanlığın daimî bir üyesinin bulunmasına karar verilmiştir. (Kaptan, 2008, s. 35) Bu plana göre Bosna-Hersek'in on kantondan oluşmasına, her etnik gruba üçer kanton verilmesine ve Saraybosna'nın başkent ilan edilerek tarafsız bir bölüm olarak onuncu kanton sayılmasına karar verilmiştir. Ancak bunların kendi aralarındaki ve Boşnak, Sırp, Hırvat devletleriyle olan ilişkileri belirsizliğini korumuştur. (Samary, 1995, s. 100; Crampton, 2007, s. 252; İlhan, 2010, s. 189)

ABD, Rusya Federasyonu, Fransa, İngiltere ve İspanya'nın temsilcileri tarafından 22 Mayıs 1993 tarihinde açıklanan “Ortak Hareket Planı” uyarınca ve BM'nin 824 ve 836 sayılı kararlarına bağlı olarak Bosna-Hersek'in altı kenti, Saraybosna, Tuzla, Zepa, Gorazde, Bihaç ve Srebrenica, BM koruması altına alınarak “Güvenli Bölge” ilan edilmiştir. Ayrıca plan gereği bu bölgeler silahtan arındırılmıştır. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 259; Erbesler, 2014, s. 143) BM tarafından belirlenmiş olan bu Güvenli Bölgeler, gereken şekilde korunmadığı

gibi, BM'nin koyduğu uçuş yasakları da defalarca (dört yüz altmış beş defa) ihlal edilmiştir. (İlhan, 2010, s. 49) Esasen “güvenli bölge” adıyla anılan planın Müslümanlar için hazırlanmış bir tuzak olduğu görüşü dile getirilmiştir. Bosna-Hersek'te güvenli bölgeler oluşturma düşüncesini diline ilk alan kişi İsrail bağlantıları nedeniyle “Mossad Ajanı” olarak anılan Amerikalı Yahudi Morton Abramowitz olmuştur. (Koçak, 2010, s. 166)

ABD'nin girişimleriyle 24 Şubat 1994 tarihinde **Boşnak-Hırvat Federasyonu**'nun oluşmasını sağlayan Washington Anlaşması'nın imzalanmasıyla, Bosnalı Müslümanlarla Bosnalı Hırvatlar arasında ateşkes sağlanmıştır. (Crampton, 2007, s. 255; Erbesler, 2014, s. 144) Bu anlaşmaya göre, federal hükümetin sorumluluk alanları; savunma, dış siyaset ve ekonomi olarak belirlenmiştir. Federasyonda, siyasî güç Müslümanlar ve Hırvatlar arasında eşit olarak bölüşürüleceği için cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerinin Boşnaklarla Hırvatlar arasında yıllık dönüşüm şeklinde el değiştirerek yürütülmesine karar verilmiştir. (Sürgevil & Özgün, 2012, s. 260; İlhan, 2010, s. 192)

Sırp, Hırvat ve Boşnak grubun katıldığı Bosna-Hersek Savaşı, 1995 yılının sonuna gelindiğinde, ABD öncülüğündeki NATO güçlerinin müdahalesiyle sona ulaşmış ve Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. (Crampton, 2007, s. 259; Kaptan, 2008, s. 34; Selver, 2003, s. 41) Bu sayede 1990 yılından tam beş yıl sonra ilk defa Yugoslavya'da silahlar sessizliğe bürünmüş ve Yugoslavya tek bir devletken beş ayrı parçaya bölünmüştür. (Ülger, 2003, s. 5-7; Sürgevil & Özgün, 2012, s. 262) 1 Kasım 1995 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanı Richard Holbrooke başkanlığında bir araya gelen Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç, Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç ve Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tuğman, ABD'nin Ohio eyaletindeki Dayton kentinde Wright-Patterson Hava Üssü'nde görüşmelere başlamıştır. 14 Aralık 1995 tarihindeyse katılan devlet başkanlarının tümü tarafından Paris'te resmen imzalanmıştır. (Kaptan, 2008, s. 34; Erbesler, 2014, s. 15)

Bu anlaşmayla Bosna-Hersek'in egemenliği ve toprak bütünlüğü tanınmıştır. Anlaşma gereğince Bosna-Hersek, iki birimli bir devlet halini almıştır. Ülkenin %51'i Boşnak-Hırvat Federasyonu'na, %49'u da Bosna-Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti'ne bırakılmıştır. Başkentin de Saraybosna olarak kalmasına karar verilmiştir. (Ülker, 2011, s. 76; Arı & Pirinççi, 2013, s. 9; İlhan, 2010, s. 194)

Bosna-Hersek'te üç buçuk yıl süren savaşın bilançosu oldukça ağır olmuştur. Bu süreçte, yani 6 Nisan 1992 ile 14 Eylül 1995 tarihleri arasında yüz-yüz on bin insan ölmüş, iki milyon insan yerinden edilmiştir. (Canda, 2013, s. 1)

3. 1. 4. Savaş Suçluları

26 Şubat 2007 tarihinde Lahey'de toplanan Uluslararası Adalet Divanı, dağılan Yugoslavya, yeni ifadesiyle Eski Yugoslavya'daki Srebrenica Katliamı'nı "soykırım" olarak kabul etmiş; fakat devlet olarak Sırbistan'ın bu soykırımdan sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir. (Vatansever, 2011, s. 2) Bu katliamdan sorumlu komutanlardan birisi olan Sırp General Radislav Krstić, önce kırk altı yıla ve sonrasında 2004 yılında temyiz sayesinde otuz beş yıla mahkûm edilmiştir. (Dikici, 2004, s. 235) Bu sayede II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez biri "soykırım" yapma suçundan mahkûm edilmiştir. Ayrıca diğer önemli konu; uluslararası mahkeme tarafından Bosna-Hersek'in bir şehri olan Srebrenica'da yaşanan vahşetin bir "soykırım" olduğunun teyit edilmiş olmasıdır. (Dikici, 2004, s. 236)

Bosna-Hersek Savaşı'nın ardından Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç-ki 1986 yılında "Tito"dan sonraki en karizmatik Yugoslav lider olarak iktidara gelmişti, 1 Nisan 2001 tarihinde Sırlarla yapılan uzun görüşmelerden sonra teslim olmuş ve mahkemeye çıkarılmıştır. Fakat yargılanması henüz sürerken 11 Mart 2006 tarihinde Lahey'deki hücresinde ölmüştür. (Dikici, 2004, s. 236) 2008 yılına gelindiğindeyse Bosnalı Sırların Lideri Radovan Karadžić, üzerinde sahte bir kimlik ile özgürce dolaşırken Belgrad'da bir

otobüste yakalanmıştır. Üstelik o dönemde bir klinikte de çalışmakta olduğu ortaya çıkmıştır. Bosnalı Sırpların Askeri Komutanı Ratko Mladić de 26 Mayıs 2011 tarihinde Voyvodina’da bir köyde sahte bir kimlikle özgür bir hayat yaşarken yakalanmıştır. (Vatansever, 2011, s. 14)

Bosnalı Sırp Cumhurbaşkanı Radovan Karadžić ile ikisi, 25 Temmuz 1995 tarihinde oluşturulan iddianameye göre “Bosna-Hersek toprakları üzerinde soykırım ve insanlığa karşı işlenen sular” kapsamında itham edilmişlerdir. 16 Kasım 1995 tarihinde Srebrenica ile ilgili yeni bir iddianame daha yayınlanmış ve Temmuz 1996 tarihinde bu iki farklı iddianame birleştirilmiştir. (Vatansever, 2011, s. 15) Haklarındaki iddianamede “etnik temizlik” uygulamalarının sistemli biçimde Mladić önderliğinde ve Karadžić denetiminde yapıldığı, bu nedenle Boşnak ve Hırvatların yaşam alanlarından zor kullanılmak suretiyle çıkarılarak bölgedeki etnik yapının tam olarak değiştirildiğine yönelik bilgiler de yer almıştır. (Vatansever, 2011, s. 14) 11 Kasım 2002 tarihinde Mladić, savaş hukuku ve geleneklerini ihlalden dolayı altı ayrı suç türü, insanlığa karşı işlenen suçlardan dolayı yedi ayrı suç türü ve Srebrenica’da yaşananlardan dolayı iki ayrı soykırım suçlamasıyla itham edilmiştir. (Vatansever, 2011, s. 15)

Unutulması mümkün olmayan bir ayrıntı daha vardır; 1999 yılının temmuz ayında Lahey’deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi Mladić ve Karadžić’in, askeri bir emir komuta zinciriyle Belgrat’taki Slobodan Milosević’ten emir alarak hareket ettiğine karar vermiş ve bu savaşı “uluslararası bir çatışma” biçiminde nitelendirmiştir. (Dikici, 2004, s. 236)

3. 1. 5. Türkiye’nin Bosna-Hersek Savaşı’na Yönelik Tutumları

Bosna-Hersek Savaşı’na yaklaşımında Türkiye, iç dinamiklerin öneminin farkında olarak duruma yaklaşmıştır. İnsanların ve partilerin dini hassasiyetleri doğrultusunda

mitingler yapılmış, yardımlar toplanmıştır. (Akman, 2015, s. 153) Balkanlardaki Boşnak Müslümanlarla tarihi bir geçmişe sahip olan Türkiye, Sırpların bölgesel bir güce dönüşmesinden ve bu durum karşısında Batılı ülkelerin umursamaz tavırlarından fazlasıyla rahatsızlık duymuştur. (Koçak, 2010, s. 399)

Ortadoğu'daki her türlü gelişmeden etkilenen Türkiye, esasen Balkanların karışıklığından direkt olarak etkilenmemiştir. Buradaki kilit nokta; Balkan halkıyla Türkiye arasındaki değer birliği ve akrabalık ilişkileri bulunması olmuştur. Bu iki bölge, Türklük ve Müslümanlık ekseninde ortak bir noktada buluşmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte yaşanan çatışma ve savaşlar, beraberinde etnik milliyetçilik temelli bir siyasi oluşumu tetiklemiştir. Nitekim Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra Balkanlardaki durumun Türkiye'yi ilgilendiren bölümü, bu etnik milliyetçi politikaların "etnik arındırma/temizlik" boyutuna varması ve oldukça büyük kıyımlar ve yıkımlar yaşanması olmuştur. (Akman, 2015, s. 142) Mikro milliyetçilik akımının ve tarihsel nedenlerin etkisiyle patlak veren olaylar ışığında dağılan Yugoslavya'ya dair olayların basın organları tarafından geniş bir biçimde kullanılması ve yanında verilen etkileyici görüntüler sonucu Türkiye'de de dünyada olduğu gibi ilgi ve tepki yaratmıştır. (Canda, Sarayevu'95, 1997, s. 1)

Türkiye, 1990'lı yıllar öncesinde dünyada geçerli olan iki kutupluluk sürecinde ABD yanında yer almayı seçmiştir. Bu süreçte SSCB bir tehdit olarak kabul edilmiş; ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Yugoslavya bir tehdit olarak görülmemiştir. (Akman, 2015, s. 140) Bunun yanında Yugoslavya'nın dağılması, Türkiye açısından uluslararası platformda aktif politika uygulama olanağı sunmuştur. Türkiye, bölgesel güç olma imkânını, Yugoslavya'nın dağılması neticesinde elde etmiştir.

Yugoslavya ve Türkiye arasında en önemli bağ; Müslüman Boşnaklar olmuştur. Genel olarak Bosna-Hersek'te yayılan çatışmalar bu bağlamda, Türkiye'nin tepki vermesine neden olmuştur. (Akman, 2015, s. 146; Bora, 1999, s. 276) Türkiye, bir yanda "Bir Türk daha öldürdük" fikriyle Müslüman Boşnakları tek tek ya da topluca öldüren Uştaya ya da Çetnik gibi çeteler varken, diğer yanda da şehit olan herkesin mezarının başına bir ay ve yıldız koyan Müslüman Boşnaklar olduğu gerçeğine kayıtsız kalmamış ve tepki vermiştir. (Canda, Sarayevu'95, 1997, s. 1) Bu tepkinin nedeni aslında ne harita üzerindeki bir sınır komşuluğu ne de kendi güvenliğini etkileyecek bir tehdit olmuştur. Ayrıca zaten tarihsel anlamda bağları olan Bosnalı Müslümanlara yapılan katliama Türkiye'nin sessiz kalacağı da hiç düşünülmemiştir. (Akman, 2015, s. 147)

Türkiye'nin bu korkunç sürece dair beklentisi, ateşkesle başlayan kalıcı bir barış ortamının oluşturulması, özellikle vahşete dönüşen etnik kıyıma bir son verilmesi ve Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması olmuştur. (Koçak, 2010, s. 401)

Uluslararası platformda da Sırp saldırılarının durdurulması için çabalayan Türkiye, Bosna-Hersek'teki silah ambargosunun BM ve AT tarafından planlandığı ciddiyetle uygulanması için uğraşmıştır. Bir yandan da bu ambargonun gözle görülür ölçüde Sırpların lehine işlediğini ve Boşnakların Sırbistan'dan silah temin edebilen Bosna Sırpı karşılarında düştükleri acziyetin farkına varılması gerektiğini belirtmekten de geri durmamıştır. Bu fikirler çerçevesinde Türkiye, Sırp işgalini durdurmak için uluslararası bir askeri operasyonun gerekliliğini de ısrarla savunmuştur. (Akman, 2015, s. 148)

Bakıldığında diğer İslam ülkelerinin aksine Türkiye'nin Bosna-Hersek özelinde bütün Balkanlara yönelik olarak belirlediği milli politika, kalıcı barış, huzur ve sessizlik ortamı sağlamak olmuştur. Buna bağlı olarak da Türkiye, Bosna-Hersek ve bağımsızlıklarını ilan eden tüm diğer cumhuriyetlerin bağımsızlık kararlarını tanıyan ilk ülkelerden olmuştur.

Beş asır bir arada yürüdüğü bu coğrafyayı da bu coğrafyanın insanlarını da kolayca silip atamamıştır. (Koçak, 2010, s. 398)

Bosna-Hersek'e yardım etmeyi tarihi bir bağın gereği ve insan olmanın bir gereği olarak da gören Türkiye, sürekli olarak taraf olmadığı; ancak yaşanan trajedilerin ve vahşetin de unutulmasının olanak dışı bir durum olduğunun vurgusunu yapmıştır. İnsan haklarını daima ön planda tutan Türkiye, BM'ye savaş süresince ateşkes ilan edilmesi, Sırbistan'a somut yaptırımlar uygulanması, yapılan yardımların masum sivil halka ulaştırılması ve barış gücü ordusuna Türk askerlerinin de katılması yönünde sayısız öneride bulunmuştur. (Koçak, 2010, s. 399)

3. 1. 6. Tarih İçinde Sırlardaki Düşmanlığı Tetikleyen Nedenler

Balkan topraklarını kontrolü altında tutan güçlü bir devlet kurmak, Sırp tarihi boyunca Sırp milliyetçiliğinin ana amacı olmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek için "Büyük Sırbistan" planını; Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya ve Kosova topraklarından oluşan güçlü bir devleti hedeflemiştir. Sırları ve Sırp olmayan Ortodoksları birleştiren bir devleti hedeflemişlerdir. (Koçak, 2010, s. 67)

Sırlar, "Büyük Sırbistan" hedefleri bakımından Bosna-Hersek topraklarını kendileri için yaratılmış kutsal topraklar ve Bosnalı Müslümanları da bu kutsal toprakların işgalcileri olarak kabul etmişlerdir. (Bekman, 2015, s. 3) Peki, Sırlar, Bosna-Hersek'i almaya yönelik böylesine büyük bir hırs ve arzuya nasıl sahip olmuş olabilir?

Sırlardaki Türk ve Müslüman düşmanlığının 1389 yılında yaşanan Kosova Meydan Savaşı ile başladığı ve Miloş'un, Sultan Murat'ı şehit etmesiyle de kuvvetlendiği savunulmuştur. (Akman, 2015, s. 147) 13. ve 14. yüzyıllarda hedeflediği Sırp İmparatorluğu'na Türklerin Balkan toprakları üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerlemesi nedeniyle ulaşamayan Sırlar, homojen bir imparatorluk da kuramamıştır. Geleceğe yönelik

bu en kutsal emellerini sekteye uğratan Türk milleti ve onlarla kültürel-dinsel bir kader birliği yaşayan Boşnaklar, düşman ilan edilmiş, büyük bir kinin muhatabı olmuşlardır. (Koçak, 2010, s. 67)

Sırların “Büyük Sırbistan” hayalleri aslında 1800’lü yıllarda ortaya çıkmıştır. (Özkan, 2013, s. 194) Sırp milliyetçiliği ve milliyetçileri, 1815’ten 1878 yılına kadar “tepeden tırnağa millileştirme” kapsamında bir politika izlemişlerdir. Bu bağlamda hem Sırp kültürü hem de Sırp kimliği yeni baştan tanımlanmıştır. Seçilmiş ama ezilmiş bir halk olarak ifşa edilen Sırlar, Güney Slavları içindeki en asil halk olduğu iddiasında bulunmuştur. Bosnalı Müslümanların “İslamlaşmış” ve Hırvatların da “Katolikleşmiş” Sırlar olduğu fikri dayatılmıştır. Bu da Sırlara, Müslümanların ve Hırvatların asimile olmayı kabul etmedikleri takdirde ölümü kabul ettiklerini düşündüren vahşi politikanın temelini oluşturmuştur. (Yahya, 1997, s. 16; Koçak, 2010, s. 69) Boşnakları daima “Büyük Sırbistan” hayalleri için ilk engel olarak kabul etmişler ve bu fikirle yola çıkarak onları 12. yüzyılda Bogomillik inancını sonra da Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında İslamiyet’i kabul ettikleri için sürekli olarak “hain” olmakla suçlamışlardır. (Karasu, 2008, s. 56) Planları çerçevesinde Sırlar, Müslüman Boşnakları, Müslüman Arnavutlar ve Katolik Hırvatların da önünde yer alan en büyük düşman olarak kabul etmişlerdir. Buna sebep olarak da topluca İslam’ı kabul ederek Türkleşmelerini göstermiş ve onlara bu kabahatlerini(!) yüzlerine vurmak adına “hain” ve “işbirlikçi” demişlerdir. (Ceyhan, 2014, s. 3; Koçak, 2010, s. 35)

Boşnaklar, Müslümanlığın da etkisiyle Türk gibi bir yaşam tarzı sürdürmüşlerdir. Boşnaklarda hâkim bir Osmanlılık, yani Türklük varken, Sırlarda tâbi bir Osmanlılık söz konusu olmuştur. Mahalli ağızla söyleyecek olursak Boşnaklara “Türk” anlamına gelen “Turçin” hitabı kullanılmıştır. Sırlar bu sebeple de kinini besleme fırsatı yakalamıştır. (Gündüz, 2013, s. 56)

1905’li yıllarda hem Sırbistan’ı hem de onun “Büyük Sırbistan” hayalinin gerçekleşme olasılığını büyük bir tehlike olarak kabul eden Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek’i Slav toprağı kabul eden Sırbistan’a engel olabilmek ve güney Slavların birleşmesini önlemek için Ortodoks Sırlara karşı Katolik Hırvatları doldurmaya başlamıştır. (Özkan, 2013, s. 194) Burada asıl amaçlanan şey; bütün Güney Slavlarını Sırp liderliği altında bir araya getirerek o büyük hayale; “Büyük Sırbistan” hayaline, kavuşmaktır. Bu plan dâhilinde Bosna-Hersek ve Hırvatistan içinde kurulacak bağımsız kanton devletlerle ilerleyen zamanlarda bir araya toplanarak yine o aynı büyük hayale can vermek, ana amaç olmuştur. (Ceyhan, 2014, s. 4)

Sıcak denizlere inerek güneye yayılma politikası güden Rusya, Ortodoksluğu ve Slavlığı kullanarak Sırlar üzerinde kültürü merkeze alan fikirlerle etkin olmaya çabalamıştır. Rusların hem dini açıdan hem de milliyetçiliğı kullanarak durmaksızın etkilemeye çalıştığı Sırlar, 1912 Balkan Savaşı’nda Kosova’yı işgal ederek kısa zamanda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. (Yenigün & Hacıoğlu, 2010, s. 673) Bosna-Hersek coğrafi ve jeopolitik konumu itibariyle, Ortadoğu, Kafkasya ve Rusya’daki enerji kaynaklarına yakınlığı nedeniyle çekicilik kazanmıştır. Bölgenin çekiciliğini arttıran diğer sebep ise; petrol bakımından zengin olan İslam ülkelerine, Ortadoğu ve Kafkaslara, yakınlığı olmuştur. (Kenar, 2005, s. 488) Rusya açısından Balkanlar farklı birkaç nedenle tarih boyunca önemini korumuştur. Balkanlar, Akdeniz ve Karadeniz’in de bir kısmında bulunduğu için Rusya’yı Avrupa’ya bağlar konumdadır. Aynı zamanda da Rusya, önemli ticaret bölgelerine Balkanlar üzerinden çıkış yapmaktadır. Tüm bunlar Rusya’nın planlarına Balkan bölgesini daima dâhil etmesine neden olmuştur. (Koçak, 2010, s. 190)

Sırplaştırma politikaları çerçevesinde 1960’lı yıllardan itibaren Tito dönemi de dâhil olacak şekilde Bosna-Hersek’in kuzey ve güney bölgelerine Sırbistan’dan çok sayıda Sırp

köylü göç ettirilmiştir. Kuzeye göçlerde Hırvatlarla Boşnakları ayırmak, güneye göçlerde ise Karadağ'daki Müslüman halkla Boşnakların iletişimini keserek Bosna-Hersek'te etnik olarak Sırları yaymak amaçlanmıştır. (Ceyhan, 2014, s. 2; Yenigün & Hacıoğlu, 2010, s. 676)

Sırp kadrolar 1980'li yılların başında birçok otoriter uygulamayla cumhuriyet yönetimlerindeki muhalif akımlara karşı politikalar uygulamış, bu durum Bosna-Hersek'te de aynen bu şekilde gelişmiş ve ilk etapta bölgedeki İslamcı kısımlar hedef alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle İslamcı yayın araçları denetlenmeye başlanmış, tutuklamalar yapılmıştır. Sırbistan'daki milliyetçi kesimin İslami köktendinciliğini, Kosova'yı ve Osmanlı yöneticilerini hedef gösterip Sırların tarihsel düşmanlığını sürekli olarak canlı tutmaya çabalamıştır. (Bora, 1999, s. 99).

1844 yılındaki "Sırp Milli Programı"nda ve 1928 yılındaki "Sırp Milli Kültür Programı"nda etnik olarak bütünleşmiş, homojen bir Sırbistan'ın kurulması gerektiği belirtilmiştir. İstenen bu homojen yapı için, Sancak bölgesinin Türk kökenli Müslümanlardan; Bosna-Hersek'in Müslümanlardan ve Hırvatlardan; Kosova'nın da Müslümanlardan temizlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu temizleme ya da arındırmanın, kitleler halinde Müslümanların ortadan kaldırılması ya da göçe zorlanmasıyla yapılması düşünülmüştür. (İlhan, 2010, s. 31; Yahya, 1997, s. 16)

Bölgedeki etnik karışıklık büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Ortodoks olan Sırları Katolik olan Hırvatlara, Macarlara ve Avusturyalılara karşı kullanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Sırların buldukları sınır topraklarına uzak mesafede olan Krajina ve Slavonya bölgelerine Sırları yerleştirmek suretiyle bu coğrafyayı sakin tutmaya çalışmıştır. Ayrıca, Boşnak ve Hırvat topraklarının arasında kalan bölgede sayıları gittikçe artan Sırlar, aynı zamanda hem

Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya hem de İslamiyet ile Katolik mezhebi arasında kalmışlardır. Bir yandan Krajina hızla Sırp doldurulurken Sancak ve Kosova'daki Sırp nüfus erimiştir. Türkler Arnavutlarla birlikte Kosova'yı ve Boşnaklarla birlikte Sancak bölgesini Müslümanlaştırırken bölgede adeta bir azınlık haline gelen Sırp'lar farklı bölgelere göç etmişlerdir. (Karatay, 1998, s. 21)

Osmanlı Devleti hâkimiyetinden önce Sırp'lar bölgede güçlü bir Krallık durumunda olmuştur. 1389 Kosova Meydan Savaşı'nda Sırp'ların aldığı ağır yenilgi, Sırp Krallığının tarihe karıştığı ilk işaretlerinden biri olmuştur. 1459 yılında tamamen ele geçen Sırp Krallığı beş asır süren bu hâkimiyeti de yenilgiyi de asla kabullenememiştir. (Yahya, 1997, s. 8; Baymak, 2008, s. 93; Atabay, 2013, s. 5) Bu tarihten itibaren beş yüz yıllık Osmanlı hâkimiyeti döneminde Sırp'lar, bir daha asla bağımsız bir devlet olamamıştır. Bu nedenle bu yenilgiyle birlikte Sırp'lar, Türkleri ilk ve en büyük düşman ilan etmişlerdir. Bu süreçte İslam dinini benimsemiş olan Boşnakları da sırf bu sebeple “düşmanın işbirlikçisi” ilan ederek kanlı bir kıyıma kurban etmişlerdir. (Koçak, 2010, s. 50)

Özellikle Kosova Savaşı konusunda farklı inançlar oluşturulup yayılmıştır. Kuşaklar arası aktarılan bir ifadeye göre, Kosova Savaşı öncesinde Sırp Kralı ile Tanrı arasında gerçekleşen bir ahide göre Sırp Kralı, ‘Gökyüzü Krallığı’nı ‘Yeryüzü Krallığı’na tercih etmiştir. Böylece Kosova yenilgisi kutsallaştırılmıştır. (Yahya, 1997, s. 8)

Sırp'lar, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar Türklerin Balkanlardan atılacağını düşünmüş ve umut etmiş; ancak Osmanlı yönetiminin sürekliliği, Sırp'ları bu konularda büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştır. Ayrıca fetihle birlikte Sırp'lar için ruhani önem taşıyan İpek Patrikhanesi kaldırılarak İstanbul'a bağlanmışsa da dönemin Vezir-i Azam'ı Rüstem Paşa'nın söylemi üzerine Sırp'ları ruhani olarak Osmanlı Devleti'ne bağlamanın yolunun İpek Patrikhanesi'nden geçtiğine kanaat getirilerek 1557 yılında patrikhane yeniden

açılmıştır. Açılmasında iyi amaçlar güdülmesine karşın patrikhane, zaman geçtikçe Sırp milliyetçiliğinin ve direnişinin merkezi konumuna gelmiştir. (Karatay, 1998, s. 45)

Osmanlıları, Tanrı'nın seçtiği halk olan Sırlara baskı yapan “despotlar” olarak tanımlayan Sırlar, Bosnalı Müslümanlara ise “hain” yakıştırmalarıyla yaklaşmışlardır. Onlara “İslamlaşmış Sırp” gözüyle bakan Sırlar, onların kendilerini Osmanlı İmparatorluğu'na sattıklarına inanarak var olan nefretlerini daha da fazla beslemişlerdir. (Yahya, 1997, s. 9)

Osmanlı Sırları, kırsalda yaşayarak hayvancılıkla uğraşmış ve Osmanlı yönetimiyle ilişkilerini vergi toplamakla yükümlü ‘Knezler’⁵ aracılığıyla yürütmüşlerdir. Avusturya Sırlarının zamanla daha fazla imkâna sahip olmaları Osmanlı Sırlarının dikkatini çekmiştir. Bununla da kalmayıp Macar okullarında gördükleri eğitimle aydınlanma konusunda bilinçlenen Avusturya Sırları, ulusal bir milli bilinç kurma uğraşlarıyla Osmanlı Sırlarını etkilemişlerdir. 1803 yılına gelindiğindeyse Osmanlı Sırları Avusturya ordusundan Kara Yorgi önderliğinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmışlardır. (Kutlu, 2007, s. 45)

1918 yılında Sırp ağırlıklı olarak kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya Krallığı), özellikle Arnavutları hiç memnun etmemiştir. Sırlar açısından bakıldığında da bu krallık, daima istenen “Büyük Sırbistan” fikrine yönelik bir adım olarak değerlendirilmiştir. (Karatay, 1998, s. 72)

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1914 yılında yürürlüğe giren; ama uygulanamayan bir kanuna dayanarak Kosova ve Sancak bölgelerine ‘Toprak Reformu’ adı altında yoğun şekilde Sırları yerleştirmeye başlamıştır. Boşnaklardan ve Arnavutlardan bir miktar para karşılığı aldıkları toprakları Sırp ordusunda savaşmış kimselere, başka bölgelerden gelen

⁵**KNEZ:** Eflaklılarda babadan oğla geçen bucak kethüdalığı. (Türk Dil Kurumu, 2005)

fakir Sırlara ve o bölgenin toprağı az olan Sırp vatandaşlarına dağıtmıştır. Bu davranışlarında kendilerini son derece haklı gören Sırlar, kendilerini, hem Kosova'daki geniş ve verimli alanları işlemek için hem de Kosova, tarihi bir Sırp toprağı olduğu için bunu yaptıklarını söyleyerek savunmuşlardır. (Karatay, 1998, s. 76)

Srebrenica Katliamı sırasında Sırların sergilediğı Müslüman düşmanlığının ve bitmez Müslüman kininin sebebinin Kosova ile ilgisi olduğuna duyduğumuz inançtan dolayı Kosova'nın Sırlar için önemine değinmekte fazlasıyla yarar görüyoruz. Kosova Özerk Bölgesi üzerinde Arnavutların ve Sırların sahiplik iddiaları oluşmuştur. Kısaca söyleyecek olursak Arnavutlar Kosova'nın geçmişte hangi devletin yönetiminde olduğunun önemi olmadığını, biçimlendirmedeki en önemli faktörün nüfus çokluğu olduğunu savunmuştur. (Baymak, 2008, s. 77) Anti-Müslüman bir ideoloji üzerine kurulan aşırı milliyetçi faşist bir grup olan Sırp Çetniklerin en önemli arzusu Türklerden Kosova Meydan Savaşı'nın öcünü almak olmuştur. (Koçak, 2010, s. 68)

Sırların iddialarına göreyse iki bin yıldır Kosova zaten Arnavutların olmamıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu döneminden önce de sonra da bölgenin hâkimi Sırlar olmuştur ve Kosova, Sırp Devleti'nin beşiğı durumundadır. Bunula birlikte Sırlar bugün itibariyle ortada meşru bir devlet olmadığını, özerk bölge statüsünün yetkilerinin uluslararası bir örgüte bırakıldığını belirtmiştir. İddialarına meşruiyet kazandırmak isteyen Sırlar, Kosova'da Arnavutlarla birlikte Sırların da yaşadığını belirtmiş, Arnavutların tezini çürütmek için de bugün Arnavut nüfusun çok olduğu gibi geçmişte de Sırların nüfus bakımından kalabalık olduğunu savunmuştur. (Baymak, 2008, s. 78)

Sırların kıyımından sonra onları kutlayan papaz; *“Kötüleri yok etmenin mükâfati olarak Allah sizi dünyada iken Cennet’le müjdelemiştir.”* şeklinde hislerini açıklamıştır. (Koçak, 2010, s. 30)

Sırp liderlerden Miloşeviç, 1992 tarihinde başlayıp üç yıl süren Müslüman kıyımı için; *“Tanrı bazı milletleri üstün ve seçkin yaratmıştır. Bazılarını değersiz ve üstün olana itaat eden bir konumda yaratmıştır. Hıristiyan Avrupa'nın en dindar ırkı olan Sırp'ların, Müslümanlardan daha üstün oldukları bir gerçektir. Müslümanlar yok olmaktan kurtulmak istiyorlarsa, üstün olana itaat etmeye mecburdurlar.”* şeklinde bir söylemde bulunmuştur. Bosnalı Sırp'ların lideri olan Radovan Karadžić ise; *“Biz tek din ve tek kültürlü bir Avrupa için savaşıyoruz. Amacımız Balkanlardaki İslam kalıntılarını yok etmek ve Anadolu'ya kadar sürmektir. Bu büyük mücadelemizde Avrupa ve Batı dünyası bizi tam olarak desteklemeli!”* demiştir. (UHİM, 2013, s. 5; Koçak, 2010, s. 45)

Miloşeviç, Sırp milliyetçiliğini silah olarak kullandığı sürece iktidarını daha da güçlü kılacağına farkına varmış ve mitingler yoluyla “Sırp Milliyetçiliği”ni körüklerken “Büyük Sırbistan” hayalinin gerçekleştirilebilir olduğunu vurgulamıştır (Çetinkaya, 2014, s. 4). Her şeyin ötesinde Bosna-Hersek bölgesini almadan “Büyük Sırbistan” hayalinin önünü açamayacağını bilen Sırp'lar, Hırvatistan'da Hırvat Sırp'ların yaşadığı Krajina bölgesiyle Sırbistan'ı birleştirmek için Srebrenica kentini açılacak bir koridor gibi görerek sayısız kırım ve eziyete soyunmuştur. (Koçak, 2010, s. 36)

3. 1. 7. SONUÇ

Savaş süresince her gün insan kıyımları, keskin nişancıların yol ortasında kurşunladığı sivil halk, sivil halkın toplandığı pazaryeri (Saraybosna), kafe (Tuzla Katliamı), park, hastane (Saraybosna, Mostar, Travnik) gibi yerlerdeki patlamalar, katledilen kadın, çocuk ve yaşlılar, paramparça edilen bedenler ve bunlara dair görüntüler, harabeye çevrilen kentler, insanlık onuru için yakışmayan aşağılanmalar ve son olarak da bunlarla ilgili görüntülerin basına yansınmasıyla birlikte soykırıma varan katliamlar karşısında dünya vicdanı ve kamuoyunun sessiz kalamayışının üç buçuk yılı bulması bile oldukça şaşırtıcıdır.

İnsanlık için bu büyük bir trajedidir. Ortada apaçık olan şudur; Boşnaklar, Avrupa'nın gözünde hem Müslüman hem de Osmanlı Devleti'nin, yani bir anlamda Türkiye'nin uzantısı olarak kabul edildiğinden, Avrupa'nın kendisinden olmayan; ama buna rağmen özgün ve özel kültürel bir etnik oluşum olduğundan uzun süre orada yaşananlara kör bakılmıştır.

Avrupa'nın göbeğinde, Balkanlarda Müslüman ve özgün kimlikli bir bağımsız ülke istenmediğinden soykırıma varan insanlık dışı eylemlerle Müslüman halk ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Üstelik Bosna-Hersek dışındaki Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya'ya bağımsızlık verilirken kimsenin burnu bile kanamamışken Bosna-Hersek'te bunların yaşanmasının tek sebebi böylesi özel ve özgün bir bağımsız Müslüman devletin Avrupa'da istenmeyişidir. (Canda, Sarayevo'95, 1997, s. 2)

Uluslararası kamuoyu, yaşanan bunca yıkım ve vahşete karşı silah ambargosu koymak, insani yardım yapılması için örgütlenmek ve güvenli bölgeler ilan etmek biçiminde şiddeti durdurmaya yönelik olmayan müdahalelerle yetinmiştir. (Vatansever, 2011, s. 4)

Bize göre sistematik olarak ve belli bir amaç doğrultusunda etnik temizlik/arındırma politikası izlenmiş, insanlık tarihi açısından toplum hafızasına kazınmış bir travma olarak yer almıştır. Üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin toplum hafızasına kazınan bu travma nesilden nesile aktarılacaktır. Toplum ağır bir toplumsal travmaya ve psikolojik bunalıma mahkûm bırakılmıştır. Sonrası için bilinmelidir ki savaşların toplumların zihninde ve kalbinde açtığı yaraların sancıları ve izleri kimi zaman asırlar boyu silinememektedir. Toplum hafızası açısından bu yaşananlar bir felaketten çok daha ötesidir.

3. 2. İDEOLOJİK VE KÜLTÜREL TEMELLERİ

“Batı kültüründe bir hayalet geziyor: Balkanlar hayalet.” (Todorova, 2003, s. 17)

Todorova'nın Marx'tan esinlenerek yazdığı bu cümle, tarihsel, toplumsal, kültürel ve ideolojik gerçeklerle örtüşmektedir. Balkanlarda tarihsel ve kültürel olarak kimlikler,

kültürler, dinler arasında var olan farklar her zaman çatışma, ayrışma, savaş ve karışıklıkların da nedeni olmuştur. Balkanların tarihi sürekli bir irredentizm, çatışma ve savaş tarihine sahne olmuş, özellikle 19. yüzyıl Balkanlar için “milliyetçilik” çağı olurken, 1990’larda da etnik/dinsel/kimliğe dayalı çatışmalar ve özellikle Srebrenica soykırımı ile tarihsel bir trajedi yaşanmıştır. Todorova, *“En güçlü güdüleyici etmen ‘din değil, saldırgan milliyetçiliktir”* (Todorova, 2003, s. 22) diyerek, Balkanlarda yaşanan kaos ve çatışmanın temel dinamiklerinin kimlikler temelinde “milliyetçilik” duygusundan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Bora, “milliyetçilik” unsurunun Balkanlarda yaşanan çatışmalardaki rolünü vurgulayarak, Bosna-Hersek özelinde yaşanan Sırp Milliyetçiliğinin “dinsel” farklılıklardan da kaynaklandığının altını çizmiştir: *“Bosna’da sistematik etnik kırımın topluluk/özne olarak öncelikli ve ‘seçilmiş’ muhatabının, mağdurunun Müslümanlar olduğu inkâr edilemez.”* (Bora, 1999, s. 10)

Balkan milliyetçiliğinin ve çatışmanın en açık ve en trajik biçimde vuku bulduğu Bosna-Hersek deneyimi, *“Yugoslavya’da ‘birlikte yaşama pedagojisi’ açısından en tecrübeli ve ‘gelişkin’ toplumsal gerçekli”ği* yansıtmaktadır. (Bora, 1999, s. 10) *“Demografi ve halk kültürü alanında Osmanlı mirası daha kalıcı ve kesintisiz etkiler bırak[tığı] Bosna Hersek,”* (Todorova, 2003, s. 36), *“yüzyıllarca bir arada yaşamış”, “etnik veya millî esasa dayanmayan, çokuluslu, çok dinli, çok kültürlü bir toplum modeli seçeneği”yle* heterojen yapı barındırmaktadır. Bosna-Hersek, Müslüman Boşnak, Katolik Hırvat ve Ortodoks Sırp'lardan oluşmaktadır ve birbirinden farklı bu dinsel yapılar tarih boyunca sürekli bir çatışma ve gerilim kaynağı oluşturmuştur. Bosna-Hersek, Boşnak, Sırp ve Hırvatlardan oluşan *“farklı etno-kültürel ve dinsel grupların birbirleriyle girdiği mücadele ekseninde çatışma”* (Tüysüzoğlu, 2012, s. 83) ile belirgin bir görünüm kazanmıştır.

Sosyal İnşacı yaklaşımın önde gelen kuramcısı Alexander Wendt'in eserleri çerçevesinde kimlik ve güvenlik kavramları şekillenmiştir.

Kimlik eksenli ve toplumsal algılara dayalı bir kuram olan **Sosyal İnşacılık** kuramı, Balkanlar'daki çatışma gerçekliğinin ifade edilebilmesi noktasında önemli bir dayanak noktası sunmaktadır. Zira Balkanlar'da çatışma faktörünün işbirliğine üstün gelmesinin en önemli nedeni sosyal olarak inşa edilmiş olan toplumsal kimlikler üzerinden şekillendirilen devletlerarası düşmanlık algısıdır. Balkan halklarının her biri, kendi grup kimliği üzerinden toprağa dayalı ve güç odaklı irredentist projeler ortaya koymakta ve böylece rekabet ve çatışmayı yüceltmektedir. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 101-102)

Bünyesinde üç farklı dine ve etnik kimliğe mensup (Müslüman Boşnak %48, Ortodoks Sırp %37 ve Katolik Hırvat %14) yaklaşık dört milyon insanı barındıran Bosna-Hersek, "ortak bir kimlik" deneyiminden daha çok dinsel-etnik bölünmeye dayanan "kimlik" eksenli çatışma eşiği içinde varlığını sürdüren bir ülke olmuştur. Balkanların bünyesinde barındırdığı etno kültürel, dinsel ve siyasal farklılıklar nedeniyle daha çok çatışma eğiliminde olmaları, ulusal güç ve kimlik öğelerine büyük önem atfetmeleridir. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 91)

"Bosna-Hersek ve Kosova sorunlarında görüldüğü üzere, etnik kimliği temel alan ve dinsel ayrımlara dayalı olarak altı çizilen toplumsal çatışma faktörü çatışmanın en katıksız halini ortaya koymaktadır" diyerek ve Balkan ülkelerinde çatışma fikrinin işbirliğine üstün tutulduğunu belirterek, *"Kendi içerisinde çok ciddi bir etnik ve dinsel çeşitlilik gösteren Balkan halkları arasındaki etkileşim, genel itibarıyla çatışma faktörünü kuvvetlendiren ve irredentist özellikler taşıyan bir mahiyet arz etmektedir"* görüşüne yer vermektedir. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 85)

Sosyal inşacılık (konstrüktivizm) kuramı, kimlik eksenli siyasete odaklanmakta, kültür, değerler, dost-düşman gibi algılama biçimlerinin “devlet”ler ve milletler arasında yaşanan ilişkileri, değişimleri, dönüşümleri, çatışmaları ve iş birliğini anlayıp açıklamada daha işlevsel olduğu görüşüne dayanmaktadır.

Bu bağlamda, *“Sosyal inşacılık, devletlerarasındaki tehdit ve güvenlik bazlı etkileşimin algı çerçevesinde şekillendiğini kaydetmekte ve devletlerin de bireyler/toplumlar gibi kendi kişiliklerini onlar-biz ayrımı üzerinden, grup kimlikleri ve öteki unsurlarına da atıf yaparak şekillendirdiğini ifade etmeye çalışmaktadır”* (Tüysüzoğlu, 2012, s. 101) Bosna-Hersek örneğinde yaşanan vahşet ve zulümler, nefret, önyargı ve kin üzerinden yürütülmekte, özellikle radikal milliyetçi söylem kültürler ve değerler üzerinden düşmanlık üretmektedir. “Boşnak” kimliğinin Müslüman olarak nitelendirilmesi, Osmanlı geçmişi ve Türklük imgesine yakınlığı Sırp milliyetçiliği tarafından kolayca “düşman” mitosunu üzerinden üretilmekte ve çatışmanın nedeni olarak öne sürülmektedir.

Balkanlarda yaşanan çatışmaları anlayıp açıklamada Sosyal İnşacılık kuramı gibi, Kopenhag Okulu üyesi Ole Waever tarafından 90’lı yılların başında geliştirilen “**güvenlikleştirme**” kavramı da oldukça işlevsel ve yararlı bir açıklama şeması sunmaktadır. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 104; Bilgin, 2010, s. 72)

Bugün özellikle sosyal bilimlerde, akademik çalışmalarda ve düşünce kuruluşları bağlamında, “*güvenlikleştirme*” kavramı oldukça genel kabul görmüştür ve yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ülkelerin sorunları “güvenlikleştirdiği”ni, bunun da çatışmaları arttırdığı belirtilen kuram, “güvenlikleştirme”ye dayalı stratejinin üretilmesi, yaygınlaştırılması ve topluma aktarılması süreci üzerinde önemle durmaktadır. Ortaya çıkan sorunların bir “güvenlik” sorunu olarak tanımlanmasında eğitim, siyaset, medya, aydınlar, düşünce kuruluşları vb. gibi “elit”lerin rolüne dikkati çekilen kuramda, ulusal kimliklerin üretilme

biçimlerinin iş birliği yerine çatışma, irredentizm ve üstünlük mitosları tarafından kurulduğuna dikkat çekilmektedir:

Balkanlar'da çatışma gerçekliğinin işbirliğine olan üstünlüğünü açıklayabilme noktasında **Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği güvenlikleştirme** kavramı oldukça elverişli bir kuramsal altyapı sunmaktadır. Güvenlikleştirme kuramı seçkinler tarafından belli amaçlara ulaşabilmek, belli değerleri, ideolojileri meşru kılabilmek ve uygulanmak istenen politikaları topluma kabul ettirebilmek için kullanılır. Güvenlikleştirmenin bütünleştirici ve meşrulaştırıcı doğası hükümetler, siyasal iktidarlar ve topluma yön vermek isteyen elitlere kolaylık sağlamaktadır. Medya, eğitim, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları, ideolojiler, doktrinler ve din gibi iletişimsel yönü ağır basan ve kapsayıcı bir etkinliğe sahip araçlar/hususlar da topluma yön vermek isteyen aktörler tarafından birer güvenlikleştirme aracı olarak kullanılmaktadır. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 104) Balkanlar ekseninde ortaya çıkan/çıkarılan devletlerin hemen hepsi belli toplumsal/ulusal/etnik aidiyetlerin güvenlikleştirilmesi ile halk nezdinde meşrulaştırılmaya çalışılmış ve bu ulusal/toplumsal kimliklerin bir arada yaşadıkları topraklarda da güvenlikleştirmenin meşrulaştırdığı düşmanlık ve rekabete dayalı çatışmalar yaşanmıştır. Yugoslavya'nın dağılması sonrası Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova'da yaşanan ulusal kimlik tabanlı kanlı çatışmalar ve gerçekleştirilen zorunlu göç hareketleri bu durumun açık bir göstergesidir. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 105)

Bosna-Hersek ve Sırpırlar arasında yaşanan ve insanlığın son yüzyıldaki en vahşi katliamlarından birisi olan Bosna-Hersek Savaşı'nda, Sırp milliyetçiliğinin üretilmesinde

aydınların, elitlerin, üniversitelerin ve akademik yapıların oynadığı rol dikkate alındığında güvenlikleştirme yaklaşımının önemi görülmektedir:

Balkan devletlerinde milliyetçi parti, grup ve liderlerin topluma yön veren siyasal elitler olarak ortaya çıkmaları ve bu elit gruplarının ulusal çıkar tanımlarının toplumsal ayırım çizgilerine dayalı olarak çatışmayı özendirir bir görünüm arz etmesi, Balkanlar’da bölgesel işbirliği gerçekliğinin çatışma tarafından gölgelenmesini beraberinde getirmektedir. Bosna-Hersek ve Kosova’nın bugün yaşadığı siyasal ve toplumsal problemlerin arkasında yatan asıl neden de tarihsel süreç içerisinde birbirlerine rakip olmuş etnik/ulusal kimliklerin bir arada tek bir devlet çatısı altında yaşama iradesine sahip olmamaları ve kendi toplumsal kimliklerini çatışmayı özendirecek şekilde güvenlikleştirmeleridir. (Tüysüzoğlu, 2012, s. 105)

Kuramsal düzeyde bakıldığı zaman Bosna-Hersek Savaşı, kimlikler ve güvenlikleştirmenin etkili olduğu bir savaşı yansıtmaktadır. Etno-kültür, din, milliyetçilik ve kimlik üzerinden üretilen “biz-onlar”, “dost-düşman” ayrımı, Balkanlarda yaşanan tarihsel ayrışmanın ve özellikle Soğuk savaş sonrasında yaşanan çatışmanın ana nedenlerini oluşturmaktadır.

Bosna-Hersek Sorunu, Türkiye açısından da yakından izlenen ve takip edilen bir sorun olmuştur. Hem tarihsel Osmanlı geçmişinden kaynaklanan bağlar, hem Müslüman kimliği üzerinden üretilen dostluk/yakınlık söylemleri Bosna-Hersek’in her zaman Türkiye için önemli bir “yer” olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bosna-Hersek Savaşı, “Boşnak Müslümanların” yaşadıkları zulüm ve soykırım Türkiye’de de ideolojik-politik bir kimlik söylemi üzerinden ele alınmış, din ve milliyetçilik duyguları burada kolaylıkla devreye sokulmuştur. Genel olarak bakıldığı zaman Bosna-Hersek Sorunu’nda hümanist bakış açısı

ve özellikle Yugoslavya'nın bütüncül yapısının korunması ve etnik ayrımcılığın yaşanmaması için çaba gösteren yaklaşım ile milliyetçi-İslamcı/muhafazakâr bakış açıları görülebilmektedir. Bosna-Hersek'in Müslüman kimliği ve Osmanlı geçmişi özellikle milliyetçi ve İslamcı-Muhafazakâr düşün alanında yakından izlenmiş, bu konuda aktif, katılımcı, müdahale edici, yer yer irredentis, daha radikal düzeylerde de cihatçı politikalar üretilmiştir. Tezimizde Ayşe Kulin'in "*Sevdalinka*" romanıyla "hümanist" bakış açısının temel tezleri ve eğilimleri, Ali Erkan Kavaklı'nın "*İnsanlık Ayağa Kalk*" romanıyla da İslamcı/cihadist bakış açısının eğilimleri karşılaştırmalı bir şekilde irdelemeye çalışılmıştır.

Muhafazakâr ve İslamcı gelenek, Bosna-Hersek sorununa İslamcı ve buna eklenmiş milliyetçi bir perspektiften bakarak ele almaya çalışmaktadır. (Yavuz, 2001, s. 37) Yavuz, bu politik kimlik olgusunu, "neo-osmanlılık" olarak adlandırmaktadır. Yavuz, Türkiye'nin İslamcı ve milliyetçi yönelimini "kimlik" tartışmaları bağlamında değerlendirerek, "Türkiye'de kimlik tartışmasının, dış politikada önemli rol oynadığı" alanlardan birisinin de Balkanlar olduğunu vurgulamaktadır. (Yavuz, 2001, s. 56)

İslamcı muhafazakâr geleneğin, Bosna-Hersek sorununda öncelikli olarak "*Osmanlı'nın tarihsel-kültürel mirası ve İslam*" vurgusunun yapıldığını belirterek, "*İslamcı entelijensiya Balkanlar'daki İslam kültürüyle girilecek ilişkinin hem oradaki hem buradaki Müslümanlar açısından 'diriltici' işlevini öne çıkartan ümmetçi/'enternasyonalist' bir telâkkiye sahipti*" (Bora, 1999, s. 289) görüşüne yer vermiştir.

Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Balkan Gezisi sırasında yaptığı "*Bölgede bizim için en etkili güç İslam. Bunun yaygınlaştırılması için Diyanet'e ve özel vakıflara görevler düşüyor*" (Bora, 1999, s. 289) biçimindeki açıklama, tam da Balkanlar ve genel olarak Türk dış siyasetinin klasik dış politika geleneğinden ayrılmaya başlamasının nüvesi olarak okunabilmektedir. Türk basınında Bosna-Hersek sorununa bakışı inceleyen

Çömlekçi (Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Ve Bosna Krizi Sırasında Türk Basınının Tavrı, 2008, s. 62), muhafazakâr-İslamcı bakış açısındaki “ideolojik ve yönlendirici” karakteri vurgulamaktadır: *“Bu ideolojik tavrın ise ‘anti-komünizm’, ‘İslamcılık’, ‘ümmetçilik’ ve ‘yabancı düşmanlığı’ unsurlarının bir bileşimi olduğu görülmüştür. Kriz içerisindeki bölgelere olan ilgisi insani kaygulardan çok, ümmetçi ve İslamcı projelerin tetiklediği bir motivasyonla şekillenmiştir. Yaşanan her felakete ‘kafir’lerin sebep olduğu sanrısı konuyla ilgili neredeyse her haberin ana temasını oluşturmuştur. Gazete ve yazarları tarafından ‘Müslümanların’ tek kurtuluş yolu ise tüm dünyanın İslamlaştırılması/İslamcılarının birleşmesi”.*

“Bosna-Hersek’e yapılması istenen yardımın öncelikli amacının ‘insani’ olmadığına ve ümmetçi tasavvurlara hizmet ettiği ölçüde değerli” görüldüğüne (Çömlekçi, 2008, s. 68), *“Bosna Savaşının ümmetçi politikaların uygulamaya sokulması için bir fırsat olarak”* (Çömlekçi, 2008, s. 70) nitelendirildiğine, *“Sorunun tarihsel nedenleri ve bölgenin karmaşık etnik yapısı adeta yok sayılarak, çatışma sadece dini motivasyonlu olarak gösterilmek suretiyle”* çalışıldığına (Çömlekçi, 2008, s. 69) değinen Çömlekçi, *“Pakistan’dan Afganistan’a gelen ve aralarında çocukların da bulunduğu mücahitlerin eli silahlı fotoğraflarını manşetten vermekte herhangi bir beis görülmediği”*ne (Çömlekçi, 2008, s. 71-72) dikkat çekerek muhafazakâr/İslamcı bir bakış açısıyla *“Kamuoyunu İslamcı/muhafazakâr/savaş yanlısı bir düşün dünyasına eklemlmek, onu bu yönde biçimlendirmek”* (Çömlekçi, 2008, s. 73) amacını taşıdığı söylemiştir. Bu süreçte, özellikle Türkiye’nin 16 Şubat 1993 tarihli *“Cephede bir Sırp vurdum”* manşet haberi, İslamcıların Bosna-Hersek sorununa yaklaşımı açısından çarpıcı bir örnek olmuş, Türkiye muhabiri Yusuf Sancak’ın, anlatımına göre cephede *“bir dal parçasına Türk bayrağı geçirip Sırpların görebileceği bir mevziye dikmiş”* ardından mücahitlerden aldığı bir tüfekte bir *“Sırp caniyi”* öldürmüştü. (Bora, 1999, s. 300) Tezimizde ele aldığımız Ali Erkan Kavaklı’nın **İnsanlık**

Ayağa Kalk romanı, muhafazakâr-İslamcı bakış açısını benimsemekte ve romanı “din” temeline dayandırarak “cihatçı” bakış açısını savunmaktadır.

Bosna-Hersek sorununa bakış açısında diğer hümanist/realist bakış açısı ise Bosna-Hersek sorununun tarihsel/toplumsal nedenlerini ortaya koymaya, sorunu yaratan etmenleri açıklamaya ve “insan” eksenli bakış açısıyla, çok kültürlü, çok dinli ve çok etnili Bosna-Hersek gerçeğinin inşa edilmesi tezine dayanmaktadır. Provakatif, irredentist, yayılmacı, şoven bir bakış açısını reddederek, Bosna-Hersek sorununun çözümü için “insan ve değerlerini” ön plana alan bu bakış açısı, Sırp etnik/faşist milliyetçiliğinin daha genel bir nefret ve ötekileştirmeye yol açmaması gerçeği üzerinde durmaktadır. Cumhuriyet döneminin genel dış politikadaki “barış” ilkesinin esas alındığı bu yaklaşımda, *“Balkanlar’a yönelik yayılmacı ilgiye mesafeli yaklaşılmış, çatışmanın din eksenine oturtularak siyasal İslam’ın diriltilmek istenmesine eleştirel bir biçimde yaklaşmıştır.”* (Çömlekçi, 2008, s. 87)

Tezimizde ele aldığımız bir diğer romanın yazarı Ayşe Kulin, **Sevdalinka** romanında, hümanist-realit bakış açısını benimseyerek, din/etnisite üzerinden şoven/saldırgan bir dil kullanmaktan kaçınmış, çözümün gerçekleştirilmesi için insani değerlerin gerekliliği üzerinde durmuştur.

Sonuç olarak Bosna-Hersek’te yüzyılın sonunda yaşanan büyük soykırım temelinde insanlığa dair bir ideal ve evrensel değer yok edilmiş, ortadan kaldırılmıştır. Durum, Bora tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Bosna-Hersek’in ‘yitişi’, herhangi bir dinî-milli taraf (öncelikle, sistematik bir etnik kırımın seçilmiş ve ağırlıklı mağduru olan Müslümanlar) adına bir kayıp, bir yenilgi olmaktan öte bu umudun yitişidir, yenilgisidir. Kendisini dinlerüstü/milletlerüstü kimliklerle ifade eden insanların ‘arı’ bir dinî-milli kimliğe indirgenmeleri, o kimlikler altında tavır almaya (ve ölmeye, açlığa,

göçe) zorlanmaları, milliyetçi çatışmanın bünyesinde taşıdığı lanettir. Bosna-Hersek'te, bu 'arı' dinî-millî kimliklere indirgenmeye karşı, "Yugoslav", "Bosnalı", "Saraybosnalı", ayrıca "sosyalist", "demokrat" vb. kimlikler altında eylemli olarak direnen bir potansiyelin varlığı ve onun başına gelenler, milliyetçiliğin lânetini ender görünür bir çarpıcılıkla ortaya çıkarttı. "Avrupa'nın bağrında Boşnakların Müslüman oldukları için yaşatılmaması", insani bir felâket-çok daha büyük bir felâketin bir parçası: İnsanların herhangi bir yerde, kendi seçtikleri kimliklerle, dahası çocukken (içine doğduktan toplumsal ortam dolayısıyla) 'kazandıkları' kimlikleri dışında herhangi bir kimlikle yaşatılmaması gibi bir felâketin... (1999, s. 10)

BÖLÜM IV

AYŞE KULİN'İN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

4. 1. Hayatı

Yazar ve gazeteci olan Ayşe Kulin, 26 Ağustos 1941 tarihinde İstanbul Beyazıt'ta dünyaya gelmiştir. Baba tarafı Bosnalıdır. Babasının adı Muhittin, Çerkez olan annesinin adı (Hatice) Sitare'dir. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Edebiyat Bölümü'nden mezun olmuştur.

1967-1969 yıllarında Türkiye'nin ilk yerli otomobil dergisi olan Otomobil Dergisi'nin yazı işleri müdürlüğünü ve Gelişim Yayınları dergilerinde yazarlık yapmıştır. 1983-1985 yıllarında Dünya Gazetesi'nde yazarlık, 1985- 1988 yıllarında ise Etap Otelleri Pullman Dergisi Yazı İşleri Müdürlüğünü yapmıştır. 1988 yılında da Bir Numaralı Yayıncılık dergilerinde yazarlık görevini yürütmüştür.

1978 yılından itibaren Cumhuriyet, Güneş ve Dünya gazetelerinde muhabirlik, çeşitli dergilerde yazarlık ve yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. Uzun yıllar halkla ilişkiler uzmanı, televizyon, reklam ve sinema filmlerinde sahne yapımcısı, sanat yönetmeni ve senarist olarak çalışmıştır.

2004 yılında, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve TURKCELL adına yaptığı "Kardelenler" adlı çalışmasının telif gelirlerini Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları projesine bağışlamıştır.

4. 2. Sanatı

Yazmaya ortaokul yıllarında başlayan yazarımızı, okumaya Dickens ve Jane Austin romanları teşvik ederken yazmaya da Nezihe Meriç'in öyküleri teşvik etmiştir.

1984 yılında yayımlanan “Güneşe Dön Yüzünü” adlı ilk öykü kitabındaki “Gülizar” öyküsü, kendi tarafından senaryolaştırılarak “Kırık Bebek” adıyla film yapılmış ve Kültür Bakanlığı Ödülü'ne değer bulunmuştur. 1989 yılında “Ayaşlı ile Kiracıları” adlı dizideki çalışmasıyla Tiyatro ve Televizyon Yazarları Derneği'nin En İyi Sanat Yönetmeni Ödülü'nü kazanmıştır. “Foto Sabah Resimleri” adlı öyküsü 1996 yılının Haldun Taner Öykü Ödülü'nü, bu öykünün adını verdiği kitabı ise 1997 yılında Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanmıştır.

2004 yılında, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Turkcell için yazdığı “Kardelenler” adlı çalışmasının telif gelirlerini, Türkan özel baskısının ve Türkan adlı tiyatro oyununun gişe gelirlerini Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları projesine, Sit Nenenin Masalları'nın gelirini UNICEF'in ana okulu projesine bağışlamıştır. **Sevdalinka**'nın Bosna Hersek'teki satışının telif geliri, Bosna'da savaş kurbanı çocukların barındığı bir kuruma, Aylin'in geliri ise Bosna'da bir çocuk evine bağışlanmıştır.

Eserleri Çince'den Portekizce'ye kadar yirmi iki dile çevrilmiştir. “Bir Gün Almanya'da” 2009 yılında radyofonik piyes olarak sunulmuştur. “Geniş Zamanlar” adlı öyküsü, “Köprü, Gece Sesleri ve Türkan” adlı romanları televizyon dizileri olarak yayınlanmıştır. “Türkan” tiyatro eseri olarak da sahnelenmiştir. “Veda” romanı 2013 yılında televizyon dizisi olarak gösterime girmiştir. 2008 yılında “Veda”, Yazarlar Birliği tarafından, “Nefes Nefese” ise European Council Of Jewish Communities tarafından yılın en iyi romanları seçilmiştir. Uluslararası bir edebiyat ödülü olan Dublin Impac Ödülü'ne 2011 yılında “Veda” romanı ile aday gösterilmiştir. Aynı yıl “Hayat” ve “Hüzün” adlı anı kitapları Eskader'in Yılın En İyi Hatıra Kitabı Ödülü'ne değer görülmüştür. Ayşe Kulin, 2007 yılından beri UNICEF'in İyi Niyet Elçisi'dir.

4. 3. Eserleri

Öyküleri:

1. Güneşe Dön Yüzünü, (Öykü), 1984, Fosil Kitap.
2. Geniş Zamanlar, (Öykü), 1998, Remzi Kitabevi.
3. Foto Sabah Resimleri, (Öykü), 1998, Remzi Kitabevi.
4. Bir Varmış Bir Yokmuş, (Öykü), 2007, Everest Yayınları.

Biyografileri:

1. Bir Tatlı Huzur, (Biyografi), 1996, Everest Yayınları.
2. Babama, (Otobiyografi), 2002, Remzi Kitabevi.

Romanları:

1. Adı: Aylın, (Biyografik Roman), 1997, Remzi Kitabevi.
2. Sevdalinka, (Roman), 1999, Remzi Kitabevi.
3. Füreya, (Biyografik Roman), 2000, Remzi Kitabevi.
4. Köprü, (Roman), 2001, Remzi Kitabevi.
5. Nefes Nefese, (Roman), 2002, Remzi Kitabevi.
6. Gece Sesleri, (Roman), 2004, Remzi Kitabevi.
7. Bir Gün, (Roman), 2005, Everest Yayınları.
8. Veda, (Roman), 2008, Everest Yayınları.
9. Umut, (Roman), 2008, Everest Yayınları.
10. Türkan, (Biyografik Roman), 2009, Everest Yayınları.

11. Hayat - Dürbünümde Kırk Sene (1941-1964), (Biyografik Roman), 2011, Everest Yayınları.

12. Hüzün - Dürbünümde Kırk Sene (1964-1983), (Biyografik Roman), 2011, Everest Yayınları.

13. Gizli Anların Yolcusu, (Roman), 2011, Everest Yayınları.

14. Bora'nın Kitabı, (Roman), 2012, Everest Yayınları.

15. Dönüş, (Roman), 2013, Remzi Kitabevi.

16. Hayal, (Biyografik Roman), 2014, Remzi Kitabevi.

17. Handan, (Roman), 2014, Everest Yayınları.

18. Tutsak Güneş(Roman), 2015, Everest Yayınları.

19. Kanadı Kırık Kuşlar(Roman). 2016, Everest Yayınları.

Diğerleri:

İçimde Kızıl Bir Gül Gibi, (Deneme), 2002, Remzi Kitabevi.

Kardelenler, (Araştırma), 2004, Remzi Kitabevi.

Sit Nene'nin Masalları, (Çocuk kitabı), 2008, Artemis.

Taş Duvar Açık Pencere, (Derleme), 2009, Everest Yayınları. (Kulin, Ben Ayşe Kulin).

BÖLÜM V

SEVDALINKA

Sevdalinka⁶, Ayşe Kulin'in belgesel nitelikli bir romanıdır. Boşnakların tarihteki rolü, Bosna-Hersek Savaşı ve savaşın getirdikleri anlatılmaktadır. Belgesel roman diyebileceğimiz bu tarihsel roman⁷, milli tarih bilinci oluşturmaya çalışan bir eser olarak nitelendirilebilir. Romanda adı geçen tarihi ve siyasi kişiler hariç tüm karakterler, kurmaca metnin ana kişileridir. Romanın tarihsel yönünü ortaya çıkaran asıl etken, sıklıkla Boşnak tarihinin dönemlerine değinilmiş olmasıdır. Kulin, bir yandan gerçek olay, kişi, belge ve

⁶**Sevdalinka**: Bosna-Hersek'te gelenekçi bir müzik tarzıdır. Aşk şarkıları anlamında kullanılmıştır.

⁷Sevdalinka romanı, "savaş öncesinde Tito'nun kurduğu altı federe devletten oluşan Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti'nde, aşırı milliyetçiliği azdırarak savaşı turmandıran ve sonuçta Yugoslavya'yı alevler içinde bırakan günleri anlatıyor, savaşın ilk üç yılında yaşananları okura" (Kulin, 2016, s. ix) belgeler, dokümanlar ve tarihler ışığında vermektedir. (Hazer, 2009, s. 64)

"Bu kitabın yazılışı sırasında yazar; *Bosnia, A short History*: Noel Malcom, Paper Mac, 1994-96; *Bosna Tarihi*: Ömer Bosnavi, Kültür Bakanlığı, 1978; *Black Lamp and Grey Falcon*: Rebecca West, Penquin Books, 1969; *The Bosniak*: Adil Zulfikarpasiç, Hurst & Company, 1998; *Balkan Yolcusu*: Firuzan, Yapı Kredi Yayınları, 1996; *Bosna Yazıları*: Ertuğrul Günay, AD Yayıncılık A.Ş. 1997; *Historija Bošnjaka*: Mustafa İmamoviç, Bošnjaca Zajednica Kültüre, 1996; *Şu Bizim Rumeli*: Yılmaz Çetiner, Milliyet Yayınları, 1994; *Etnik Tecavüz*: Elena Doli, Chiara Valentini, Real Yayıncılık, 1994; *Zlata'nın Günlüğü*: Zlata Filipoviç, Papirüs Yayınları, 1997; *The Death of Yugoslavia*: Laura Silber, Allan Little, Penguin Books, 1995; *Gözüm Yası Tuna Selidir Şimdi*: Selma Fındıklı, Sel Yayınları, 1997; *Devletler ve Hanedanlar*, cilt 4: Yılmaz Öztuna, Kültür Bakanlığı Yayınları/134; *Devletler ve Hanedanlar*, cilt 2: Yılmaz Öztuna, Kültür Bakanlığı Yayınları/1101; *Sokollu Mehmet Paşa*: Radovan Samarçiç, Sabah Yayınları, 1997; *Saraybosna*: Münire Acım, Ali Koçak, İmge Basımevi, 1996; *Büyük Darbe*: Altan Deliorman, Boğaziçi Yayınları, 1975; *Balkanların Tarihi*: Georges Castellen, Milliyet Yayınları, 1995; *Boşnak Kızı Melço*: Muzaffer Kaleoğlu, 1998; adlı kitaplardan Bosna-Hersek'in tarihi, konumu, sosyal ve siyasi yapısı hakkında genel bilgi sahibi olduktan sonra, ayrıntılı bilgiler için aşağıdaki kitaplardan yararlanmışır:

- 1) *Black Lamp and Grey Falcon* (Rebecca West)
- 2) *History of Bosnia* (Noel Malcom)
- 3) *The Death of Yugoslavia* (Laura Silber ve Allan Little)
- 4) *Historija Bošnjaka* (Mustafa İmamoviç)
- 5) *Devletler ve Hanedanlar*, cilt 4. (Yılmaz Öztuna)." (Kulin, 2016, s. 429)

bilgiler aracılığıyla tarihsel süreci aktarırken, diğer yandan elindeki tarihsel malzemenin yanında kurmaca metne yeni bir gerçeklik de katmıştır.

Saraybosna’da geçen romanın kahramanı Nimeta, bir inşaat mühendisi olan Burhan ile evli ve iki çocuk (Hana ve Fiko) annesidir. Bosna Televizyonu’nda haber görevlisi olarak çalışmaktadır. Mesleği gereği, Bosna-Hersek Savaşı’nın başlamasına kadar ülke içinde meydana gelen olayları yerinde gözlemlemektedir. Bu görevlerden birinde Zagreb’de çalışan gazeteci Stefan ile tanışmıştır. Kısa zamanda kendisi gibi gazeteci olan Hırvat asıllı Stefan ile aralarında bir yasak aşk gelişmiştir. Nimeta, ailesi ve Stefan arasında bir tercih yapma zorunluluğu karşısında kendi içinde psikolojik bir savaş vermiştir. Nimeta büyük bir karar vererek eşini ve çocuklarını üzmemek adına sevgilisi Stefan’dan ayrılmıştır; ancak yine de eşi Burhan’ın bu yasak aşkı ya da aldatılma durumunu öğrenmesini önleyememiştir. Bunu öğrendikten sonra Burhan evi terk etmiş ve Boşnak savaş güçlerine katılmıştır. Bir süre sonra babasının gidişi yüzünden annesini sorumlu tutan Fiko da babasının yanına giderek orduya katılmıştır. Roman, bir çarpışmada ağır şekilde yaralanan Fiko’nun hayatta kalma ve babasıyla birlikte dayısı Raif’in onu hayatta tutma çabasının anlatılmasıyla son bulmuştur.

Bosna-Hersek içerisinde mevcut düzen yavaş yavaş bozulmakta, Yugoslavya Federasyonu muhtemel bir iç savaşa doğru ilerlemektedir. Roman, bir ailenin parçalanmasıyla paralel olarak Yugoslavya’nın dağılma süreci, savaşla birlikte anlatılmıştır. Nimeta’nın Hırvat asıllı Stefan’la yaşadığı o büyük ve yasak aşka rağmen aile bütünlüğünü korumaya çalışmasıyla birlikte ülkenin bozulan bütünlüğü sonucu Sırp, Hırvat ve Boşnakların karşılıklı giriştikleri savaş bir arada ele alınmıştır. Romanda Boşnak olan Nimeta ile Hırvat Stefan’ın yaşadığı aşk, Bosna-Hersek’in çok kültürlü ve çok kimlikli yapısını da yansıtmak amacıyla işlenmiştir. Yıllardır bir mozaik gibi birlikte yaşayan,

arkadaşlıklar kurup, komşuluk yapan ve hatta karşılıklı evlilikler kuran Sırpların ve Hırvatların bir anda ortaya çıkan düşmanlıklarını ve nefretlerini anlamlandırabilmek için Boşnak kimliği ve “kader” imajı zorunluluk sonucu sorgulanmıştır. (Kulin, 2016, s. 133).

Romanda, Bosna-Hersek Savaşı sürecinde yoğun şekilde yaşanan “tecavüz” olaylarına da Nimeta’nın kardeşi Raif’in yaşadıkları üzerinden aktarılan bölümde yer verilmiştir. Ablasını ziyaretten dönen Raif, üç aylık bebeğinin, karısına vahşi biçimde defalarca tecavüz eden Arkan Kaplanları tarafından nasıl öldürüldüğünü ve buna tepki veren karısının aynı vahşetle nasıl öldürüldüğünü öğrenmiştir. Bunun üzerine çevresindeki her kadının ölüm dışında karısıyla aynı kaderi paylaştığını, tecavüz zulmüne maruz bırakıldığını fark etmiştir. (Kulin, 2016, s. 152). Romanda hem Raif’in ağzından hem de Sırp ve Hırvatların gözünden Boşnak olmanın nasıl bir şey olduğu anlatılmıştır. Sırpların tarafından bakılacak olursa Boşnaklar zoraki biçimde Müslümanlaştırılmış Sırplardan başka bir şey olamayacak şekilde tanımlanmıştır. Aynı şekilde Hırvatlar tarafından da Boşnaklar, Katolik dönmesi Hırvatlar olarak anlatılmıştır. Romanın bu kısmında Raif, Boşnakların Müslüman oluş hikâyesini ve İslamiyet ile Bogomilizm inancının ortak yanlarını açıklamıştır. Ne Sırpların ne de Hırvatların onlara atfettiği “çirkin ithamları” kabul etmediklerini belirtmiştir. Bu kabul etmeme yüzünden bunca acıyı çekmekte, katledilmekte, tecavüze uğramakta ve insaftan yoksun bırakılmakta olduklarını aktarmıştır. Müslüman/Türk kimliği yüzünden bunca vahşet ve tecavüze uğradıkları fikri üzerinde durulan bir etken olmuştur. (Kulin, 2016, s. 410)

Baba tarafı Bosnalı olan Ayşe Kulin, romanın bir bölümünde Boşnakların ilk bağımsızlıklarını elde ediş hikâyelerini de bir başka aşk hikâyesini olayların arasına yerleştirerek anlatmıştır. Kendisinin, Macarlar tarafından Bosna-Hersek’i idare etmesi için oraya gönderilen Ban Kulin ailesinden olduğunu düşünen yazar, romanın bu bölümünde

geriye giderek Bosna-Hersek hakkında o döneme ait bilgiler vermiştir. Ban Kulin, 11. yüzyılda ilk defa Boşnak halkını bir bayrak altında birleştirmiş ve Boşnak Kilisesini kurmuştur. Boşnaklar, Ortodoks Sırp'ların ve Katolik Hırvatların dışında "Bogomilizm" inancına sahip bir halktır ve Ban Kulin, kiliseyi kurmasının hemen ardından Boşnakların ilk kralı olmuştur. (Doğan & Hatipoğlu, 2013, s. 5)

Romanda Müslüman Boşnaklara uygulanan soykırım da Boşnak kimliğinin temsilcisi olan Nimeta'nın yasak aşkı Stefan aracılığıyla aktarılmıştır. Yaşanan korkunç olaylar nedeniyle Hırvat topraklarına sığınmak durumunda kalan Boşnaklar hakkında araştırma yapabilmek için Sırp bir gazeteci kılığına girip Jovan Plaviç adıyla kimlik çıkaran Hırvat Stefan, tüm büyük tehlikeleri göze alarak bu yolla kamplara girmiştir. Stefan, kalkıştığı bu çok tehlikeli görev sayesinde büyük bir şey başarmıştır; basın aracılığıyla o güne kadar sessiz kalan Batı'yı harekete geçirmiştir. Stefan'ın kamplara yaptığı geziler ve oradaki sohbetleri sayesinde kampların utanç veren korkutucu hali gözler önüne serilmiştir. Yapılan "etnik temizliği" adeta bir oyuna çeviren Karadziç'in kamplarında Müslüman Boşnakların okumuş, aydın, zengin ve sanatçı kişileri ile yüksek askeri kökenliler bir araya toplanmıştır. Buralarda insanlık dışı işkencelere maruz bırakılan bu insanlar işkencenin ardından da birbirlerini öldürmeye zorlanmıştır. Bu arada Sırp askerleri yapılmakta olan fiziki eziyetin yetmeyeceğini düşünerek bir yandan da anne, eş ve kızlarının tecavüze uğrarken çıkardığı sesleri taklit ederek, yakarışlarını alaya alarak onları manen de tüketmiştir. (Kulin, 2016, s. 256)

Romanda Nimeta da İngiliz Gazeteci Penny Mcgire ile birlikte Bosna-Hersek'teki soykırımı belgelendirebilmek için Tuzla Kampı'na araştırma yapmak üzere ziyarete gitmiştir. Bu sayede de dört yaşındaki Boşnak bir kız çocuğunun ve annesinin Sırp'ların

başrolünü oynadığı korkunç hikâyesini dünyaya duyurma şansı bulmuştur. (Kulin, 2016, s. 270)

Romanda Boşnak kimliği, Boşnak tarihi, Boşnaklar ve Türkler ile Batı dünyası arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Ayrıca vahşet, savaş, tecavüz, katliam gibi olgular aşk üzerine temellendirilmiş bir hikâye aracılığıyla verilmeye çalışılmıştır. Romanın ana fikri; insanlar arasında ırk, dil, din yüzünden yaşanan kavgaların sona ermesi ve insanların bir arada yaşamayı öğrenmesi gerektiğidir.

5. 1. Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)

5. 1. 1. Anlatıcının Bakış Açıları

Romanın içkin çözümlemesinde en temel etkenlerden biri yazarın kullandığı bakış açısıdır. Bakış açısı eserin tamamını kapsar ve yazarın eserinde anlattıkları karşısındaki konumunu gösterir. Romanın bütünlüğü, bakış açısı sayesinde sağlandığı için zaman, mekân ve kişiler de buna göre belirlenir.

Kulin, **Sevdalinka** romanında Tanrısal bakış açısıyla kurguyu oluşturmuştur. Tanrısal bakış açısında anlatıcı her şeye hâkimdir, her şeyi görür, bilir ve her yerdedir. Romandaki olay ve kişiler hakkında söz sahibi olan anlatıcı, romanda geçen tüm olayların dışında bulunur. Yine de romandaki her olay ve kişilere müdahale edebilecek konumdadır.

Anlatıcı, **Sevdalinka**'da kurmaca dünyanın dışında yer almaktadır. Romanın kişilerini çok iyi tanır, haklarında her şeyi bilir, onların bugünlerine, anılarına ya da gelecek planlarına, aile hayatlarına, fikirlerine, düşlerine ve rüyalarına bile hâkimdir:

O huysuz kızı aslında en çok Burhan özlüyordu. Sessiz, isteksiz, yaşam sevincini yitirmiş gibi duran kadın, onun alışık olduğu, sivri fikirlerini sonuna kadar savunan, esintili, renkli, gürültücü Nimetası değildi ne zamandır. Ama 'zaman' denen gaddar olgu, her şeyi değiştirmede, unufak etmede mahirdi.

Kimi değiştirmemişti ki zaman? (Kulin, 2016, s. 8)

Kulin, romanda başkahramanın hayatıyla Yugoslavya'da yaşananlar arasında benzerlikler kurarak anlatımı güçlendirme yoluna da gitmiştir. Böylece akılda kalıcı bağlantılar kurmayı da başarmış olan Kulin, akli karıştırılan Nimeta ile yine akli karıştırılan Bosna-Hersek'i benzetme yapmak suretiyle paralel biçimlerde ifade ederek anlatımı güçlendirmiştir:

Bu evde üç değişik görüş hüküm sürüyor, diye düşündü; çalışan kadınlara saygı duyan ama kendi karısını evinde isteyen kocam, çalışan kadın fikrinden nefret eden annem ve ne istediğini bilmeyen ben!

O günlerde Yugoslavya'da da üç değişik görüş hüküm sürüyordu: Ülkeyi tek bir bütün olarak tutmaya ısrarlı Ordu, başka cumhuriyetlerin topraklarında yaşayan Sırları Sırbistan'a bağlamaya kararlı Miloseviç ve Yugoslavya'dan ayrılmayı kesinlikle kafasına koymuş olan Slovenya ve Hırvatistan. Bir de henüz ne istemesi gerektiğini bilmeyen ama bir iç savaşı önlemek için elinden geleni yapmaya hazır Bosna vardı. (Kulin, 2016, s. 83)

Tarısal bakış açısının bir diğer özelliği de romanda yer alan kahramanların sadece anlatıcının belirlediği derecede birbirini tanıması ve olaylara izin verdiği kadar hâkim olabilmesidir. Anlatıcı kendisine ait yorumunu belirgin ve güçlü kişilerin kendinden fazla bilgi sahibi olmasını engellemek için de kullanır:

Stefan ve Nimeta, diğer gazetecilerle birlikte, cenaze sonrasında, bir büyük otelin barına içki içmeye gitmişlerdi. Stefan'ın kapkara gözleri, Nimeta'nın mavi bakışlarına kilitlenmiş gibiydi bütün gece. Genç kadın, tuhaf bir büyüün etkisine girmiş gibi sadece Stefan'ı görüyordu onlarca kişinin arasında. Sadece onun sesini duyuyordu, onun sıcaklığını hissediyordu. Yıllardan beri ilk kez yeniden canlanıyordu, varlığını bile unuttuğu duyguları. Kocasına ihanet etmek aklının ucundan bile geçmemişti o güne kadar. Hana henüz küçük bir kızdı, bebeğiydi onun. Fiko'suna deli gibi düşkündü... ama o gece, bir zombi gibi, daha önce hiç tanımadığı bu esmer adamın, gece boyunca onunla konuşmasına, onu kolundan çekip dansa kaldırmasına, bedenine sımsıkı sarılmasına, boynunda hissettiği sıcak nefesine, onu esir alıp başka kıyılarına taşımasına, onu

kul-köle eylemesine hiç ses çıkaramıyordu. Uzun geçenini sonunda, kendi otellerine döndüklerinde, elinden tutup odasına sürüklemesine, bluzunun düğmelerini teker teker açmasına, onu soymasına, çırılçıplak etmesine, dudaklarını göğüs uçlarına değdirmesine karşı çaresiz, savunmasız kalıyordu. İçindeki yangını söndüremiyor, hiç itiraz etmeden, hiç sorgulamadan, o ne isterse yapıyordu. (Kulin, 2016, s. 12-13)

5. 1. 2. Anlatım Teknikleri

5. 1. 2. 1. Tasvir (Betimleme)

Tasvir, romanlarda en fazla başvurulan tekniklerden biridir. **Sevdalinka**'da da olay, mekân ve kişi tasvirlerine sıklıkla başvurulmuştur:

Bosna ve İstanbul, aynı kaynaktan fişkırın ama değişik yataklarda çağıldayan iki nehir gibi asırlardır birbirine kavuşmadan akıp duruyorlardı mecralarına doğru, İstanbul'a, Bursa'ya, İzmir'e, Adapazarı'na göç veren Bosna, huzuru, güveni, mutluluğu yakalamak için, beş parmağını açarak, elini Trakya üzerinden Anadolu'ya uzatan güçsüz düşmüş bir dev gibiydi. (Kulin, 2016, s. 22)

Bazı tasvirler iki kişinin en özel anlarını anlatmaya yönelik bir duygular zinciri gibi örülmüştür. Bu sayede okuyucu hem aradaki aşkın ve tutkunun hem de adeta kendini unutan bir kadının yeniden biçimlenişinin ayrıntılarına ulaşabilmiştir:

... Orada geçirdiği zaman içinde, iki çocuklu, orta yaşa yelken açmış, bezgin ve yorgun bir kadından, içinden yaşama sevinci ve şehvet fişkırın bir dişiye dönüşüyordu. Stefan ona dokunduğunda, sanki göğüsleri dikleniyor, kalçaları yuvarlanıyor, gençleşiyor, enerji doluyor, birazdan yaşayacağı o dayanılmaz

hazzı vücudunun her bir zerresiyle emebilmek için bir yay gibi geriliyor, farkına bile varmadan hazırlanıyordu sevişmeye. (Kulin, 2016, s. 18)

Savaşın ayak sesleri iyice yükselmeye başladığında bu savaşı tetikleyen Sırbistan, metinde şu şekilde tasvir edilmiştir: *“Ülkenin Belgrad’dan yönetilmesine, Sırpların hem Parti içinde hem de Ordu’da çoğunlukta olmasına karşın, bir türlü rahat duramayan, sürekli şikâyet eden ve mevcut durumu sanki yeteri kadar avantajlı değilmiş gibi daha da kendi lehine değiştirmek isteyen bir cumhuriyeti Sırbistan.”* (Kulin, 2016, s. 63)

Düşman grupların birbirini nasıl tasvir ettiği de savaşın ortaya çıkma nedenlerini anlamak açısından etkili olacağından Kulin, zaman zaman bu türden tasvirlerle yer vermiştir. Karşılaştırmalı olan bu tasvirler, aralarında fark olarak kabul ettiklerinin neler olduğu hakkında da fikir vermiştir: *“Hırvatların gözünde Sırplar, doğuya ait, ilkel ve kaba bir ırktılar. Balkanlar’ın köylüsüydüler. Geri kafalı komünistlerdi. Dinlerine ihanet ederek Ortodoks olmuşlar ve yabancılaşmışlardı. Kendileriye, üstün Avrupa devletleriyle aynı mezhebi ve kaderi paylaşıyorlardı...”* (Kulin, 2016, s. 68)

Sırp Komünist Parti lideri Miloseviç ve Hıristiyan Devlet başkanı Tudjman’ın Yugoslavya’yı parçalayıp bölme planlarının arasında hiçbir güce sahip olmayan-olamayan Bosna-Hersek’i anlatan Kulin, sonrasında yaşanacakların da sinyalini veriyordu aslında:

... Bosna’dan... Hırvatlarla Sırpların birbirlerine karşı besledikleri husumetten payına hep kan ve gözyaşı düşmüş olan Bosna’dan... Toprağında altıncı asırdan beri barınan Boşnakların, Katoliklerin gözünde Hırvat, Ortodoksların gözünde Sırp sayıldığından, diğerleri gibi sığınacak kapısı olmadığından, hep iki ara bir derede kalan... Bir gün kendi bağımsızlığını ilan etmeye kalktığında, kaderi, Sırp magandalarının oluşturduğu çetelerin elinde şekillenecek olan Bosna’dan... (Kulin, 2016, s. 90)

5. 1. 2. 2. *Mektup Tekniği*

Romanda mektup tekniğine de yer verilmiştir. Byylelikle roman kişilerinin kendi iç dünyalarını anlatmaları ve kararlarını belirtmeleri sağlanmıştır.

Raziyanim'ın dayısı, oğlunu savaşsız bir yere, İstanbul'a götürmenin yollarını ararken Tito'nun dağ birliklerine kaptırdığını karısının bulduğu bir mektupla öğrenmiştir:

Sevgili anneciğim ve babacığım,

Sizinle gelmiyorum. Ben, ideallerimin peşinden gidiyor, dağlara ıkıyorum.

Sakın benim için üzülmeyin, beni beklemeyin ve aramayın. Siz bu mektubu okurken, ben dağda olacağım. Bu davada başarılı olursak, nerede olursanız olun, ben sizi mutlaka bulurum. Beni bağışlayın. Sizi çok seven oğlunuz,

Fikret. (Kulin, s. 29)

Nimeta, Sloven Hkmeti'ni temsilen Sloven Komnrist Parti'si lideri ve bağımsız Slovenya'nın ilk Cumhurbaşkanı Kuan ile yaptığı görüşme hakkında Bosna-Hersek'e bir faks çekmiş ve olanları oradakilere bildirmiştir:

Duruşmaların yapıldığı binanın n maşer gibi. Her Allah'ın günü binlerce insan bıkıp usanmadan buraya toplanıyor ve gösteri yapıyorlar. Elllerinde, halka kapalı, sanıklara avukat tutma ve kendi dillerinde savunma yapma hakkı tanımayan bu mahkemeyi şiddetle protesto eden pankartlar taşıyorlar. İçerdekiler pankartları ve kalabalığı göremiyorlar ama bağrışmaları, atılan sloganları duymamalarına imkân yok. Bu muazzam gürültü askerlerin asabını bozarken, onların morallerini yükseltiyordu. Zaten askerler bir hataya bir başkasını ekleyerek, upuzun bir hatalar zinciri rmekteler. Yanlış uygulamaları bir kartopu gibi büyüye büyüye Yugoslavya'nın içine yuvarlanıyor.

Miloseviç'in kumandasında, Yugoslavya'yı büyük bir Sırbistan'a dönüştürmeye çabaladıkları için bu Cumhuriyetin de itimadını ve sevgisini kaybetmişler. Ülkemiz korkarım çözülmeye başladı, İvan. Arkadaşlara selamlar, sevgiler. Yakında görüşmek üzere.

Nimeta. (Kulin, 2016, s. 61)

5. 1. 2. 3. Özetleme Tekniği

Kulin romanında, romanlarda sıkça kullanılan özetleme tekniğinden de yararlanmıştır. Özetleme, okuyucuyu gereksiz ayrıntılarla sıkmamak adına bazı olayların kısa ve belirgin yanlarıyla, yeteri kadar verilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır:

En umarsız, en yakıcı ayrılıkları, Osmanlı'nın Bosna'yı gözden çıkardığı 1878 yılında yaşamıştı Boşnaklar. Bosna-Hersek'in idaresi, Osmanlı'dan alınıp Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmişti. Çaresizliğini kabullenmişti Osmanlı. Parça parça çözülmekteydi koskoca imparatorluk. Her kıpırdanışında, sanki bir toprak parçası daha kopuyordu bağrından. Koskoca Bosna vilayeti, Osmanlı'nın Şanlı Rumeli sancağı, tek kurşun atılmadan, savaşılmadan, uğruna kan dökülüp şehit olunmadan, masa başında alınan kararlarla atılan imzalarla gâvura bırakılıyordu. Eriyordu Osmanlı. (Kulin, 2016, s. 22)

Kulin, Boşnakların Müslüman olarak yaşadıkları bunalım ve çaresizliği de özetlemiş ve neredeyse koca bir tarihi tek cümleye sığdırmıştır:

... Boşnaklar, hayatta kalabilmek için, Almanların yanında Partizanlara karşı, Hırvatların yanında Sırlara karşı, Sırların yanında Hırvatlara, Çetniklerin yanında Ustaşelere, Ustaşeler'in yanında Çetniklere karşı ve Partizanların yanında hepsine karşı savaşmışlardı. Hiç kimseye yaranamamışlardı.

En çok ölüyü onlar vermişlerdi. 1945'in Nisan ayında, Saraybosna kurtarıldığında, Balkanlar'da yetmiş beş bin Müslüman ölmüştü... (Kulin, 2016, s. 28)

Romanda, olay zamanının daha iyi anlaşılabilmesi için zaman zaman geri gidişler de yapılmış, kısaca geçmiş hakkında bilgi verilmiştir. Bu yapılırken aynı zamanda geri dönüş tekniği de kullanılmıştır:

Kızının, komşunun oğluna kaymakta olduğunu görünce, dar kaçırmıştı İstanbul'dan Saraybosna'ya. O, evini dağıtmayacaktı, ailesini birlik ve beraberlik içinde tutacaktı. Yugoslavya'nın da sembolü olan, 'birlik-beraberlik' içinde...

Bir yıl sonra üniversiteye başlamıştı Nimeta. Orada Burhan'la tanışmıştı. İlk aşkını çabuk unutmuştu. Burhan yakışıklıydı. Çok eski bir Boşnak ailesinden geliyordu. İki yıl sonra mühendis çıkacaktı. Raziyanım bu defa itiraz edecek bahane bulamamıştı.

Burhan diplomasını alır almaz evlenmişlerdi ve Nimeta ilk yıllar çok sevmişti kocasını, mutlu olmuştu. Ama hayat, zaman içinde tekdüze rayına oturduğunda, Nimeta ölene kadar hep çalışmak, eve para yetiştirmek ve çocukları büyütmenin dışında hiçbir ufku olamayacağını görmüştü. (Kulin, 2016, s. 33)

Miloseviç'e gelene kadar ülkenin nasıl bir süreçten geçtiğini kısa hatlarıyla veren yazar, asıl anlatacağı olayın zeminini bu yolla hazırlamıştır:

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Yugoslavya Federasyonu kurulurken, askeri katkısının ve zaferinin karşılığı olarak kendisine verilmesini beklediği Makedonya, Sırbistan'a katılacağına, Tito tarafından ayrı bir cumhuriyete

dönüştürülmüştü. Oysa 1912-1913 yıllarında Sırlar bu toprakları işgal etmişler ve Makedonya'ya 'Güney Sırbistan' diye bir de yapay isim icat etmişlerdi. Ama ne çare ki o topraklarda Sırlar değil Makedonlar yaşıyordu.

Hayal kırıklıkları bununla da bitmemişti. Voyvodina'da nüfusun ancak yüzde ellisi Sırp'tı ve bu bölge hiçbir zaman Sırbistan tarafından zaptedilmemişti.

Dolayısıyla, Tito Voyvodina'yı da özerk bir eyalet konumuna getirmiş ve Sırları bir kez daha illet etmişti. Ama Sırlar Tito'ya en çok, Kosova yüzünden kızmışlardı. Balkan Savaşı'nda işgal ettikleri Kosova, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, halkının yüzde doksanı Arnavut olduğu için, Tito tarafından, Sırbistan'ı 'özerk bölgesi' diye tanımlanmış, yıllar içinde giderek yerel idare açısından güçlenmiş ve nihayet 1974 yılında Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetleri gibi, Federasyon'a temsilci yollama hakkını da kazanmıştı.

Arnavutlar kendilerini demir pençe gibi sıkı Rankoviç'in başlarından alınmasından sonra, ülkenin kilit mevkilerinde hızla 'Arnavutlaşma' başlatmışlar ve Sırları büsbütün çileden çıkarmışlardı. Tam bir cumhuriyet olmamakla birlikte, Kosova, Federasyon içinde özerk bir eyaletti artık...

Miloseviç'in başa geçmesine kadar... (Kulin, 2016, s. 63-64)

1990 yılında Yugoslavya'da yaşanan hareketliliği aktarmadan önce bu hareketliliğin temelinde yatan nedenlere kısaca değinen yazar, böylelikle anlattığı olayların temelini vererek arka planının anlaşılmasını sağlamıştır:

Hırvatlarla Sırlar arasında yüz yıllardır süren ve İkinci Dünya Savaşı'nda had safhaya ulaşan husumet, Tito zamanında iyice hasır altı edilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda, Hırvatların, Almanlardan aldıkları güçle, faşistlere ait siyah üniformalar giyerek yaptıkları kıyımlar o kadar büyük bir antipati uyandırmıştı

ki Hırvatlar Tito dönemi boyunca, o olayların suçluluk duygusuyla, seslerini soluklarını çıkarmadan uslu uslu oturmuşlar, Sırlara karşı besledikleri küçümseme duygularını aralarında bile konuşmaya çekinmişlerdi...

Aşırı uçtaki politikacılar, gizlemeye gerek görmeden açık açık dile getirebiliyorlardı özlemlerini; Hırvatistan'da kendilerinden olmayanlar, 'ya öldürülmeli, ya döndürülmeliydi'. Döndürülmek! Katoliklerin Balkanlar'da yüzyıllardan beri sözlerini geçirebildikleri her zaman yaptıkları bir işlemdi, başka dinden olanları Katolik eylemekti, döndürülmek.

Sırların bazı bölgelerde yoğun olarak yaşadığı Hırvatistan Cumhuriyeti'nde, Sırlar hiç unutmadıkları kıyımların tekrarlanmasından korkuyorlardı ve bu korku, kendi taraflarında da aşırı uçta liderlerin filizlenmesine imkân veriyordu. (Kulin, 2016, s. 67-68)

5. 1. 2. 4. Geriye Dönüş Tekniği

Sevdalinka romanında zaman zaman geri dönüşler yapılarak geçmişe dair olaylar anlatılmış, yaşanan zamana ait bazı düşünce ve davranışların gerekçeleri sunulmuştur. Kulin bu yolla geçmişteki olaylarından yola çıkarak örnekleme ve açıklamalarda bulunmuştur:

Kızının, komşunun oğluna kaymakta olduğunu görünce, dar kaçırmıştı İstanbul'dan Saraybosna'ya. O, evini dağıtmayacaktı, ailesini birlik ve beraberlik içinde tutacaktı. Yugoslavya'nın da sembolü olan, 'birlik-beraberlik' içinde...

Bir yıl sonra üniversiteye başlamıştı Nimeta. Orada Burhan'la tanışmıştı. İlk aşkını çabuk unutmuştu. Burhan yakışıklıydı. Çok eski bir Boşnak ailesinden

geliyordu. İki yıl sonra mühendis çıkacaktı. Raziyanım bu defa itiraz edecek bahane bulamamıştı.

Burhan diplomasını alır almaz evlenmişlerdi ve Nimeta ilk yıllar çok sevmişti kocasını, mutlu olmuştu. Ama hayat, zaman içinde tekdüze rayına oturduğunda, Nimeta ölene kadar hep çalışmak, eve para yetiştirmek ve çocukları büyütmenin dışında hiçbir ufku olamayacağını görmüştü. (Kulin, 2016, s. 33)

Kısa bilgiler vermek için geri gidişler yapmış olan yazar, siyasi arka plan hakkında bu yöntemle bilgi vermeyi tercih etmiştir:

1974 yılında Tito, halkının yüzde doksanı Arnavut olan Kosova'da Arnavutlara bazı haklar tanımıştı. Bu haklar sayesinde, hükümette birçok önemli pozisyonda Arnavutlar bulunuyordu. Kosova, federe bir cumhuriyet değildi ama bağımsız bir eyaletti.

Tito'nun ölümünden sonra, Yugoslavya'nın Sırp halkı kabına sığmamaya başlamıştı. Onların gözünde Kosova, nüfusun yüzde onunu teşkil eden Sırlara aitti. (Kulin, 2016, s. 43)

Raziyanım'ın İstanbul'a olan nefretini anlamlandırmayı kolaylaştırmak için, savaş öncesinde bile İstanbul'a gitmeye olumsuz bakışını anlatmak için yazar yine kısa bir geri dönüş yapmıştır:

Osmanlı'nın dört yüz yılı aşkın saltanatı sona erdiğinde, Balkan'ın o uzun dönem içindeki efendileri, kendilerini göç yollarında bulmuşlardı. Ve o gün bugündür hep göçüyordu Boşnaklar. Savaş rüzgarları her estiğinde, ki Balkanlar'da çok sık eserdi bu rüzgâr, Bosnalı, dengini toplayıp düşer olmuştu yollara.

İstanbul, ayrı düşen ana oğullar, karı kocalar, kardeşler, sevgililer demektir. Sönen ocaklar, solan bahçeler demektir. Dönüşü olmayan gidişler, hasreti dinmeyen gurbetler demektir. Ne zaman birileri gitmeye kalksa Bosna topraklarından İstanbul'a doğru, acı ve özlem eşlik ederdi gidene, sonsuza kadar...

Raziyanım'ın büyük dedesinin yüreği kan ağlıyordu. Ateşten bir el sıkıyordu bağrını... Çaresizlik... Kararsızlık... Ya bundan böyle 'haçın gölgesinde' onursuz ve boynu bükük sürdürecekti kalan ömrünü ya da kökünden, toprağından sökülecek, evini barkını, işini gücünü bırakıp düşecekti yollara... Kendi gibi yüzlerce garibin yanı sıra, denkler, yükler, torbalar ve mekkâre arabaları arasında Stambol'a doğru... İşsiz güçsüz, yersiz yurtsuz kalmaya. Bir karar iki yüzü keskin bıçak! (Kulin, 2016, s. 21-23)

Romanda, kısa aralıklı olaylarda karşılaştırma yapmak amacıyla da geriye dönüşler yapıldığı olmuştur: *"Dört yıl önce, (1987'de) Kosova'da yaşayan Sırlara, 'Sizi hiç kimse dövemez.' diye bağırın Miloseviç, eleştiriye dayanamadığı için, şimdi kendi halkının üstüne tankları salıyor, polise kendi gençlerini dövdürtüyor, kurşunlatıyordu."* (Kulin, 2016, s. 86)

5. 1. 2. 5. Montaj Tekniği

Anlatıcının başka bir yazara, esere veya halk kültürüne ait unsurları eserine yerleştirmesi olarak tanımlayabileceğimiz bu tekniği Sevdalinka'da da kullanan Ayşe Kulin, burada "Zlata'nın Günlüğü" adlı romanla ilgili göndermeler yapmıştır:

... Hana da bir süre sonra fark etmişti annesiyle ağabeyi arasındaki gerginliği. Allah'tan o sıralarda okulunda Zlata adında bir küçük kızla arkadaş olmuştu. Zlata gerçi Hana'dan daha büyüktü ama, çok akıllı ve ilginç bir çocuktü. Hana'nın tüm arkadaşlarını ince elemeyen geçiren Raziyanım bile sevmişti bu

kızı. Zlata bir günlük tutuyordu ve Saraybosna’da günbegün yaşadıklarını bu günlüğe aktarıyordu... (Kulin, 2016, s. 191)

II. 1. 2. 6. Otobiyografik Yöntem

Romanda anlatıcının kendi hayatını ya da bir kahramanının hayatını anlatması için kullanılan bir tekniktir. Anlatıcının roman kişilerinden biri olduğu romanlar yanında roman kişilerinden birinin hayat hikâyesini vermesi de söz konusudur ve yazar, okuyucuya karşı bu yöntem aracılığıyla inandırıcılığını artırır.

Romanda, Bosnalılara yönelik “etnik temizliğin” planlayıcılarından olan Milan Babiç ve Aleksandar Rankoviç gibi kişiler aşağıdaki gibi anlatılmıştır:

... Milan Babiç, demiryollarının kesiştiği dağlık ve tozlu Knin kasabasında yaşayan genç bir dışçıydı. Doğumundan on beş yıl önce gerçekleşmiş bir kıyımı en ince ayrıntılarına kadar dinleyerek büyümüştü. Onu tarihe bağlayan, zihninden asla silemediği anıların en can alıcısı, 1941 yılında Hırvat Ustaşelerin simsiyah giysileriyle gelip, Krajinalıları, Kninlileri ve aralarında kendi ailesinin fertlerinin de kıtır kıtır kesmelerinin öyküsüydü. O, Yugoslavya Federasyonu içinde ‘kardeşlik-birlik-beraberlik’ ilkelerini soluyarak yetişmişti ama yüreği, şahit olmadığı bir katliamın kiniyle dopdoluydu.

Tel gözlüklü Babiç, yöresel bir parti kurduğunda belki pek fark edilmeyecekti ama Tudjman’ın Knin’de Sırlarla arası açılıp, Sırların bu bölgede kendi devletlerini kurması söz konusu olunca, onu tanımayan kalmayacaktı. Hırvatistanlı Sırların bağımsızlığı peşinde koşan Miloseviç, Tudjman ile pazarlıklarını sürdürürken, bu bölgede Belgrad kaynaklı silahlı ayaklanmaların ince planlarını işte bu tel gözlüklü Babiç yapacaktı. (Kulin, 2016, s. 69)

Aleksandar Rankoviç, 1966 yılında, Tito'nun telefonlarını dinleme suçuyla itham edilerek, Yugoslav Komünist Ligi'nden ihraç edilmiş bir gizli polis ajanıydı. Yıllar içinde, Arnavutların korkulu rüyası, Sırp milliyetçiliğinin de bayrağı haline gelmişti. Ülkesine aşırı milliyetçiliğin, ırkçılığın kötü tohumlarını serpip yeşerttikten sonra da her fani gibi, ölüp gitmişti... (Kulin, 2016, s. 10)

5. 1. 2. 7. Diyalog Tekniği

Romanda diyalog tekniği de oldukça sık kullanılır. Yazarın sözü bazen kişilere bırakması anlatım açısından daha etkili olduğundan buralarda diyalog tekniğinden faydalanır. Sevdalinka romanında da diyaloglara sıklıkla yer verilmiştir. Nimeta ile Stefan arasındaki duygusal ilişki diyalog tekniğiyle çarpıcı şekilde ortaya konulmuştur:

... Mate'nin onu almaya geldiğini sanarak yukarı baktı ve nefesi tekrar kesildi.

'Nimeta!

Stejo! Ne işin var burada senin?

Ben de haberci değil miyim?

Ben seni Londra'da sanıyordum.

İki ay önce döndüm.

İki ay önce ha?

Seni aramadım çünkü...

Bana izahat vermeye mecbur değilsin.

İzahat vermek için söylemiyorum, seni aramadım çünkü...

Stefan, nedenini merak etmiyorum.

Biz dost değil miyiz Nimeta?

Her zaman dostuz.

Buna sevindim.’ dedi Stefan... (Kulin, 2016, s. 40)

Bazı vurgulanması gereken konularda da sözü kahramanlara bırakan yazar, bu sayede toplumsal değerleri konu alan ikilemleri ya da önemli konuları daha kolay ifade edebilme imkânı bulmuştur:

...Çok güzel saçların var Hana, anneanneme çekmiş. Onun da böyle gür, sarı saçları vardı.

Başörtüsü örter miydi o?

Yoo, örtmezdi.

Emin misin anne?

Eminim tabii. Nerden çıktı bu başörtüsü?

Saliha’nın annesi başörtüsü örtüyor. Eskiden herkes örtermiş.

Herkes değil. Eskiden de isteyen örterdi.

Neden?’

Nimeta bir an durdu, yutkundu.

‘Allah örtün dememiş mi anne, böyle uzun bir eşarpla?’

Allah’ın moda desinatörlüğü yaptığı nerede görülmüş kızım?

‘Şu kitabımızda öyle demiş, bizimkilerin Tanrısı.’

Çocuk eliyle yatağın başucunda asılı, üstü işlemeli mavi atlas keseyi işaret ediyordu.

‘Hana, bizimkilerin Tanrısı da ne demek? Tanrı bir tanedir.

Mirkalarınki başka değil mi anne?

Evladım, değişik olan Peygamberlerdir. Allah tektir.

Eminsiz değil mi?

Elbette.

Söylerim Saliha’nın ninesine. Biliyor musun, piyanoya da ‘şeytan oyuncağı’ diyor o.

Kim?

Saliha’nın ninesi.

Saliha?

Sınıf arkadaşım.’

Nimeta kızın elindeki zarfı aldı. Çocuk çıkarken arkasından baktı bir süre. Ne kadar ihmal etmişti evini, çocuklarını... (Kulin, 2016, s. 53-54)

5. 1. 2. 8. İç Diyalog Tekniği

Esasen yapı olarak iç monoloğa benzeyen iç diyalog kişinin psikolojik durumunu yansıtmak için kullanılır. **Sevdalinka**’da da kullanılmış, farklı bölümlerde kişilerin iç dünyaları ve psikolojik durumları bu yolla anlatılmıştır:

Bir savaş çıkarsa, Stefan orduya alınabilir miydi? Savaşa katılmak, yaralanmak ve ölmek demektir. Ne zamandır haber almıyordu ondan. Hayatında mutlaka bir kadın vardı. Belki de evlenmişti. O kadar çocuk seven biri, çocuğu olsun isteyen biri... Ama evlenecek olsa haber vermez miydi? Vermezdi elbette.

Kendini yarı yolda bırakmış bir eski sevgiliye niye hesap verme gereği duysundu ki?

‘Her ne yaparsa yapsın ama sakın savaşa katılıp ölmesin.’ diye düşündü.
(Kulin, 2016, s. 92)

Okuyucunun kahramanların herhangi bir konu hakkındaki fikrini anlaması ve duygunun şiddetini ve yönünü anlaması için de zaman zaman bu teknik kullanılmıştır. Kızgınlık, alaya alma ve hatta inanmama duyguları kimi yerlerde bu teknikle ifade edilmiştir: “*Kilo almışmış, saçlarını kesmişmiş, güzelleşmişmiş! Kim için? Ne için?*” (Kulin, 2016, s. 52)

5. 1. 2. 9. İç Çözümleme Tekniği

İç çözümleme tekniğiyle yapılmak istenen, kişilere ait iç dünyaların okuyucuya aktarılmasıdır. Bu teknikte anlatıcı, kişinin içinde olduğu durumu anlatır ki bu düşünceler anlatıcıya aittir:

Burhan’ın Knin’e gitmesi, ertelene ertelene ağustosa sarkmıştı. Önceleri, ödeme yapması gereken mühendisleri bulamamıştı Burhan. Adamlar yer yarılıp içine girmişlerdi sanki. Hepsi Sırp saldırganlığından paçalarını kurtarmak için başka yerlere göçmüşlerdi. Çalıştıkları işyerlerinde kalmış hesapları neydi ki geride bıraktıklarının yanında? Ama artık, Sırlara ait bölgede hiçbir başka yabancı istemeyen Belediye, şirketin devir teslimi için, kendisi sıkıştırmıştı Burhan’ı. Bu ‘yabancı’ lafına takmıştı Burhan. ‘Beş yüz yıllık yabancılık, güzel bir şarkı adı olabilirdi,’ demişti telefonda konuştuğu Sırp’a. ‘Boşnakları “yabancı” diye tanımlıyorsanız, Yugoslav olmayanlara hangi sıfatı yakıştırdınız? Onlara “Marslı” mı diyorsunuz?’ (Kulin, 2016, s. 96)

Kocasının üç gündür Kijevo'nun hemen yanındaki Knin'de olması ve Nimeta'nın ondan haber alamaması Nimeta'nın zihninden her türeden düşüncenin geçmesine imkân sağlıyordu. Kulin, burada kendine hem kabaca bir tasvir hem de dönemin güncel olaylarını aktarma fırsatı yaratmıştır:

Kijevo, Knin'in hemen yanı başında, etrafı Sırlar tarafından ele geçirilmiş kasabalarla çevrili bir Hırvat köyüydü. Plitviçe'deki silahlı çatışmadan beri, bu köyde yaşayan Hırvatlar köylerini barikatlarla çevrelemiş ve köyü terk etmeyi reddetmişlerdi. Sırlar da ilan ettikleri Krajina Cumhuriyeti sınırları içinde bir çıban başı bulunmasını reddediyorlardı. Mademki Kijevo'da Hırvatlar yaşıyordu, Kijevo haritadan silinmeliydi, işte bu kadar! (Kulin, 2016, s. 97)

5. 1. 2. 10. İç Monolog Tekniği

Sevdalinka romanında Kulin, diyaloglara başvurduğu gibi iç monologlara da yer vermiştir. Bu bölümlerde kişiler, başkalarıyla değil de kendi kendileriyle konuşurlar. Anlatıcının bir etkisi olmadan kişi kendi kendini yine kendisi anlatır:

Bu evde üç değişik görüş hüküm sürüyor, diye düşündü; çalışan kadınlara saygı duyan ama kendi karısını evinde isteyen kocam, çalışan kadın fikrinden nefret eden annem ve ne istediğini bilmeyen ben!

O günlerde Yugoslavya'da da üç değişik görüş hüküm sürüyordu: Ülkeyi tek bir bütün olarak tutmakta ısrarlı Ordu, başka cumhuriyetlerin topraklarında yaşayan Sırları Sırbistan'a bağlamaya kararlı Miloseviç ve Yugoslavya'dan ayrılmayı kesinlikle kafaya koymuş olan Slovenya ile Hırvatistan. Bir de henüz ne istemesi gerektiğini bilmeyen ama bir iç savaşı önlemek için elinden geleni yapmaya hazır Bosna vardı. (Kulin, 2016, s. 83)

5. 1. 2. 11. *Bilinç Akımı Tekniği*

Bilinç akımında dil, konuşma dilinden farklı bir dildir. Roman kişilerini okura tanıtmak için kullanılır. Burada söz kadar zihin alanı ve imaj-sembol de önem taşır. Roman kişilerinin iç dünyalarını anlatan yazar farklı bir dille imaj ve sembollere başvurarak okuyucuyu bilgilendirir.

Yazar zaman zaman bu tekniği kullanarak ifade ettiği hislerin ya da durumların müşkül olma derecelerini ortaya koymaya çalışmıştır:

Nimeta, yirmi yaşından beri koynuna girdiği, bir zamanlar delice âşık olduğu kocasına kendini vermemek için, bin dereden su getirecekti. On beş gündür evden uzak olan Burhan'ı atlatmanın mümkün olamayacağını bildiği için, yemekte erik rakısını patlayıncaya kadar içip, dut gibi sarhoş olacaktı. (Kulin, 2016, s. 4)

5. 1. 3. *Zaman*

Romanı açıklamadaki iç unsurlardan biri olan zaman, romanda olayın yaşandığı an, anlatıldığı an ve algılandığı an olmak üç farklı bakışla incelenir. Romanlardaki zaman kavramı yazardan yazara farklılıklar gösterir. Olaylar bazen kronolojik bir sırayı takip ederek anlatılabileceği gibi bazen de bu sıranın dışında bir anlatım tercih edilebilir.

Tarihsel kaynaklı belgesel bir roman olan **Sevdalinka**, dört yüz yirmi sekiz sayfadan ve altı ana bölüm ve yirmi dört ara bölümden oluşan uzun bir romandır. Romandaki öykü zamanı belli bir dönemi içermektedir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde 1992-1995 yılları arasındaki Bosna-Hersek Savaşı'nın belirli bir kısmı konu alınmıştır. **Sevdalinka** romanında Kulin tamamen kronolojik bir sıra izlemez. Zaman zaman geri gidişler yer alır. Ayrıca bir bölümde –BOŞNAKLAR (319-405)- çok eskilere giderek Boşnakların bağımsız bir Bogomil kilise için mücadelelerini ve ilk Boşnak liderlerini anlatır. Çok gerçekçi ama aynı

zamanda da masalsi ve büyümlü bir anlatımı olan, tarihe tanıklık adına özellikle önemli olan bir eserdir.

Romanın “Sevdalinka” isimli birinci bölümünde (1-66) zaman, 1986 yılının bir eylül günüdür. Bölüm, “Saraybosna, 1986” isimli ara bölümle başlar.

“Saraybosna, 1986” isimli ara bölümde, önce günlük yaşamları içinde roman kahramanları kısaca anlatılır. Sonrasında 1966’da Alexander Rankoviç’in Yugoslav Komünist Ligi’nden ihraç edilişi anlatılır. 20 Ağustos 1983 tarihinde Rankoviç’in cenaze töreni için Zagreb’e giden muhabir Nimeta’nın kendisi gibi gazeteci olan Stefan ile tanışıp âşık olmaları hikâyesiyle devam edilir. 1986 yılında Stamboliç’in Cumhurbaşkanı olduğu bilgisi verilir. 1942 yılında Sırların “Büyük Sırbistan” hayali yüzünden Çetniklerin katledildiğinden, 1943 yılında ise bu defa Çetniklerin sekiz binini yaşlı ve çocukların oluşturduğu dokuz bin Müslümanı öldürdüğünden söz edilir. Nisan 1945’te Saraybosna kurtarıldığında yetmiş beş bin Müslümanın öldürülmüş olduğu bilgisi verilir.

“Gurbet Ne Yana Düşer, Usta? (1878)” isimli ara bölümde, Osmanlı’nın 1878 yılında Bosna-Hersek’i gözden çıkardığından ve idarenin Avusturya-Macaristan’a geçtiğinden söz edilir. Raziyanım’ın büyük dedesinin bu nedenle yaşadığı ve Bosna-Hersek İstanbul’a göç ile sonuçlanan hazin öyküsü anlatılır.

“Nisan 1987” isimli ara bölümde, 6 Nisan 1986 tarihinde Stamboliç’in ilk Kosova ziyaretini yaptığı anlatılır. 24 Nisan 1987’deyse Miloseviç’in Kosova Polyedeki Kültür Evi kapısında nasıl karşılandığı anlatılır.

“Eylül 1987” isimli ara bölümde, 1974 yılında Tito’nun, halkının yüzde doksanının Arnavut olan Kosova’da Arnavutlara tanıdığı haklardan söz edilir. 1 Eylül 1987 tarihinde Yugoslav Cumhuriyetlerinin haber ajanslarına Belgrad’dan gelen faksla Arnavut asıllı bir

erin gece yarısı uyuyan dört Sırp asıllı askeri tüfekle öldürdükten sonra intihar ettiği haberi gelir. Hâlbuki işin iç yüzü öyle değildir. Romanda bu olay gerçek boyutlarıyla anlatılır.

“1988 Baharı” isimli ara bölümünde, *Mladina* isimli politik derginin editörü Franci Zauri ve dergi danışmanı Janez Šansa’nın tutuklanma haberi ve sonrasında yaşananlar anlatılır. Nimeta’nın onları hapisanede ziyaret etme çabasından söz edilir.

“Gazimestan-28 Haziran 1989” isimli ara bölümde, 1912 ve 1913 yıllarında Sırpların Makedonya’ya “Güney Sırbistan” gözüyle baktığı bilgisi verilerek başlanır. 1974 yılında Kosova’nın da Federasyon’a temsilci gönderme hakkı kazandığı söylenir. 1988 Temmuzundaki işçi yürüyüşlerini bahane eden Miloseviç’in Polit büro üyelerini nasıl istifaya zorladığı anlatılır. 1989 Mart’ında Miloseviç’in Kosova’nın eyalet özelliklerine son verdiği ve onu belediye statüsüne indirdiği belirtilir. 1389 yılında Osmanlı Devleti’yle yapılan Kosova Meydan Savaşı’nı kaybeden ve orada ölen Sırp Kral Lazar anılır. 28 Haziran 1989 tarihinde Miloseviç’in Gazimestan’da bir milyon Sırp ile birlikte Kosova yenilgini andığı sırada Yugoslavya’nın sonunu ilan ettiği belirtilir. Öncesinde, 1987 tarihinde, yine aynı yerde yaptığı konuşmasında Miloseviç’in “Sizi kimse asla bir daha yenemeyecek!” dediği anımsatılarak Miloseviç’in Sırp milliyetçiliğini ateşlediği söylenir. Ve 28 Haziran 1989 tarihinde artık Sırp milliyetçiliğinin alev alev yanan bir meşaleye dönüştüğü ifade edilir.

Romanın “Çözölmeler” isimli ikinci bölümünde zaman (67-117), 1990’lı yıllardır.

“1990-1991 Knin Olayları” isimli ara bölümde, 1990 yılının ilk aylarının Yugoslavya’da gazeteciler için çok hızlı geçtiği söylenir. Aşırı milliyetçiliklerin hortlatılmaya başlandığı bilgisi verilir. Aynı yıl kurulan Sırbistan Demokratik Partisi’ndeki Milan Babiç hakkında bilgi verilir. Hırvat Ustaşelerin 1941 yılında Krajinalıları, Kninlileri ve Babiç’in aile fertleri de dâhil olmak üzere birçok kişiyi kestikleri anlatılır. 5 Mayıs 1990

tarihinde Hırvat İçişleri Bakanı, dik başlı polisleri soruşturmak için üç kişilik bir delegasyonu Knin'e yolladığı ve bunun ardından 17 Ağustos 1990 tarihinde Hırvatların silah yüklü ağır vasıtaları Knin' gönderdiği bilgisi verilir. Ocak 1991 tarihinde bölgenin "Krajina Sırp Özerk Bölgesi" ilan edildiğinden söz edilir. Mart 1991 tarihinde de Krajinalı Sırpların Hırvatistan'ın en gözde turizm alanlarından birini kuşattığı aktarılır.

"Slovenya ve Hırvatistan'da Ayak Oyunları (Nisan 1990-Ocak 1991)" isimli ara bölümde, Yugoslav Federal Ordusu'nun silahsızlandırılması ve Slovenya'nın da bağımsızlık uğraşı hakkında bilgi verilir. Eylül ayında Yugoslavya Savunma Bakanı Velika Kadijeviç'in Yerel Savunmaların Yugoslav Federal Ordusu'nun kontrolü altına girdiğini açıkladığı belirtilir. 25 Ocak günü Miloseviç'in Federal Ordu'ya Knin'deki Sırpları korumak adına harekete geçmelerini emrettiği anlatılır.

"Mart-Haziran 1991" isimli ara bölümde, 1987 yılında Kosova'da yaşayan Sırlara, "Sizi hiç kimse dövemez." diye bağırarak Miloseviç'in eleştiriye dayanamadığı için kendi halkının üzerine tankları saldırdığı, polise kendi gençleri dövdürüp öldürdüğü aktarılır. 11 Mart'ta öğrenci hareketlerinin bütün Sırbistan'a yayılmasından korktuğu için Miloseviç'in öğrenci temsilcileriyle görüşmeyi kabul ettiği bilgisi verilir. 13 Mart'ta, muhalefet lideri Draškoviç'in serbest bırakıldığı, Miteviç için de görevden uzaklaştırılma sözü alındığı söylenir. Miloseviç, Sırbistan'ın artık Federal Cumhuriyetlerden biri olmadığını söyleyerek ülkenin bağımsızlığını ilan edişi anlatılır. Sırbistan'ını rotasyona uygun olarak Mayıs ayında göreve gelmesi gereken Hırvat Stipe Mesiç'e itirazını fırsat bilen Hırvatistan'ın 19 Mayıs'ta bağımsızlık referandumu için sandığa gittiği ve yüzde doksan iki kabul oyunun ardından 25 Haziran'da bağımsızlığını ilan ettiği belirtilir. Aynı gün Slovenya'nın da bağımsızlığını ilan ettiği eklenir.

“Temmuz-Aralık 1991” isimli ara bölümde, Tudjman’ın mayıs ayında başlatılan bir operasyonla ağırlıklı polislerden oluşan derleme bir ordu yaratma çabasından söz edilir. Ortalık iyice karışmadan işlerini bitirmek için ağustos ayında Burhan’ın Knin’e gittiği bilgisi verilir. 20 Ağustos’ta, Kijevo’yu tamamen boşaltmaları için Hırvat polisine verilen kırk sekiz saatlik ultiatom süresinin dolduğu söylenir. 29 Ağustos’ta, Kijevolu Hırvatların evlerini boşaltmalarını istedikten bir hafta sonra, bölgenin yerle bir edildiği bilgisi verilir. Hırvatistan’ın seferberlik bildirisi yayınlayarak kendi “Kurtuluş Savaşı”nı ilan ettiğinden ve 19 Eylül sabahı Sırların neredeyse on kilometrelik bir konvoy halinde Hırvatistan’a doğru yola çıktığından söz edilir. 4 Ekim günü Vukovar Hastanesi üzerine iki bomba yollayan Sırların, bundan sonrasında Kijevo baskınının daha kapsamlısını uyguladığı söylenir. Ekim ayında Sırların hiçbir geçerli nedenleri olmasına rağmen Karadağ üzerinden Dubrovnik’e saldırdığı anlatılır.

Romanın “Ne Giysek Alev” isimli üçüncü bölümünde zaman (118-231), ortalığın daha da ısındığı, acıların çoğaldığı yıllar olmuştur.

“Eylül 1991-Mart 1992” isimli ara bölümde, Sırların oyunlarına canı sıkılan Aliya İzetbegoviç’in 14 Ekim’de savaştaki tarafsızlığını yasallaştırmak adına Meclis’te bir oylama istediği ve Radovan Karadžić’in ise onu Hırvatlara yardımla suçlayıp oylamayı boykot ettiği anlatılır. 17 Aralık’ta Avrupa Topluluğu tarafından Yugoslavya’dan ayrılmak isteyen cumhuriyetlere bildirmeleri için 24 Aralık tarihine kadar süre verildiği aktarılır. 15 Ocak 1992 tarihinde Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlığının Avrupa Topluluğu tarafından tanındığı açıklanır. Bağımsızlık için referandumun Bosna-Hersek’te 29 Şubat ve 1 Mart günleri toplandığı söylenmiştir. 2 Mart 1992 günü sadece yarım günde Saraybosna’nın barikatlarla çevrili bir labirente dönüştüğü ifade edilmiştir.

“5 Nisan 1992” isimli ara bölümde, “BOSNA’YI BÖLMEYİN” yürüyüşünden söz edilmiştir. O güne kadar birlikte yaşayan insanların yaşadığı değişimin yarattığı şaşkınlık anlatılır.

“8 Nisan 1992” isimli ara bölümde, Nimeta ve ailesindeki tüm fertlerin güncel siyaset üzerine sohbetlerinde Fiko’nun meraklı sorularının yanıtlanması söz konusudur. 25 Ekim’de Sırp’ların kendi parlamentolarını ilan ettikleri ifade edilir. Yine Nimeta ve aile fertlerinin sohbetinde, 6 Nisan’dan bu yana bölünmüş bir ülkede yaşadıkları, özgür-özerk Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nde yaşadıkları konusunu görüşülür. İzetbegoviç’in 1991 Ekim ayındaki iyimser açıklamaları üzerine konuşulur ve halen iyimser olması eleştirilir. Yine 1991 yılında ama bu defa mart ayında Miloseviç ve Tudjman’ın Bosna-Hersek’i paylaşma planlarının nasıl basına sızdığından söz edilir.

“9 Nisan 1992” isimli ara bölümde, kitabın en kan donduran ifadeleri yer alır, çünkü acı bir olay yaşanır. Annesi Raziyanım’ı da yanına alarak evine, Zvornik’e, dönen Raif trafiğin kalabalıklaştığı bir yerde arabadan indiğinde değil gördüklerine, duyduklarına bile inanmayı reddeder. Karısı Bijelina ve üç aylık minicik bebeğinin, oğlunun Sırp’lar tarafından canice öldürüldüğünü öğrenir, üstelik karısına defalarca da tecavüz edilmiştir.

“10 Nisan 1992” isimli ara bölümde, Zvornik’teki acı tablo üzerine fikir yürütülmüştür. Kimin elinden neresi ne yolla kurtarılmıştı ve değmiş miydi gerçekten?

“2-3 Mayıs 1992” isimli ara bölümde, savaşla birlikte Bosna’da hayatın zorlaşmasından söz edilmiştir. 6 Nisan’dan beri okulların kapalı olduğu belirtilir. İzetbegoviç’in Sırp’lar tarafından kaçırılması anlatılır. Bölümün sonunda ihaneti öğrenen Burhan ile Nimeta’nın yüzleşmesi söz konusudur. Yediği tokatla bayılan Nimeta, ayıldığında oğluyla göz göze gelir.

“Mayıs-Haziran” isimli ara bölümde, Burhan bir türlü eve gelmez ve Fiko bu sebeple sürekli Nimeta’yı suçlar. Bu aradaki Bosna-Hersek’te çekilen yokluklardan söz edilir. İş yerinde ve aklına gelen her yerde Burhan’ı arayan Nimeta, onun işyerini, hastane ve karakolları tek tek arar. Bir gün aklına gazeteye ilan vermek için gelen Nimeta, bir akşam eve döndüğünde kapıda bir zarf bulur. Zarfıta Burhan’ın yaşadığı ve cepheye savaştığı yazılıdır. Yahudi Mezarlığı’nda Burhan’ı bulmak için bin bir tehlikeyi göze alarak yola düşen Nimeta, onun artık orada olmadığını öğrendiğinde yıkılır. Ama bir hafta sonra onunla görüşmeye gitmeyi ayarlar ve oğluyla yola düşerler. Soğuk bir konuşma ve sarılmadan sonra dönerler. Raif de cepheye gitmeyi istediğini söyleyince Nimeta gerekli şeyleri yapar. Yalnız Fiko da annesinden gizli cepheye gitmiştir.

Romanın “Etnik Temizlik” isimli dördüncü bölümünde (232-318) korkunç bir yaz mevsiminden söz edilir. Göçler, tecavüzler, “genelev kampları” içine kapatılan kadınlar, cinayetler, acımasızlıklar ve adeta “şehvet makineleri” olan Sırlar konu edilmiştir.

“1992 Yazı” isimli ara bölümde, Bosna-Hersek’in kuzeyi ve doğusunda yoğunlaşan Sırların “temizlemek” amaçlı katliamlarından söz edilir. 6 Nisan’dan itibaren Karadziç için “etnik temizlik”in zevkli bir oyuna dönüştüğü söylenir. İzzetbegoviç’in yapabileceği tek şeyin, Bosna-Hersek’in haritadan tamamen silinmemesi için sınırları içinde olabildiğince çok Boşnak tutabilmek olduğu ifade edilir.

“Jovan Plaviç” isimli ara bölümde, Stefan Stefanoviç’in kılık değiştirerek, sahte bir Sırp kimliği edinerek ve daha önce hiç kullanmadığı sınır kapısından Bosna-Hersek’e nasıl girdiği ve neler yaşadığı anlatılır. Aracılardan 10 Temmuz’da Sırp tarafına geçmek için başvuru yapması için bir not aldığı söylenir. İlk ziyaretini yine 10 Temmuz’da Manyaka Kampı’na yapar. Oradan Omarska ve Keratern kamplarına geçtiğinden söz edilir. Bu sayede kolaylıkla girebildiği bu kamplarda Sırlardan biri gibi görünerek ama onlardan olmayarak

birçok esirle görüşmüş ve sayısız önemli bilgi toplamış olduğu eklenir. Bu bilgi ve görüntüler, ziyaretlerden üç gün iki gece üzerinde çalışıldıktan sonra basına verildiğinde dünyanın ilk kez yaşananlara kayıtsız kalamadığı belirtilir. Kış boyunca yeni kimliğiyle Stefan'ın daha birçok iş yaptıktan sonra artık açığa çıkmadan bölgeden ayrılması gerektiğine karar verildiği ifade edilir.

“Mart 1993” isimli ara bölümde, Nimeta'nın Tuzla'daki “Kadın ve Çocuk Bakımevi” ziyareti anlatılır. Stefan ile gece parkta buluşmasından ve Mirsada'nın öldürülüşünü anlatmasından söz edilir. Nimeta'nın, kızı Hana'nın günlüğü bulmasıyla kızının duygularını öğrenmesi anlatılır. 2 Temmuz 1992 tarihli sayfada abisinin kendinden daha çok sevildiği ama buna rağmen onun eve dönmesini istediği yazılıdır. 7 Mart 1993 tarihli sayfada ise artık genç bir kız olmaya adım atan kızının arkadaşlarının kıyafetleri hakkındaki yorumları yazılıdır. Derken cepheden Fiko'nun yaralanma haberi gelir ve Burhan'ın, Nimeta'dan oğlunu bir ambulansla güvenli bir hastaneye gitmesi için sınırdan geçirmesi konusunda yardım istediğinden söz edilir. Nimeta'nın da tek çaresinin çift kimlikli Stefan'dan yardım istemek olduğu ifade edilir ve Stefan'ın yardım için yola koyulduğu anlatılır.

“Trebeviç-Mart 1993” isimli ara bölümde, ambulansın içinde oğlu Fiko'nun başında oturan Burhan ve onun düşünceleri anlatılır.

Romanın “Boşnaklar” isimli beşinci bölümünde yazar (319-405), içinde buldukları tarihten çok gerilere giderek Boşnakların Ban' tarafından yönetildiği zamanlardan söz eder. “Kulin kadar” eski deyimini oğluna anlatmaya çalışan Burhan'dan sonra bu bölüm yazılmıştır.

“Yayçe, 1180-1190” isimli ara bölümde, 12. yüzyılın Balkanlarda yaşayan Boşnaklar için bir dönüm noktası olduğundan söz edilir. İlk Bosna Banı Stefan'ın bu makama 1081 yılında Macar Kralı Kolomon tarafından atandığı ifade edilir. 1163 yılında Sırbistan'a bağlı

olarak tahta oturan ve 1180’de Bosna-Hersek’in bağımsızlığını ilan eden Ban Kulin ve halkının bunun onuncu yılını kutlamaya hazırlandıkları belirtilir. 1190 yılında Macarların Bosna Kilisesi’ni Ragusa yerine Split Başpiskoposluk bölgesine bağlamak için başlattığı bıktırıcı kampanyadan bahsedilir.

“Yayçe, 1202-1203” isimli ara bölümde, on yıl kadar önce Bosna Kilisesi’nin özerkleştirildiğinden söz edilir. Ve sonrasında Haçlı Ordusu’nun üzerlerine çöküşünden ve bitmeyen acılardan bahsedilir. Küçük prens Tvrtko’nun acılar içinde Vrbas’a bakarak topraklarına vedası anlatılır.

Romanın “Trebeviç” isimli altıncı bölümünde (406-426), Burhan ve Stefan’ın karşı karşıya gelişi ve kaderin oyunları üzerine düşündüren olaylar yaşanması durumu söz konusudur.

“Mart 1993” isimli ara bölümde, oğlu için yol gözleyen Burhan’ın yokuşun başından kendisine doğru gelmekte olan çözümü bekleyişi anlatılır. Uyanık tutmak için oğluyla konuşan Burhan, 1082 yılında, Macaristan Kralının Bosna-Hersek’i işgal edince Stefan adlı soyluyu Bosna’ya “Ban” olarak atadığını anlatır. 1180 yılında Boşnakları Sırbistan egemenliğinden kurtararak tarihte ilk kez Bosna’yı özgürleştiren Ban Kulin olduğunu da ekler. 203 yılında Papa, Haçlılarla o bölgeyi bastığında Katolikliği kabul etmek zorunda kaldıklarını söyler. Osmanlı akıncılarının 1350’lerden bu yana Balkanlara girdiğini söyler. 20 Mayıs 1463 tarihinde Fatih Sultan Mehmet’in Bobovaç’ta Boşnak Kalesi’ni aldığını anlatır. Yeniçerilerin 1828’deki isyanla başlayan kıyımlarının 1850 yılına kadar sürdüğünü anlatır.

“Sonsöz” bölümünde (427-428), Nimeta’nın hikâyesinin ardından 1993 Martından sonraki gelişmeleri anlatır. Boşnakların başkent Saraybosna’da 5 Nisan 1992 tarihinde içine

dâhil edildikleri savaşın 26 Şubat 1996 tarihinde, bin üç yüz doksan beş günün sonunda sona erdiğini belirtir. Ve Bosna-Hersek'in yeni biçimi hakkında bilgi verilir.

. 1. 4. Mekân (Uzam)

Sevdalinka romanında mekânlar öncelikle yerleşim alanlarıdır Saraybosna, Zagreb, Sırbistan, Kosova, Televizyon binası, patlatılan postane binası, Yahudi Mezarlığı ve Knin önemli mekânlardır. Savaş konulu bir roman olduğu için mekân çeşitliliği çoktur:

Nimeta bunları düşünerek yürürken, birden yer-gök korkunç bir gürültüyle bir kere daha sarsıldı, yürüyenler saçakların altına, bina içlerine kaçtılar.

Uzakta bir yere bir bomba düştüğü anlaşılınca, sindikleri kapı diplerinden çıkıp, yürümeye devam ettiler. Sokakta her an tedirgin ve kapı diplerine sine sine yürümeye alışmıştı Bosnalılar. Mareşal Tito Caddesi'ni kesen sokakların birine saptı Nimeta. Postane yönünde koşmaya başladı. Silah sesleri giderek daha yakından geliyordu. Derken, aniden etrafı bir duman ve bir kızılık kapladı, gökyüzünün güneş batarken aldığı renk gibi, kırmızıya çaldı bulutlar. Nimeta, "Yangın çıktı," diye düşündü, "bir yerde müthiş bir yangın var." Ve Kulin Ban Sahil Yolu'na çıkan sokağın başına gelip sola, caddeye döndüğünde, gördüklerine inanamayarak, donakaldı.

Cam kırıkları kristal bir şelale gibi iniyordu gökten, insanlar yağmur gibi yağın camlara çıtır çıtır basarak sağa sola savruluyorlardı. Kocaman alev dilimleri, bir canavarın dili gibi yalayıp yutuyordu her şeyi. Her şeyi. Yeni onarılmış güzelim Postane binasının yerinde, şimdi taş, moloz, cam yığınları ve kıvrıla büküle göğe yükselen alevler vardı. Birkaç itfaiyeci, umutsuzca çırpınıp duruyordu azgın alevlerin ortasında.

Nimeta diz boyu cam kırığının içinde, dimdik durmuş, kımıldamadan, hiçbir şey duyumsamadan ve düşünmeden, bir ahir zaman Neron'u gibi az ilerdeki ateş dansını seyrediyordu. Postane binasının yanı sıra, Milli Tiyatro, Hukuk Fakültesi ve civardaki binalar da yanıyor, yeni patlamalarla bu ateş dansına eşlik ediyorlardı. Rüzgârda uçuşan kızıl saçlar gibi savrulan alevleriyle har har yanıyorlardı. Yandıkça, kırmızı bir fona çizilmiş, simsiyah iskeletlere dönüşüyorlardı. (Kulin, 2016, s. 166-167)

Yahudi Mezarlığı, Sırp ve Boşnak mevzilerinin tam ortasında, yan yatmış tarihi mezar taşlarıyla suskun ve hüzünlüydü. Sanki göklerden insanları daha mutlu günlere ulaştırmak için indirilmiş üç büyük din adına küskün duruyordu. Barış, umut ve iyilik yerine, kan, kavga ve ölümü ilham etmişti dinler. Haçlı seferlerinden beri bitmez tükenmez bir kin...

Mezar taşları, boyunlarını bükmüş utançla yere bakıyormuş gibi geldi Nimeta'ya. (Kulin, 2016, s. 196)

5. 1. 5. Kişiler

Romanda tarihi ve siyasi kişilerin dışında kalan karakterler, kurmaca metnin asıl kişileridir.

Romandaki tarihi ve siyasi kişiler;

Sırbistan Komünist Parti Başkanı ve Cumhurbaşkanı İvan Stamboliç,

Yugoslavya Devlet Başkanı Yardımcısı Aleksandar Rankoviç,

Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito,

Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç,

Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç,

Hırvatistan Devlet Başkanı Franjo Tuğman,

Sırp Devlet Televizyonu'nun Yöneticisi Dušan Miteviç,

Belgrad Partisi Genel Başkanı Dragişa Pavloviç,

Slovenya'nın ilk Cumhurbaşkanı Milan Kučan,

Bosna Sırp Ordusu Başkomutanı Ratko Mladiç,

Sırp Kasabı Radovan Karadžić,

Slovenya Başbakanı Janez Janša,

Sloven Gazeteci Franci Zavrl,

Sloven Albay Vasileviç,

Hırvatistan Savunma Bakanı Albay Branko Mamula,

Hırvatistan Savunma Bakanı Martin Špegeli,

Yugoslavya Savunma Bakanı Veliko Kadijeviç,

Osmanlı Devleti padişahlarından Sultan I. Murat,

Osmanlı Devleti'yle yaptığı I. Kosova Savaşı'nda ölen Sırp Kral Lazar,

Sırbistan Demokrat Partili eski Sırp Lider Milan Babiç,

Sırp Yenilikçi Hareket Önderi Vuk Draškoviç,

Sırbistan temsilcisi Joviç,

Sırp Komutan Vlado Trifunoviç,

Bosna birlikleri kumandanı Sefer Haliloviç,

Yugoslavya Başbakanı Milan Paniç,

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Peter Alexander Rupert Carrington,

AT Dışışleri Bakanları Konseyi Başkanı Hans van den Brock,

Amerika eski Dışışleri Bakanı Cyrus Vance,

Alman Başbakan Kohl,

Alman Dışışleri Bakanı Genscher,

BM Ordusunun Kanadalı kumandanı Lewis MacKenzie.

Romadaki kurmaca kişiler;

Nimeta Kulinoviç: Romanın ana kahramanıdır. Kitapta anlatılan olayları ve yaşananları hissedilen kahramandır Nimeta. Evli, Hana ve Fiko adında iki çocuk annesidir. Bosna Televizyonu'nda haber görevlisi olarak çalışmaktadır. Mühendis olan Burhan Kulinoviç ile evlidir. Uzun boylu, beyaz tenli, bal rengi saçları ve iri iri mavi gözleri olan, açık kumral, buğday başağını andıran bir kadındır: *“Keşke bir koruyucu melek olabilseydim, diye düşünmüştü Nimeta. Beyaz teni, bal rengi saçları, iri mavi gözleriyle ortaçağ tablolarının melek tasvirlerini andırıyordu andırmasına ama, ne Burhan'ı ne de ümitsizce sevmiş olduğu Stefan'ı savaşın dehşetinden koruyamıyordu işte.”* (Kulin, s. 102)

Yugoslavya'da savaşın patlak verdiği dönemde kendisi gibi gazeteci olan Hırvat asıllı Stefan ile yasak bir aşka tutulmuştur. Otuz yaşın üzerindeki bu kadın, kocası ve sevgilisi arasındaki seçimde çocukları dolayısıyla kocasını seçmiş ve yasak aşkın utanç ve çaresizliği yüzünden alkol bağımlılığı dönemi yaşamıştır. Kendisini, ailesine ihanet eden bir “hain” olarak görmektedir: *“Nimeta hiç başkaldırmamıştı kimseye o güne kadar. Esintiliydi, özellikle kocasına karşı şımarıklıkları vardı, inatçıydı ama düzenini darmaduman edebilecek hamleleri yapmaktan hep çekinmişti. Kafasında kavak yelleri esen genç bir kızken bile.”* (Kulin, 2016, s. 19)

Aslında sivri fikirlerini sonuna kadar savunan, esintili, renkli, gürültücü birisidir; ama son zamanlarda yaşadıklarının tesirinde sessiz, isteksiz ve yaşama sevincini yitirmiş bir hale bürünmüştür. Stefan'la 20 Ağustos 1983 tarihinde Belgrad'da tanıştıkları gün başlayan ilişkisinin ardından hayatı daima karışıklıklara sahne olmuştur:

Stefan, Ali Paşino Polye'de, Nimeta'nın işyerine yakın bir daire tutmuştu. Burhan kent dışına çok sık çıktığı için, buluşmaları kolaydı. Nimeta işten çıktıktan sonra Stefan'ın evine gidiyor, birkaç saat kalıyordu. Orada geçirdiği zaman içinde, iki çocuklu orta yaşa yelken açmış, bezgin ve yorgun bir kadından, içinden yaşama sevinci ve şehvet fişkırان bir dişiye dönüşüyordu. Stefan ona dokunduğunda, sanki göğüsleri dikleniyor, kalçaları yuvarlanıyor, gençleşiyor, enerji doluyor, birazdan yaşayacağı o dayanılmaz hazzı vücudunun her bir zerresiyle emebilmek için bir yay gibi geriliyor, farkına bile varmadan hazırlanıyordu sevişmeye.

Nimeta, sadece sevişirken değil, sevgilisinin yanında olduğu her an, uçsuz bucaksız bir mutluluk denizinde yüzüyor gibiydi. Sevinci sesine, gözlerine, tenine yansıyor, iş nedeniyle bir araya geldiklerinde, grup halinde bir kahveye veya bara gittiklerinde, vücut dillerinin onları ele verdiğinden emindi. Sürekli birbirlerinin yakınında oluyor ve gözlerini birbirlerinden ayıramıyorlardı. Bu nedenle Nimeta Stefan'la dışarda beraber olmaktan kaçınıyor, evde buluşmayı tercih ediyordu. Sürekli iş uzadı bahanesiyle eve geç dönmeleri çocukları tedirgin etmeye başlamıştı bir zaman sonra.” (Kulin, 2016, s. 18)

İlişkisini öğrenen kocasının ona okkalı bir tokat atıp evi terk etmesinden sonra onu bulmak için her şeyi yapmış, sonunda orduya katıldığını öğrenmiştir. Zorluklar içinde yerini

bulup kendisini suçlayan oğlu ile onu görmeye ve ikna edip geri götürmeye gitmiştir. Ama hiçbir şey düşündüğü gibi olmamış ve Burhan eve dönmemiştir. Ailesini Sırplara kurban veren erkek kardeşi Raif de eniştesinin yanına gitmek istemiş, onun yaşama tutunması için bir sebep olacağını düşünen ailesi bunu kabul etmiştir. Nimeta'yı bekleyen kötü sürpriz, oğlunun da gizlice dayısıyla orduya katılmış olmasıdır. Kısa süre sonra oğlunun yaralanma haberini alır ve yine çaresizce Stefan'dan yardım istemek zorunda kalır. Kaderi bir şekilde onu hep Stefan'a yönlendirmektedir. Nimeta acılara karşı çok dayanıklı ve sağlam bir karakter yapısına sahiptir:

Müthiş şeyler oluyormuş! Müthiş ne olabilirdi ki? Yaşam durgun bir göl gibiydi yıllardır. Herkesin ne olduğu, ne olabileceği, ne kadar yaşayabileceği bile belirlenmiş gibiydi. O her gün işine gidip gelecek, televizyon haberlerinin hazırlanmasında kendine düşen görevi yapıp parasını alacak, Burhan ise Knin'deki inşaat bitince, bir başka yerde, bir başka inşaatta çalışmaya başlayacaktı.

Çocuklar okullarına devam edecekti. Kazandıkları paraları iyi günlerde harcamayı sevdiikleri için, yaz tatillerini Split'te geçirecekler, kışları da Bjelasnica'ya kayağa gideceklerdi. Oğlu büyüyecek, babası gibi mühendis çıkacak, kızı da tıpkı anasının yaptığı gibi, üniversite biter bitmez, âşık olduğu gençle evlenip hemen çocuklar doğuracak ve büyük sandığı aşkı birkaç yıl içinde tüketeneğinden, bir ömür boyu sıkılıp duracaktı. Nimeta'nın dünyasında ne vardı ki müthiş olabilecek? (Kulin, 2016, s. 6)

Stefan Stefanoviç: Nimeta'nın Hırvat asıllı sevgilisidir. Belgrad'da gazeteci olarak çalışmaktadır. Stefan sadece işiyle ilgilenen genç bir gazetecidir. Nimeta'yı çok sevmiş fakat onu kocasından ayrılmaya ikna edememiştir. Bu yüzden bir daha görüşmemek üzere

Nimeta'dan ayrılmıştır. Nimeta ile yaşadığı üç yıllık ilişkinin sonunda ondan asla kopamamış ve ne zaman yardım istese yanında olmuştur. Zagreb'de çalışan bu kapkara gözlü, esmer adam Nimeta ve ailesinin hayatını bambaşka noktalara taşımıştır: *“Stefan ve Nimeta, diğer gazetecilerle birlikte, cenaze sonrasında, bir büyük otelin barına içki içmeye gitmişlerdi. Stefan'ın kapkara gözleri, Nimeta'nın mavi bakışlarına kilitlemiş gibiydi bütün gece.”* (Kulin, 2016, s. 11)

Aralarındaki ilişkiyi öğrenen Burhan'ın evi terk ederek cepheye katılması, Fiko'nun sürekli annesini suçlaması ve sonra da dayısının arkasına takılarak gizlice gittiği cephede ağır bir şekilde yaralanarak ölümle burun buruna gelmesi bir bakıma onun suçudur. Ama iyi yürekli birisidir. Nimeta'dan ayrıldıktan bir süre sonra cepheye katılmış ve yaralanmıştır. Sonrasında da fiziksel olarak kendini değiştirip sahte bir Sırp kimliği ile çıkararak Sırpların toplama kamplarına onlardan yana bir gazeteci gibi girmiş ve tüm dünyaya yaşanan vahşeti anlatacak bilgiler edinmiştir:

Stefan Stefanoviç, aynanın önünde durdu ve inanamayarak baktı bir yerlerden tanır gibi olduğu aksine. Koyu renk saçları üç dört ton açılmıştı. Yıllardır kanıksadığı bıyığı artık yoktu. Burnu ile dudaklarının arası beş santim uzamış gibi geldi. Ve en tuhafı, sanki on yaş gençleşmişti. Kendini tanıyabilmesi için, gözlerine, burnuna ve çenesinin belirgin hattına dikkatli bakması gerekiyordu. (Kulin, 2016, s. 240-241)

Fiko Kulinoviç: Nimeta'nın oğludur. On bir yaşında, uzun boylu, zeki, uyanık ve “cin gibi” bir çocuktur. Annesinin alkol bağımlılığının farkındadır ve üzüntüsünü hissettirmektedir:

Oğlu, yine dün akşam içkiyi fazla mı kaçırdın, gibilerden bakmıştı yüzüne. Üç yıldır, bir kadına yakışmayacak kadar çok içtiğinin, kocası, arkadaşları ve

annesini kadar, oğlu da farkındaydı elbette. On bir yaşındaydı Fiko. Akli da boyu gibi, yaşına göre hızlı gelişmişti. Uyanık, cin gibi bir çocuktur. Nimeta, zaman zaman, onun bakışlarını üzerinde hissettiğinde, içini okuyabilmesinden korkardı, yüreğini okuyabilmesinden... (Kulin, 2016, s. 2)

Anne ve babasının kavgasında annesinin kabahatli olduğunu düşünerek babasının evi terk etmesinden ötürü annesini suçlamıştır. Annesiyle birlikte cepheye olduğunu öğrendiği babasının yanına ziyarete gitmiş sonra da dayısı cepheye katılırken gizlice onunla birlikte giderek savaşa dâhil olmuştur. Ağır şekilde yaralanmış ve hastaneye ancak annesinin sevgilisi sayesinde gidebilme şansı yakalamıştır.

Hana Kulinoviç: Nimeta'nın kızıdır. Evin şımarık küçük çocuğu Hana, ilgiye en çok muhtaç olduğu sırada annesinin kliniğe yatması ve sonrasında aşk acısı çekmesinden ve babasının daima uzakta çalışmasından dolayı bu ilgiden mahrum kalmıştır:

-Anne, piyano hocam sana bir mektup yolladı.

Küçük kızı kapıda durmuş, bir zarf sallıyordu elinde.

-Ne istiyormuş? Yine ödevini yapmadan mı gittin derse?

-Aşk olsun anne. Yıl sonunda konser verecek beş kişinin arasına seçildim.

Nimeta utandı kızından. Önce işlerinin yoğunluğu nedeniyle ihmal etmişti Hana'yı, sonra da bunalımı yüzünden.

-Gel buraya küçük sincap, dedi. Yanıma sokulan kızını sımsıkı göğsüne bastırdı. Sarışın başı limon kokuyordu.

-Ne güzel kokuyor saçların böyle.

-Anneannem limonlu şampuanla yıkadı.

Bir kere daha utandı. O çoktan iyileşmişti ama, hâlâ Raziyanım ilgileniyordu çocuklarıyla. Annesini evine gönderip, kızının saçlarını kendisinin yıkama vakti gelmemiş miydi?

-Çok güzel saçların var Hana, anneanneme çekmiş. Onun da böyle gür, sarı saçları vardı. (Kulin, 2016, s. 53)

Çok güzel piyano çalmaktadır. Zlata isimli arkadaşı sayesinde tutmaya başladığı günlüğündekileri okuyan annesi çok şaşırılmış, küçük kızının sürekli olarak abisini kışkırdığını anlayamadığı için hayıflanmıştır.

Burhan Kulinoviç: Nimeta'nın eşi, Hana ve Fiko'nun babasıdır. Eski bir Boşnak ailesine mensuptur. Yakışıklı bir mühendis olan Burhan, evine bağlı, ailesine düşkün, karısına âşık ve gururlu bir adamdır. Yoğun bir çalışma temposuna kendini kaptırmış, sürekli şehir dışında olan ve Nimeta'yı ihmal eden ama karısına âşık bir adamdır. Sorumluluk sahibi, cesur ve gururludur. Nimeta'nın hareketli ve belirsiz yaşamını sıkıcı bulur, rakamlar dünyasını sever:

Sonra, yemekte, erik rakılarını karşılıklı yudumlarlarken, Nimeta'yı hiç ilgilendirmeyen mühendislik projelerini anlatıp duracaktı, en ufak ayrıntısına kadar. Hep o konuşacak, o anlatacaktı.

Nimeta'nın yaptığı iş değilmiş gibi sanki, aklına bile gelmeyecekti karısına neler yaptığını sormak. Yemekten sonra, çocuklarla şöyle bir ilgilenecek, Fiko'nun derslerinin nasıl gittiğini öğrenecek, Hana'nın ısrarla söylediği yeni okul şarkısını dinler gibi yapacak, televizyona bakarken Bozo'yu kucağına alıp usul usul okşayacak, sonra da karısını yatak odasına sürükleyip, çocukların odaya dalmasına karşı kapıyı kilitleyerek, Nimeta'yla sevişmek isteyecekti. (Kulin, 2016, s. 4)

Aldatıldığını öğrendiğinde bu ihaneti hazmedemeyerek o çok bağlı olduğu evini ve ailesini terk ederek Bosna birliklerine katılmak için evden ayrılır. Nimeta'dan bir açıklama yapmasını istemiş ama dinlememiştir:

Bu, şu demek; senelerdir bir Hırvat itinin altına yatıyorsun, demek. Hiç utanmadan kocana, ailene ihanet ediyorsun, demek. Yasak aşkın yüzünden girdiğin bunalımlarda, beni suçlu durumuna soktun ve beni bir kere de öyle aldattın, demek. Sonsuza kadar öğrenemeyeceğimi mi sandın Nimeta? Öğrendim işte! Hem de nasıl öğrendim, bir bilsen.”

Nefes nefese sustu. Kan çanağı gibi gözlerinden biri durmaksızın seğiriyordu. Nimeta, bir böcek gibi yapışmıştı duvara. Sırtını, duvarın içine girmek istermiş gibi bastırıyordu sert betona. Duvarın içine geçerek, kaybolmak istiyordu. Ama duvara geçemiyor, sadece hiçbir şey söylemeden duruyordu ve yüreği, bütün gün kanayan bacaklarından çok daha fazla acı vererek kanıyordu. "Hayır, öyle değil. Senin söylediğin gibi değil," demek istiyordu. "Ben sadece âşık oldum. Çaresizce âşık oldum ama yine de seni ve çocuklarımı bırakamadım Burhan. Sizden hiç ayrılamadım ben."

"Konuş!" diye bağırdı Burhan. "Bana bunu neden yaptın, anlat. Böyle bir cezayı hak etmek için çok büyük bir kötülük yapmış olmalıyım. Ama ben hiç kimseye kötülük yapmadım. Belki de atalarımın işlediği bir günahın bedelini ödüyorum, kim bilir? (Kulin, 2016, s. 175-176)

Raziyanım: Nimeta'nın annesidir. Kendisini çocuklarına adanmış bir kadındır. Fedakârdır. Bosna-Hersek ve İstanbul'a dair göç ve ayrılıklar üzerine kurulu çok sayıda kötü anısı bulunmaktadır. Eleştirel, açıkgozlu, uyanık ve zeki bir kadındır. Nimeta'nın her hareketini kolaylıkla çözümleyebilen bir annedir ve kızının çalışmasından nefret etmektedir:

Evinin tekrardan hanımı olmak için, içinde büyük bir özlem vardı. Yaktığı her sigaranın, dudaklarına götürdüğü her yudum içkinin onaylanmayan bakışlarla izlenmesinden ve evinin sinir bozucu ölçülerde tertipli olmasından bıkmıştı.

Bazen raflardaki tozları alınmış, boy sırasına göre hizaya konmuş kitapları dağıtıvermek, evin her köşesine sigara külleri savurmak, divanın üstüne özenle yerleştirilmiş yastıkları yerlere fırlatmak gibi çılgınca duygulara kapılıyordu.

Çocukluğunu ve gençliğini, annesinin tertipli kışlasında bir asker olarak yaşadığını düşünürdü zaman zaman. Kaç kere yatağına yattıktan sonra, açık unuttuğu diş macununun kapağını kapatmak üzere banyoya, yerlere bıraktığı giysilerini asmak üzere gardrop başına çağrılmıştı. Babasının, "O daha küçücük bir çocuk Raziye, rahat bırak kızını," dediğini duyar gibi oldu. (Kulin, 2016, s. 145)

Raif: Nimeta'nın erkek kardeşi, Hana ve Fiko'nun dayısıdır. Ailesini, yani eşini ve üç aylık minik oğlunu, yanlarında olmadığı bir sırada vahşice katleden Sırp'lardan sonra tamamen dağılmış ve toparlanamamıştır. Yemeden içmeden kesilmiş, hiç konuşmaz olmuştur: *"Raziyanım, Kraya Tomislav'da, kızına çok yakın olan kendi evine taşınmış, Zvornik katliamında karısını ve üç aylık çocuğunu kaybeden Raif ile birlikte oturmaya başlamıştı. Raif, o günden beri konuşmuyordu."* (Kulin, 2016, s. 158)

Kardeşinin bu durumuna çok üzülen Nimeta onunla defalarca konuşmuş, ama bir sonuç alamamıştır:

Konuşmaman hiçbir şeyi halletmiyor. Bunun bir kaçış olduğunu bilmiyor muyum sanıyorsun? Hepimiz savaşın gerçekleriyle, acılarıyla yüzleşirken, sen suskunluğunun arkasına gizlen bakalım. Çocukken de böyle yapardın Rafo.

Hoşuna gitmeyen bir şey oldu mu yorganın altına gizlerdin kendini saatlerce. Ama artık büyüdün. Çık yorganın altından.

... Raif, o korkunç olaylar sırasında evinde bulunmadığım için kendini suçladığımı da biliyorum. Aptal değilim ben. Ama orada olsaydın bir tek şey değişecekti, şimdi sen suskun bir canlı yerine, paramparça bir ölü olacaktın, o kadar! Karımı ve çocuğunu nasılsa kurtaramayacaktın. Kim kurtarabilirdi ki? Önce seni öldürecek, sonra yine istediklerini yapacaklardı. Bunu anla ve ne olur konuş artık. Konuş! (Kulin, 2016, s. 181)

Evi terk eden eniştesinin cepheye olduğunu öğrenince ilk kez yeğeni Fiko ile konuşmuş ve cepheye gitmek istediğini söylemiştir. Nimeta onun gitmesi için tüm hazırlıkları yapmış ve hayatının değerini hatırlaması umuduyla onu cepheye uğurlamıştır. Ne yazık ki oğlu Fiko'nun da onunla birlikte gittiğinden iş işten geçmeden önce haberi olmamıştır:

Bir süre sonra, ana kız, yine parmaklarının ucuna basa basa yemek odasına doğru ilerlediler. Fiko ve Raif, masanın etrafında, her zamanki yerlerinde oturuyorlardı ve bu kez Fiko, dayısına bir şeyler anlatıyordu. Onların içeri girdiğini görünce, Fiko annesiyle anneannesine döndü ve en doğal haliyle, "Dayım da babamın yanına gidip savaşmak istiyor, anne," dedi. (Kulin, 2016, s. 217)

5. 1. 6. Toplumsal Yapı ve İlişkiler

Bu bölümde **Sevdalinka** romanında Bosna-Hersek Savaşı çerçevesinde toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik ve dinsel düzeyler ele alınacaktır. Kendilerini bir savaşın ortasında bulan Boşnakların yaşadığı hayal kırıklığı, birden acımasız düşmanlara dönüşen yüzlerce yıllık komşular olan Sırp'lar ve tarihe kazınmış bir devlet hayali, "Büyük Sırbistan",

Müslüman düşmanlığı gibi etkenler altında insanların bozulan hayatları ve psikolojileri ele alınmıştır.

Sevdalinka'da savaş sebebiyle neredeyse tüm değerlerini kaybetmiş Sırplar ile hayatlarının her alanına ve yaşam haklarına tecavüz edilen Boşnaklar arasında yaşananlar ve bunlardan dolayı bozulan toplumsal yapının ve toplumsal ilişkilerin hâkim olduğu bir toplum bulunmaktadır. Romanda, baskı altında bir millet ve onu ezmeye hatta daha da ileri gidip onu ortadan kaldırmaya niyetli başka bir millet, dağılan bir ülke ve buna paralel olarak dağılmaya yüz tutmuş bir aile ele alınmıştır.

Kendi evlerine, mallarına, namuslarına ve canlarına bile sahip çıkmalarına izin verilmeyen Boşnakların uğradığı zulmü, yıllarca gün yüzüne çıkmasa da beslenip büyütülmüş bir kini ve bu kini beslemek şartıyla kendi amaçlarına ulaşmak isteyen büyük devletleri, bulaşmamak adına görmezden gelen Avrupa devlerini konu alan romanda tarihte benzerine az rastlanır bir vahşete dönüşen bir savaşın belki de neredeyse tek taraflı olduğu için yapılanların nasıl bir soykırım ya da bir etnik kıyıma dönüştüğünü gösteren olaylar yer almıştır.

Toplumunu yaşanmaz hale getiren insanlar ve savaş, zaman zaman genellemelere yol açan aşağılamalarla ifade edilse de çoğunlukla yaşanan gerçekler ışığında abartılı kaçmamıştır. İnsanın doğasında var olan şiddet/vahşete dayalı yönün açığa çıkışının gerçek bir olay aracılığıyla ifade edildiği bu etkileyici romanda bir yasak aşk ve bir aile dramı üzerinden hem Yugoslavya'nın dağılması hem de Boşnakların durumu gözler önüne serilmiştir.

Kulin, romanda Boşnaklar, Hırvatlar, Sırplar, Ortodokslar ve Yahudilerin bir arada yaşamak ve kültürel farklılıklarını korumak adına gösterdikleri duyarlılığı anlatmıştır:

... 'BOSNA'YI BÖLMEYİN' yürüyüşüne, sadece Müslümanlar değil, Bosna'da yaşayan, farklı dinlerden, değişik etnik gruplardan binlerce insan katıldı.

Yürüyüş, kentin batısında küçük bir grupla başladı. Şehir merkezine doğru ilerlerlerken, her mahalleden, her sokaktan, her binadan, insanlar öbek öbek konvoyla katılmaya başladılar.

O güne kadar Bosna'da asırlardır iç içe, yan yana, ahenkle yaşamış olan, değişik yaşlarda kadınlı erkekli Boşnaklar, Sırlar, Hırvatlar, Müslümanlar, Ortodokslar, Katolikler ve Yahudiler; ellerinde Tito'nun resimleri ve Yugoslav bayraklarıyla, bir renk ve duygu cümbüşü içinde, her adımda daha da çoğalarak, misyonlarına daha da inanarak, dünya güzeli kentlerini, utanç barikatlarıyla böldürmemek için, yürüyorlardı. Yaşlı genç tüm Bosnalılar hem yürüyorlar hem de küçük ülkelerinde asla savaş çıkmayacağına içtenlikle inanıyorlardı.

Beş yüz yıldan beri birlikte yaşıyordu bu insanlar. Mahallelerini, işyerlerini, okullarını zaten hiç ayırmamışlardı. Tito devrimi sonrasında ise, bu kaynaşma günlük yaşamlarında her türlü etnik ve dini ayrımı silmiş gibiydi. Her çocuk, doğduğu andan itibaren, komşu evdeki çocuk her kimse, onunla en yakın arkadaş olarak büyüyordu. Aliyalar Borislerle, Borisler Jankolarla aynı bahçelerde ve avlularda oynuyor, aynı okullara gidiyor, Sırp kadınları, Müslüman erkeklerin, Müslümanlar Katoliklerin koynuna hiç gocunmadan girebiliyor, değişik inançlara ve kökenlere sahip insanlar birbiriyle dost, meslektaş ortak oluyor veya evleniyordu. Çeşitli dinlere, ırklara sahip oldukları

için zenginleşen, güzelleşen bir mozaik oluşturuyordu Bosnalılar. (Kulin, 2016, s. 132-133)

Üstelik Yugoslavya'da herkes kardeş, herkes akraba. En azından yetmiş yıldır, sakıncasızca birbirleriyle evlenip duruyor insanlar. Komşular, akrabalar birbirlerini mi vuracak yani? Boşuna telaşlandınız. (Kulin, 2016, s. 91)

Gitgide karışan durumlar ve çıkmaza giren ilişkiler Belgrad'ı gün geçtikçe daha da zora sokmuştur: *“Belgrad kaynıyordu. Öğrenciler, hükümetin basını ve televizyonu kontrol altında tutmasına, ırkçı ve faşist eğilimlerine karşı gösteri düzenlemişlerdi.”* (Kulin, 2016, s. 85)

Kulin, romanında Bosna-Hersek'te yaşanan savaşın içinde sadece çok kültürlülüğü savunan insanların bulunmadığını milliyetçi, ırkçı ve ayrımcı yöneticiler ve kurumlar aracılığıyla ortaya koymuştur:

Ama, Miloşeviç'in planları, ihtirasları ve yordakçıları vardı. Baş çömezi, Belgrad Televizyonu'nun başındaki Duşan Miteviç, televizyonun gücünü öylesine kötüye kullanacak, Sırpı öylesine tahrik edecek, halkı kurmaca senaryolarla öylesine dolduruşa getirecekti ki, Yugoslavya'nın Miloşeviç'in rehberliğinde eceline koşusunu hiç kimse durduramayacaktı.

24 Nisan 1987'de, Miloseviç, Kosova Polye'deki Kültür Evi'nin kapısında binlerce Sırp tarafından karşılandı. Polis bir ayaklanmaya karşı her türlü tedbiri almıştı. Televizyon kameraları, diğer cumhuriyetlerden gelmiş medya mensupları ve gazeteciler, civardaki evlerin balkonlarından, pencerelerinden sarkıyorlardı. (Kulin, 2016, s. 36)

Romanda Türk toplumuyla Bosna-Hersek arasındaki tarihsel ve kültürel bağlar Bosna-Hersek ile İstanbul'un ortak tarihsel kültüre sahip olmaları örneğiyle verilmiştir:

Bosna ve İstanbul, aynı kaynaktan fışkıran ama değişik yataklarda çağıldayan iki nehir gibi, asırlardır birbirlerine kavuşama-dan akıp duruyorlardı mecralarına doğru. İstanbul'a Bursa'ya, İzmir'e, Adapazarı'na göç veren Bosna, huzuru, güveni, mutluluğu yakalamak için, beş parmağını açarak, elini Trakya üzerinden Anadolu'ya uzatan güçsüz düşmüş bir dev gibiydi. (Kulin, 2016, s. 22)

-Bursa'ya işte. Benim sülalemin Osmanlı'ya göçtüklerinde, ilk mekân tuttıkları şehir. Tıpkı Saraybosna'ya benzermiş. Bir karlı dağın eteğindeymiş... Çarşılar aynı... Kubbelere aynı...

-İlahi anne. Adreslerini bulsan bile, şehirler değişti, evler, çarşılar değişti. İnsanlar da değişmiştir. Hiç görmediğin, bilmediğin insanların içine mi gireceksin?

-Onlar benim soyum.

-Nece konuşacaksınız? Senin Türkçenle mi anlayacaksın, Boşnakça bilmeyen soyunla?" (Kulin, 2016, s. 123)

Kulin, milliyetçilik ve ırkçılığın insanların nefret ve önyargıları üzerindeki hızlı etkisini şu şekilde ortaya koymuştur:

-Mahallede Miza, işte Mirsada mı olayım?

-Birileri seni rahatsız etmesin diye, Mirsada.

-Kimmiş onlar.

-Yugoslavya hızla değişiyor sevgilim, insanların yarın öbür gün ne gibi davranışlar sergilemeye başlayacaklarından emin değilim. Adını değiştirmek

istemem, sadece senin iyiliğin için. Bunca yıldır öz kimliklerimizle yaşayıp durduk şu ülkede. Hiç sorun olmadı bu.” (Kulin, 2016, s. 50)

Kulin romanda, Boşnaklara yönelik “etnik temizliğin” hem dinsel kimlik hem de etnik kimlik üzerinden nasıl gerçekleştirilmeye çalışıldığını şöyle anlatır:

-Mesele şu, dedi Raif. ‘Asırlar boyunca, bu topraklarda Sırp, Hırvatlar ve Boşnaklar iç içe yaşadılar...’

-Boşnaklarla Müslümanları mı kastediyorsun, dayı?

-Tito'ya kadar Bosnalı Müslüman'a Boşnak denirdi oğlum. Müslüman olmak başkadır, Boşnak olmak başka. Dünyanın her tarafında Müslümanlar var. Türkler, İranlılar, Araplar, Endonezyalılar, daha pek çok insan Müslüman, tıpkı bizim gibi. Neden Hırvatlara Katolik, Sırp'lara da Ortodoks demiyorlar da bize Müslüman diyorlar anlamak mümkün değil.

-Bunda anlamayacak ne var?" dedi Burhan. ‘Boşnak tanımının anlamını değiştiriyorlar çaktırmadan. Bizim etnik kimliğimizi silecekler, dinsel kimliğimizle kalıvereceğiz. O zaman dokuz asırlık yurdumuza, hemen sahip çıkacaklar da onun için. Müslüman damgası yedik miydi, Avrupa'dan kovulmak daha kolay ne de olsa. dedi.” (Kulin, 2016, s. 139)

5. 1. 6. 1. Siyasal Düzey

Ayşe Kulin, **Sevdalinka** romanını siyasal olayların anlatımı ile edebi kurgu arasında bütünleşme sağlayarak yazmıştır. Roman içinde, bir yandan belgesel olayların “roman” üslubuyla anlatıldığı bölümler olduğu gibi, diğer yandan da dönem sanatsal anlatı içinde ele alınmıştır. Roman, özellikle tarihsel olayları belgesel bir öge olarak anlatıma yerleştirmedeki yetkinliği ile ön plana çıkmaktadır.

Yazar, **Sevdalinka** romanını “hümanist” bir perspektif üzerinden ele alarak, Bosna-Hersek sorununu tarihsel bağlama yerleştirmiş, kültürel, dinsel, vb. boyutlarını ideolojik bir önyargı ve nefret diline düşmeden ortaya koymaya çalışmıştır.

Sevdalinka'da yazar, belli bir dönemi ele almış; ancak zaman zaman geriye gidiler yapmıştır. Kitabın “Boşnaklar” adlı bölümündeysen Boşnakların ilk kez bağımsızlıklarını kazanarak bağımsız bir kilise kurmalarını anlatmıştır.

Kulin, 24 Eylül 1984 tarihinde Sırp akademisyenler tarafından hazırlanmış tarihsel bir belge olan bildiriye yer vererek bildirinin Sırp milliyetçiliğini kışkırtmadaki rolünü aktarmıştır:

Belgrad'da basılan 24 Eylül 1986 tarihli Vecernje Novosti gazetesinde Sırp akademisyenlerinin hazırlamış olduğu bildiriden bir alıntı vardı. Yazıda, Hırvatistan sınırları içindeki Sırp'ların büyük bir tehlike içinde oldukları ve önlem alınmadığı takdirde tüm Yugoslavya'da çok büyük sorunların yaşanacağına işaret ediliyordu. Bu bildiri ile ilgili bilgiler, çoktan kulaklarına gelmişti habercilerin. Hatta Akademi'de böyle bir çalışmanın başladığını, Cumhurbaşkanı Stamboliç'e, gizli polis haber bile vermişti. Bir Sırp milliyetçisi olduğu için, Hırvatlarla Slovenler tarafından Sırp taraftan olmakla, Sırp'lar tarafından ise Sırp menfaatlerini yeterince korumamakla suçlanan Stamboliç, hazırlanmakta olan bildirinin yalnızca bazı sosyo-ekonomik eleştiriler içerebileceğini düşünmüş, pek oralı olmamıştı ama yanlış anlaşılma hata etmişti. Çünkü bildiri beklediği gibi çıkmamıştı. Bildiri sadece Sırp milliyetçiliğini kışkırtmakla kalmıyor, her bir Sırp'ı yüreğinin en ince telinden yakalıyordu. Sırp'ların asırlardır ezildiğini, sömürüldüğünü dile getiriyor, ateşi nicedir için için yanmakta olan bir meşaleyi ateşliyordu. (Kulin, 2016, s. 10)

Miloseviç, 28 Haziran 1989'da, Gazimestan'da toplanan bir milyon Sırp'a hitaben konuşmaya başladığında, Kosova yenilgisinin günü, tarihe bir kez daha geçecekti, ama bu kez Yugoslavya'nın sonunun ilan edildiği gün olarak.

Miloseviç, aynı yerde iki yıl önce, yine 28 Haziran'da bir konuşma daha yapmıştı. Kral Lazar'ın yenik düştüğü noktaya parmağını uzatarak, orada toplanmış bulunan on binlerce Sırp'a, "Sizi kimse bir daha asla yenemeyecek!" diye bağırmıştı ve Kosova'da Tito'nun Arnavut Müslümanlara tanımış olduğu yarı özerkliğe işte o gün, orada son verilmişti. (Kulin, 2016, s. 65-66)

Kulin, bildirinin tehlikeli bir yön içerdiğini “*Şu Allah'ın cezası bildiriye...*” (Kulin, 2016, s. 13) özellikle Sırp liderlerin ve medyanın sessiz kalmasına tepki göstermiştir.

Bosna-Hersek Savaşı'nın ortaya çıkmasındaki Sırp milliyetçiliği Kulin tarafından büyük bir açıklıkla ortaya konmuştur: “*Sırp lar, etnik kökene dayalı, çok tehlikeli bir oyuna soyunuyorlardı. Büyük Sırbistan hayallerini gerçekleştirmek için, ateşle oynamaya başlıyorlardı. Ateşleri, Sırp medyasında sürekli yayınladıkları yalanlarıydı. Düzmece haberlerle, Sırp lar'ın tehdit ve tehlike altında yaşadıklarını yayınlıyorlardı. Huzursuzluğun, kuşkunun sesi giderek yayılıyordu ülkeye.*” (Kulin, 2016, s. 10)

Kulin, Sırp milliyetçiliğinin toplumsal alanda yayılması ve etnik dinsel nefret ve ön yargıya dönüşmesinde Sırp lider Miloseviç'in oynadığı rolü romanda net bir şekilde ortaya koymuştur:

Miloseviç Kosova'ya, Cumhurbaşkanı tarafından, Sırp ları azdırmak değil, teskin etmek için yollanmıştı. Üstelik kimsenin Sırp ları dövdüğü filan yoktu. Ama Miloseviç orada bulunduğu zaman içinde, Kosova Sırp larının rüzgârını arkasına aldığı takdirde, varacağı noktayı görmüşdü bile. Artık ağzından çıkan

sözlerin ne denli kışkırtıcı, ne denli gerçeklere aykırı olduğunun hiçbir önemi kalmamıştı.

Miloseviç balkondan bir süre olup biteni seyrettikten sonra, hayatının akışını değiştirecek olan konuşmasını yapmak üzere aşağı indi. Onu gördükleri anda polisler ve hükümete, "Katiller! Katiller!" diye haykıran Sırlar, bu kez "Slobo! Slobo!" diye tempo tutmaya başladılar. (Kulin, 2016, s. 38)

Miloseviç'in Sırp ırkçılığını kışkırtması romanda Kulin tarafından şu şekilde ortaya konmuştur:

Miloşeviç'i dinlemek için, nereden çıktıkları belli olmayan on binlerce Sırp, konuşmanın yapılacağı Kültür Evi'nin önüne birikmişti. Yüzde doksan çoğunluğu Arnavut kökenli olan kente sanki gökten zembillerle inmişlerdi. Sırlar Kültür Evi'nin kapısını zorlarken, coplu polisler, halkın kapıya yığılmasını önlemeye çalışıyor, aşırıya kaçan göstericilerden Miloşeviç'i koruyabilmek için, insanları itip kakıyorlardı. On binlerce kişinin içeri alınabilmesi imkânsızdı." (Kulin, 2016, s. 37)

...sokağın köşesini tutmuş olan bir kamyonun, polislerin üzerine taş parçaları yağmaya başladı. Aynı anda Sırlar da, taş atanlara müdahaleye davranan polisler, "Katiller! Katiller!" diye tempo tutarak bağırmağa başladılar... (Kulin, 2016, s. 38)

Kulin, Belgrad gazetelerinin sahipleriyle yaptığı görüşmeye yer vererek Sırp milliyetçiliğinin tehlikeli boyutunu vurgulamıştır:

Belgrad Partisi Genel Başkanı Dragişa Pavloviç, bu cenaze töreninden on beş gün sonra, Belgrad gazetelerinin sahiplerini bir toplantıya çağırmiş ve gazetelerinde çıkan yazıları zapt-u rapta almalarını söylemişti. Bu gidiş hayırlı

bir gidiş değildi. Basın, Kosova olaylarına yardımcı olmuyor, tam tersine, ateşle oynuyordu. Milliyetçilikleri, ırkçılığı körüklemek, Yugoslavya için son derece tehlikeli bir oyundu ve bu işin mimarları, başlattıkları yangını bir an önce söndürmeliydiler. (Kulin, 2016, s. 47)

Sırp ırkçılığının etnik ayrımcılığı ve dinsel kimliğe duyulan nefret Sırp lider Karadziç'in sözleriyle şöyle ifade edilmiştir:

Radovan Karadzic, Avrupa Topluluğu'na Bosna-Hersek'in de başvurusunu yaptığını duyduğunda, terbiye sınırlarını aşarak, "Bu çocuk ölü doğar. Topraklarımızda bir Müslüman piçinin doğup büyümesine elbette izin vermeyeceğiz," demişti.

Yaşamaya izin verilmeyecek olan çocuk doğmak üzereydi. Şimdi, referandumla felek Boşnaklar'ın kader çarkını çevirmiş, zarın 'savaş'a düşmesini bekliyordu. (Kulin, 2016, s. 131)

5. 1. 6. 2. Ekonomik Düzey

Romanda ekonomik düzey genelde savaş koşulları bağlamında ele alınmış, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan sorunlar dile getirilmiştir. Roman, savaş koşullarında Bosna-Hersek insanının yaşadığı dramı, temel ihtiyaçlarını gerçekleştirememeleri aracılığıyla çok açık bir şekilde ortaya koymuştur:

Ne yazık ki, konuşmayı reddeden oğlunu, lezzetli yemek terapisiyle iyileştirebilme imkânı, hızla kayboluyordu Raziyanım'ın. Saraybosna'da hiçbir şey bulunmaz olmuştu. Kasaplar, bakkallar yağmaya uğrayıp boşalmıştı. Yeni mal gelmiyordu. Saraybosna, Karadziç'in şehri Sırp, Hırvat ve Müslüman halklara göre bölme planı doğrultusunda ablukaya alınmıştı. Sırp komandoları

şehre giriş çıkışları kontrol ediyorlar ve Boşnakların açlıktan ölmeleri için ellerinden geleni yapıyorlardı. (Kulin, 2016, s. 158-159)

Gitgide yoksullaşan ülke ve yokluğa giren halk çok zor durumda kalmıştır: *“Nimeta hayatlarının en ufak ayrıntılarına kadar nasıl darmadağın olduğunu fark etti. Kahveden ilaca, yiyecek maddesinden pile kadar hiçbir şey yoktu artık. Havagazı, elektrik, su sık sık kesiliyordu. Bir ortaçağ ortamında yaşıyorlardı sanki.”* (Kulin, 2016, s. 164)

Yokluğun beraberinde getirdiği açlık ve sefalet, insanları güçsüz bırakmıştır: *“Bosna sınırları içinde yaşayan her Boşnak, kadın olsun erkek olsun çok sıskaydı artık... Savaş başladığından beri, en az onar-on beşer kilo vermişti Bosnalılar...”* (Kulin, 2016, s. 200)

Yokluk dinlemeyen annelik, savaş ya da açlık da dinlememiştir. Raziyanım, çocukları ve torunları için daima çabalamıştır:

Gözlerinde minnetle baktı Raziyanım kızına. Çarşıda gıda maddesi bulmak imkânsız hale gelmişti. Ama bahçeleri olan insanlar, bahçelerinde domates, kabak, patates yetiştiriyor ve bunları satıyorlardı. Raziyanım bir arkadaşı da arka bahçesinde yetiştirdiği sebzeleri, markete götürmeden, insafli fiyatlara veriyordu Raziyanım'a. Nimeta, annesinin becerileri karşısında şaşkındı. Yaşlı kadın, su bulmak için, taa Ciglane'den bira fabrikasına kadar bir el arabasıyla yürüyordu haftada iki kere. Şehrin öteki ucundaki bira fabrikasında bir su kaynağı vardı.

Saraybosnalılar, ölümü göze alarak, saklana saklana bu kaynağa kadar gidip gelmeye mecburdular su ihtiyaçları için. Su, elektrik ve gaz şebekeleri bombalanmıştı. Bir damla su akıyordu musluklardan. En iyi koşullarda 5-6 günde bir su verilebiliyordu kente. Bazen on-on iki güne de uzayabiliyordu bu süre.

Su, ne elektriğe, ne gaza benziyordu. Susuz yaşamak mümkün değildi. (Kulin, 2016, s. 223)

5. 1. 6. 3. *Kültürel Düzey*

Bosna-Hersek Savaşı'nın ortaya çıkma nedeni tarihsel olarak değerlendirildiğinde kültürel farklılıkların dinsel düzeyle birlikte başta gelen nedenleri oluşturduğu görülmektedir:

Hiçbir şey eskisi gibi değildi artık. Hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Yugoslavya, Bosna, Saraybosna süratle değişiyorlardı. İstanbul bile eski İstanbul değildi. Bu kente ilk geldiklerinde, binebilmek için saatlerce kuyrukta bekledikleri araba vapurlarını Raziyanım boşuna aradı. Masal şehir ve Boğaziçi, Rumeli'yi Anadolu'ya bağlayan iki muhteşem köprünün altında, bütün ihtişamıyla masmavi uzanıyordu.” (Kulin, 2016, s. 123-124)

Kendileriyle aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan, aynı heyecanları duyan, yortu ve Noellerini onlarla birlikte kutlayan, kutsal günlerinde onlara armağanlar sunan, acılı günlerinde dertlerine ortak olan insanlardan kurtarmışlardı.

Zvornik'i kurtarmak uğruna, evlerini yağma ettikleri, kestikleri, dipçikledikleri, derilerini yüzdükleri, ırzlarına geçtikleri bu insanların kendilerinden tek farkları, yılda bir ay oruç tutmaları, iki dini bayram kutlamaları, bayramlarda bayram namazı kılmaları ve erkek evlatlarını sünnet ettirmeleri idi.” (Kulin, 2016, s. 153)

Romanda bunun yanında Kulin, gündelik hayat, aile ilişkileri, kadın-erkek rolleri, annesi Raziyanım örneğiyle kuşaklararası kültürel farklılıklara da değinmiştir:

Nimeta için, başka bir adama âşık olduğunu söyleyip, Burhan'dan boşanmaktan başka çıkış yolu yoktu. Defalarca tekrarlamıştı bunu Stefan. Ama, boyunca bir oğlu, bir de küçük kızı olan, otuzunu geçmiş bir kadın, bunca yıllık evliliğini nasıl yıkardı? Bunu, ona karşı hiçbir kusuru olmayan kocasına nasıl izah ederdi? Çocuklarına, ailesine, arkadaşlarına ihanetini nasıl anlatırdı? (Kulin, 2016, s. 4)

Nimeta işten çıktıktan sonra Stefan'ın evine gidiyor, birkaç saat kalıyordu. Orada geçirdiği zaman içinde, iki çocuklu orta yaşa yelken açmış, bezgin ve yorgun bir kadından, içinden yaşama sevinci ve şehvet fişkırان bir dişiye dönüşüyordu. Stefan ona dokunduğunda, sanki göğüsleri dikleniyor, kalçaları yuvarlanıyor, gençleşiyor, enerji doluyor, birazdan yaşayacağı o dayanılmaz hazzı vücudunun her bir zerresiyle emebilmek için bir yay gibi geriliyor, farkına bile varmadan hazırlanıyordu sevişmeye. (Kulin, 2016, s. 18)

Nimeta, İstanbul'da bir gence âşık olduğunda kendi topraklarında kalsın isteyen annesi bu ilişkiyi başlamadan bitirmiştir: *“Evet ama orası Saraybosna. Tito'nun öldüğü gün, orada neler olacağını kimse bugünden bilemez. Türkiye, Türkiye'dir, beş asırlık Osmanlı mülküdür. Kız, buraya kök salar, sonunu görerek yaşar. Bencillik etme hanım.”* (Kulin, 2016, s. 21)

Nimeta'nın kızı büyümeye başlamış, arkadaşları ve onların ailelerinden etkilenmiştir. Hana, İslamiyet'i fazla benimseyen ailelerin çocuklarından ve büyüklerinden duydukları karşısında şaşırılmıştır. Nimeta, kızıyla dinsel konuları tartışmaya başlamış, aynı dinin insanlar arasında farklı algılanışını ifade etmeye çalışmıştır:

-Saliha'nın annesi başörtüsü örtüyor. Eskiden herkes örtermiş.

-Herkes değil. Eskiden de isteyen örterdi.

-Neden?

Nimeta bir an durdu, yutkundu.

-Allah örtün dememiş mi anne, böyle uzun bir eşarpla?

-Allah'ın moda desinatörlüğü yaptığı nerede görülmüş kızım?

-Şu kitabımızda öyle demiş, bizimkilerin Tanrısı.

Çocuk eliyle yatağın başucunda asılı, üstü işlemeli mavi atlas keseyi işaret ediyordu.

-Hana, bizimkilerin Tanrısı da ne demek? Tanrı bir tanedir.

-Mirka'larınki başka değil mi anne?

-Evladım, değişik olan Peygamberlerdir. Allah tektir.

-Eminsin değil mi?

-Elbette.

-Söylerim Saliha'nın ninesine. Biliyor musun, piyanoya da 'şeytan oyuncağı' diyor o." (Kulin, 2016, s. 53-54)

Geçmişinde tutunacak bir şeyler arayan Raziyanım, eski tanıdıklarını bulmak isteğiyle kapıya gider; ama sadece zaman değildir değişen ve Raziyanım bununla yüzleşmiştir:

Raziyanım ağır aksanlı kırık Türkçesiyle denedi, eliyle evi işaret ederek. 'Boşnak aile burada? Şu ev... Sarayevolu Salih Zeki Bey, Gül Hanım... Saadet Hanım?'

'Haa,' dedi bakkal. 'Evin eski sahiplerini soruyorsunuz. Öldüler onlar çoktaaan...' Elini salladı uzun uzun. 'Kızları Saadet Hanım da ölmüş. Torunları

sattılar evi. Alan adam evi otel yapacaktı, yapamadı. Temellerinin altında antika şehir mi varmış ne? (Kulin, 2016, s. 125)

5. 1. 6. 4. *Dinsel Düzey*

Kulin, Bosna-Hersek'in Bogomil inancından Müslümanlığa geçiş sürecini ayrıntılı bir şekilde (Kulin, s. 323-328) betimleyerek Bogomil inancı ile Anadolu Müslümanlarının tasavvuf geleneği arasındaki benzerliği vurgulamıştır:

Boşnakların etrafı değişik kiliselere ait halklarla çevriliydi. Macarlar, Hırvatlar, Romalılar Katolik mezhebindeydiler. Doğuda yaşayan halklar, örneğin Sırplar ayrıca Karadağ ve Hum halkı Bizans kilisesine bağlı oldukları için Ortodoks'tular.

Oysa Boşnakların kendilerine özgü bir mezhepleri, din ve ahlak anlayışları vardı. Kiliseleri, diğer kiliseler gibi zengin değildi, her türlü süsten arındırılmış yerlerdi. Papazların önünde diz çöküp haç çıkartmazlardı. Günah, asla çıkartmazlardı. Vaftiz edilmezlerdi. Pazar ayinlerine gitmezlerdi. Yılın yalnızca belirli birkaç gününde yapılan ayinlerde, şarap içilmez, ancak ekmeğin bölünerek herkese dağıtıldığı bir tören yapılırdı. Ortadoğu dinlerinden izler taşıyan, bazı Pagan seremonileri ve değişik anlayışları olan bir tarikattı bu. Bu tarikata gönül verenlere Bogomil deniyordu. Din büyüklerine 'dede' karşılığı bir kelime olan 'dyed' diye hitap ediyorlardı. Bogomil inançlarına göre, içinde yaşadığımız dünya ve dünyevi zenginlikler şeytanın bir aldatmacasıydı. Bu nedenle rahipleri, üstünde çok sade bir urbayla dolaşırdı. Tanrı egemenliğinin, ancak manevi alanda var olduğuna inandıkları için, Boşnakların gözünde iç disiplin, doğruluk, dürüstlük, verilen sözün tutulması, iyilik ve şefkat çok büyük önem taşırdı. Dinlerine bağlı sofular, disiplinlerini

kaybetmemek için, asla içki içmezlerdi. Çok dindarları et bile yemezdi. Belli zamanlarda oruç tutarlardı. Bir Hıristiyan tarikatı olmalarına, İsa'yı peygamber kabul etmelerine rağmen, mucizelere ve İsa Peygamber'in Allah'ın oğlu olduğuna inanmıyorlardı. Bu inançlarından vazgeçemedikleri için de yıllar boyunca, Katoliklerden ve Ortodokslardan çekmedikleri kalmamıştı. Aynı tarihlerde, Anadolu'da yayılmakta olan hoşgörülü, sevecen, insancıl nitelikleriyle Arap İslamiyeti'nden ayrılan Anadolu Müslümanlarının tasavvuf felsefesini ve Alevilerin Tanrı'ya yaklaşımını andıran bir din anlayışı idi bu. Tıpkı onlar gibi, Zerdüşt'ten etkiler taşıyan, şekilsel teferruattan çok, içsel derinliğe önem veren bir yol tutmuşlardı.

Bogomilizm, 10. yüzyılda Bizans'ta ve Bulgaristan'da özellikle soylu aileler arasında yaygındı. Daha sonraları, Balkanlar'ın batısına doğru yayılmaya başlamıştı. Bosna'da önce soylular, sonra da alt tabaka tarafından süratle benimsenmişti. Bizans'ta, Ortodoks Kilisesi içinde kokuşmakta oldukları iyice su yüzüne çıkan yüksek rütbeli din adamlarına bir başkaldırı olarak başlayan bu reformist akım, ahlak anlayışları karmaşık olmayan, dürüst ve sadelikten hoşlanan Boşnakların arasında hızla yayılıyordu.

Boşnakların başına geçen 'Ban'lar Katolik olmakla beraber, 'Bosna Kilisesi' olarak tanınan kiliselerinin kendine özgü öğretisini, Boşnaklar dair bir öz-kimlik oluşturduğu için, asla engellemiyorlardı. 'Bosna Kilisesi', Boşnakların; bölgede Sırbistan ve Hırvatistan Krallıklarından apayrı bir topluluk, ayrı bir 'devlet' olduklarının canlı simgesi gibiydi.

Ban Kulin de kendinden önce, Bizans, Macaristan veya Sırbistan tarafından atanarak Bosna'yı idare etmiş diğer prensler gibi, resmen vaftiz edilmiş bir

Katolik'ti. Ama ulusal kimliklerinin, Bosna Kilisesi'nin onlara verdiği alt kimlikten güç aldığını çok iyi biliyordu. Ban Kulin acele etmiyor, Bosna Devleti'nden sonra, Kilisesi'nin de bağımsızlığını ilan edebilmek için, doğru zamanı bekliyordu. Önce ülkeye refah getirecek, orduyu güçlendirecekti. Gereksiz çatışmalara yol açmayacaktı. İlerde... bir gün oğlu Stefan iyice sağlamlaştırılmış temeller üstünde tahta geçtiğinde, Bosna Kilisesi'nin bağımsızlığının ilan edilmesi hayalden gerçeğe dönüşecekti. Elbette gerçekleşecekti bu rüya... hatta belki o bile hayattayken.

Her zaman uzlaşmadan yana olmuştu Ban Kulin. Halkını uyum ve barış içinde yaşatmayı temel amacı olarak görmüştü. Slavların kanında var olan o atak, heyecanlı, kavgacı ve küfürbaz genden, onun kanında eser yoktu. Barışı, gereğinde ödünler de vermek pahasına gerçekleştiriyordu adım adım. Batı kanadından gelebilecek saldırıları önlemek ve o kanadı iyice emniyete almak için, kız kardeşini, Hum Dükü ile evlendirmiş, doğudaki komşusu Sırbistan Zupanı ile de çok yakın ve dostane ilişkiler kurmuştu. 1189 yılında yaptığı özel ticaret anlaşmaları ile, Ragusalılara (Dubrovnikliler), Bosna'daki madenleri çıkarma izni vermişti. Asillerden oluşturulan Stanak'ta, Ragusa'ya tanınan bu imtiyazlara itiraz sesleri yükselmişti önce. Zaman içinde, Stanak'taki asilleri de ikna etmeyi başarmıştı Kulin.

Ve şimdi nihayet, çok özledikleri barış sürecinin tadını çıkarıyordu Boşnaklar. Bosna, bölgede 'en çok ticaret yapan, en müreffeh halka sahip olan devlet' diye isim yapmaya başlamıştı.

Romalılar zamanından kalma ticaret yollarında kervanlar, sürekli maden ve kereste taşıyorlardı komşu devletlere. Kuzeydeki mısır ve buğday tarlalarından

ve Yayçe civarındaki ekili arazilerden mahsul fişkırıyordu. Çarşılar, kadınların işledikleri rengârenk geometrik desenli örtüler ve gömleklerle, ustaların döktükleri pırıl pırıl bakır ve gümüş güğümler, taslar, kaplarla, pazarlar ise taptaze mevsim meyveleri, sebzeleriyle dolup taşıyordu. Şehirler, malımı tezgâhlayan tacirlerle, alışveriş eden Boşnaklarla ve Belgrad'dan, Raska'dan, Zeta'dan gelip, Ragusa'ya geçmek isteyen gezginlerle kıpır kıpırdı.

Yüzyıllardır hasretini çektikleri bir bolluk ve bereket dönemi yaşıyordu Boşnaklar. Eğer Macaristan'ın ve hep Macaristan'ın dümen suyunda giden Zeta'nın huzur kaçırıcı eylemleri olmasaydı, üstlerine barışın rehaveti çökmüş bile denebilirdi.

Boşnaklar, kimsenin toprağında gözleri, dini inanışlarında zorlamaları olmadığı halde, Balkanlar'da varoluşlarından beri, barış yüzü görmemişlerdi. Çok zengin madenleri, gümüş, kurşun gibi yeraltı kaynakları ve bugüne dek dünya yüzündeki en iyi kemanlara hammaddesini veren akağaç, meşe ve çam ormanlarıyla, asırlar boyunca, komşularının haris isteklerinin hedefi olmuştu Bosna. Osmanlıların bile, Bosna'ya göz dikmelerinin nedenleri arasında, gemilerinin karkasını inşa ettikleri sağlam tahtanın elde edildiği ormanların önemi rivayet olunurdu.

Kimdi Boşnaklar? Nereden gelmişti bu çilesi hiç bitmeyen kavim?

Balkanlara yerleşen ilk insanların, İliryalı oldukları söylenirdi, İliryalılar, zaman içinde güneyden gelen Romalılar, kuzeyden gelen Gotlar, doğudan gelen Hunlar, Alanlar ve Avarlarla karışmışlardı.

Slavlar ise, Öder ve Dinyeper arasında kalan ovalıklardan ancak altıncı yüzyılda gelmişlerdi Balkanlar'a, bölgede yaşamakta olan diğer kavimlerle karışmışlardı.

Slavlar, tarımla uğraşan aile birlikleri içinde kalmayıp, klanlar ve kabileler oluşturmuş, toprağı işleyip, boylar kurarak, kendilerini komşu topluluklardan bağımsız kılmışlardı.

Kaba çizgilerle anlatılacak olursa, aynı dili konuşan Slavların doğuda yaşayanları kendilerini Sırp olarak tanımlamış, kuzeybatı bölgesine ve Adriyatik sahiline yerleşenlere Hırvat denmişti. Boşnak ise, Bosna nehrinin adını taşıyan dağlık ve ormanlık bölgenin halkına verilen isimdi. Boşnaklar Travnik, Yayçe, Srebrenica ve Sarayevo'yu kapsayan Bosna bölgesinde yaşıyorlardı. Kuzey komşuları Hırvatlardı. Güneylerinde Sırbistan ve Karadağ vardı. Adriyatik Denizi'ne paralel inen Dalmaçya batıda kalıyordu.

Önceleri çoktanrılı dinlere itibar eden Slavlar, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabulünden sonra, Hıristiyan olmuşlardı. Varoluşlarından itibaren, sürekli olarak, Roma ve Bizans İmparatorluklarının, Macaristan ve Bulgaristan Krallıklarının boyunduruğı altına girip çıkan Slavlar, aynı zamanda durmaksızın birbirleriyle de savaşmışlardı.

Sekizinci yüzyıla gelindiğinde, Hırvat topraklarının büyük bir kısmı ve Bosna'nın kuzeybatı bölgeleri, Şarlman'ın Frenk askerleri tarafından zaptedilmişti. Bir asır boyunca Frenklerin etkisinde kalan bu yöreler, o güne kadar benimsemiş oldukları aşiret sisteminden, batı Avrupa'da yaygın olan feodalizme geçmeye başlayarak, bir aşama yapmışlardı. Bu siyasi oluşumun

yanı sıra, Boşnaklar ve Hırvatlar, Frenk etkisi altında kalarak Katolik mezhebine girmişlerdi. (Kulin, 2016, s. 323-328)

Romanın ilerleyen sayfalarında tarihsel olarak geçmişe dönen Kulin, “*Bogomil inançlarına çok yakın bir dindi Müslümanlık.*” (Kulin, 2016, s. 410)diyerek Boşnakların dinsel anlamda bir dönüşüm yaşamadıklarını vurgular (Kulin, 2016, s. 410-413).

‘Baba, biz niye Müslüman olduk?’ diye yinelemişti çocuk. ‘Hıristiyanken niye döndük?’

‘Şimdi bunu öğrenmek istiyor musun gerçekten?’

Güneş gökyüzünde yükselmeye başladığından beri, ambulansın içi ısınmış, kan kokusu Burhan'ı yeniden tutmaya başlamıştı. Nusret bir türlü dönmüyordu. Zamana karşı bir sabır savaşı vermekteydiler ve Boşnakların neden Müslüman oldukları şu anda umurunda bile değildi Burhan'ın. Olmasalardı, belki de başlarına bu işlerin gelmeyeceğini düşünüyordu. O zaman bu Sırp kasapları ya da kalles Hırvatlar ne bahane bulacaklardı acaba onları yerlerinden etmek için?

‘Boşnaklar aslında pek de “dönmüş” sayılmaz, Fiko,’ demişti Raif. ‘Bogomil inançlarına çok yakın bir dindi Müslümanlık. Anadolu denen topraklarda, Osmanlı imparatorluğu kurulmuştu, biliyorsun. Türkler akınlar düzenlerken, ufak ufak göç de etmeye başlamışlar Balkanlar'a. Bu göçler meğer Osmanlıların fetih propagandalarıymış. Fethetmeyi düşündükleri topraklara, önceden Anadolu dervişlerini gönderip, gönül kazanırlarmış.’

‘Bir nevi halkla ilişkiler, yani,’ demişti Burhan...

Burhan'ın gözü Fiko'nun bacağındaydı. Sargının üzerine taze kan çıktığını fark etmişti ama, oğlunu ürkütmek istemiyordu. Raif, Burhan'ın ilaç çantasını

kariştırmaya başladığını görünce, Fiko'yu oyalamak için, o sürdürmüştü anlatmayı.

‘Orta ağ, Hıristiyanlığın en karanlık dönemi. Papa, Roma'ya bağlı Katolik Kilisesi adına, Patrik de, Bizans'a bağlı Ortodoks Kilisesi adına canına okuyor Bogomillerin. Onlara yapılan eziyetin haddi hesabı yok. Boşnaklar inatçı adamlar. Kıyımlara, işkencelere, eziyetlere rağmen vazgeçmiyorlar inançlarından.’

‘Bu Bogomiller de Hıristiyan değil mi zaten, alıp veremedikleri neymiş?” Fiko ilgileniyordu konuyla. ...

‘...Giderayak tarihimi ğreniyorum işte, ben de. Neden acaba bunları hiç konuşmamışız daha önceleri?’

‘Nereye gidiyorsun yeğen?’ diye sormuştu Raif. Aynı anda, bir ağızdan Fiko, ‘br tarafa’, babası da, ‘En yakındaki hastaneye,’ demişlerdi...

‘Fiko, öbür tarafa gitmiyorsun oğlum. Daha çok çok geçsin. nnde uzun ve mutlu bir yaşam olacak. Buna bütün kalbinle inan. Annen biraz sonra bir çözümle bize ulaştığında, bu kbus bitecek. Her şeyin yolunda gitmesi için, umutlu olmalıyız. Tek çaremiz bu.’

Raif, bu çok hassas konuyu bir an önce kapatmak için, gevezeliğe başlamıştı yine.

‘Nerede kalmıştık? Haa, hiç konuşmazdık bunları, sahi. Çünkü biz artık tek bir millet olmuştuk. Farklılıklarımızı n plana çıkartmak istemiyorduk. Öyle veya böyle, Yugoslavlardık işte!’ Yüzünde çok tuhaf bir gülümseme vardı Raif in

biraz tükürür, biraz ağlar gibi. Müslüman olmalarını kimsenin gözüne sokmadıkları halde, başlarına neler gelmişti.

‘Bu Bogomiller de Hıristiyandı ama, haç çıkarmaya, vaftiz edilmeye ve İsa’nın Allah’ın oğlu olduğuna inanmıyorlardı, Fiko. İsa, sadece bir peygamberdi onların gözünde. Kiliseye gitmeyi de sevmezlerdi. Ama içleri sevgi dolu ve tertemizdi. Dünya nimetlerinden uzak kalarak Tanrı’ya ulaşacaklarına inanıyorlardı. Çünkü dünya şeytanın cirit attığı yerdi, cennetse Tanrı’ya aitti. Gerek köylüler olsun gerekse Boşnak Beyleri, o sırada Balkanlar’a yayılmakta olan Bektaşi dervişleri ile bir gönül bağı kurmaya başlamışlar, inançlarında benzerlikler de olduğu için. Biliyor musun, Anadolu Müslümanlarının da Bogomiller gibi Zerdüş’ten etkilendiklerini, Şamanist izler taşıdıklarını okumuştum, bir zamanlar.’

‘Kafamı karıştırıyorsun, dayı.’

‘Kafa karıştıracak bir şey yok ki burada. Kendi kiliselerinden çekmedikleri kalmayan Bogomiller, inançları arasında da bu kadar benzerlik olduğuna göre...’

‘Çaresiz Müslüman olmuşlar, desene dayı.’

‘Çaresizlikten değil.’ Raif, Fiko’nun bir şeyi iyi anlamasını istiyordu. ‘Katolikliği seçselerdi, Osmanlı’ya hiç fark etmezdi. Din baskısı yapmıyordu Osmanlı, onun derdi vergisini toplamaktı, ibadetlerinde serbest kalmak şartıyla, Osmanlı defterlerine Müslüman olarak geçmeleri teklif edilmiş. Hıristiyan olarak kaydedildikleri takdirde, yine Katolik ya da Ortodoks kiliselerinin baskısı altında kalacaklarını düşünen Boşnaklar, bu teklifi kabul etmişler. İslamlaşma 'bir gecede olmamış, Fiko. Yüzyıllara yayılmış. On

beşinci yüzyılın sonlarına doğru, Bosna'da Müslümanların sayısı Hıristiyanların sekizde biriyken, on altıncı yüzyılın ortalarına gelindiğinde, bir de bakıyorsun Boşnakların yarısı Müslüman olmuş. (Kulin, 2016, s. 410-413)

Tito, Boşnakların hafızalarında silinmez etkiler bırakacak birçok davranışta bulunmuş ve çoğu kimse bu olanlara sesini çıkaramamıştır:

Dayı, gönül ve hayal kırıklıklarını anlatmamıştı ailesine. Müslüman mezarlarının ailelere haber bile verilmeden parklara, yüksek binaların inşa edileceği arsalarla dönüştürülmesini sessizce izlemişti. Tito'nun camileri müzeye, depoya, ahıra çevirmesine ya da yerle bir etmesine ne kadar içerlediğini kimseye söylememişti. Müslümanların derneklerini, okullarını, en çok da 1530'dan bu yana sürüp giden dört yüz yıllık Gazi Hüsrev Bey vakfını kapatmasını, yok etmesini içine hiç sindiremediğini de. (Kulin, 2016, s. 32)

Boşnaklar için yaşam o kadar zorlaşmıştır ki isimlerinin bilinmesi, yaşadıkları muhit ya da işleri bile sorun yaratmaya ve korkutmaya başlamıştır:

-Beni Miza diye çağırmanın bir nedeni olmalı. Müslüman olmam rahatsız mı etmeye başladı seni?

'Mirsada,' demişti Petar, 'böyle olmadığını bilecek kadar iyi tanıyorsun beni. Ben sadece seni korumak istiyorum.'

-Kime karşı?...

-Ben sadece önlem alıyorum. Bu Allah'ın cezası ırkçılarda ne mantık ne de insaf var. Yakın arkadaşlarımızı, meslektaşlarımızı kastetmiyorum elbette. Ama yeni mahallemizde, seni Miza diye tanıştırebiliriz." (Kulin, 2016, s. 49)

İslamiyet ve Müslüman olmak, Boşnak halkının direnme gücünü artırmış, belki de bekleyebilmesini, sabredebilmesini sağlamıştır: *“Bosna'da insanlar gergin ama sakindi. Belki de İslam'a mahsus bir tevekkülle, başlarına çok yakında gelecek olan belayı vakar ve sabırla bekliyorlardı.”* (Kulin, 2016, s. 117)

Eşi Burhan'ı ararken yolu Yahudi Mezarlığı'na düşen Nimeta yine düşüncelere dalmıştır:

Yahudi Mezarlığı, Sırp ve Boşnak mevzilerinin tam ortasında, yan yatmış tarihi mezar taşlarıyla suskun ve hüzünlüydü. Sanki göklerden insanları daha mutlu günlere ulaştırmak için indirilmiş üç büyük din adına küskün duruyordu. Barış, umut ve iyilik yerine, kan, kavga ve ölümü ilham etmişti dinler. Haçlı seferlerinden beri bitmez tükenmez bir kin... Mezar taşları, boyunlarını bükmüş utançla yere bakıyormuş gibi geldi Nimeta'ya. (Kulin, 2016, s. 196)

Kulin, Radovan Karadžić'in *“Avrupa Topluluğu'na Bosna-Hersek'in de başvurusunu yaptığını duyduğunda, terbiye sınırlarını aşarak, “Bu çocuk ölü doğar. Topraklarımızda bir Müslüman piçinin doğup büyümesine elbette izin vermeyeceğiz.”* (Kulin, 2016, s. 131) sözünü aktararak Bosna-Hersek' yönelik “etnik temizliğin” dinsel boyutunu vurgulamıştır.

5. 2. Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme)

5. 2. 1. Yazarın Yaşadığı Dönem

Ayşe Kulin, 1941 yılında dünyaya gelmiş bir Cumhuriyet Dönemi yazarıdır. Aynı zamanda gazetecilik de yapmıştır. Akıcı ve anlaşılır üslubu büyük kitlelere ulaşmasına imkân sağlamıştır. Seçtiği olaylar ve yazış tarzıyla her yaşta okurun ilgisini çekmiştir. Roman, öykü, biyografi gibi alanlarda seçtiği ilgi çekici konularla popüler yazarlarımızdan biri olmayı başarmıştır. Halen yaşamakta olan yazarımız yakın tarihe ya da uzak tarihe diye

ayırmaksızın önemli olayları kurnaca hikâyeler içine yerleştirerek ele almış, böylelikle hem kendisinin hem de büyük ölçüde Türkiye'nin bakış açısını ortaya koymayı başarmıştır.

5. 2. 2. Anlatının Kaynağı

Sevdalinka, Ayşe Kulin'in belgesel niteliği taşıyan romanlarından. Roman kurgusu içinde Boşnakların tarih içinde üstlendikleri rol, büyük acıların yaşandığı Bosna-Hersek Savaşı ve bu savaştan önceki olaylar anlatılmıştır. Sırpların I. Kosova Savaşı mağlubiyetiyle Sırp Kralı Lazar'ın Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesi ve yıllık vergiye bağlanmasının yıllar içinde kin ve nefrete dönüşerek büyümesinin hikâyesi anlatılmaktadır.

1990'lı yıllarda Yugoslavya'daki milliyetçilerin, biraz da dış ülkelerin dolduruşuyla halkı kışkırtması sonucu ülkedeki karşılıklı tahammülsüzlük bir iç savaşa neden olmuştur. Yugoslavya içindeki azınlıklar ve özellikle de Boşnaklar katledilmeye başlanmıştır. 1992 yılında savaş bahanesiyle Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesini hiçbir koşulda kabul etmeyen Sırp tarafından katledilen Boşnak halkının acılarını anlatmak amacı ile yazılan romanın adı, Boşnak dilinde "Aşk Şarkıları" anlamına gelmektedir.

5. 2. 3. Tarihsel Çerçeve

Altı federe devletten oluşan Yugoslavya'daki halkların milliyetçilik duygularını ateşleyerek ırklarını ve dinlerini ön plana çıkaran kişiler ve yabancı devletler nedeniyle 1. Mart 1992 tarihinde başlayan ve tarihin en büyük katliamı olarak anılan Srebrenica Katliamı'nın da yaşandığı Bosna Savaşı sırasında yaşanmış olan insanlık dışı bir soykırım hikâyesi anlatılmaktadır.

5. 2. 4. Simgesel Çözümleme

Boşnak Kimliği: **Sevdalinka** romanında öncelikli ve ağırlıklı olarak "Boşnak kimliği" sorgulanmaktadır. Romanda kendilerini tüm dünyanın tanık olmakla yetindiği bir

savaş ve acının ortasında buluveren Boşnaklar, böylesi bir soykırıma ve böylesi bir nefrete niçin mahkûm edildiklerini anlamlandırmaya ve açıklamaya uğraşmaktadır.

Romanda ayrıca yüzyıllar boyunca aynı topraklarda yaşadıkları, komşuluk-dostluk ettikleri, aynı havayı soludukları, aynı acı ve sevinçleri paylaştıkları Sırp'ların ve Hırvatların neden birdenbire Boşnakları “düşman” ilan ettiğini, sürekli yaşananlara sebep gösterilen “Boşnak” kimliğini ve bu kimlikle birlikte gelen savaşı anlamlandırma ihtiyacının doğduğu vurgulanmıştır.

Romanın “Ne Giysek Alev” isimli bölümünde Boşnak kimliği anlatılmaya çalışılmıştır. Fiko'nun merak ettiği sorulardan biri olan Boşnak olmanın Sırp'lar ve Hırvatlar tarafından nasıl algılandığı sorusunu onun için dayısı Raif açıklamıştır. Raif'e göre Boşnakların bu dinmeyen acıları ve yaşadıkları soykırımın en önemli sebebi, Sırp'ların ve Hırvatların kendilerine dayattıkları bu önyargıları reddetmeleri olmuştur:

- ‘... Asırlar boyunca, bu topraklarda Sırp'lar, Hırvatlar ve Boşnaklar iç içe yaşadılar...’
- ‘Boşnaklarla Müslümanları mı kastediyordun, dayı?’
- ‘Tito’ya kadar Bosnalı Müslüman’a Boşnak denirdi oğlum. Müslüman olmak başkadır, Boşnak olmak başka. Dünyanın her tarafında Müslümanlar var. Türkler, İranlılar, Araplar, Endonezyalılar, daha pek çok insan Müslüman, tıpkı bizim gibi. Neden Hırvatlara Katolik, Sırp'lara da Ortodoks demiyorlar da bize Müslüman diyorlar anlamak mümkün değil.’...
- ‘Ama biz Müslümanız.’ dedi Fiko.

- ‘Elbette Müslümanız ve hep öyle kalacağız evvelallah. Ama biz ayrıca Boşnağız yeğen. Bizim adımız Boşnak. Boşnaklar da Müslüman olur. Bunu böyle belle.’ dedi.” (Kulin, 2016, s. 139)

Sırp lar sürekli aynı şeyi tekrarlamış, “Boşnaklar, Müslümanlaştırılmış Sırp lardır.”, sonunda da bir süre sonra buna inanmışlardır:

- ‘Şeşeli haini ne demişti unuttun mu?’ diye sordu Raif. - ‘Ne demişti dayı?’ - ‘Boşnaklar zorla Müslüman edilmiş Sırp lar olduklarını kabul etmedikleri takdirde, vururuz kışlarına tekme yi, kendilerini Anadolu’da bulurlar, demişti. - ‘Dayı neden hep bizim arkamızdan komplo kuruyorlar böyle?’ - ‘Çünkü oğlum, onların gözünde Boşnak diye bir kimlik yok. Sırp lara sorarsan biz Osmanlı baskısı altında din değiştirmiş Sırp larız. Hırvatlara sorarsan, Katolik’ten dönme Hırvatlarız. Bu yalanı utanmadan içlerine sindirip sonra da topraklarımıza göz dikiyorlar.’ dedi. (Kulin, 2016, s. 141-142)

Sırp Soykırımı: Boşnakların sadece “Müslüman” ya da “Türk” kimliğinden dolayı katledildiği, tecavüzlere maruz bırakıldığı, aşağılandığı, Sırp ların zulmünü ve soykırımını yaşadığı düşüncesi eserin üzerinde temellendiği en önemli simgedir.

Sevdalinka romanında, Bosna-Hersek’te yaşanan soykırım daha çok romanın “Etnik Temizlik” isimli bölümünde ele alınmıştır. Burada aktarım Hırvat asıllı gazeteci Stefan aracılığıyla yapılır. Stefan hem meslek aşkı hem de savaşın dayanılmaz gidişatı nedeniyle sahte bir kimlikle kendini Sırp gazeteci Jovan Plaviç yaparak ve kılık değiştirerek Boşnak mültecilerle görüşüp bilgi toplamak ve dünyaya duyurmak için kamplara gitmiştir. Bu hem tehlikeli hem de önemli görevde elde ettiği bilgi ve veriler sayesinde Bosna-Hersek’in yaşadıklarına sessiz kalmayı tercih eden Batı’nın birdenbire harekete geçmesini sağlamıştır.

Romanın “Etnik Temizlik” isimli bölümünde Stefan’ın kamplar hakkında topladığı bilgilere dayanarak bu soykırım açıkça anlatılmıştır:

6 Nisan’dan itibaren, “etnik temizlik” Karadziç’in şevk ve zevkle uyguladığı bir oyun haline dönüştürülmüştü. Müslüman Boşnakların ileri gelenlerini; yani varlıklılarını, okumuşlarını, aydınlarını, sanatçılarını ve özellikle orduda görev yapmış olan asker kökenlilerini ayıklıyor, akıl almaz işkencelere tabi tuttuktan sonra, birbirlerine öldürtüyorlardı. Ölüm, Müslüman Boşnaklara kurtuluş gibi geliyordu. Ama ölümü kolaylaştırmıyordu Sırplar. Öldürmeden önce, onlara karılarının kızlarının, kız kardeşlerinin ve annelerinin nasıl ırzlarına geçtiklerini anlatıyorlar, kadınların nasıl kıvrandığını, yalvardığını tarif ediyorlar, sonra daha da ileri boyutta bir manevi işkence tekniği uyguluyorlardı. Erkekleri soyuyor, silahlarının namlularını üstlerine doğrultuyor ve birbirleriyle cinsel ilişkiye girmeye zorluyorlardı. Kabul etmeyenlerin kollarını, bacaklarını ve yumurtalıklarını kesiyor, ya da birbirlerine kestiriyorlardı. Ayakta duracak gücü kalanlar, kendilerine çevrili namluların gölgesinde mezarları kazıyor ve son gövdeyi çukura bıraktıklarında, kafalarına kurşunu yiyerek en son cesedi de kendilerinin oluşturacağı bilincinde, arkadaşlarını teker teker mezarlarına sürüklüyor ve kurtuluşu, yani ölümü bekliyorlardı. (Kulin, 2016, s. 235)

Romanda ayrıca Stefan’ın dışında Nimeta da mesleği icabı uygulanan soykırımı açığa çıkarmak adına araştırma yapmak için bir İngiliz gazeteciyle birlikte Tuzla kampına gitmiş ve Boşnak bir çocuk ile annesinin yaşadığı insanlık dışı olayı dünyaya duyurmuştur:

Çocuk, başının üstünde toplanan sarı bukleleri terden büsbütün kıvrılmış, kocaman mavi gözleriyle kendinden başka kimsenin görmediği bir şeye

bakarak, masanın üstünde oturuyordu. Hep o şeye bakıyordu. Konuşmadan, acıkmadan, susamadan, bıkmadan usanmadan bakıyordu. Bir sorunu daha vardı; yutkunamıyordu.

Yutkunamadığından dolayı, doktorların, hemşirelerin onu beslemek için çarpınmalarına rağmen, her gün biraz daha zayıflıyordu. Ona yedirmeye çalıştıkları sulandırılmış gıdaları öksürerek geri püskürtüyordu. Boğazında, yemek ve nefes borularında hiçbir hasar yoktu oysa.

Birkaç gün sonra, çaresiz hastaneye kaldırılacak ve beslenmek için seruma bağlanmak zorunda kalacaktı. Doktorlar, başına gelenlerden sonra, ona daha fazla korku ve acı vermemek için, bu işi geciktirmeye, çocuğu doğal yollardan beslemeye çalışıyorlardı.

Annesi, kapatıldıkları evde on-on beş Sırp'ın kendine arka arkaya tecavüz etmesinden ve çekip gitmesinden sonra, ayağa kalkacak gücü olmadığı için, boş odaları dört ayak sürünerek dolaşmış ve onu mutfakta, büyük tahta masanın altında bulmuştu. Çocuk ağzından beyaz bir köpük, bacaklarının arasından kan sızarak, hareketsiz yatıyordu. Donu parçalanmış olarak başının yanında duruyordu. O gün bu gündür yutkunamıyordu.

Çocuk hiç kıpırdamamıştı. Bir hemşire ona lapa yedirmeye çalışıyordu. Doktorlar kızın şoku ne zaman ve nasıl atlatacağını bilmiyorlardı. Onca kişinin tecavüzünden sonra, vajinası yırtılmış, sidik torbası hasara uğramıştı, iç organları zaman içinde iyileşecekti, bu kesindi. Ruhu iyileşemeyebilirdi. Dört yaşındaydı çocuk. Başına gelenleri ömür boyu hatırlayabilecek yaştaydı, bu da kesindi. (Kulin, 2016, s. 273-274)

Aşk: Romanımızın en önemli motiflerden biri tanesi de aşk olgusudur. Yazar, bir yandan savaşın korkunç oluşuna diğer yandan da yapılan soykırımın acımasızlığına değinirken öte yandan da her daim ilgi çekmeyi başaran bir konu olan aşkı da unutmamıştır. Romana baktığımızda dikkatimizi çeken, farklı ırklardaki roman kişileri arasında Boşnak-Sırp ya da Boşnak-Hırvat biçiminde şekillenen yasak aşkların sadece milliyetçilikle değil savaşla da sınanmış olduğudur.

Adını aldığı sevda şarkıları gibi umudu olmayan ve yıkıcı bir aşkın merkezinde gelişen roman, evrensel bir kavram olan “aşk” ile bütün okuyuculara kolaylıkla ulaşabilmeyi hedeflemiştir.

Aşk ne din ne de milliyet dinlemeden bir şekilde roman boyunca sürmüştür. Romanın ana karakteri Boşnak Nimeta ve Hırvat Stefan arasında gelişen imkânsız aşk defalarca “bitti” deseler de bitmemiştir. Üstelik etnik grupları ve inandıkları dinleri farklı olan bu iki âşğın arasındaki bir diğer engel de Nimeta’nın kendisi gibi bir Boşnak ile evli olması olmuştur. Nimeta’nın evli olması yanında din ve milliyet farkları da bu aşkı imkânsız hale getiren birer etken sayılmıştır. Nimeta aşkının büyüklüğüne rağmen eşi ve çocukları için Stefan’dan ayrılmayı seçmesi bile eşi Burhan’ın yaşananları öğrenmesine engel olamamıştır. Bir yanda Nimeta’nın şehri, Bosna-Hersek, savaş yüzünden yerle bir edilirken diğer yanda da Nimeta’nın ailesi parçalanma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Aldatıldığını öğrenen Burhan, bu acıyla evi terk eder ve Bosna-Hersek birliklerine katılarak savaşa katılmıştır. Kısa zaman sonra Raif’le birlikte Fiko da babasının yanında savaşmak için evden kaçmıştır. Ve roman bir çarpışma sırasında yaralanan Fiko’yu kurtarmak için Nimeta, Burhan ve Stefan’ın verdiği mücadeleyle bitmiştir:

Bu evde üç değişik görüş hüküm sürüyor, diye düşündü; çalışan kadınlara saygı duyan ama kendi karısını evinde isteyen kocam, çalışan kadın fikrinden nefret eden annem ve ne istediğini bilmeyen ben!

O günlerde Yugoslavya'da da üç değişik görüş hüküm sürüyordu: Ülkeyi tek bir bütün olarak tutmaya ısrarlı Ordu, başka cumhuriyetlerin topraklarında yaşayan Sırları Sırbistan'a bağlamaya kararlı Miloseviç ve Yugoslavya'dan ayrılmayı kesinlikle kafasına koymuş olan Slovenya ve Hırvatistan. Bir de henüz ne istemesi gerektiğini bilmeyen ama bir iç savaşı önlemek için elinden geleni yapmaya hazır Bosna vardı." (Kulin, 2016, s. 83)

Sevdalinka romanında Nimeta ile Stefan'ın dışında Boşnak Mirsada ve Sırp Petar arasında da başı mutlu ama sonu trajik bir aşk yaşanmıştır. Mirsada kimliğini gizleyerek Mirza adını kullanarak hem kendini hem de sevdiği adamı kurtarmayı denemiştir; ancak bu çaba Sırp vahşetinin önüne geçmeye yetmemiştir ve Mirsada insafsızca katledilmiştir:

... 'Miza' demeye başlamıştı Mirsada'ya.

- 'Neden adımı değiştiriyorsun Petar?' diye sormuştu bir keresinde.

- 'Miza, Mirsada'nın kısaltılmışı.' demişti Petar.

- 'Yoo, hiç de değil.'

- 'Ne olur Miza dersem?'

- 'Beni Miza diye çağırmanın bir nedeni olmalı. Müslüman olmam rahatsız mı etmeye başladı seni?'

- 'Mirsada,' demişti Petar, 'böyle olmadığını bilecek kadar iyi tanıyorsun beni.

Ben sadece seni korumak istiyorum.'

- 'Kime karşı?'

- ‘Beni zor durumda bırakma, Mirsada.’

- ‘Kime karşı Petar?’ diye ısrar etmişti Mirsada. ‘Bir tehlike içindeysen, bunu bilmeliyim.’

- ‘Ben sadece önlem alıyorum. Bu Allah'ın cezası ırkçılarda ne mantık ne de insaf var. Yakın arkadaşlarımızı, meslektaşlarımızı kastetmiyorum elbette. Ama yeni mahallemizde, seni Miza diye tanıştırabiliriz.’...” (Kulin, 2016, s. 49)

Boşnak olduğu için başka hiçbir kritere tabi tutulmaksızın vahşice tecavüz edilen ve öldürülen Mirsada'nın hikayesi, aslında sayısız Boşnak kadınının hikayesi olmuştur:

Akşam saat sekize doğru çalmışlardı kapıyı. Mirsada banyoda olduğu için, hemen duymamıştı. Tekme seslerini duyunca, koşarak gelmişti. Kapı kırılmadan, yetişip açmıştı.

- ‘Adın?’ demişti içlerinden biri.

- ‘Miza.’

- ‘Esas adın?’

- ‘Söyledim ya,’ demişti Mirsada. Islak saçlarına bir havlu sarılıydı.

- ‘Bu adı sana âşığın mı taktı?’ Yanıtlamamıştı Mirsada.

- ‘Soyadın?’

- ‘Efendiç.’

- ‘Efendiç'sin ha?’ demişti bir diğeri. ‘Petar Miragoslav isimli vatan haininin orospususun aynı zamanda.’

- ‘Efendiç, benim boşandığım kocamın adı. Petar da vatan haini değil, en az sizin kadar vatansever,’ demişti Mirsada.

- ‘Sen bizimle vatan tartışmasına girme de, esas kimliğini söyle bakalım, Boşnak karısı.’

- ‘Ben Bosna doğumluyum.’ Son derece soğukkanlıydı Mirsada.

- ‘Müslümanısın yani.’

- ‘Değilim. Ama ne fark eder? Bosnalı olduğuma göre, Müslüman da olabilirdim.’

Yanakları kızarmıştı yalan söylediği için. İlk kez kimliğini inkâr ediyordu ve Petar'a uyduğu için bin kere pişmandı. Adamların biri yanında kalmış, diğer üçü arka odalara geçmişlerdi. Çok kısa bir sürede bütün evi talan etmişlerdi.

Çekmeceleri, dolapları açmış, evrak, kimlik, mektup aramışlardı.

- ‘Kimliğini göster.’

- ‘Çalındı. On gün kadar önce, bir akşam eve dönerken soyuldum. Yeni kimliğimi çıkaramadım daha.’

- ‘En güzel kimlik, kara gözlerin, Müslüman orospusu.’ demişti en uzun boylusu.

- ‘Kara gözlü Sırp gördün mü sen hiç.’

- ‘Çook. İstersen adlarımı sayayım.’

Bir tokat patlamıştı yüzünde. Bir diğeri, sabahlığının kuşağını çekip, önünü açmıştı. Göğüsleri gözükmişti. Önünü kapatmak isterken, uzun boylusu, ellerini arkasında tutmuştu. Esmer memeleri iyice ortadaydı artık.

- ‘Sevgilin öyle demedi ama. Senin bir Müslüman Boşnak orospusu olduğunu söyledi.’

- ‘Söyleyemez, çünkü doğru değil.’

- ‘Belki bilhassa yalan söylemiştir.’ dedi çıyana benzeyen, ‘kendi geberirken, seni de yanına istediği için, cehennemde.’

- ‘ONU ÖLDÜRDÜNÜZ MÜ?’ Sesi hiç beklemediği kadar gür çıkmıştı Mirsada'nın.

- ‘Müslüman köpeklerle işbirliği yapan hainleri yaşatmayız.’

Mirsada dizlerinin üstüne düşmüştü.

- ‘Boşnak karısı, asıl adını söyleyecek misin?’

Çabuk pes etmişti Mirsada. Onu hayata bağlayan tek kişinin, kendisi yüzünden öldüğünü öğrendiğinde, gerçekten de çıyan suratın dediği gibi, Petar'ın yanına gitmek istemişti. Bir an evvel.

- ‘Adım Mirsada Efendiç.’

Başındaki havluyu çekip, ıslak saçlarından tutarak ayağa kaldırmıştı Mirsada'yı uzun boylusu.

- ‘Şimdi bize, tüm arkadaşlarının adını vereceksin. Senin gibi köpeklerle arkadaşlık eden gazetecilerin, medyacılardan, komşularının. Herkesin adını vereceksin.’

- ‘Hiçbir şey vermeyeceğim size,’ demişti Mirsada ve anında bir tokat daha yemişti suratına. Ağzının kenarından kan sızıyordu şimdi.

- 'Öyle bir vereceksin ki. Ama daha önce, bir şey daha vereceksin, hem de hepimize. Müslüman karıların tadı nasıl olur, deneyip göreceğiz. Eh, senin de keyfin yerine geldiğinde, güzel güzel cevaplarsın sorularımızı.'

Çıyan surat bir eliyle kemerini çözüyor, diğeriyle Mirsada'nın memelerini mıncıklıyordu.

- 'Önce ben,' demişti, uzun boylusu. Pantolonunu indirip, önünde durmuştu Mirsada'nın.

- 'Diz çök!'

Mirsada kımıldamayınca, arkasında duranlar, üstüne çullanıp zorla diz çöktürmüşlerdi... Ellerini hâlâ arkasında tutuyorlardı ve hâlâ kan sızıyordu ağzının kenarından.

"Memeleri de hiç fena değilmiş, karının."

Mirsada'nın dolgun, esmer memelerinin ortasına doğru, uzun boylu Sırp'ın kabarmış organı uzanıyordu. Adam Mirsada'nın başını, saçlarından hoyratça çekerek, kendine yaklaştırmıştı. Gözlerini kapamıştı Mirsada.

"Çabuk! Nazlanma, ağzına al!"

Mirsada açmıştı gözlerini. Önce Sırp'ın çenesinde, dudaklarında, yanaklarında gezdirdiği, seğiren organına bakmış, sonra ağzını açabildiği kadar açmış, organın tümünü ağzına almış ve bütün gücüyle ısırılmıştı. Adamın gırtlığından, hayvan inlemesini andıran bir böğürtü kopmuştu. Ne olduğunu şaşırان çıyan surat, arkasında tuttuğu ellerini bırakıvermişti Mirsada'nın. Elleri boşta kalan Mirsada, can havliyle adamın hayalarına tırnaklarını geçirmiş ve tüm gücüyle sıkmaya başlamıştı. Sırp o kadar çok haykırıyordu ki, sıralarını bekleyen,

pantolonları dizlerine düşmüş diğerleri, iki büklüm kıvranan arkadaşlarının başına üşüşmüşler ve ancak o zaman idrak edebilmişlerdi neler olduğunu, ikisi Mirsada'yı saçlarından kavrayıp geri çekmeye çalışırken, çıyan surat da kendini kadının sivri dişlerine kaptırmış olan arkadaşını, belinden tutmuş çekiştiriyordu. Adam artık yere çökmüştü. Mirsada da onunla beraber yatmıştı yere ve ne bir timsah gibi adama geçirdiği dişlerini, ne de hayalarına kilitlenmiş ellerini çözüyordu. Sırp'ın bacaklarının arasındaki siyah saçlarını tüm güçleriyle çekiyorlardı Mirsada'nın. Ama kadının dişleri kenetlenmişti sanki. Onlar Mirsada'yı çektikçe, yerde kıvranan adam daha büyük bir acıyla böğürüyordu. Birden oluk oluk kan akmaya başlamıştı Mirsada'nın ağzının kenarından. Sırp'ın böğürtüsü de aniden kesilmişti, işte tam o anda, Mirsada belinin ortasına korkunç bir tekme yemişti. Gözü kararmıştı, kulakları uğuldamişti ve birden bir kuş gibi hafiflemişti. Ne saçlarının ne belinin acısını duyuyordu, ne de ağzına dolan, adama ait kanın tadını.

Ensesine dayanan tabancanın namlusunu bile hissedememişti... Ama elleri hâlâ, şimdi yerde sessiz yatan Sırp'ın hayalarındaydı sımsıkı. Çıyan surat, Mirsada'yı vurduktan sonra, tırnaklarını arkadaşının etinden sökebilmek için uğraşmak zorunda kalmıştı. Aralarından birinin, bir 'Müslüman karı' tarafından öldürülmesi, hem de bu şekilde öldürülmesi, çılgına çevirmişti Sırplar'ı.

Gözleri dönmüştü. Mutfaktan ekmek bıçağını alıp gelmişti çıyan surat. Ne var ki, Mirsada'ya acı vermeleri mümkün değildi artık.” (Kulin, 2016, s. 286-290)

Sevdalinka romanında aşk demek acı anlamına gelmektedir. Âşık olan ve aşkı seçen herkes bu acıyla tanışmış ve yine bu acıyla yok olmuştur.

Etnik temizlik: Acılarla dolu hayatlara neden olan Sırp hırsı ve vahşeti yazık ki peşinde koştukları “Büyük Sırbistan” hayalinin eseridir. Bu öyle tutkulu bir hayaldir ki bu hayal uğruna etnik bir grubu ya da grupları ortadan kaldırmaya, yok etmeye ve bölgeden silmeye yönelik bir dizi vahşet silsilesi için Sırp'ların gözünü adeta kör etmiştir:

Bijelina artık yoktu. Zvornik artık yoktu. Nimeta'nın halası, Raif'in gencecik karısı, üç aylık oğlu yoktular. Yüzlerce, binlerce genç kadın ve çocuk yoktu. Geride kalanlar ise ömür boyu zedelenmişti. Vajinası ve anüsü paramparça kadınlar, bir daha hiç konuşamayacak çocuklar, bir yanlarına inme inmiş, hala yaşadıkları için utanç duyan ihtiyarlar kalmıştı geride. Etnik temizlik tamamlanmıştı. (Kulin, 2016, s. 153)

“Etnik temizlik” gizlice yürütülen bir politika olarak değil, göz göre göre, kendini hissettire hissettire gelmiştir: *“Boşuna üzme kendini, kızım,” dedi İvan. “Ordudan yardım istemeseydi, gidip bu işi yapamayacaklar mıydı yani? Aliya 'Zvornik'e adım atmayacaksınız.’ da demiş olsa, gidecek ve bu kıyımı yapacaklardı. Sırp'lar etnik temizlik yapıyor, anla bunu artık.”* (Kulin, 2016, s. 154-155)

Kamplardaki insanların belirli kriterler ışığında toplandığı da romanda belirtilmiştir:

Kamplarda iki grup insan vardı. Birinci grubu, Saraybosna'dan ve diğer büyük şehirlerden kaçan ya da göçe zorlananlar teşkil ediyordu. Bir de büyük kentlerin dışında kalan köylerde, kasabalardan gelenler vardı. Müslüman Boşnakları taşradan sürmek, büyük kentleri boşaltmaktan çok daha kolay olmuştu. Birçok kasaba ve köyü, bir gecede veya yirmi dört saat içinde halledivermişlerdi Sırp'lar. Kendi terimleriyle ‘temizlemişler’di. (Kulin, 2016, s. 234)

Savaşın tüm acımasızlığıyla nasıl yayıldığı ve “etnik temizlik” planının nasıl işlediği şu ifadelerle belirtilmiştir: *“Yaz başlarında, ilk önce Bosna’nın kuzeyinde ve doğusunda yoğunlaştırmışlardı katliamlarını. Bu bölgelerdeki kentleri ve köyleri tamamen ‘temizlemek’ hiç de zor olmamıştı. Çoğu kez direnmemişti bile insanlar.”* (Kulin, 2016, s. 234)

Savaşın artık birtakım yöneticilerin tek başına keyifle oynadığı bir oyuna dönüştüğü ve “etnik temizliğin” de bu oyundaki oyuncak olduğu vurgulanmıştır: *“6 Nisan’dan itibaren, ‘etnik temizlik’ Karadziç’in şevk ve zevkle uyguladığı bir oyun haline dönüştürülmüştü...”* (Kulin, 2016, s. 235)

Büyük kitlelerin öldürülmesi ve katliamın köy ile kent arasında nasıl farklı uygulandığı anlatılmıştır:

Büyük şehirlerde katliam, köylerdeki kadar kolay ve eğlenceli olmuyordu. Banja Luka ve Drina Vadisi’ndeki halkın çoğunluğu Müslüman’dı. Yedi yüz bin kişiyi bir gecede ‘temizlemek’ kolay iş değildi ne de olsa. Ama çok genç ve güzel kadınlar, yakışıklı erkekler ve iştah kabartan gül yüzlü çocuklar aralarında. Ve Sırp militanları, dünyaya tecavüz için gönderilmiş şehvet makineleri gibi çalışıyorlardı... (Kulin, 2016, s. 236)

5. 3. “SEVDALINKA” Romanının Değerlendirilmesi

“*En kurgusal metinlerde bile yapaylıktan uzak durmaya gayret ederim.*” [Kulin’den akt. (Yeşilçiçek, 2010, s. 52)]

Ayşe Kulin, **Sevdalinka** romanında insanlık tarihinin en acımasız savaşlarından biri olan, katliam ve soykırımla anılan Bosna-Hersek Savaşı’nın dramatik yönünü, “yapaylıktan” ve şovenizm dilinden uzak bir yalın ve sıcak anlatımla ortaya koymaktadır. Roman içerisindeki aşk öyküsü ve ekseninde gelişen Bosna-Hersek Savaşı bağlamında “kurgusal” bir anlatı iken, aynı zamanda romanda “kurgusal” anlatımın akıcılığını bozmayacak biçimde tarihsel-belgesel olaylara yer verildiği de görülmektedir. **Sevdalinka**, bir anlamda yazarının kişisel biyografi nedeniyle “öz yaşam öyküsel” bir anlatı olma özelliği taşımaktadır. Yazarın eserlerinde “nostalji” kavramının önemli yer tuttuğu görülmektedir. Yazar, **Sevdalinka** romanının yazılma sürecini şöyle anlatır: “

-Gerçek hayattan esinlenerek yazmak daha mı kolay sizce? Uyduramıyor, gerçek hikâye anlatıyor diyenler olur mesela.

-Ben Boşnak asılıyım. Gözlemediğim hayatlar son derece romanesktir. Büyükannemin, büyükbabamın doğduğu, büyüdüğü yerler bizim belki Van’dan Maraş’tan çok daha önce Osmanlılaşmış, Türkleşmiş yerler. ‘Sevdalinka’ için araştırırken yüzyıllardır orada yaşayan insanlara yapılan Soykırım o kadar açıktı ki. Mesela, otobüsü tarıyorlar, içinde sadece 2-5 yaş arası çocuk var. Yuva otobüsünü tarıyorlar. Aylin’den beri bir okur kitlem vardı ve ben bu savaşı onlara anlatmak ve hafızalarına çakmak istedim. Nasıl anlatacağın? Tarihçi değilim, gazeteci değilim, bunu bir romanın içinde anlatabilirdim. Orada çok daha zor bir kurgu var. Gerçek olayları insanlara ve olaylara yedireceksin ki roman haline gelsinler. Kurup yazmak daha kolay, her

şey sizin kafanızda oluşuyor. Gerçek bir savaşın dehşetini sanki bir romanmış gibi verebilmek kolay iş değil. (Yumru, 2016, s. 85)

Ayşe Kulin, genel olarak romandaki amacını, hayata bakış açısını, tarihsel biyografisini, yaşadıklarını ve ideolojik konumunu ayrıntılı biçimde dile getirirken, laik, Atatürkçü ve Cumhuriyet'e bağlı kimliğinin altını açık biçimde çizmektedir:

Her romanı ve ona hayat veren kahramanları kendi kültür ve çevrelerine göre konuştururum. Kurgu her şeye müsaade eder, ancak ben gerçek imgelerle okuyucuyu yönlendirmeyi tercih ederim. Yani kişiler de zaman da mekân da okuyucu için inandırıcı olmalıdır. Dolayısıyla bana göre en kurgusal metinlerde bile, yapay olmaktan uzak kalınması gerektiği düşüncesindeyim. Tabii bu benim oluşturduğum vaka tiplerinin merkezini oluşturur. Mesela: ailem hep sürgün hayatı yaşamış, ben bunu iliklerimde hissetmişim, bu acıyı, travmayı yaşamışım... Birinci elden dinlemişim... Göç nedir? Vatandan sökülüp atılmak nedir? Bu, insana nasıl ve neye mal olur? Hangi acıları yaşatır bunu bilirim. Dolayısıyla “empati” yapmam zor olmaz. Bu ayrıntıların romanıma gerçek sahneler halinde yansımaları aslında benim romancılığımın ve edebi şahsiyetimin özeti mahiyetindedir. Ben bütün bu acı ve sürgünlere rağmen devletimin yanındaydım... Onun güçlü, dünyayı kendine hayran bırakan yani demokrasi, insan hakları, özgürlükler anlamında diyorum... Bir devlet olması için tabiri caizse çırpınıyorum... Ben bu tarafımla onur duyarım... Ama biliyorsunuz ailemde Ermeni yani Ermeni ırkından gelen biri var... Bunun da beraber düşünülmesi lazım... Burada şunu da belirtmek isterim: Yurtdışında bulunan, okuyan, yaşayan bir insan olarak söylüyorum bunu... Batı – bir zamanlar inanmış olmama rağmen- tarihi olaylar karşısında

son derecede taraflı ve bencil... Bosna örneği de... Şimdi yaşadığımız olaylar da öyle... Dolayısıyla ben, güçlü bir Türkiye'nin demokratik bir Türkiye'nin, birlik ve beraberlik içinde bir Türkiye'nin önüne konan engelleri aşacağına inanıyorum... Zaten burada yaşayan ve ülkesini seven birinin başka bir düşüncede olması düşünülemez. İşte eserlerimi kurgularken, bu hedeflere hizmet etsin isterim... Okuyan oradan bir şey alsın, öğrensin... Atatürk kim, bizler için neler yapmış, Cumhuriyet ne, nasıl kurulmuş, Osmanlı kim, nelerden ve kimlerden müteşekkil? Orada yaşayanlar kim, Anadolu'yla bağları ne? Niye kalkıp göçmüşler, Bosna'da neler yaşanmış? Müsebbipleri kim? ... Bunları çoğaltabiliriz... Bir de 'kadın' var tabii... Yıllarca yok sayılan, ezilen, insan yerine konmayan... Onun mücadelesi var romanlarımda... Yani ben bir nevi tercümanım, öyle olayım istiyorum... Tabii durduğum yer, ulaştığım, elimin vardığı kadarıyla... Çabamı böyle tariflendirebilirim. (Yeşilçiçek, 2010, s. 49)

Kulin, ideolojik ve politik olarak dünyaya bakışını çok açık biçimde ortaya koymaktadır. Genel olarak laik, Atatürkçü bir modern Cumhuriyet düşüncesine yakın olduğunu kendisi çeşitli görüşmelerde ifade etmektedir:

Kültür, nezaket, estetik değerler gibi önemli unsurların bu aile köklerimle birleşen, örtüşen çok yanı vardır. Ama babam, adeta Cumhuriyeti, bu genç, yeni ve çağdaş devleti inşa eden, onu yükseltmek için taşrada ömür geçirmiş bir bürokrattı. Bu çağdaşlaşma ve gelişme projesi, Atatürk'ün projesiydi ve yeni dünyaya ait modern bir projeydi. İşte ben bu çağdaşlaşma öykülerinin içinde, dışarıdan duyan biri olarak değil bizzat içinde, onu, o gelişmeleri yaşayarak, görerek büyüyen biriydim. Dolayısıyla siyaseten durduğum yer bu

modernliğin, çağdaşlığın temsil edildiği yer olmalıydı. Böyle bir ailenin kızı gerici olamazdı meselâ. Onun için hep bu çizgiyi takip ettim. Fakat şunun da iyi anlaşılması gerekir: Ben siyasetin bu yelpazesinde oldum ama hep demokratik bilincin yükselmesinden yana tavır takındım. Silah, şiddet böyle şeyler aklımın ucundan dahi geçmez. Ben, yeni kurulan bu Cumhuriyetin laik, çağdaş temeller üzerinde yükseleceğine inanmışım. Halen de böyle. Atatürk ve İnönü benim için bu yeni projenin en büyük mimarları ve önderleridir. Benim siyasi tezlerimin veya analizlerimin temelinde de bu proje yatar. (Yeşilçiçek, 2010, s. 35-36)

Kulin, hem yaşantısı/kişisel tarihi/deneyimi hem de dünya görüşü, ideolojisi ve olaylara bakış açısını harmanladığı eserleriyle, kurgusal açıdan insanın içsel dünyasını derinlikli biçimde ortaya koyarken aynı zamanda insanların ruhsal halleri, ilişkilerine koşut olarak toplumsal, siyasal, ideolojik ve kültürel yönleri de ortaya koymaya çalışmaktadır. Kulin'in roman dünyası genellikle kadınlar ekseninde şekillenir ve olaylar asıl kahraman olan bir kadının etrafında gelişmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kulin'in romancılığında, olayların anlatım biçimi genellikle “*mutlaka bir aile etrafında şekilleniyor olması, bu ailede ‘kadın’ unsurunun edindiği önemli yer ve vakanın bu düzlemden mutlaka toplumun yaşadığı siyasi ve sosyal olaylarla kesişiyor olması*” (Yeşilçiçek, 2010, s. 53) ile belirginleşmektedir.

Sevdalinka adlı romanının kahramanı olan Nimeta'nın ailesi ve iç dünyasında yaşadığı çelişkilerle, Saray Bosna'nın yaşadığı trajedi arasındaki dikkate değer korelasyon bu anlamda önemlidir. Ayşe Kulin'in romancılığı biraz da kadınların toplumsal konumları ve kendilerini bir birey olarak ortaya koymalarının tarihidir. Romanlarında kadınların “aşk” ve “cinsellik” açısından yaşadığı sorunları, duyguları, toplumsal-kültürel değerleri ayrıntılı

biçimde ortaya koyarak, kadınların birey kimliği kazanmaları noktasında katkı sunmaya çalışmaktadır.

Ayşe Kulin, din ve inançlar konusunda da belirli bir tavır alış göstermiş, bu konuda görüşlerini romanlarındaki karakterleri aracılığıyla ortaya koymaktadır. Kendisiyle yapılan bir röportajda konuya dair şu görüşe yer vermektedir. Kulin, dindar bir aileden geldiğini bu nedenle göstermelik değil, dinin felsefi olarak temel anlayışını ailesinden edindiğini belirtmektedir. Bu nedenle görünen İslam anlayışından farklı bir anlayışa sahip olduğunu vurgulamaktadır:

- O halde Müslümanlığı nasıl tanımlıyorsunuz?

- Tamamen içsel bir terbiye. Yoksa kafanı örtmek, takke geçirmek, kedi köpeğin işediği yerde namaz kılmak değil. İbadetini temiz yerde yapacaksın. Dinin felsefesini içeriğini bilmiyorlar günümüz dincileri. Dindarlara her zaman büyük bir saygı duydum. Fakat müthiş bir hayal kırıklığı yaşadım, kocaman uçurumdan yuvarlandım. Dindarım diyenlerin ardından her türlü yolsuzluk, yalan, iftira, hukuksuzluk, hırsızlık; ne ararsanız çıktı, çıkıyor. İsyan etmemek ve bir yazar olarak da bunun sizde izler bırakmaması mümkün değil. (Yumru, 2016, s. 96)

Sevdalinka romanında din konusundaki bakış açısını daha net bir şekilde ortaya koyarak, dinin teokratik yorumundan ziyade Anadolu dindarlığını benimsediğini ifade etmektedir: *“Arap İslamiyet’inden ayrılan Anadolu Müslümanlarının tasavvuf felsefesini ve Alevilerin Tanrı’ya yaklaşımını andıran bir din anlayışı idi bu.”* (Kulin, 2016, s. 324)

Sevdalinka romanında Kulin, “insan”ı esas ve insanın evrensel yönünü, onun duygularını, düşüncelerini, gündelik beklentilerini, arzularını esas almaktadır. İnsanın önüne etnik, ırksal, dinsel “kimlikler”i koymamaktadır. Onun romanında Sırp bir kişiyle Boşnak

bir kişi aşk yaşayabilmekte, Hırvat bir kişi Boşnak bir insan için ortak bir eylem planı gerçekleştirebilmektedir. Romanı, her türden insanı ötekileştiren, sınırlayan, baskı ve kontrol altına alan düşünce biçimlerine, ideolojilere, etnik ve dinsel ayrımcılıklara karşı eleştirel temalarla doludur. Bosna-Hersek sorununu irdelediği **Sevdalinka** romanı, tam da çok kültürlü, çok dinli, çok etnili Bosna-Hersek gerçeğini arayan ve onu tekrar kurmaya çalışan bir bakış açısıyla örülmektedir. Roman içinde Boşnak Nimeta'nın kocası ile Hırvat sevgilisi Stefan'ın "yaralı oğlu" karşısındaki duygularını ortaya koyan bu satırlarda "insani gerçeğin" evrensel doğası açıklıkla ortaya konmaktadır:

Aynı ırktan, kim bilir belki de aynı soydan geliyorlardı. Aynı yaşlarda, aynı boylardaydılar. Aynı kadını sevmişlerdi. Ataları aynı Tanrı'ya ayrı yollardan ulaşmak istedikleri için, biri Boşnak diğeri Hırvat'tı. Bunu kendileri seçmemişlerdi, savaşmayı ve kaderlerini de seçmedikleri gibi. Ve ambulanstaki çocuğu kurtarmanın dışında, beklentileri yoktu yarınlar için.
(Kulin, 2016, s. 425)

"Savaş, insanların başına gelebilecek en pis, en korkunç şey" (Kulin, 2016, s. 115) diyen Kulin, *"Bu iş Gâvur-Müslüman işi değil canım, bu bir insan hakları meselesi..."* (Kulin, 2016, s. 165) sözleriyle Bosna-Hersek sorununun "dinsel" bir düzlemde değil "insan hakları" çerçevesinde ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. İnsanın varoluşu ve yaşadığı gerçeği çok çarpıcı ifadeyle ortaya koyan Kulin, insanın dünyaya geliş amacının da "umut" ve "umutla yaşamak olduğunu belirtmektedir:

Kendilerine sunulan yetmiş, seksen yıllık ömrün ilk ve son onar yılı, çocukluğun bilinçsizliği ve yaşlılığın çaresizliği içinde geçtiğine göre, ellerine kalan elli yılı, itişip kakışarak, dövüşerek, sonra da dövüşmenin getireceği yıkıntılara ve kayıplara hayıflanarak heba etmek için mi dünyaya yollanmıştı

insanoğlu? Bogomil, Hıristiyan, Musevi ya da Müslüman, ne olursa olsun, ne biçim bir kaderdi insanoğlununki? (Kulin, 2016, s. 418)

Yarımlar, kurşun, havan topu ve bombaydı, kandı. Ama her ikisi de farkına bile varmadan 'daha güzel günleri' bekliyorlardı, insanlar, değişik inançlarla ve hırslarıyla ne kadar karıştırlarsa karıştırsınlar, kana, acıya, şiddete bulaştırsınlar bu muhteşem dünyayı, yaşam bir umuttu sonuçta. Hiç bitmeyen bir umuttu. (Kulin, 2016, s. 425)

BÖLÜM VI

ALİ ERKAN KAVAKLI'NIN HAYATI, SANATI, ESERLERİ

6. 1. Hayatı

Edebiyatçı ve eğitimci yazar olan Ali Erkan Kavaklı, 1952 yılında Konya'nın Seydişehir ilçesine bağlı Kavak Köyü'nde doğmuştur. İlkokulu Kavak'ta, orta ve liseyi Konya'da okumuştur. 1971 yılında liseyi bitirmiş ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girmiştir. 1976 yılında fakülteden mezun olmuş ve öğretmenliğe başlamıştır. Hatay, Sivas, Divriği, Su Şehri, Çanakkale ve İstanbul'da çeşitli okullarda ve altı yıl da Almanya'da edebiyat öğretmenliği yapmıştır.

Milli Eğitim'in açtığı sınavı kazanarak 1988 yılında gittiği Almanya'da Almanca da öğrenmiştir. İki çocuk babası olan yazar, Almancanın yanı sıra Arapça da öğrenmiştir. 1999 yılında liselerde okutulan dilbilgisi ve kompozisyon kitaplarını hazırlayan komisyona başkanlık etmiştir. Roman ve hikâye dışında eğitim ve başarı konulu kitaplar da yazmıştır (Yalçın T. , 2011). Bugün Akit gazetesinde güncel konularda köşe yazarlığı yapmaktadır.

6. 2. Sanatı

Eserlerinde zaman zaman mahlas olarak "Kavaklı" sözünü kullanan yazar, oldukça sade ve yalın bir üslup kullanır. Revaluasyonist (devrimci) bir üslûp benimseyen yazar, roman ve hikâyelerinde insanlık problemlerini ele almaktadır. İnsanları iyiye, güzele, doğruya yönelterek değiştirmeyi barış ve kardeşlik duygularını güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Liselerde okutulan edebiyat, dil bilgisi ve kompozisyon kitaplarını hazırlayan komisyonda görev almış, komisyon başkanlığı yapmıştır. Kavaklı sanat anlayışını şöyle açıklar:

Sade bir dille, insanların ve insanlığın problemlerini ele alan roman ve hikâyeler kaleme alıyorum. Post modern bir tavırla yazıyor, revaluasyonist bir üslubu benimsiyorum. İnsanları iyiye, güzele, doğruya yönelterek değiştirmek, barış ve kardeşlik duygularını güçlendirmek istiyorum. İnsanı meleklestirebilirsek dünyayı cennete çevirebileceğimize inanıyorum. Gerilimli, heyecanlı ve vakaya dayalı roman ve hikâye yazıyor; başarı ve eğitim kitaplarıyla gençlere özgüven kazandırmak, onları motive etmek ve başarılarını arttırmak için çalışıyorum. (Kavaklı, <http://www.alierkankavakli.org/>)

İntikam romanı, Tuzla Belediyesi roman yarışmasında ödül kazanmış, Avrupalı Mevlevî, Esra Film'in 1997 yılında açtığı yarışmada "jüri özel ödülü" almıştır. Tante Ruth ile 1988 yılında Kültür Dünyası Dergisi'nin açtığı yarışmada; Yemin hikâyesi ile 1982 yılında Yeni Düşünce Dergisi'nin açtığı yarışmada ödül almıştır. Sacayağının Ayakları isimli makale 1977 yılında Yeni Asya'nın açtığı makale yarışmasında birinci olmuştur. Avrupa Yazarları Kompozisyon Yarışmasında 1993 yılında ödül kazanmıştır. 2004 yılında eğitim dalında "yılın en iyi köşe yazarı" seçilmiştir. 2008 yılında "En çok eğitim konferansı veren yazar" seçilmiştir. "İnsanlık Ayağa Kalk" ve "Başkaldırıyorum" isimli romanları Türkiye; "Hicran", "Mafya Kıskaçında Vurgun", "İtiraf Ediyorum" ve "İntikam" ise Akit gazetesinde tefrika edilmiştir. İlk hikâyesi olan "Tertip", 1974 yılında Yeni Asya Gazetesi'nde yayımlanmıştır.

6. 3. Eserleri

Romanları:

1. Gülü Koklayamadım, Timaş Yayınları, 1988.
2. Kader Kapımı Çaldı, Nesil Yayınları, 1999.

3. Hayata Gülen Öğretmen, Hayat Yayınları, 2006.
4. Bilge Öğretmen, Nesil Yayınları, 2007.
- 5 Alman Doktor, Hayat Yayınları, 1993.
6. İnsanlık Ayağa Kalk, Nesil Yayınları, 1995.
7. Başkaldırıyorum, Nesil Yayınları, 1995.
8. Hicran, Nesil Yayınları, 1994.
9. Mafya Kıskacında Vurgun, Nesil Yayınları, 1996.
10. İtiraf Ediyorum, Nesil Yayınları, 1998.
11. İntikam, Nesil Yayınları, 2001.
12. Cehennem Vadisi, Nesil Yayınları, 2004.
13. Ergenekon'un Şifreleri, Nesil Yayınları, 2007.
14. Hançer Saplı Yüreğimde, Nesil Yayınları, 2001.
15. Çılgılık, Nesil Yayınları, 2002.
16. Umudun Rengi Soldu, Türdav Basım Yay. Dağ., 1993.
17. Gecenin Siyah Kalbi, Türdav Basım Yay. Dağ., 1993.
18. Sevdanın Kanatları, Hayat Yayınları, 2012.
19. Matarama Kan Doldu, Nesil Yayınları, 2010.
20. Derin Çeteye Pusu, Nesil Yayınları, 2012.
21. Ahiret Hesabına Hazırlanan Genç Mahşer, Nesil Yayınları, 2014.
22. 15 Temmuz DİRİLİŞ DESTANI, Nesil Yayınları, 2017.
23. İhtilal Yapan Adam ve Sandra, Timaş Yayınları, 1996.

Hikâyeleri:

1. Avrupalı Mevlevî, Nesil Yayınları, 2003.
2. İslam'a Gönül Verenler, Nesil Yayınları, 2002.
3. Gönülleri Fethedenler, Pamuk Yayınları, 1982.
4. Yemin, Cihan Yayınları, 1982.

(Kavaklı, <http://www.alierkankavakli.org/>)

BÖLÜM VII

İNSANLIK AYAĞA KALK

Yaşandığı sırada göz ardı edilmiş ve sona erdiğinde sadece Yugoslavya ya da Avrupa tarihine değil, dünya tarihine damgasını vurmuş olan Bosna-Hersek Savaşı'nı ve işlenen "soykırım" suçunu konu alan roman, savaşın bitişinden üç yıl sonra kaleme alınmıştır. Bu süreçte Bosna-Hersek'e yardım düzenleyen kurumlar aracılığıyla edindiği bir mektup olduğunu söyleyerek başlayan yazar, tüm romanı, romanın başkahramanının ağzından anlatarak yazmıştır.

Romanda, beş yüz yıla yakın süre Osmanlı Devleti yönetiminde kalan ve bu süreçte gönül rızasıyla ve devlet kademesinde iş bulma arzusuyla Bogomil inancından ayrılıp Müslüman olan Boşnak halkın huzurlu günlerden, Ruslar tarafından kışkırtılan Sırpların, "Büyük Sırbistan" hayali peşinde koştuğu ve ortalığı eziyet, vahşet ve soykırımla cehenneme çevirdiği günlere gelişi konu alınmış ve bu tarihi utanç anlatılırken bir aşk hikâyesi içine yerleştirilmiştir.

Romanda insanlık tarihin en büyük trajedilerinden biri olan Bosna-Hersek Savaşı işlenen soykırıma duyarsız kalan NATO, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşların da eleştirildiği görülmüştür. Yine romanda kendisini medeniyetin temsilcisi olarak göstermeye çalışan ABD'nin sessiz ya da pasif kalışı da fazlasıyla eleştirilen konulardan biri olmuştur. Konuya ilişkin yapılan yorumlarda NATO, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşların, Avrupa'da Müslüman bir devlet istemedikleri, sıcak denizlere inme politikasını asla terk etmeyen Rusya'nın kışkırtmaları ve yardımları, Clinton yönetimindeki Amerika'nın seçimlere yönelik kaygıları gibi sebeplerle sessiz kaldığı üzerinde özellikle durulmuştur.

1389 Kosova Savaşı'ndan bu yana Sırp'ların 1992 yılında, Yugoslavya'dan bağımsızlığını talep eden devletler içinde Bosna-Hersek'e bu bağımsızlığı vermek istememesi, Boşnakları "dönek Sırp'lar" olarak kabul etmesi ve Bosna-Hersek topraklarının da Sırp'lara ait olduğunu iddia etmesiyle başlayan savaşın, dünya genelinde "soykırım" olarak kabul edilmesine kadar giden sürecin işlendiği romanda İslami anlatımlara, betimlemelere ve simgelere sıklıkla başvurulmuştur.

Modern çağın "ahlaki dejenerasyonu" karşısında dinini tam olarak bilmeyen, tanımayan, gereklerini yerine getirmeyen, Batı'ya özentili bir hayat yaşayan Bosna-Hersek halkının başına gelenleri, bunca acı, savaş ve soykırıma varan ölümleri, İslamiyet'ten uzak kalmalarına bağlayan yazar, vermedikleri zekâtlar nedeniyle evlerine kadar tüm mal varlıklarından olmakla, namazlarını kılmadıkları için şimdi cephede neredeyse yirmi dört saat sürünerek ilerlemek zorunda kalmakla cezalandırıldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Bosna-Hersek'e savaşında yardım etmek için asker gönderen diğer Müslüman devletlerin suçunun da Boşnaklara İslamiyet'i anlatmamak olduğunu belirtmiştir. Burada cephede ateş altında bu dini anlatmakla ve öğretmekle yükümlü olduklarını anlatmıştır. Modernleşen hayatların İslamiyet'ten ve Müslüman olmaktan uzaklaştıklarına vurgu yapan yazar, romanın büyük bölümünde cennet, şehadet, namaz, şehitlik, mücahit, mücahide ve cihat üzerine kurulmuş diyalog ve tasvirlerle ve hatta yer yer kısa kısa hikâyelere başvurmuştur.

Yazar, yarattığı karakterler aracılığıyla kendi dilini, kendi bakış açısını ve değer yargılarını romana yansıtır. Bunu da sadece karakterlerin dilini kullanarak, onları konuşturarak yapar. Karakterler arasındaki uzlaşma, anlaşmazlık ve çatışmalar, esasen toplumsal yaşamda var olan yaşanmışlıkların ifade edilmesidir. İslami içerikli bir roman aracılığıyla Müslümanlara yönelik soykırım hareketine ışık tutmaya çalışan yazar, savaşın kötü yanları yanında, İslamiyet'in üstün bir din olduğunu, öğrenilmesinin ve gereklerinin

yerine getirilmesinin önemli olduğunu ve İslam dünyasının Batı karşısında birleşmeden asla yeterince güçlü olmayacağını belirtmiştir.

Yazar ayrıca, karakterler üzerinden insanların seçimlerini kendilerinin yaptığını ve bu seçimlerin de bireysel olduğu kadar toplumsal sonuçlar da doğurduğunu vurgulamıştır. İslamiyet'i seçmek ya da seçmemek, intiharı seçmek ya da seçmemek gibi...

Yazar bu eseri aracılığıyla Siyasal İslam'ı tarihsel ve toplumsal sorunların çözümü için bir ideolojik aygıt olarak kullanmıştır. Romanda sıklıkla kullandığı cihat, mücahit, şehitlik ve benzeri gibi kavramlar bunu göstermektedir. Yazar Siyasal İslamcılığı, Müslüman toplumlar için bir kurtuluş olarak görmektedir. Kavaklı, **İnsanlık Ayağa Kalk** romanında "cihadis" bir bakış açısıyla Siyasal İslamcılığı temel bir tez olarak öne sürmekte ve bu tezi çeşitli olaylar aracılığıyla haklı kılmaya çalışmaktadır. Burada açık ifadelerle yaptığı anlatım, verdiği mesajın alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Roman, Hande'nin mektubuyla başlamıştır. Hande önce İslamiyet'i bilmeyen Boşnaklardan söz etmiş, sonra Sırp asıllı sevgilisi Mirko'dan söz etmiştir. Bir bayram sabahı kapıya dayanan silahlı Sırpların başında bir gün önce kendisine evlenme teklif eden sevgilisi Mirko'yu gören Hande'nin sonrasında yaşadıkları anlatılmıştır. Sırpların katlettiği ailesini, Mirko tarafından uğradığı tecavüzü, kapatıldığı toplama kampında yaşadıklarını anlatan Hande'yi bir grup mücahitin gece baskınıyla kurtarışı anlatılmıştır. Bu arada Hande, kurtarıcılardan Türkiyeli Mehmet'e âşık olmuştur. Hastane, yardım, taralı, Mehmet derken kızlar bir süre sonra uğradıkları tecavüzler nedeniyle hamile olduklarını öğrenmiş, her biri ayrı ayrı duygusal karmaşa yaşamıştır. İntiharı düşünenler ve hatta intihar ederek hayatına son veren bir kız bile olmuştur. Baskında yaralanan Mehmet'in başında dururken hastanede gönüllü çalışmaya başlamış, kamptaki diğer kızlarla hastalara yardımcı olmuşlardır. Yaralıları taşırken geçirdiği kazada yaralanmış ve iyileşince başucunda Mehmet'i

görmüştür. Türkiye’de evli olduğunu bilmesine rağmen ona yakınlık duymaktan kendini alamayan Hande, Mehmet’in liderliğinde kamptan kurtulan kızların tümünü organize ederek gönüllü bir birlik kurmuş ve cephede savaşmaya başlamıştır. Hisleri karşılıksız kalmayan Hande, cephedeki imamın onayıyla Mehmet ile imam nikahı kıyarak evlenmiştir. Hande buna çok mutlu olmuş, ancak asla normal bir evlilikleri olmayacağını da kabullenmiştir.

Cephede yaşananlar anlatılmış, kamptan kurtulup cephede şehit düşen kızların yaşadığı birbirinden korkunç hikayeler anlatılmış, savaşın zorluğu ve yarattığı yokluğa dikkat çekilmiştir. Bu arada da sürekli şehit olmak, şehadet, cihat, sevap, günah, cennet gibi kavramlar üzerinde durulmuş, Mehmet kızlara namaz kıldırma ve İslam dinini anlatmaya başlamıştır. Derken çok fazla şehit verdikleri günlerden birinde Hande vurulmuş ve Mehmet tarafından güç bela hastaneye götürülmüştür. Kendisine neler olduğunu onu hastaneye bıraktığı sırada yazdığı bir mektupla açıklayan Mehmet’in yazdıklarından öğrenen Hande, bir kolunu kaybetmiş olmasına rağmen burada da bir gönüllü birlik kurarak Mehmet’in birliğine katılmıştır. Burada da bir süre savaştıktan sonra göğsünden vurularak ölen Hande’yi korumak için harekete geçen Mehmet de orada vurularak şehit olmuştur.

7. 1. Anlama Aşaması (İçkin Çözümleme)

7. 1. 1. Anlatıcının Bakış Açıları

İçkin çözümlemesi yapılacak olan bir romanda her şeyden önce anlatıda kullanılmış olan bakış açılarına odaklanmak gerekir. Romanın bütününe kapsayan bakış açısı sayesinde yazarın, romanda anlattıkları karşısındaki konumu kolaylıkla anlaşılır. Romanda içsel bütünlüğü oluşturan zaman, mekân ve kişiler de bakış açısı sayesinde belirlenir. O nedenle bakış açısı, romandaki bütünlük açısından değerlidir. Yani romandaki olayların algılanması açısından bakış açılarının önemi çok büyüktür.

Ali Erkan Kavaklı, **İnsanlık Ayağa Kalk** romanında Tekil bakış açısıyla yazmıştır. Tekil bakış açısının önemli olan iki özelliğinden biri anlatıcının dış dünyadan birisinin olmamasıdır. Romandaki olayların hem algılanması hem de anlatılması için dış dünyadan bir anlatıcı seçilmemiştir. Kurmaca dünyanın içinden birileri tarafından anlatılmaktadır. Tekil bakış açısının diğer önemli özelliği ise kurmaca dünyanın içerisinden seçilen anlatıcının, anlatılanların tam merkezinde bulunmasıdır; çünkü bu özellik, romana gerçeklik hissi kazandırır. Her ne kadar romanda tekil bakış açısı benimsenmiş olsa da yazar zaman zaman metne dışarıdan etki etmiş, romandaki karakterlerin gerçekliklerini dışsal müdahaleyle bozmuş ve kendi görüş ve düşüncelerini ifade etmiştir. **İnsanlık Ayağa Kalk** romanında anlatılanlar, Hande Hacıbegoviç'in bizzat yaşadığı olaylardır ve kendisi tarafından aktarılıyor olması romana gerçekçi bir görüntü kazandırmıştır:

Hele ben... Sırp ve Hırvatlarla çok iyi anlaşıyordum. Öyle çok sevdiğim arkadaşlar vardı ki... Onlar, bize misafirliğe gelir, geceyi bende geçirdikleri bile olurdu. Ben de onlarda gecelerdim. Beni onlardan ne ayırıyordu ki?..

Dinim mi?.. Bana küçükken anlatılan masalımsı şeylerden, senede bir gün kutladığımız mevlitten başka din adına başka bir şey bilmiyordum. Sadece ben

mi? İslam adına kimse bir şey bilmiyordu. Tâ son kıyamete kadar... Sanki bu savaş, bize İslam dersi vermeye geldi. Kafamıza vura vura Sırp ve Hırvatlar, bize kendilerinden olmadığımızı, olamayacağımızı anlatıyorlar. Hiçbir ders böylesine pahalı alınmamıştır. Neyse... (Kavaklı, 2015, s. 7,8)

7. 1. 2. Anlatım Teknikleri

7. 1. 2. 1. Tasvir (Betimleme)

Tasvir, romanlarda sıklıkla kullanılan anlatım tekniklerinden birisidir. **İnsanlık Ayağa Kalk** romanında da sıkça kullanılmıştır. Kavaklı tasvirlerini zaman zaman kişiler ve mekânlar üzerinden, kimi zaman da duygular üzerinden gerçekleştirir. Romanda en fazla kişi tasvirleri yapılmıştır. Olaylar da oldukça etkili bir dille tasvir edilmiştir. Mekânlar daha çok kişilerin duygusal dünyasındaki izleriyle birlikte tasvir edilmiştir.

Kavaklı, Hande Hacıbegoviç’i anlatırken fiziksel özelliklerinden öte yaşadığı olaylar karşısındaki duruşu, yaşanmışlıkları, hissettikleri üzerinden tasviri tercih etmiştir:

Bizim sadece adımız Müslümandı. Müslümanlık üstümüzde bir markadan ibaret... Hani içilip çöpe atılan kola kutuları gibi... Onların üstünde de Coca Cola yazar ya... Fakat içi boş olduğu için kimse para verip almaz. Biz de “marka Müslümanları” idik. Dini ve inancı hayatına tesir etmeyenler başka ne olabilirler ki?..

İnancımızdan gelen kaygılarımız ve hassasiyetimiz yoktu. Haram ve helâl kavramlarını tanıımıyorduk. Nerede eğlence ve parti varsa biz orada idik. Ben ve arkadaşlarım... Erkek arkadaşlarımın çoğu Sırp ve Hırvat idi. Hatta, bazı arkadaşlarım onlarla evliydi. Sevgilim de Banja Luka doğumlu bir Sırptı. Adı Mirko... Benimle evlenmek istiyordu; ben ise henüz karar vermemiştim. Hem evlenip de şimdiden kafese tıklıyorsa, hayatın tadını çıkarmalıydım.

Mirko'yu seviyordum. Ona güvenim sonsuzdu. Gençtim, güzeldim. On yedisinde bir kızdım. Mirko'nun yanı sıra peşimde dolaşanlar vardı. Belime dökülen kestane rengi saçlarım, iri ve siyah gözlerim, yay gibi gergin siyah kaşlarım, beyaz lâle gibi tenim, iri dalyan vücudum... Kimler peşimde değildi ki... Ama bana en yakın Mirko idi. İnce, uzun yüzlü, sarı saçlı, ince burunlu; çok yakışıklı değil, ama sempatik, cana yakın, eğlenmesini ve eğlendirmesini bilen bir delikanlı... Daha doğrusu böyle olduğunu sanmıştım. Tâ o Ramazan Bayramı öncesine kadar... O her şeyin birdenbire değiştiği korkunç mevsime kadar... (Kavaklı, 2015, s. 8)

Burada Hande'yi Müslümanlık ve İslamiyet hakkındaki fikirleri çerçevesinde tasvir eden yazar, aynı zamanda Bosna-Hersek'teki İslamiyet anlayışını da yine kendi bakış açısıyla vermiştir. Kişileri dış özelliklerinden ziyade iç dünyalarındaki hesaplaşmalar ve anıları üzerinden değerlendiren yazar, bu sayede onların hayatları hakkında da geniş bilgiler vermiştir.

Ayrıca Sırları da sıklıkla tasvir içinde canlandırarak anlatmıştır. Sayısız çeşitlilikte hitaplarla bahsi geçen (it, domuz, vahşi hayvan... gibi) Sırlar nadiren tanımlayıcı sözcük olmaksızın anılmıştır:

Caniliğin, canavarlara taş çıkartan insan canavarlığının bu yüzyılda olamayacağını sananlar için ne büyük hayal kırıklığı idi bu!... Avrupa'nın dünyaya medeniyet ve insanlık öğrettiği, ne inanılmaz bir yalandı! Hümanizm, insan hakları, hatta hayvan hakları savunucuları nerelerdeydiler? Diyelim ki bizi insan terine koyup kurtarmayı düşünmüyorlardı. Peki, hayvan da mı değildik?

Hangi vahşi hayvan, düşmanını yakarak cezalandırır? Hangi vahşi hayvan, rakibi pes etmişse, ona ölümlerin en korkuncunu reva görür? Hangi vahşi hayvan, faydasız bir katliama girişir? Sürüye giren canavar, kümese saldıran tilki, neticede et yeme umudundadır. Ya bu vahşiler, ne umut ediyorlardı? Bizi öldürmekle ellerine ne geçecekti? (Kavaklı, 2015, s. 9)

Romanda ayrıca tarihsel olarak yaşanmış bir gerçekliğe dayanan olaylar da anlatıldığı için zaman zaman bu olaylar ayrıntılı bir biçimde tasvir edilerek okuyucuya sunulmuştur. Etnik kimlikleri dolayısıyla karşı karşıya gelmiş-getirilmiş insanlara dair çarpıcı sahneler, benzetmeler ve olaylar verilmiştir:

Bir gün kampa babamı getirdiler... Bulduğum kampa getirmişler, bana tecavüz etmesini istiyorlardı. Tehdidin bini bir para... O alçakların dediklerini elbette yapmadı. Yapsaydı ne olurdu? Benim için hiç. Çünkü ben hiç bile değildim. Hiçten daha adi bir şeydim. Kendimden öğreniyor, bütün dünyadan nefret ediyordum. Artık saygı duyulacak ya da saygıya değer bulunacak bir değer yoktu benim için. Kendime saygı duymam söz konusu değildi. Dünyadaki lanetli varlıkların en çirkefi bendim. ...Zavallı babam... canilerin isteklerini reddetti. Ne pahasına mı?

Gözümün önünde önce kulaklarını kestiler. Zira gözlerini kan bürümüştü. Zavallı babamın kulaklarından, kırmızı kanların nasıl omuzlarına dökülverdiğini görmeliydiniz. O can acısıyla çığlığı basarken ötekiler kahkahayı patlattılar.

‘Emirlerimize karşı gelir, diretirsin ha! Morruk! Bu, sana ufacak bir Çetnik şakası. Dediklerimizi yapmazsan, başına neler geleceğini düşün. Her tarafını

lime lime edip köpeklere yedireceğiz. Anladın mı morruk? Hee anladın mı?
(Kavaklı, s. 12)

.... Zavallı babamın burnunun da doğranmış olduğunu gördüm. Eli kolu bağlı, kanlar içinde kıvranıyordu... Dünyada Sırp vahşetinin benzeri bulunamaz ve gösterilemez. İnsanın insan olmaktan utandığı daha vahşi sahneler belki dünya kuruldu kurulalı olmamıştır. Belki de olmayacaktır. Ne mi oldu? Neden mi bu kanıya vardım?

Annemi ve kız kardeşim Hatice'yi getirdiler. O, gözleri zaten dünyaya değil, bir boşluğa bakan ve sadece kan gören zavallı babamın gözleri önünde onlara tecavüz etmeye başladılar. Yedi yaşındaki bir körpe çocuğu düşünün; bir de Sırp canilerini... O korkunç tecavüzlere zavallılık nasıl dayansın? Nasıl da çığlıklar atıyordu. Tarif edilemez. Babamın feryatlarına mı, Hatice'nin hıçkırıklarına mı kulak vereyim? Annemin hıçkırıklarını duymak benim için bir başka cehennem... (Kavaklı, s. 13,14)

Roman, tarihsel bir gerçekliği ve soykırım gibi bir dramı konu edindiğinden yer yer roman kişilerinin hayatları aracılığıyla yaşanan korkunç olaylar anlatılmıştır. Bu olaylar, tarihin o dönemindeki büyük savaşa dair okuyucuya belli bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamıştır:

Öğleden sonra dört suları... Yaz günü... Hava sıcak... Nikola önüme dikildi. 'Bizi takip et.' dedi. Öteki kadınları bıraktılar... eve çıktılar. Benim evime... Hiçbir reaksiyon göstermeden onları takip ettim. Çocuklarımı düşünüyordum. 'Dediklerini yapmazsam öldürürler!' düşüncesi gelip beynime çakılmıştı. Beni yatak odasına götürdüler... soyunmamı söylediler. Yine çocuklar aklıma düştü. Davrandım, ama yapamadım. Nikola, eline bir bıçak alıp elbiselerimi

doğrayıverdi. Beni de kolumdan tutup yatağa fırlattı. Dünyanın beynime yıkıldığı saat başladı. Sadece kin ve nefret duygularıyla doluydum. İsteseydim, hele şimdiki aklım olsaydı, hepsini öldürebilirdim. Çünkü silah, el bombası ve kasaturalarını yatağa koyup öyle soyunuyorlardı. Fakat çocuklarımın öldürüleceği korkusu beni bırakmıyordu. Arka arkaya tecavüz... Ne bir korku ne bir acı hissettim. Sadece ölümü düşünüyordum... Düşmanımın kirletmesi, hem de kendi evimde lekelemesindenense, ölmek daha iyiydi...dört çocuğum... Dünyayı benim için Cehennem'e çeviren dört çetnik haydudu... (Kavaklı, s. 79-80)

Kavaklı romanda Siyasal İslamcılığın Müslüman toplumlar için kurtuluş olduğunu anlatmak için uzun uzun cennet, cehennem, İslamiyet, cihat, şehit olmak, mücahit, mücahide ve günah gibi dinsel kavramlar da anlatılmıştır:

Kalbinde tereddütlerden eser yoktu. Yüreğindeki iman kadar, zihnindeki düşünceler de bir pınar berraklığı taşıyordu. Karanlık, bulanık, anlaşılmaz ve çetrefilli bir şey yoktu. Her şey berrak ve sade... Sesi yeniden bir musiki halini almıştı. Hayranlıkla dinliyordum.

'Gayet basit.' diye tekrarladı. 'Kâinatta bir düzen var. Bunu hiç kimse inkâr edemez. Güneşi Dünya'mızı aydınlatıp ısıtıyor. Gün yirmi dört saat... Sene üç yüz altmış beş gün... Dört mevsim yer değiştirmeksizin birbirini takip ediyor. Her şey bir nizam ve sistem içinde: Güneş'in Dünya'ya uzaklığı, Ay ile aramızdaki mesafe hassas ölçülerle ayarlanmış; eğer Güneş'e daha yakın olsaydık yanar, daha uzak olsaydık donardık. Aynı şekilde insan vücudu bir nizam içinde: Göz görüyor, el tutuyor, kulak duyuyor, ağız yiyecekleri parçalayıp yutuyor, mide eritiyor, alyuvarlar bağırsaklardan kana geçen

gıdaları hücrelere dağıtıyor, posalar atılıyor. Mükemmel bir sistem... Arıza yapmadan çalışıyor. Vücut organları ahenk içinde çalışıyor ve birbiriyle yardımlaşıyor. Atomlardan güneş sistemlerine, galaksilere kadar her yerde şaşmaz ve değişmez bir sistem var. Mutlak ve yenilmez bir güç hükmediyor.'

Derin bir nefes aldı. Sözlerinin etkisini ölçmek ister gibi bana baktı. O iri ve siyah gözlerde bir sevgi kıvılcımını yakalamak ümidiyle dikkat kesildim. İlgiyle dinlediğimi görünce devam etti:

'Bir harf kâtipsiz, bir kitap yazarsız, bir iğne ustasız olmaz. Bir bina mimarsız vücut bulamaz. Aynı şekilde, bu mükemmel kâinat kitabının, bu dünya sarayının mimarsız, ustasız yaratılabileceği kabul edilemez. Hele, bu şaşmaz ve bozulmaz sistemin bir yaratıcı olmaksızın devam edebileceğine ihtimal veremeyiz.'

'Dünyamız, fezada uçaklardan daha hızlı uçuyor ve kaza yapmıyorsa, onu uçuran pilot mükemmel ve hata yapmıyor demektir. Ayrıca, milyonlarca senedir uçabilen ve yakıtı bitmeyen bir uçak yapan kudreti tanınmalıyız. Uçak mühendislerine hayran olan insan, Dünya'yı, Güneş'i, gezegenleri ve yıldızları yaratan, uçuran Allah'ı tanımak ve O'na hayran olmak zorundadır.'

Perçemini arkaya savurdu, çenesini kaşdı. Bir yandan da karnını sıvazlıyordu. Belki de sancısı vardı.

'Kanunlar var.' dedim. 'Her şey bir kanuna bağlı. Dünya, Güneş, kâinat, gezegenler...'

'Aferin.' diyerek sözümü kesti. 'Mükemmel ve kusursuz işleyen kanunlar... Yerçekimi kanunu, havanın kaldırma gücü, Lavaziye, Ohm, Arşimet kanunu, ışık ve ısının yayılması kanunu, karbon ve oksijenin birleşmesi kanunu... Bu

sayede teneffüs ettiğimiz oksijen, kanı kirleten karbonu çekiyor ve kanımız temizleniyor; hayat devam ediyor. Oksijen ve karbon arasında böyle bir evliliğin kanunla teminini hangi güce borçluyuz, bilmemiz lazım. O mantıksız ve şuarsuz atomların her dakika, her saniye hayatımızı kurtarmalarını tesadüfe bağlayamayız.’

Derin bir nefes aldı. Çenesini kaşıyarak devam etti:

‘Kâinatta mükemmel bir sistem var. Bu sistemi mutlaka bir tek Allah yaratmıştır. Mesela, bir lokma ekmek yiyebilmemiz için kâinatı elinde tutan bir güce muhtacız. Ekmek elde edebilmek için buğday bitkisine ihtiyacımız var. Buğdayların yetişebilmesi için toprak bizi tanımalı ve buğdayı beslemeli, yağmur ve kar yağmalı, Güneş ısı ve ışık vermeli, Dünya Güneş etrafında dönmeli. Kısaca; bir tek bitki için şu nizam kurulu olmalı. Başka türlü bir lokma ekmeği bile yiyemeyiz, daha doğrusu bulamayız.’

‘Güneş olmazsa, göz görmez. Midemiz olmasa, bütün bu yiyecek ve içeceklerin anlamı olmaz. Bitkiler oksijeni üretmese, nefes alamayacağımız için ölürüz. Görüyorsun ki çok hassas ve muhteşem bir nizam var. Her şey birbiriyle uyum içinde çalışıyor. Bir yaratıcı, düzenleyici, devam ettirici güç yoksa, bütün bunların olmasına imkân var mı?’

‘Ayakkabımızı yapan var. ‘Ayağımızı yapan yok.’ mu diyeceğiz? Gözlüğün ustası var. Gözlerimizi yaratan yok mu? Bilgisayarın mühendisi var. Beynimizi yaratan yok mu? Teybi icat edeni tanıyan insan, ondan çok daha mükemmel olan hafizamızı yapan Allah’ı kabul etmek zorunda. Mevcut sanatlı varlıklar, sanatkâr bir Allah’ı gösterir. Kâinatta görünen sistem ve nizam, bu nizamı koyan ve yürüten Allah’ı tanıtır. (Kavaklı, s. 52-54)

7. 1. 2. 2. *Mektup Tekniği*

Bu teknik, roman kiřilerine ait duygu ve dűřüncelerin, bir haberleřme aracı olan mektup vasıtasıyla kiřinin kendisi tarafından okura aktarılmasıdır. Bu, yazarın da iřini oldukça kolaylařtıran bir tekniktir. Olaylara dair yorumlarda ve bunların aktarımında mektubu yazanın da gűrűřleri ifade edilmiř olur.

Bosna-Hersek Savařı'nda Hande ve birćok esiri "vahřet" kampından kurtaran Mehmet, Hande'nin hayatını bir kez daha kurtarmıř ve her řeyi bilmesi ićin ona bir mektup bırakmıřtır. Bu sayede okuyucu da arada geliřen olayları űđrenme fırsatı bulmuřtur. Ayrıca Mehmet sayesinde savařın nasıl geliřtiđi ve ilerlediđi de ortaya ćıkmıřtır:

Sevgilim, ćićeđim,

Gűzlerinden űper, Allah'tan acil řifalar dilerim.

Bu satırları beni merak etmeyesin diye yazıyorum.

Travnik'e ćok az bir mesafe kala, bir řarapnel parćası isabet etti. Yaralandın ve bayıldın. Kolunu űst kısmından bođdum ki kan kaybından gitmeyesin. Ayađını sardık. Bir műddet ateřin kesilmesini bekledik. Nihayet, sırtımda seni Travnik Hastanesine getirdim. BM askerleri ne yaralıları, ne de űlűlerimizi arabalarına alıp řehre getirme zahmetine katlanmadılar. Taraf deđillermiř, kimseye yardım etmeyeceklermiř. űyle emir almıřlar.

Bűlgede bűtűn Fransız ve İngiliz askerleri bűyle... Bosna'ya gelen yardımları mahsustan Sırlara ćaldırırılar, soydururlar, ganimet olarak dađıtırılar, ama bizim yaralıları yardım etmezler!

Tarafsızlar(!)

Bizim tamamen kırılıp yok edilmemize taraf olduklarını söylemeye lűzum yok!

Trajediyi biliyorsun; tasviri gereksiz.

Burada yeterince malzeme olmadığı için ameliyat edilemedin. BM askerlerine çok rica ettim; seni Zagrep'e götürmeleri için... Kabul etmediler. Araya Travnik Komutanı Âsım Karaciç girdi. Onu da dinlemediler.

Geceleyin bir baskınla jipin birine el koyduk. Sen ve üç başka acil yaralıyı bütün gece yol alarak Zagrep'e getirdik. Ben burada bir gün kaldım ve Âsım Beyle birlikte ertesi gece geri döndük.

Asiye, seninle birlikte yaralandı ve şehit oldu. İnna lillah ve inna ileyhi raciun.

Ayda ve Azra iyiler... İyiler, derken... Ölmediler ve selâmları var.

Jaice'den geceleyin bizimle yola çıkan arkadaşların yarısı Travnik'e ulaşmış. En çok kaybı bizim takım vermiş. Göçenlerin hepsine Allah rahmet eylesin. Âmin!

Jaice'de bulduğun defteri bırakıyorum. Başka kâğıt bulamadığım için, alelacele arkasına yazdım. Saraybosna'dan yazan bir doktorun mektubunu da zarfın içine bırakıyorum. Karargâhtan verdiler. Doktoruna verirsin.

Gözlerinden öperim. Allah'a ısmarladık. Hakkını helâl et.

Seni çok çok seven, sevgilin Mehmet. (Kavaklı, 2015, s. 254-256)

Yine bir mektup aracılığıyla yazar, savaşın çaresizliği içindeki bir doktorun gururundan ödün vermeden yaşadığı yerin çaresizliğini sözlerle resmedişini ve bu korkunç manzaraya sessizce göz yumanlara karşı içinde büyüttüğü kızgınlığını ifade edişiyile savaşın kötü yanlarına dikkat çekmeye çalışmıştır:

Değerli meslektaşım,

Sarayova cehenneminden yazıyorum! Belki okur da hâlâ vicdan taşıyan politikacılar varsa ulaştırırsın. Vicdanlı bir politikacı bulup bulamayacağımı bilemiyorum, fakat yine de yazıyorum. Ümit!...

İçine düştüğümüz hale, düşmanım düşün istemem. Kocam ve ben Sarayovalıyız. Annem bu cehennemde öldü. Erkek kardeşim ağır yaralandı ve ailesiyle birlikte Sarayova'dan başka bir yere gönderildi. Kız kardeşim, ailesiyle beraber bu cehennemi terk etti.

Halen fizikî olarak iyiyim, yani daha ölmedim. Çok çalışıyorum. Çok az düşünüyorum; düşünmek burada bir fantezi ve lüks(!) Ne suyumuz ne elektriğimiz var. Kuru ekmeğe bile hasretiz! Bir çıkış yolu göremiyorum. Burada yaşayan herkes gibi ben de sonumun ne olacağını bilemiyorum.

Sarayova'yı kuşatan dağların arkasında hâlâ temiz bir dünya vardır, ümidiyle yaşıyorum. Fakat onu hiç göremeyeceğimi, altıncı hislerim söylüyor.

Otuz iki anestezi uzmanı Sarayova'yı terk etti. Dört aydır, hastaneden hiç çıkmadım. Keskin nişancılar yüzünden caddeye çıkmak, hattâ evde oturmak bile tehlikeli... Bombardımanlar altı-yedi saat sürüyor. Her yere bomba yağıyor. Yağmur veya dolu ya da kar demiyorum, dikkat et! Bomba yağıyor! Başka bir deyişle ölüm... Şehirde isabet almadık ne bir cami ne bir minare ne bir sokak lambası kaldı.

Çöpler her tarafa dağ gibi yığıldı. Normal zamanlar dikkatimizi çekmeyen ayrıntılar, savaş zamanı ne feci realite oluveriyor. Her gün alınan çöp nedir ki?.. Söz etmeye bile değmez. Ama sen gel de burayı gör!

Ortalıkta hiç kedi kalmadı; çünkü hepsini aç köpekler avladı! Sokağa düşen ve kaldırılmayan cenazeleri de kimi zaman onlar(!) kaldırıyor. Geçen mayıstan beri taze et ve sebze yemedim. Aylığım, otuz sigara veya altı yumurta ya da yedi paket tuvalet kâğıdı(!) ediyor. Okullar kapalı... Çocuklar artık caddelere çıkamıyor. Evlerde, hattâ bodrum ve mahzenlerde hapisler... Şehirde kayıp vermeyen hiçbir aile kalmadı.

Bu bitmez trajediyi, televizyonlarından seyreden medenî dünyaya müjde! Kahvelerini içip sigaralarını tellendirirken Sarayova manzaraları(!) seyretmeyi ihmal etmesinler.

Günün en kötü anı, sabah... Her gün aynı dert. Keskin nişancılar erkenden işbaşı yapıyor! Ekmek bulabilecek miyim? Kaç ölü var, kaçını tanıyorum? Ne kadar su tankı gelecek ve nişancılara hedef olmadan alabileceğim suyla kendimi mi, çamaşırlarımı mı yıkayacağım?

Hiçbir beklentim yok. Ne senden ne Doğudan, ne Batıdan, ne medyadan, ne gazetelerden... Onlara yeterince malzeme olduk, oluyoruz. Kim bilir, ekran başında ne eğlenceli(!) saatler geçiriyorsunuzdur.

Ben ise ne çok dost ve arkadaş kaybettim. Hepsi farklı şekillerde öldü. Ben, onların başında bir mezar taşı(!) gibi hâlâ yaşıyorum.

Canlı Mezar Taşı Prof. Dr. Zeliha Rukavina. (Kavaklı, 2015, s. 256-258)

7. 1. 2. 3. Özetleme Tekniği

Özetleme tekniğinde anlatıcı, romanın akışı içinde ve imkânlar ölçüsünde gerekli bulduğu olayların bazılarının bütün ayrıntılarını vermez. Yazar hem okuyucuyu sıkmamak hem de eseri gereksiz yere uzatmamak adına zaman zaman bu tekniği kullanır. Burada asıl

önemli olan ve dikkat gerektiren nokta, özetlenmek istenen olayın en belirgin özellikleriyle okuyucuya sunulabilmesidir.

Kavaklı, Hande'nin 'vahşet' kampı dediği toplama kampında yaşadığı günleri anlatırken değinmediği bir ayrıntıyı, bir başka olay üzerinden dile getirmiştir:

Ayda, canı sıkılmış bir şekilde ona baktı. 'Zamanı mı?' der gibiydi. Birden tavrını değiştirdi. Eliyle siyah gür saçlarını arkaya savurdu. Ela gözleriyle beni üzdü. Bakışlarından şefkat süzülüyordu. Uzun, ince parmaklarıyla saçlarımı taradı. Saçlarım kısaydı. Vahşet kampında kaldığım günlerde bir fırsatını bulup kasaturayla kestirmiştim. Zira çetnikler, en çok saçlarımı beğeniyorlardı. Onların hoşuna gitmek istemiyordum. Ayrıca sık sık saçlarımdan tutup sürüklüyorlardı. Hele de yıkanamadığımız için kafamın içi bittin geçilmiyordu. Saçlarım kısa olunca, hiç değilse kaşınmak kolaydı. (Kavaklı, 2015, s. 44)

Anlatıcı zaman zaman geriye gidişlerle eskiye dair kendisinin ya da yakınlarının anılarını anlatmış ve buralarda konu bütünlüğünü bozmamak için özetleme tekniğini kullanmıştır. Anlatı zamanında hatırlanan bu olaylar, anlatının temel öyküsü kesilerek aralara yerleştirilmiştir. Cephede evlenen Mehmet ve Hande'nin arasında geçen bu konuşma aracılığıyla yazar, kısa bir hikâye ile roman kişinin inandırıcılığını artırmaya çalışmıştır: *"Bu evliliğin zıfafi olmayabilir. Ama Peygamberimiz (s.a.v.), Mekke'den Medine'ye hicret ederken en çok sevdiği eşi Hz. Ayşe'yle evlenmiş. Zıfafi hicretten sonra tehir etmişler. Eğer bu kıyametten sonraya kalırsak, o aziz insanın sünnetini işlemiş oluruz."* (Kavaklı, 2015, s. 101)

7. 1. 2. 4. Geriye Dönüş Tekniği

Romandaki zamansal boyuta dair bir anlatım tekniğidir. Romanın zamanı esasen geçmişe dayanmaktadır. Ama geçmişteki olayları anlatırken yine de bazı olayların öncesini açıklamak için geriye gidiş tekniğine başvurulmuştur:

“Bir öğleden sonra... Dört üniformalı adam... Komşu köylerden birinde yaşayan Sırlardan... Kayınpederimin evinde onları daha önce bir defa görmüştüm. Bütün aile birlikte yaşıyorduk. Evden ineği alıp götürmüşlerdi. Beyimi ve Tanya'nın babasını götüreli de bir hafta olmuştu. Ne bir haber duyduk ne bir ses... Öldürülmüş olabileceklerini düşünüyor ve ara sıra birlikte dertleşiyorduk. Fakat tamamen de ümidimizi yitirmiş değildik. ‘Belki bir gün dönüp gelirler.’ diyorduk.

Dört adam evin altını üstüne getirmişler. Para, silah, altın istemişler yine... Vermezse ölümle tehdit... Evde çocuklar ve dört kadın daha vardı. Hiç kimse kıpırdamayacak. Her hareket ölüm sebebi. Ben danaya ot getirmek için çıkmıştım. Bu sırada döndüm. Elim kolum çamur... Çeşmeden su alıp yıkayacaktım. Bu arada beni gördüler. Avluda idim. Kapının önüne dikildiler. Nikola'yı tanıyordum. Avluya inip karşıma dikildi. Titriyordu.

Öğleden sonra, saat dört suları... Yaz günü... Hava sıcak... Güneş tepemizde... Sıcak insanı kavuruyor. Hareket etmek zor. Adamlar yazlık üniformalar giymişler. Gizlenebilmem için vakit geç. Görmüşler ve avluya inmişlerdi. Ne yapmak istedikleri bakışlarından belliydi. İyi niyet taşımadıkları suratlarından anlaşılıyordu. Çocuklarımı rehin almışlar. Dört yavrumu... Hiçbiri kıpırdamıyordu. Karşı koysam... Nasıl ve neyle? Üstelik, ‘Yavrularımı kuzu boğazlar gibi öldürürlerse!’ düşüncesi elimi ayağımı

bağladı. Silahlıydılar. Beni öldürmelerinden korkmuyordum. Her gün her saat ölümü bekler olmuştuk. Beyim götürüleli, Tanya'nın babası gidip gelmeyeli... Şehrin erkekleri kaybolmaya başlayalı... Korku duygusu yoktu. Sadece nefes aldığımı hissediyordum. O da büyük bir yük gibi...

Nikola önüme dikildi. 'Bizi takip et.' dedi. Öteki kadınları bıraktılar. Komşulardan, kayınvalideme gelmiş olan üç ihtiyardı zaten... Eve çıktılar... Benim evime... Hiçbir reaksiyon göstermeden onları takip ettim. Çocukları düşünüyordum. 'Dediklerini yapmazsan öldürürler!' düşüncesi gelip beynime çakılmıştı. Beni yatak odasına götürdüler. Yağmalanmış odaya baktım. Her şey alt üst edilmiş. Soyunmamı söylediler. Yine çocuklar aklıma düştü. Davrandım, fakat yapamadım. Nikola, eline bir bıçak alıp elbiselerimi doğrayıverdi. Beni de kolumdan tutup yatağa fırlattı. Dünyanın beynime yıkıldığı saat başladı. Sadece kin ve nefret duygularıyla doluydum. İsteseydim ve hele şimdiki aklım olsaydı, hepsini öldürebilirdim. Çünkü silah, el bombası ve kasaturalarını yatağa koyup öyle soyunuyorlardı. Fakat çocuklarımın öldürüleceği korkusu beni bırakmıyordu.

Arka arkaya tecavüz... Ne bir korku, ne bir acı hissettim. Sadece ölümü düşünüyordum. 'Şunlardan birini öldüreyim, onlar da beni öldürsün!' düşüncesi tekrar tekrar aklımdan geçti. Ölüm, benim için o an bir kurtuluş gibiydi. Düşmanımın kirletmesi, hem de kendi evimde lekelemesindense, ölmek daha iyiydi. Fakat çocuklarımın öldürülmesi korkusu beni bırakmadı. Sanki hayatın bir değeri var gibi... Sanki yaşamakla mutlu olacaklarmış gibi... Dört çocuğum... Dünyayı benim için Cehennem' çeviren dört çetnik

haydudu... Nikola yirmi beşinde varsa bile, ötekiler yirmiye aşmamış olmalıydılar. Yapacakları alçaklığı yapıp gittiler. Ben yatakta kalakaldım.

Onlar gittikten sonra kayınpederim geldi. Üzerimde başka bir elbise vardı. Ne olup bittiğini o da biliyordu. Ama kimse sormadı, kimse bir şey söylemedi. Hastalanmış, ateşler içinde kalmıştım. Dört gün yavrularımı kucağıma alamadım.

Kendimden öylesine nefret etmişim ki... Sanki onları tutarsam onlar da kirlenip lekeleneciklerdi. On üç sene eşimle evlilikten sonra kendi evimde, kendi yatağında kirletilmek beni bitirmişti. Günlerce yatakta kaldım. Yüzümü duvara dönüp yattım. Kimseyi görmeye, kimseyle bir kelimecik olsun konuşmaya tahammülüm yoktu. Yıkılmış, tükenmişim. Evdekilerin sesini duyuyordum, ama sanki hiçbir şey duymamış gibi reaksiyon gösteremiyordum. Benimle dünya arasında duvarlar vardı. Sanki vücudum bana ait değildi. Ümitsizlik, yıkılmışlık, nefret duyguları beni bitirmişti. Kendimden nefret... Her şey olabilirdi, birileri gelip beni kesebilir, doğrayabilirdi. Hiçbir tepki göstermeyecektim. Zira bu vücut artık benim değildi, ben artık yaşamıyordum. Kin ve nefret... Kendimden, Sırlardan, herkesten...

Zaman zaman beyimi düşünüyordum. Ya bir gün dönerse, onun yüzüne nasıl bakacaktım? Ne diyecektim, diyebilecektim? Bazen de onu düşünmek bir teselli gibiydi. Belki o gelirse, beni bu kendimden nefret duygusundan, kirletilmişlikten kurtarabilirdi. Kendime olan kinim belki onun varlığıyla biterdi. Acaba o yaşıyor muydu? Aylarca haber alamayacaktım. Tâ kampa götürülene kadar... (Kavaklı, 2015, s. 78,81)

7. 1. 2. 6. *Otobiyografik Yöntem*

Romanda anlatıcının kendi hayatını ya da bir kahramanının hayatını anlatması için kullanılan bir tekniktir. Anlatıcının sadece kendi biyografisinin yer aldığı romanlar tekil bakış açısıyla yazılırlar. Anlatıcı aynı zamanda roman kişilerinden biridir ve okuyucuya karşı bu yöntem sayesinde inandırıcılığını arttırır.

Hande kendi öz yaşam öyküsünü anlatarak Yugoslavya'daki üç büyük halk arasında yaşanan nefret ve çatışmaya dair ipuçları vermiştir:

Adım, Hande Hacıbegoviç. 28.12.1974'te Bosna'daki Jaice şehrinde doğmuşum. Babamın adı Mustafa, annemin ise Esra. İki küçük kardeşim daha var. Biri yedi yaşındaki Hatice, öteki dört yaşındaki Senad. Üç kardeş, mutlu bir yuvanın çocuklarıydık.

Eski Yugoslavya'da biz Müslümanlar, sevilen ve sayılan bir topluluktuk. Gerçi Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında feci katliamlar yaşamışız. Ama insan unutkandır. Hatırlamak istemediklerini öylesine çabuk unuttur ki... Son savaştan bu yana elli sene geçti. Eski düşmanlarımızla dost olmuştuk. Olduğumuzu sanmıştık. İç içe yaşıyorduk. Tito'nun ölümünden sonra Hırvat-Sırp savaşı çıktı. Kavga zamanla kördövüşüne döndü. Biz Müslümanlar iki devin arasında kalmıştık. İki taraf da bize olan kin ve nefretlerini ustaca sakladılar... (Kavaklı, 2015, s. 7)

7. 1. 2. 7. *Leitmotiv Tekniği*

Aslen bir müzik terimi olan Leitmotiv, sık sık tekrar eden anlatım kalıplarına işaret eder. Romanda, Hande Hacıbegoviç'in toplama kamplarından sürekli olarak "vahşet kamları" olarak söz etmesi suretiyle karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Sırp askerler içinde sayısız biçimde ama defalarca tekrara uğrayan ifadeler bulunmaktadır:

... Bizim için “toplama kampları” kurulmuştu. “İşkence Kampları” demek herhalde medeniyete yakışmadığı için “toplama kampları” denmiş. Gerçekte ise, buralar kelimenin tam manasıyla insanlığın katledildiği kamplardı. “Vahşet kampları” dense daha çok yakışacağından eminim. (Kavaklı, 2015, s. 10)

... Babamın kahırdan ve üzüntüden ölmesinden bir hafta kadar sonraydı. Bir akşamüstü etrafı tellerle çevrili, sadece çadırlardan ibaret vahşet kampında alarına verildi. (Kavaklı, 2015, s. 15)

Sırp lar hakkında sayısız yakıştı rmanın yapıldığı romanda sıkça tekrarlanan yakıştı rmalardan biri “Sırp domuzu” ifadesidir:

... *Anne, baba ve kardeşlerimi öldürenlerden intikam almak istiyorum. Hiç değilse bir Sırp domuzu öldürebilsem!* (Kavaklı, 2015, s. 67) ... *Düşmanla çarpışmak ve Sırp domuzlarına kurşun sıkmak fırsatı yakalamıştık!* (Kavaklı, 2015, s. 73)

7. 1. 2. 8. *Diyalog Tekniği*

İnsanlık Ayağa Kalk romanında anlatım bütünlüğünü bozmayacak şekilde diyalog tekniği de sıklıkla kullanılmıştır.

Kavaklı, konuşan roman kişileri aracılığıyla polijini evlilik⁸ türüne kadınların bakış açılarını yansıtmaya çalışmıştır: “-Çok iyisin. -Neden? -Kadınlar, kolay kolay bir erkeğin ikinci bir kadınla evlenmesini beğenmez de...” (Kavaklı, 2015, s. 102)

Yoğun İslami motifler içeren romanda yine kişiler arası konuşmalar sayesinde intiharın günah ve şehitliğin sevapların en büyüğü oluşuna vurgu yapılmaya çalışılmıştır:

Seni tebrik etmeye geldim. Cihadın mübarek olsun.

⁸Plijini (Polgny) Evlilik: Erkeğin birden çok kadınla evlenmesidir (çokkarılılık) (Canatan & Yıldırım, 2009, s. 86).

Sağol.

Asra kendine yazık etti. Şehit olmak varken intihar etmek, akıl alacak şey mi?

Biz, kıtalar ötesinden şehadet şerbeti içmek için buralara koşup geliyoruz, o ayağına gelmiş fırsatı değerlendiremedi.

Bizim çektiğimiz sizin başınıza gelmedi. Bilmem ki bizi anlayabilir misin?

(Kavaklı, 2015, s. 47)

Kavaklı, cennetin aslında hayalimizdeki hayatın tasviri olduğunu vurgulamaya çalışmış, Türkiyeli Mehmet'in Hande'ye cenneti anlatmaya çabalaması üzerinden okura ulaşmıştır:

Bu lânetli savaş olmasaydı nasıl bir yerde yaşamak isterdin? Mutluluğu nasıl bir mekânda aradın?

'Bilmem.' dedim. 'Düşünmedim, ama bir deniz veya göl kenarı olmalı ya da bir ırmak boyu... Güzel bir evimiz olmalı. Geniş bahçeli... Çeşit çeşit ağaçlar, kuşlar şakımalı ağaçların dallarında. Güzel, şirin evler... Ne bileyim, işte aklıma gelenler...'

Güzel güzel... Yanında kimler bulunsun isterdin?

Sen... (Kavaklı, 2015, s. 59)

7. 1. 2. 9. İç Diyalog Tekniği

Roman kişilerinin iç dünyalarında adeta bir başkasıyla sohbet etmesi tekniğidir. Kişilerin psikolojik durumları ve iç dünyaları, bu yolla okuyucuya aktarılmış olur.

Kavaklı, Hande'yi ve onun gibi yüzlerce savunmasız kadını buldukları "vahşet kampı" denilen toplama kampından kurtarmaya gelen "yiğitlerin" memleketlerinden kalkıp buraya ölmeye gelmelerini anlamaya çalışan Hande'yle okuru baş başa bırakarak onun

psikolojisini yansıtmaya çalışmıştır. Ayrıca Hande'nin içine düştüğü çaresiz ve henüz karşılıksız aşkı kabullenışı de burada verilmiştir:

Ay yıldız, Mehmet... Evli mi, bekar mı? Anne ve babası, kardeşleri var mı? Mesleği ne? Niçin bu zulüm kampına koşup geldi? Neye inanıyor, kime güveniyor? Hangi yalana sevdalandı da bu ölüm vadisine düştü?..

...Mehmet'e duyduğum bağlılık da saçma sapan bir duyguydu. Onun ne düşündüğünü, ne düşüneceğini hiç mi hiç bilmiyordum. Belki evliydi. Belki iyileşir iyileşmez bu cehennemden nasıl kurtulacağımı düşünecek ve bir gün sır olup gidecekti. Belki Resûl gibi eşini sayıklayarak şahadet getirip ötelere gidecekti; gülümser gibi... Resûl'ün yüzünde ölüm de güzeldi. (Kavaklı, 2015, s. 34)

7. 1. 2. 10. İç Çözümleme Tekniği

Anlatıcı iç çözümleme tekniğini kullanarak roman kişilerinin duygularını ve düşüncelerini okuyucularına aktarmayı amaçlamıştır.

Yazar, çekilen acının büyüklüğünü ve eziyetlerin boyutunu anlatabilmek için Hande'yi kendi kendine konuşturup ailesinin ölümünü kurtuluş olarak değerlendirmesini görmemizi istemiştir: *“Artık dünyada bir başıma idim. Babamdan sonra annem ve kardeşlerim de bu yüz karası hayata veda etmişlerdi. Yüküm epeyce hafiflemişti. Ölüme kolay yürüyebilirdim. Nerede bulsam, kucağına daha kolay atılabilirdim.”* (Kavaklı, 2015, s. 19)

Yazar burada karnında tecavüzlerden dolayı bir bebek taşıdığını öğrenen Hande'nin kendini kirlenmiş ve kirletilmiş hissetmesi üzerine bu travmayla başa çıkamayarak intihar fikrine sığınması, ama yine de insanları düşünmekten vazgeçmeyişi üzerinde durmuştur:

Nasıl intihar etmeli? En kolayı, Mehmet'e verilen ilaçlardan bol miktarda yutmak. Zaten çoğu ağrı kesici ve uyuşturucu idi. Bir kutu yuttum mu, soluğu öbür tarafta alırdım. Gamsız, tasasız... Fevkalade hiçbir enerji sarf etmeden... Fakat bu ilaçlara onun ihtiyacı var. Hastalara ilaç bulamazken benim gibi sağlam birinin ilaç yutması doğru muydu?

Daha masrafsız ve zararsız bir yol bulmalıydım. Mesela boynuma bir ip takıp kendimi asmak... Bir ağaca mı, tavana mı? Yoksa yüksek bir binanın tepesinden kendimi aşağı salıversem miydim? (Kavaklı, 2015, s. 29)

7. 1. 2. 11. İç Monolog Tekniği

İç monolog tekniği, söz üzerine kuruludur. Bu söz dışarıya da yansıyabilir, insanın iç dünyasında da kalabilir. **İnsanlık Ayağa Kalk** romanında anlatıcı, kendi duygu ve düşüncelerini ifade ederken iç monolog tekniğinden faydalanmıştır.

Hem Mehmet'i seviyor hem de "kirletilmiş" [Sırplar tarafından uğradığı tecavüzlerin kendisini kirlettiğini düşünmektedir. D.Y] olduğu için kendini ona layık görmemiştir Hande. Belirsizliğe dair umuda kapılmak ya da hayaller kurmak istemediğinden sürekli düşünmektedir. Kendini durdurabilmek için olumsuz olasılıkları durmadan zihninden geçirmektedir:

Mehmet'e duyduğum bağlılıksa saçma sapan bir duyguydu. Onun ne düşündüğünü ne düşüneceğini hiç mi hiç bilmiyordum. Belki evliydi. Belki iyileşir iyileşmez bu cehennemden nasıl kurtulacağını düşünecek ve bir gün sır olup gidecekti. Belki Resûl gibi eşini sayıklayarak şahadet getirip ötelere gidecekti; gülümser gibi... (Kavaklı, 2015, s. 34)

Hande, bilmediği İslam'ı öğrenirken kafasında sayısız soru işareti biriktirmiştir. Neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda kafası oldukça karışıktır. Ve içinde biriken isyanı sorular aracılığıyla zihninde tekrar ve tekrar sorgulamaktadır:

Ne kadar da saftım!.. Öldükten sonra cennet veya cehennem olduğu nereden belliydi? Şehit olmak ya da katil olmak ne demektir? Her şeyden önce Allah var mıydı? Varsa neredeydi? Sırp zalimleri bunca zavallı kadın, kız ve ihtiyarı doğrarken, varsa Allah, ne yapıyordu? Neden zalime ve zulme engel olmuyordu? (Kavaklı, 2015, s. 33)

VI. 1. 2. 12. Bilinç Akımı Tekniği

Roman kişilerinin duygu ve düşüncelerinin düzensizce okuyucuya açıklanmasıdır. Roman kişilerinin bu teknik sayesinde daha renkli bir biçimde anlatılması için kullanılır. **İnsanlık Ayağa Kalk** romanında bilinç akımının kullanılma amacı, anlatıcının bireysel duygu ve düşüncelerini aktarmaktır.

Savaşın vahşi yönünü Hande'nin fikirleri olarak vermeye çalışan Kavaklı, Sırpların bu denli acımasız oluşlarını eleştirmiştir:

Caniliğin, canavarlara taş çıkartan insan canavarlığının bu yüzyılda olamayacağını savunanlar için ne büyük bir hayal kırıklığı idi bu!.. Avrupa'nın dünyaya medeniyet ve insanlık öğrettiği, ne inanılmaz bir yalandı! Hümanizm, insan hakları, hatta hayvan hakları savunucuları neredeydiler? Diyelim ki bizi insan yerine koyup kurtarmayı düşünmüyorlardı. Peki hayvan da mı değildik? Hangi vahşi hayvan, düşmanını yakarak cezalandırır? Hangi vahşi hayvan, rakibi pes etmişse, ona ölümlerin en korkuncunu reva görür? Hangi vahşi hayvan, faydasız bir katliama girişir? Sürüye giren canavar, kümese saldıran tilki, neticede et yeme umudundadır. Ya bu vahşiler, ne umut ediyorlardı? Bizi

öldürmekle ellerine ne geçecekti? Bizi; savunmasız, silahsız pusatsız, zavallı sivilleri? (Kavaklı, 2015, s. 9)

Asra'nın intiharıyla sarsılan Hande, kendine dair, yaşamayı mı ölmeyi mi seçeceğine dair gidiş ve gelişler yaşamaktadır:

Peki, o günü neden beklemeliydim? Öylesi bir kadere neden razı olayım? Her gün, her saat, her dakika kirletilmeye, kirlenmeye tekrar razı olamazdım. Alçalmak, alçaltılmak; aldanmak, aldatılmak...

Hayır!... Hayır!... Hayır!...

Bin kere, yüz bin kere, milyon kere, milyar kere hayır!...

Böyle bir şeye razı olamayacağıma göre, neden Asra'nın seçtiği yolda yürümeyeyim?

Asra, hiç beklenmedik bir anda ve beklenmedik bir şekilde veda etmişti. Ah, veda etseydi!... Veda bile etmeden... Vefasız kız!.. (Kavaklı, 2015, s. 35,36)

7. 1. 3. Zaman

İnsanlık Ayağa Kalk romanı dokuz ana bölüm ve bunlara bağlı otuz beş alt bölümden ve iki yüz seksen sekiz sayfadan oluşmaktadır. Bölümlere ait sayfa sayıları düzensizdir. Romandaki öykü zamanı ile öyküleme zamanı arasında çok kısa bir zaman dilimi vardır. Anlatı zamanı ile öykü zamanı arasında herhangi bir kesişme yoktur. Olay zamanı ile anlatı zamanı ise birbirinden farklıdır.

İnsanlık Ayağa Kalk romanında anlatılan olaylara dair yaklaşık tarihler verilmiştir. Savaşın tarihi belli olduğu için aşağı yukarı tarih tahmini yapılabilir. Zaman zaman olayın geçtiği yıl ya da gün ile ay da belirtilmiştir: *“Ne oldu ise 1992 Ramazan Bayramı'nda oldu. Cumhurbaşkanımız Ali İzzet Begoviç ilân etmişti. Bu olay gözlerimizi yaşarttı. Tarih*

boyunca hiç bağımsız bir devletimiz olmamıştı. Tarif edilemez bir sevinci bayramla birlikte yaşadık. O ne coşkuydu yâ Rabbi!..” (Kavaklı, 2015, s. 8,9)

Anlatılan olaylardaki zaman, olayların birbiriyle bağıni gösterecek biçimde verilmiştir. Birbirinin devamı şeklinde gelişen olaylar zinciriyle romanda akıcılık sağlanmıştır:

Dört aydır kuşatma altındaki şehrin dış dünyayla irtibatı kesikti. Gitgide yiyecek, erzak, cephane suyunu çekiyordu. Dışarıdan yardım alamıyorduk. Kuşatma altındaki şehre yardım gelme ihtimali oldukça zayıftı. Sadece radyo yayınlarıyla dış dünyaya sesimizi duyurabildiğimizi sanıyorduk. Aksi seda ise hemen hemen yoktu... (Kavaklı, 2015, s. 35)

Hande'nin ilk yaralanışı belki de onun bütün geleceğini değiştiren bir olaylar silsilesi başlatmıştır ve bunun sonucu şehitliğe uzanmıştır:

“İki gün sonra hayata gözlerimi yeniden açmışım.

Hastanedeydim. Başucumda Ayda, Müge ve Ayça vardı. Kendi aralarında sohbet ediyorlardı. Ayda, uzun parmaklarını yüzümde dolaştırıyor, eliyle saçlarımı karıştırırken: Zavallı kaç gündür sayıklıyor, bir türlü kendine gelemedi. dedi Müge.” (Kavaklı, 2015, s. 41)

İnsanlık Ayağa Kalk romanı, “Bosnalı Kız'dan Mektup Var” bölümüyle başlar. Bu bölümde (5-133) yazar, Bosna-Hersek'ten Hande Hacıbegoviç adlı bir kızın savaşa dair yaşadıklarına yönelik yazdığı mektuba nasıl ulaştığına kısaca değindikten sonra mektuba geçer. Kısaca kendini tanıtarak mektubuna başlayan Hande, İslamiyet'e nasıl baktıklarını ve gündelik hayatlarını anlatır. Ve 1992 yılı Ramazan Bayramı diyerek tarih verir ve binlerce hayatı kâbusa çeviren savaşa dair kendi yaşadıklarını anlatmaya koyulur. Ailesinin yaşadıkları, vahşet kampına düşüşü, önce babası sonra annesi ve kardeşlerinin katledilişi,

kendisinin yaşadıkları ve çektikleri anlatılır. Kamptan kurtarılılarıyla birlikte kendilerini toplayıp gönüllü bir kıta ile tam yedi ay şehri savunacaklardır. Ne yazık ki kendisinin ve hemen hemen tüm kızların hamile olduğunu öğrenirler. Bu arada Hande, kendilerini kurtaranlardan biri olan Mehmet'e âşık olmuştur. Önceleri hakkında tek bildiği adı, Türkiyeli olduğu ve 1969'da doğduğudur. Hande, intihar fikrinden de onun sayesinde vazgeçmiştir. Hande, Tanya'nın hikâyesinde 3 Ağustos'a kadar onun götürüldüğü kampta yoğun bir şekilde işkence gördüğünden söz eder. Cephede Mehmet ile evlenen Hande her şeye rağmen umutludur. Cephede savaşmaya başladıklarında karakış artık gelmiştir. Oldukça da çetin bir kıştır; çünkü sürekli havadan kaynaklı sıkıntılardan söz etmektedir Hande. Bu arada Mehmet, herkese namazı öğretmiş ve İslamiyet'i anlatmıştır. İmam nikâhı kıydığı Hande'ye de Peygamberin Mekke'den Medine'ye göç ederken Hz. Ayşe ile zifafını nasıl ertelediğini anlatmıştır. Çatışmalarda bazı silah arkadaşlarını kaybetmişlerdir.

“Cihad Yıldızları Parladı Işık Işık” adlı ikinci bölüm (135-172), Bosna'da yaşananlara sessiz kalanlara bir sitemle başlar. Hala cephede çatışma sürmektedir. Hande bunca zulme ve bu zulmün emrini verenlere kafa yorup onları anlamaya çalışmaktadır. Bütün takım toplanıp cepheye gelmiştir. Şehrin savunulamayacağı anlaşılınca yarma harekâtına girilir. Hollandalı Frits Kalhoven, 1993 yılında açık açık talimat vermiş: “Sırp politikacısı Slobodan Miloseviç ve Bosna Sırpları lideri Radovan Karadziç'e dokunma!” demiştir. Beş buçuk aydır doğru düzgün yemek yeme fırsatları olmamıştır. İşgal bundan neredeyse altı-yedi ay öncesinde başlamıştır ancak hala bir sonuca varılamamıştır. Hande, Jaice'de saklandıkları bir evde tesadüfen bir günlük bulmuştur. Günlüğe ilk olarak 2 Mayıs 1992 tarihinde yazılmış ve caddenin ortasında Yugoslav Halk Ordusu üniformalı bir gencin kıvranarak ölüşü anlatılarak başlanmıştır.

“Ben Zaten Çoktan Ölmüşüm!” adlı üçüncü bölüm (172-186), Batılı devletlere sitemle başlayıp sıcak savaş alanında geçmeye devam etmiştir. Yarma harekâtı sürerken kahramanlarımız bir eve sığınmış, sert kış havasından ve Sırp ateşinden korunmaya çalışmıştır. Bu sırada Hande'nin bulunduğu günlük merak uyandırmıştır. Hep birlikte onu okumaya koyulmuşlardır. 10 Mayıs'ta evlerine hapsedikleri, dışarı çıkamadıkları yazılmıştır. 16 Haziran'da yirmi gündür susuz olduklarından, etrafın pisliğinden, insanların tahammülsüzlüğünden söz ettikten sonra ekmek kuyruğundaki insanlara atılan bombadan bahsetmiştir. 23 Temmuz gününde savaşın adaletsiz biçimde ilerlediğinden, sadece Müslümanların öldürüldüğünden yakınmıştır. Batılı devletlere olan kızgınlığını da dile getirmiştir. 19 Eylül'deyse mumların bile tükendiğinden, kırılan camları kartonla kapattıklarından ve şehre hâkim olan korkudan söz etmiştir. 12 Eylül'de şehrin hala toprak tarafından sürekli ateşe tutulduğundan yakınmıştır. Savaş muhabirlerine söylenmiştir. Ayrıca Sırp basınında çıkan yalan haberlere sinirlenmiştir. Savaşmasalar Bosna-Hersek'in Sırpı yok edeceği haberlerinin yalan oluşundan bahsetmiştir. Beş aydır BM ve Batılı devletlerin saldırganların cezalandırılacağına dair vaatlerinin ne zaman gerçekleşeceğini sormuştur kendine. Silah ambargosunun kalkmasından başka çözüm olmadığını söylemiştir. Sonrasında verdikleri mola bitmiş ve gönüllü kıta okumakta olduğu günlüğe ara vererek yeniden yine yola koyulmuştur.

“Yarma Harekâtı” adlı dördüncü bölüm (187-195) gecenin zifiri karanlığında başlamıştır. Şehirden çıkma çabaları ve bitmez bir kış soğuğu anlatılmıştır. Derhal Jaice'yi terk etme kararı alınmış ve harekete geçilmiştir. Siperler çamur olmuş ve donarak kalıplaşmış halde, kalırlarsa kendileri de donacak diye düşünmüşlerdir. Hande ve Mehmet için kafasında belki de bu son gecemiz fikri dolaşmaya başlamıştır. Bir süre sonra toparlanmışlar ve Sırp cephesini yararak şehri terk etmek üzere harekete geçmişlerdir.

“Travnik Yolları Şehitlik Kapısı” adlı beşinci bölüm (197-226), saat yarım civarında Hande’nin uyanmasıyla başlamıştır. Hande verdikleri şehitleri düşünerek yola düşmüştür. Ardından babası, annesi ve kardeşlerinin ölümünü düşünmüştür. Sonrasında da o ana kadar yaşadığı her şeyi düşünerek Jaice’ye “elveda” diyerek veda etmiştir. Düşe kalka, bata çıka, çatışa vurula, sürüne sürüne ya da iki büklüm, o çalı arkası senin, bu taş arkası benim derken eziyetli yolculukları sürmüştür. Gece bitmeden yol bitmeli fikrinde durmadan ilerlemişlerdir.

“Biz Seni Kurtaracağız” adlı altıncı bölüm (227-246), kurtuluş umuduyla şafak vaktine az kala içine atladıkları dondurucu çayda başlamıştır. Şafak söktüğünde hala suyun içinde, yorgun bitik ve eksilmiş olarak yürümeye devam etmişlerdir. Bir ara düşmanın kucağına düşecek kadar zorda kalmışlardır. Kurşunları tükenmeye yüz tutmuş, yürüyecek halleri kalmamıştır. Bıçağın kemiğe dayandığı anda, tam son kurşunlarını da sıkarak şehit olacaklarından emin olmuşken, tam düşman burunlarının dibine kadar gelmişken yemyeşil bir bulut tufanı bir duvar gibi etraflarını çevirmiştir. O bulut alevlere dönüşmüş, etraf yeşil alevlere teslim olmuşken onlar da kaçma şansı bulmuşlardır. İki gecenin uykusuzluğunu unutmuş gibi ilerlemişlerdir. Travnik minareleri görüldüğünde yeniden çatışmaya girmişler ve Hande burada yaralanmıştır. Hissettiği yanma ve acıdan sonra cennette açmıştır gözlerini Hande. Oradaki mucizevi olan her şeye rağmen Mehmet’ten vazgeçememiş ve dünyaya geri dönmüştür.

“Cepheleri ve Mehmet’i Özlediğim Günler” aslı yedinci bölümde (247-266) Hande, tedavi için Zagreb’e getirilmiş, ameliyat olmuş ve bir kolunu kaybetmiştir. Hastanedeyken bulunduğu günlüğün sahibi Luisa ile tanışmış ve sonrasında onunla da bir gönüllü kıta kurup Mehmet’in yanına katılmıştır. Uyandıktan kısa bir süre sonra Mehmet’in kendisine bıraktığı 1993 Şubat tarihli mektubu okumuş, hastaneye geliş öyküsünü öğrenmiştir. Bulduğu

günlüğü yeniden okumaya başlamıştır. 1 Ekim’de Bosna-Hersek Devlet Başkanı İzzetbegoviç’in ateşkes istediğinden söz etmiştir. 21 Kasım’da Hırvat doğmuş olmaktan utanmaya başladığından söz etmiş, Müslümanlarla Hırvatlar birbiriyle savaşırken mutlu olan Sırp'lara sinir olduğunu belirtmiştir. İzzetbegoviç’in defalarca reddettiği bölünmeye razı olduğunu söylemiştir. Hırvatları, Müslümanları arkadan vurmakla suçlamış ve artık Müslüman ve Bosnalıyım demiştir. 23 Kasım’da sığınaktaki kavgasını anlatmıştır. Bugüne kadar Müslümanların ve Hırvatların asla eşit olmadıklarını, Müslümanların ilk defa bağımsız bir toprakları olacağını ve bu sayede kimliklerini bulacaklarını söylemiştir. Balkanların Osmanlıdan sonra asla huzur bulamadığını eklemiştir. 26 Kasım’da kolsuz bacaklı insanların ne kadar çok olduğundan söz etmiş ve Müslüman olmakla Yahudi olmak konusunda bir tespit yapmıştır. Yahudiler gibi savunulamayan kalabalık Müslüman âlemine birlik olamadıkları için kızmıştır. 15 Ocak’ta öğleden sonra saat iki buçukta var olan tek su kuyusunun başında yapılan katliamı yazmıştır. Patlayan top mermisiyle dokuz kişinin öldüğünü on sekiz kişinin yaralandığını söylemiştir. Hande tam bunları okurken hastanede yanındaki yatakta yatan Luisa’nin bulunduğu günlüğün sahibi olduğunu öğrenmiştir.

“Katliamın Belgeleri ve Hasret Günleri” adlı sekizinci bölüm (267-279), ölmek için öldürmenin şart olduğunun anlaşıldığını belirterek başlamıştır. Hande ile Luisa yeni bir birlik kurmaya girişmiştir.

“Hande’ye Veda” adlı dokuzuncu bölüm (281-288) artık Hande’nin dilinden değil de yazarın dilinden anlatılmaya başlanmıştır. Roman, bu mektubu yazarımıza ulaştıran kişinin mektubuyla sürmüştür. Hande’nin Zagreb’den on gün önce ayrıldığını ve iki kurşunla göğsünden vurularak şehit olduğunu yazmıştır. Yardıma koşan Mehmet de tam bu sırada şehit düşmüş diye de eklemiştir. Yazar, Nürnberg’e gitmiş ve Travnik Komutanı Âsım Karaciç ile konuşmuştur.

7. 1. 4. Mekân (Uzam)

Romanın önemli ve etkin unsurlarından biri olan mekânın romandaki anlatımı, romanın gerçekçiliğini ve inandırıcılığını yükseltmesi bakımından da önem taşımaktadır. Romandaki olaylar zinciri bu sayede tutarlı bir biçimde kurulabilir.

İnsanlık Ayağa Kalk romanında mekân anlatıcının hayal gücünün ürünü olan olağanüstü ve gerçek dışı mekânlar değildir. Aksine tam da gerçek yaşamın içinde geçtiği gerçek mekânlardır. Roman geniş anlamda Jaice şehrinde geçmektedir. Bir kısmı toplama kampında ve bir kısmı da Travnik Hastanesi'nde gerçekleşmiştir. Konu edilen olay bir savaş olduğu için sürekli cephelerde geçen bir roman olmuştur. Hande'nin yaşadığı şehir olan Jaice anlatılmıştır. Harabeye çevrilmiş bir şehir vardır ve halkı her türlü insan hakkından mahrum bırakılmanın ötesinde savaşın ardına saklanarak zulme maruz bırakılmıştır:

Şehir... Şehir demek adet olmuş. Aklınıza geniş ve güzel caddeleri olan, sokak lambalarıyla aydınlatılan, bulvarları ağaçlarla donatılmış, caddelerin kenarları büyük ve süslü vitrinleri bulunan dükkanlarla bezenmiş, sokak ve parklarında cıvıl cıvıl çocukların oynadığı şehirler gelmesin. Gerçi Jaice savaş öncesi böyle bir yerdi. Ama savaş öncesi... Şimdi ise bombalanmış, yakılmış ve yıkılmış bir virane... Bütün dükkanlar yağmalanmış; Müslümanların evleri, ateşe verilmiş, sokaktaki elektrik direklerine varıncaya kadar top mermileriyle dövülmüş; elektrik kesik, su şebekesi patlamış. Her köşesi çöplük haline gelmiş bir hayaletler ülkesi... Bombalanan ve yakılan binaların pencere boşlukları, hortlak gibi dünyaya bakıyor. Minareler vurulup yıkılmış, camiler yağmalanıp yakılmış. Çoğu hala insan eti ve yağı kokuyor. (Kavaklı, 2015, s. 27)

Hande'nin "vahşet kampı" olarak tanımladığı toplama kamplarında yüzlerce kadına ve çocuğa akıl almaz işkenceler yapılmıştır. Buradaki koşullar, bir insanın yaşamasına olanak vermediği gibi buradaki insanlara da asla saygı duyulmamıştır:

Babamın kahırdan ve üzüntüden ölmesinden bir hafta falan sonraydı. Bir akşamüstü etrafı tellerle çevrili, sadece çadırlardan ibaret vahşet kampında alarm verildi. Bütün tutuklular çadırlardan dışarı çıkarıldı. Kiminin üstünde lime lime bir elbise parçası, kiminin ayağında yırtık ve parçalanmış bir ayakkabı... Kiminde o da yok. Çıplak ayak, çıplak baldır, yarı çıplak vücutlar... Soğuk bir gün... (Kavaklı, 2015, s. 15)

Jaice Hastanesi'nin durumu hiç iç açıcı değildir. Bir sürü yokluğa rağmen insanlık için burada sürekli mücadele veren insanlar ve bir tane bile hemşiresi olmadan çalışan pratisyen tek bir doktor olmasaydı ilaçsızlık ve pislik yüzünden yaralıların asla bir şansı olmayacağı anlatılmıştır:

Birçok yatakta iki hasta birden yatıyordu. Hastaların yarısı yatak yokluğundan yere serdiğimiz battaniyelerin üzerindeydi. Sırp topçusu bombaladığı için su kanalları kırılmıştı, su akıyordu. Bu yüzden temizlik yapmak, ameliyat yapmak oldukça zordu. Hastanede en çok lazım olan şey temizlikti. Sonra, kapasite de çok önemliydi. Yüz kişilik hastanede beş yüz kişi vardı. Her gün yirmi otuz yaralı daha geliyordu. (Kavaklı, s. 30)

Savaşın yarattığı yokluk nedeniyle adeta katledilen sivil halk, doğru düzgün tedavi bile edilememiştir:

Etrafa baktım. Benim gibi yerde yatan çoktu. Salon doluydu. Kiminin şiltesi doğrudan doğruya beton zemine seriliydi. Benimkinin altına tahtalar konmuştu; alttan soğuk çekmesin diye... İnce de olsa battaniyem vardı.

Kiminin üstünde bir eski ceket, kiminde bir eski palto örtülüydü. Kendi elbiselerinden başka bir şeyi olmayan da vardı. Koğuştta sefalet diz boyu. Elektrikler, hastane bombalandığı günden beri, yaklaşık bir aydır kesik. Odun zaten yok. Kış, ortalık buz kesiyor. Kimi hastalar, ameliyat sonrası açlık ve soğuktan ölüyor. (Kavaklı, 2015, s. 43)

7. 1. 5. Kişiler

Hande Hacıbegoviç: Romanın asıl kahramanıdır. Roman, ondan geldiği söylenen bir mektup üzerine kurgulanmıştır. Bosna-Hersek Savaşı'nın acı yüzlerinden sadece birini dile getirme şansı bulan bu hikâye ile Bosna-Hersek'te işlenen insanlık suçları gözler önüne serilmiştir. Hande, beline kadar dökülen kestane rengi saçları, iri ve siyah gözleri, iri dalyan vücuduyla henüz on yedi yaşında, güzel ve alımlı bir Müslüman Boşnak kızıdır. Bosna-Hersek'in Jaice şehrinde ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Sırp asıllı sevgilisi Mirko, savaşla birlikte hayatı ona cehenneme çevirene kadar mutlu ve rahat bir hayatı olmuştur. Sonrasında içine düştüğü vahşet kampından sayesinde kurtulduğu Mehmet'e âşık olmuş, Sırp tecavüzleri sonunda hamile olduğu için içine düştüğü intihar fikrinden yine Mehmet sayesinde vazgeçmiştir. Hande, Bosna-Hersek'teki Müslümanları "marka Müslümanı" olarak tanımlamış, İslamiyet hakkında sünnet ve mevlit dışında hiçbir şey bilmediklerini anlatmıştır. Sonrasında Mehmet'ten İslam'ı, cenneti, cehennemi, şehitliği, abdesti, teyemmümü, namazı, kazayı, vitiri ve Müslümanlığa dair daha birçok şeyi öğrenmiştir. Ayrıca kamptan kurtulduktan sonra gönüllü çalıştığı hastanede gönüllülerden bir birlik kurmak için Mehmet'e yardım etmiş, cephede Mehmet ile evlenmiştir. Bu sırada Jaice'yi terk etmek zorunda kalmışlar ve bir yarma harekâtına soyunmuşlardır. Bu yarma hareketi başladığında işgal başlayalı altı ila yedi ay olmuş ve Hande, beş buçuk aydır doğru düzgün doymamış ayrıca da yirmi ila otuz kilo arasında bir kilo kaybına uğramıştır. Travnik

cephesinde ağır yaralanmış ve Mehmet tarafından hastaneye götürülmüştür. Burada bir kolunu kaybeden Hande, bu hastanede de küçük bir birlik kurarak yeniden cepheye dönmüş ve Mehmet'e kavuşmuştur. İğman Dağı yakınındaki çatışmalarda göğsünden iki kurşunla vurularak bu cephede şehit düşmüştür:

Eski Yugoslavya'da biz Müslümanlar, sevilen ve sayılan bir topluluktuk. Gerçi Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında feci katliamlar yaşamışız. Ama insan unutkandır. Hatırlamak istemediklerini öyle çabuk unuttur ki... Son savaştan bu yana elli sene geçti. Eski düşmanlarımızla dost olmuştuk. Olduğumuzu sanmıştık. İç içe yaşıyorduk. Tito'nun ölümünden sonra Hırvat-Sırp savaşı çıktı. Kavga zamanla kördövuşüne döndü. Biz Müslümanlar iki devin arasında kalmıştık. İki taraf da bize olan kin ve nefretlerini ustaca sakladılar. Oyunu sezen birkaç şuurulu Müslüman ise ani kazalarda can verdi. Hani, şu Hollywood filmlerindeki gibi... Bir kısmı da hapishanelere tıklandı. Ali İzzet Begoviç gibi... Onlar bize tuhaf isimlerle tanıtıldı. "Fanatik" idiler. Sonra "fundamentalist"⁹ oldukları ilan edildi. Hümanistler ve insan hakları tellalları, onların iyi kimseler olmadığını söylüyorlardı.

Dinim mi?.. Bana küçükken anlatılan masalımsı şeylerden, senede bir gün kutladığımız mevlitten başka din adına başka bir şey bilmiyordum. Sadece ben mi? İslam adına kimse bir şey bilmiyordu. Tâ son kıyamete kadar... Sanki bu savaş, bize İslam dersi vermeye geldi. Kafamıza vura vura Sırp ve Hırvatlar, bize kendilerinden olmadığımızı, olamayacağımızı anlatıyorlar. Hiçbir ders böylesine pahalı alınmamıştır. Neyse...

---

⁹Fundamentalist: Kökten dinci. (Türk Dil Kurumu, 2005)

Bizim sadece adımız Müslümandı. Müslümanlık üstümüzde bir markadan ibaret... Hani, içilip çöpe atılan kola kutuları gibi... Onların üstünde de Coca Cola yazar ya... Fakat içi boş olduğu için kimse para verip almaz. Biz de “marka Müslümanları” idik. Dini ve inancı hayatına tesir etmeyenler başka ne olabilirler ki?.. (Kavaklı, 2015, s. 7-8)

Mehmet: Hande'nin toplama kampından kurtarıcısı ve önce sevip sonra da cephede evlendiği bir Türk'tür. Bosna-Hersek'e savaş içinde yardım etmek ve Allah yolunda şehit olmak için Türkiye'den gelmiştir. Türkiye'de evlidir ve eczacılık yapan bir oğlu vardır. Kampta yaralanmış ve hastaneye kaldırılmıştır. Burada Hande ve diğerlerinin bakımıyla hızla iyileşirken İslam dinini ve Müslümanlığı, Allah'ın varlığını, şehitliği anlatmış, kızlara namaz kıldirmaya başlamıştır. Hastanedeki gönüllü kızlardan bir gönüllü kıta kurarak Hande'yle birlikte cepheye katılmış, cephede Hande ile evlenmiştir. Cepheye gelmeden önce Türkiye'deki Boşnak komşularından altı ay dil kursu almıştır. Jaice'den ayrılabilmek için şehir düşmeden önce bir yarma harekâtı planlamış ve dönüş yolunda pek çok askerinin şehit oluşunu görmüştür. Ölümünden hiç korkmamış, gönüllü geldiği şehadete cesurca yürümüştür. Hande'nin kolunu kaybettiği yaralanışından sonra İgman Dağı yakınındaki cephede iki kurşunla göğsünden vurulan Hande'ye yardım için ileri atılmış ve orada şehit olmuştur.

Mirko: Hande'nin Sırp asıllı erkek arkadaşı, belki evleneceği erkek ve aynı zamanda da savaşın çıkmasıyla birlikte tecavüzcüsüdür. Mirko, ince uzun yüzlü, sarı saçlı, ince burunlu; çok yakışıklı değil ama sempatik, cana yakın, eğlenmesini ve eğlendirmesini bilen bir delikanlıdır. Bu durum, savaş onun korkunç yüzünü ortaya çıkarana kadar böyle sürmüştür. Sevdiği ve evlenmeyi düşündüğü kızın evini basarak ona ilk tecavüz eden, ardından onu arkadaşlarına ikram eden ve Hande ile ailesine akıl almaz işkenceler yapan bir caniye dönüşmüştür.

O Mirko denen sırtlanı görmeliydiniz. Sanki ben onun sevgilisi değildim; sanki beni çalgınca sevdiğini söyleyen, evlenmeye razı etmek için diller döken o değildi. Sanki aramızda sevgiye, sevdaya, cana, canana dair sözler geçmemişti. Öteki çetnik alçakları gibi gelip bana tecavüz ediyordu. (Kavaklı, s. 10)

Mustafa Hacıbegoviç: Hande'nin babasıdır. Akıl almaz eziyetlere maruz bırakılmış ve acılar içinde öldürülmüştür. *“Gözümün önünde kulaklarını kestiler. Zira gözlerini kan bürümüştü. Zavallı babamın kulaklarından kırmızı kanların nasıl omuzlarına dökülüverdiğini görmeliydiniz.”* (Kavaklı, s. 12)

Hande'yi en çok yaralayan, gözleri önünde babasına yapılan işkencenin başında Mirko'nun olması ve babasını kurtaramaması olmuştur:

Zavallı babam! Bütün aile fertlerinin felaketini gördü. O ne bahtsızlığı ya Rabbi!.. Daha fecisi bilmem ki düşünülebilir mi? Kader, bize neden böyle bir felaketi layık gördü, anlayamadım. Bir anlatan da çıkmadı. Zaten felaketlerin kıskacında kahrolmuş olan babam çok geçmeden öldü. İnleye sızlaya, ağlaya ağlaya...

Ölmeden önce, yaptıkları vahşetlere bakmadığı için gözleri süngüyle oyulmuştu. Suçu, kızlarının ve eşinin tecavüze uğramasını seyretmemekti! Gözlerine demir süngülerin sokuluşunu, attığı korkunç çığlıkları, kanların yüzüne akıverişini, karşısındaki Mirko'nun üstüne doğru fıskırışını, şimdi gözümün önünde yeniden oluyormuşçasına hatırlarım. Unutmak mümkün değil ki...

Son günlerinde ağlayamadı da... Zira bir zulüm sırasında onlara küfrettiği için önce dilini kestiler. Dilini yakalayıp kasaturayla doğrayıverince, nasıl bir çığlık kopardı tarif edemem. (Kavaklı, 2015, s. 14)

Esra Hacıbegoviç: Hande'nin annesidir. Toplama kamplarının işkencelerine bir süre katlandıktan sonra acı bir biçimde katledilmiştir.

Herkes dişini sıkmaya çalışıyordu. Zavallı annem de öyle yaptı. Göğüslerinin doğranması sanki adi bir olaydı. Sanki her zaman yapılagelen şey... Ne çığlık, ne feryat... Gözlerinde hapsediği, fakat her nasılsa kaçıp kurtulan birkaç damlaya, sanırım söz geçiremedi. Çetnik alçağının alayına muhatap oldu: 'Ne o moruk, acıdı mı yoksa?.. Sevilmek gibi zevk vermiyor mu?'

O pis sırtımlar, o ölümden beter acı veren alaylar... Kulaklarımda hala çınlar. Hala hatırlarım. Ne korkunç hatıralar ya Rabbi!..

O anda zavallının gönül denizinde hangi fırtınalar esti, bilmiyorum. Son nefesini verircesine ve çığlık atar gibi, ağzında biriktirdiği bir avuç tükürüğü karşısındaki çetniğin suratına fırlattı. Tabi, anında dipçiği kafasına yedi ve olduğu yere yığılıverdi. Yere yıkılması alçakların öfkesini dindirmede. Zaten hiçbir zaman kinleri ve kudurganlıkları azalmıyordu. Kasaturayı kadının göğsüne, karnına üst üste sapladılar. Önce birkaç defa debelendi, sonra hareketsiz kaldı. Son nefesini vermişti. (Kavaklı, 2015, s. 17)

Hatice Hacıbegoviç: Hande'nin yedi yaşındaki kız kardeşidir. Akıl almaz tecavüz vahşetine o da maruz kalmış ve en sonunda toplama kampında önce babasına ve sonra da annesine yapılan işkenceye karşı saldırganlaşınca Sırplar tarafından öldürülmüştür. *"Hatice daha başarılı çıkmıştı. Taşları üst üste savurmayı başardı. Ne de olsa Senad'dan daha büyüktü. Bir tanesi, annemi süngüleyen alçağın suratında patladı. Tabi, sonuç malum. Hemen oracıkta Mirko'nun arkadaşı Roberto tarafından süngülendi ve solgun bir yaprak gibi yere seriliverdi."* (Kavaklı, 2015, s. 18)

Senad Hacıbegoviç: Hande'nin dört yaşındaki erkek kardeşidir. Toplama kampı ve ailenin gördüğü işkencelere tanık olmuş, Hatice ablasıyla annesini savunmak için Sırp askerlerini taşıdığı sırada vahşice öldürülmüştür:

Benim elim kolum bağlıydı. Fakat Hatice ve Senad kelepçeli değildi. Annemin dipçiklenip süngülenmesi üzerine, çığlık çığlığa çetniklere saldırdılar. Elleri birer taş almış, adeta kükrüyorlardı. Senad, o vahşi Sırlara yetişmeden kenardaki nöbetçiler tarafından kurşunlanıp yere yıkıldı.

Zarif bir dal gibi yere seriliveren gül yüzlü kardeşimi koşup alnından öpesim geldi... Olduğum yere çakılıp kaldım. Senad yerde kıvranıyordu. Sırtındaki gömleği al kana boyanmıştı. Arkasından kalleşçe vurulmuştu. Durmadan kıvranıyordu. ... Mirko alçağı koşup başına dikildi. Tomsonu zavallı kardeşimin yüzüne çevirmişti. Senad, korkudan küçük dilini yutmuş gibi bir an ona baktı ve tıpkı annemin yaptığı gibi 'Alçak Sırp iti!.. Allah kahretsin!.. Tüüü!..' diyerek suratına tükürdü. Bu, Senad'ın son kahramanlığı oldu. Tomsondan çıkan kurşunlar, minik yüzünü delik deşik edivermişti. (Kavaklı, 2015, s. 17-18)

Asra: Vahşet kampının talihsiz konuklarından ve gönüllü kıtanın şanslı üyelerindedir. Kamptan kurtulduktan sonra Hande, Sanela, Asra, Müge ve Ayça'yla birlikte Jaice'ye gitmiş, onlarla hastaneye girip gönüllü olarak görev almıştır. Sürekli sessiz ve kendi halinde olan Asra sonunda dayanamayarak ameliyat odasından aldığı bir kutu uyuşturucu hapla intihar etmiş ve arkadaşlarını darmadağın ederek hayata veda etmiştir. Arkadaşları tarafından şehir stadyumuna gömülmüştür.

Ayda: Vahşet kampının talihsiz konuklarından ve gönüllü kıtanın şanslı üyelerindedir. Kampın Sırlardan kurtarıldığı gece Hande ve Ayça ile birlikte sürünerek

çadırdan dışarı çıkmış, alabildiğince taşı kucağına alıp Sırlara atmaya başlamış ve böylelikle Sırları şaşırtarak kurtarıcıların zaferine katkıda bulunmuştur. Hande'nin en iyi anlaştığı arkadaşıdır. Jaiceli olmadığı için kamptan kurtulduktan sonra kendisi gibi Jaiceli olmayan Sanela ve Hande'yle birlikte onun evine gitmiş, hastaneye onunla birlikte yardım için girmiş ve gönüllü kıtaya katılmıştır. Kamptan onları kurtaranlardan biri olan Mısırlı Resûl'e âşık olmuş, ondan günah, sevap, cennet, cehennem, şehitlik ve katil olmakla ilgili şeyler dinlemiş ve istenmeyen hamileliğine rağmen intiharını düşünmemiş, şehirdeki tehlikeli görevlere gönüllü giderek şehitlik peşine düşmüştür. Mısırlı Resûl'ün ölümü onu çok üzmüştür. Hande ve Müge'yle birlikte Skoda'yla hastaneye hasta yetiştirirken yollarını kesen Sırları ezerek geçmişler, bu sırada Hande de omzundan vurulmuştur. Dört Sırp askerinden ikisini arabayla ezerek Hande, diğer ikisini de vurarak Ayda öldürmüştür. Yarma harekâtında da bulunmuş, sonrasında Hande ve Mehmet'in şehit olduğu İğman Dağı çatışmasında da çarpışmış, çarpışmaktan vazgeçmemiştir.

Ayça: Vahşet kampının talihsiz konuklarından ve gönüllü kıtanın şanslı üyelerindendir. İri, güzel açık yeşil gözleriyle oldukça dikkat çekiciydi ve bu durum vahşet kampı gibi yerde korkunç bir durumdu. Vahşet kampına, Kuzey Bosna-Hersek'teki Dobaj yakınlarında yer alan Grapska kasabasından getirilmiştir. Altı hafta vahşet kampında kaldıktan sonra bütün kamptakiler gibi o da kurtarılmıştır. Kampın Sırlardan kurtarıldığı gece Hande ile birlikte sürünerek çadırdan dışarı çıkmış, alabildiğince taşı kucağına alıp Sırlara atmaya başlamış ve böylelikle Sırları şaşırtarak kurtarıcıların zaferine katkıda bulunmuştur. Karnındaki çetniği doğurmamak için sıklıkla dua ederdi. Kamptan kurtulduktan sonra Hande, Sanela, Asra, Müge ve Asra'yla birlikte Jaice'ye gitmiş, onlarla önce hastaneye sonra da gönüllü kıtaya girmiştir. Cephede atılan bir el bombasıyla ağır şekilde yaralanmış, bir kolu kopmuş, göğsü ve boyun kısmı yanmıştır. Orada kalmak istemediğinden Müge onu sırtlamış ve cepheye geri taşımıştır. Bu sırada şehadet getiren

Ayça şehit olmuştur. Son günlerde görülmesin diye kapüşonunun içine sakladığı sarı saçları al kana bulanmıştır.

Müge: Vahşet kampının talihsiz konuklarından ve gönüllü kıtanın şanslı üyelerindendir. Kamptan kurtulduktan sonra Hande, Sanela, Asra, Ayda ve Ayça'yla birlikte Jaice'ye gitmiş, onlarla önce hastaneye sonra da gönüllü kıtaya girmiştir. Hande ve Ayda'yla birlikte Skoda'yla hastaneye hasta yetiştirirken yollarını kesen Sırp ları ezerek geçmişler, bu sırada Hande de omzundan vurulmuştur. Dört Sırp askerinden ikisini arabayla ezerek Hande, diğer ikisini de vurarak Ayda öldürmüştür. Mehmet'in İslam'a dair her sözünü dinlemiş, üstelik bitmek tükenmek bilmeyen bir öğrenme arzusu olan bir kızdır. Yarma harekâtı sırasında atılan aydınlatma mermilerinin altında makineli tüfekten yağ an kurşunla vurulmuştur. Ortalık cehenneme döndüğünden şehit de verdikleri o an kimse kimseye yardım edememiştir. Sonrasında Ayda ve Emsude Teyzenin yardımıyla biraz daha yol almış, hatta sıkıştıklarında ateş bile etmiştir. Ne yazık ki kaçarken içine atladıkları çayın içinde tekrar vurularak ki bu defa başından, şehit olmuştur.

Tanya ve Besima: Vahşet kampının talihsiz konuklarından ve gönüllü kıtanın şanslı üyelerindendir. Tank saldırısı olduğu gün cephede yaralanmıştır. Durumu oldukça ağırdır ve bilinci kapalıdır. Hastaneye yetiştirilemeden cephede şehit düşmüştür. Savaşın başında Besima'yla birlikte Prijador'dan Omarska kampına getirilmişlerdir.

Vahşet kampının talihsiz konuklarından ve gönüllü kıtanın şanslı üyelerindendir. O da toplama kampında vahşi tecavüzlere maruz kalanlardandır. Hastanede oldukları süreçte Mehmet'ten onlara namazı öğretmesini istemiştir. Gönüllülerden oluşan takımın bütün işlerini üzerine almıştır. Silah, elbise, ayakkabı, teçhizat bulmuş, eğitim saatlerini ayarlamıştır. On üç yaşında Gül adında bir kıızı vardır. Manga başı olan Hande'nin yardımcısı olmuştur. Tank saldırısı olduğu gün cephede yaralanmıştır. Yarası kötüdür ancak

bilinci açıktır. Savaşın başında Tanya'yla birlikte Prijador'dan Omarska kampına getirilmişlerdir. Eşini önceden zaten götürmüş olan Sırp'lar dört kişi olarak gelmişler ve ona evinde tecavüz etmişlerdir. Çocuklarının hayatından endişe ettiği için sesini çıkaramayan Besima, kirletildikten sonra kendine çok zor gelmiştir.

Mısırlı Resûl: Vahşet kampı kurtarıcılarında biridir ve ağır yaralanmıştır. Kendisine büyük ilgi duyan Ayda'yla İngilizce sohbetler ederek ona cenneti, cehennemi, şehitliği anlatmıştır. Siyah gözlü, kıvrıkcık saçlı, esmer biridir. Kahire'den gelmiştir. Evlidir ve dört yaşında bir kızı vardır. Eşini ve kızını anne ve babasına emanet ederek bu cepheye gelmiş bir eczacıdır. Yazık ki hastaneden çıkamamış, şehit olmuştur.

Selim: Kamp kurtarıcısı ve gönüllü kıtayla birlikte çalışan mücahittir. Türkiye'den gönüllü gelmiş bir İzmirlidir. İri ela gözleri dikkat çekecek kadar güzeldir. Cephede ele geçirilen makineliyi taşıma görevini yapmış, üstelik düşmandan bir de tanksavar ele geçirmiştir. Gönüllü takımıyla cephede çarpışırken Ayşe ile bir yakınlaşmaları olmuş ancak bu yakınlaşma Hande Mehmet'inki gibi evlilikle sonuçlanmamıştır. Harekât sırasında bir hendeğin kenarında cesedine rastlayan arkadaşları onun için çok üzölmüştür. O da göğsü delik deşik edilerek şehit olmuştur.

Sinan: Kamp kurtarıcısı ve gönüllü kıtayla birlikte çalışan mücahittir. Türkiye'den gelen Sinan, Balıkesirlidir. Gönüllü kıtayla giriştiği savaşa Mehmet ile Hande ve hatta Selim şehit olduktan sonra da Afganlı Ahmet Selim ile birlikte devam etmiştir.

Afganlı Ahmet Selim: Hastanede Hande ve Mehmet gönüllü bir birlik kurmaya çabalarırken cepheden Mehmet'in yanına birkaç kez gelip görüşen gönüllü askerlerden biridir. Cephe hakkında bilgiler verir. Yandaki birliği yönetmiştir ve Mehmet ile sık sık iletişime geçmiştir. Yarma harekâtında Mehmet ile ortak hareket etmişlerdir.

7. 1. 6. Toplumsal Yapı ve İlişkiler

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yazılmış olan **İnsanlık Ayağa Kalk**, romanı, toplumsal yapı ve ilişkiler bağlamında oldukça önemli verileri içermektedir. Roman, savaşın yaşandığı bir toplumsal atmosferi anlatmasına rağmen, savaşın insan üzerinde etkisinden daha çok, ideolojik, politik ve dinsel bakış açısına yönelik verilerle örülmektedir.

İslamcı ve Ümmetçi ideoloji doğrultusunda kurgulanmış olan **İnsanlık Ayağa Kalk** romanı, toplumsal yapı ve ilişkilere bu perspektif üzerinden yaklaşmaktadır. Romanda, Bosna-Hersek toplumunun İslam'dan kopması önemli yer tutar. Kavaklı, *“Tito komünizminin eğitim sistemi ruhumuzu mahvetmişti. Kutsal sayılan hiçbir şeye inanmıyor; hatta her mukaddesle alay ediyorduk”* (Kavaklı, 2015, s. 51) diyerek, Tito Komünizminin yaratmış olduğu toplumsal dokuyu dinden uzaklaşmış bir yapı olarak tanımlar. Kavaklı, Bosna-Hersek'in içinde yaşadığı toplumsal dokuyu daha geniş biçimde “gündelik insan ilişkileri”, “ahlak” ve “kadın” üzerinden tanımlamakta ve ele almaktadır:

Medeniyet adı altında ahlaksızlıklar, içki, kumar, fuhuş gibi kötü alışkanlıklar alınacak; İslamiyet'e tamamen zıt bir hayat tarzı 'medeniyet, çağdaşlık, batıcılık' adı altında taklit edilecek... Hayatınızda İslamiyet adına bir iz yoktu. Medeniyet adı altında Sırplaştınız. Şimdi fark ortaya çıktı, dünyanız zehir oldu. Ama yüzbinlerce insan şehit oldu, cenneti kazandı; zulüm görenler, öldürülenler, dünya hayatı mahvedilen insanlar ebedi saadeti kazandılar.

- Ya Sırplar?' diye sordu Ayşe.

-Cehennemde nasıl olsa ebedi azap görecekler. Allah onlara burada fırsat veriyor. (Kavaklı, 2015, s. 120-121)

Gündelik insan ilişkileri, ahlaki yapı ve aile gibi temel kurumsal yapılar, ümmetçi bakış açısıyla ele alınmış, “cihat” felsefesine uygun değerler yüceltilmektedir:

Herkes yanı başında kendini koruyan bir erkeğin olsun ister... Bu bir evlilik: Yani her zamanki kullanılan manada bir evlilik değil. Bilmeni isterim. Siz kadınsınız. Sıkı bir münasebetimiz var. Bir erkeğin nikâh düşen bir kadınla bu kadar yakın olması doğru değil. Dini bakımdan yani... Onun için evlenmeyi teklif ediyorum. (Kavaklı, 2015, s. 93)

Romanda Hande karakterinin “evli” olan Türk cihatçı Mehmet’e ilgi duyması ve sevmesi de yine “cihat” felsefesine uygun bir şekilde açıklanmaktadır: “*Seni herkesten daha çok seviyorum. Sebebi cihada daha canla başla sarılman ve cesaretin... Cihada engel olursan sevgimiz biter. Biz burada cihat için varız. Cihat bir bütündür.... Kıskançlığını Allah rızasını engelleyecek şekilde kullanma.*” (Kavaklı, 2015, s. 64)

Kavaklı, romanında büyük bir “İslam âlimi” olan ‘Bediüzzaman Said Nursi’nin görüşlerinden faydalanmış ve “*İslamiyet’in bayraktarlığını, öncülüğünü*” (Kavaklı, s. 122) yapacak olan mücahitlerin fikirlerini buna göre şekillendirmektedir. “*Sana büyük bir din âlimi olan Bediüzzaman Said Nursi’nin cümleleriyle cevap vereyim... ‘Musibet sadece şer olmadığı için, bazen sadette felaket olduğu gibi felaketten dahi saadet çıkar.’ demiştir.*” (Kavaklı, 2015, s. 119) Bu bağlamda Bediüzzaman’ın ‘*Musibet, cinayetin neticesi ve mükâfatın başlangıcıdır.*’ (Kavaklı, 2015, s. 121) sözünü aktararak: “*Çoğunluk Müslümanlar olarak İslamiyet’i terk ettiniz, Sırplar gibi bir hayat yaşamaya başladınız. Allah sizi uyarmak ve uyandırmak istedi... Modayı, dansı, Michael Jackson’ın ve Madonna’nın şarkılarını biliyordunuz... Fakat peygamberleri bilmiyordunuz. Dünyada saadet arıyor, cenneti hatırlamıyordunuz.*” (Kavaklı, 2015, s. 123) görüşüne yer vermektedir.

7. 1. 6. 1. Siyasal Düzey

İnsanlık Ayağa Kalk romanı, roman kahramanı Hande'nin hayatının en karanlık dönemini, bir savaşla ve aşkla donatarak anlatmaktadır. Çalışmada yazar birinci bölümde, “*Bosnalı Kız’dan Mektup Var*” başlığı altında siyasi düzeye ilişkin önemli bilgileri paylaşmaktadır. Burada romanın üzerinde, yaslandığı siyasi ve ideolojik düzeye ilişkin pek çok veriyi saptamak mümkün olmaktadır. “*İslami Yardımlaşma Teşkilatı*”nın Bosna-Hersek için düzenlediği yardımlarla birlikte oraya gitme hayali kuran yazar, İslami Yardımlaşma Teşkilatının Nürnberg Temsilcisi Cemalettin Özdemir aracılığıyla Bosnalı Hande Hacıbegoviç’in günlüğünü edinmektedir ve kitabını bu mektuba dayandırmaktadır.

Romanda yazar, savaş ve aşk olgusunu “cihat” ve cihada bağlı İslamcılık fikrine dayandırmaktadır: “*Önemli olan gerçeklerin kavranması. İslamiyet’i anlamak, anlatmak ve yaşamak cihattır.*” (Kavaklı, s. 58)

Romanın siyasi örgüsü, cihat kavramı ekseninde siyasi olarak Hristiyan Sırp lar ile Müslüman Boşnaklar arasındaki ön yargı ve düşmanlığa dayandırılmaktadır. Sırp ların dinden uzak, ahlaki açıdan oldukça kötü ve insanlıktan yoksun biçimde tanımlandığı romanda, Müslümanlar yaşayış biçimleri, değerleri ve hayata bakışlarıyla ideal bir form olarak sunulmaktadır. Müslümanların farkını ortaya koyan temel ilke ise, romanın siyasi ideolojisinin temel leitmotivi olan “cihat” anlayışıdır:

Sonradan öğrendim ki onu da [soğuk ve resmi durma çabası, D. Y] cihat namına yapıyor. İslamiyet’le ilgili bir mesele anlatmak cihat. Günahlarla savaşmak cihat. Düşmana kurşun atmak cihat. Düşmanı aldatmak cihat. ... Hayatını cihat kavramı hınca hınç doldurmuştu. Adeta başka bir kavrama yer yoktu (Kavaklı, 2015, s. 48)

Romanda siyasal alan tamamen “din” üzerinden kurgulandığı için, bir yanda Müslüman dünyası diğer yanda Hristiyan dünyası olmak üzere iki kutuplu bir siyasal tablo çizilmektedir. Bosna sorunu karşısında duyarlı olan insanlar “*çağların muhtaç olduğu kahramanlar!.. Zalim Yirminci Yüzyılda, İslam ümmetinin yüz akı... Zulme ve haksızlığa karşı şahlanış destanı başlatan namılı şehitler*” (Kavaklı, 2015, s. 230) olarak yüceltilirken, Bosna Sorunu karşısında yetersiz kalan “*adı İslam ülkesi olan, ama İslam cihat ve şehametinden nasibini alamamış, kırk beş sözde İslam ülkesi*” (Kavaklı, 2015, s. 231) ise eleştirilmiştir. Bunun dışında zaten soruna duyarsız kalan Batı dünyası ise oldukça sert ifadelerle eleştirilmektedir: “... *Dünyaya adalet va'deden, dünyayı yöneten Birleşmiş Milletler nerede? Koca Varşova Paktı'nı yıllar yılı hizaya getirmiş NATO neden Sırp kasabı Radovan Karadziç'e söz dinletemiyor?*” (Kavaklı, 2015, s. 138)

Kavaklı, “*Bosna'da “İslam ve cihat bayrağının dalgalanması*”ndan mutlu olarak, Nato'nun, Hristiyan birliği ve onların menfaatlerini koruduğunu belirterek, romanında bir İslam birliği kurulması fikrinin savunmaktadır: “*Müslümanlar, bir birliğe muhtaç; nerede bir Müslümanın canı yanarsa, ona yardım organize edecek bir birliğe... Mutlaka bir birlik lazım.*” (Kavaklı, 2015, s. 288)

Roman'da “*Bosna Savaşı, Bosna'da İslamiyetin yeniden dirilişine sebep oldu*” (Kavaklı, 2015, s. 278) denilerek, roman kahramanı Hande'nin gözünden bu siyasal bilinç şu ifadelerle ortaya konulmaktadır: “*Bir düşünün: Nerede Mirko ve Roberto ile diskolarda dans eden ben, nerede elinde tomson, cihat meydanlarında kolunu yitirene kadar savaşan Hande*”. (Kavaklı, 2015, s. 279)

7. 1. 6. 2. Ekonomik Düzey

İnsanlık Ayağa Kalk romanı, bir savaş sürecinden söz ettiği için toplumun ekonomik yapısını da yansıtacak ifadelerle yer vermektedir. Romanda savaş koşullarında

yaşanan zorluklar ve imkansızlıklar aktarılmakta, bunlara karşı geliştirilen direnç mekanizmalarının önemi belirtilmektedir. Savaş koşullarındaki temel gıda ve ihtiyaçların olmayışı roman kahramanı Hande'nin gözünden şu şekillerde anlatılmaktadır:

Midemiz kazınıyor, çantamızdan bir iki lokma bir şey çıkarıp yiyoruz. Doyana kadar değil tabi... Beş- beş buçuk aydır hiç doyasıya yemek yediğimi hatırlamıyorum. En az yirmi-otuz kilo kaybettim. Sadece ben mi? Çevredeki herkes... Hiç et yüzü görmedim. Meyve çoktan lüks oldu. (Kavaklı, 2015, s. 163)

Savaş her yeri ve herkesi perişan etmiştir. Dondurucu soğukta gizlenecek sağlam pencere, içindeki yiyecek ve eşyaları yağmalanmamış bir ev bulamamışlardır: *“Evin içine girmek istedik. Kapı kapalı. Camlar kırık... Köşe bucak yiyecek bir şey aradık ama nafile... Sadece bir çekmecedeki unutulmuş beş patates ve iki soğan bulabildik.”* (Kavaklı, 2015, s. 169)

Susuzluk özellikle hastaneyi çok zora sokmuştur. Şafak vakti su almaya gidenler için risk büyüktür. Ancak hastanenin sadece suyu değil her şeyi tükenmiştir: *“Dışarıdan su getirmek için şafak vakti ve akşamın alaca karanlığı seçilmişti. En tehlikesi anlardı. Hastaların çoğu ağır yaralıydı. İlaç yokluğundan kendilerine doğru dürüst ağrı kesici verilemiyordu.”* (Kavaklı, 2015, s. 31)

Yiyecek ve giyeceğin ötesinde direnişi sürdürecektir cephaneleri de kalmamıştır. Artık asıl amaç Sırp askeri öldürmenin ötesinde öldürülen askerin mühimmatına el koymak olmuştur: *“Her geçen gün, yiyecek içecek ve ilaç sıkıntısı artıyordu. Cephelerde mermi ve mühimmat sıkıntısı vardı. Bu yüzden gece baskınları çok önem arz ediyordu. Zira düşman öldürmek kadar silah, mermi ve cephaneye yağmalamak da önemliydi.”* (Kavaklı, 2015, s. 32)

Dondurucu soğğun kendilerini düşman kurşunundan önce öldürmemesi için ısınmaya çalışmışlardır; fakat ellerindeki malzeme yetersiz kalmıştır: *“Hava gittikçe soğuyordu. Sis dağılmış, yerini akşam karanlığına bırakıyordu. Altımız soğuk... Sadece Sırlardan yağmalanmış birkaç battaniye, elbise eskisi, kurumuş ağaç yaprakları vardı.”* (Kavaklı, 2015, s. 83)

Roman içerisinde özellikle gıda yardımları konusu da ele alınmış, yapılan yardımların Sırların elinde olmasından duyulan tepki ve öfke dile getirilmektedir: *“Bir portakalın üstünde bir kağıt... “Alanya Portakalları” yazıyor. Mehmet onu görünce... köpürdü:*

-Sırp gangsterleri, Türk portakallarıyla besleniyor! Bu ne kepezelik. Sözde Türkiye Müslümanlara destek veriyor. Lafla destek Müslümanlara, meyveler insanlık katili Sırlara... Allah kahretsin! Hainler!... Alçaklar!...” (Kavaklı, 2015, s. 164) Sırların “Birleşmiş Milletler”in beslediği, İngilizler ve Fransızların destek verdiğinin belirtildiği romanda, *“tefeci Türk firmaları”*nın ambargoyu delip Sırlara mal satabileceği üzerinde durulmaktadır. (Kavaklı, 2015, s. 165)

7. 1. 6. 3. Kültürel Düzey

İnsanlık Ayağa Kalk romanı “kültürel” farkların, yaşam biçimlerinin, tercihlerin ve inançların sıklıkla ele alınıp değerlendirildiği bir eser olarak ön plana çıkmaktadır. Roman, biri Müslüman kültürüne mensup yaşam biçimi ve değerler ile diğeri Hristiyanlık kültürüne mensup yaşam biçimi ve değerlerin karşılaştırıldığı bir metin olarak da ele alınabilmektedir. Müslüman bir kültüre ait olan Bosnalıların kendilerine ait değer ve inançlardan koparak, Sırp kültürünün gerektirdiği yaşam biçimine yönelmeleri eleştirilmekte, bu eleştiri “cihat” felsefesine bağlı bir “mücahit” aracılığıyla dile getirilmektedir.

Roman'da kültürel olarak İslam değerleri dışında olmanın “kötülüğü”, dini değerler ve ilkelere bağlı olmamanın sonuçları Bosnalıların içinde yaşadıkları “acı” ve “trajedinin nedeni olarak sunulmaktadır:

... Allah da verdiği hayat nimetini onu ibadet ve kullukla kullanmazsak bize kızar ve bizi cezalandırmak ister. İşte, cezalandırıyor da. İmansız ve cihatsız geçen hayat dünya masasında kaybedilmiş bir kumar parasıdır. Allah böylelerine merhamet etmez. Onlara... vefasız kullar gözüyle bakar ve cezalandırır. (Kavaklı, 2015, s. 51)

Roman, Bosna-Hersek'te dinsel ve toplumsal değerlerle ilişkisi kalmamış insanlarla, onları kurtarmak adına orada bulunan ve cihat felsefesini benimsemiş mücahitler arasındaki farklar üzerinden kültürü anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Namaz kılmanın ne anlama geldiği, namaz kılmanın amacının ne olduğu konusu bunlardan birisidir:

Besima, ‘Bize namazı öğret.’ dedi... Niçin namaz kıldığını, namazın ne zaman kıldığını sorduk. Anlattı... Hepimiz namaz kılmaya karar verdik. Yeterince su yoktu. Teyemmümü de öğrendik. Çoğumuz teyemmüm abdesti aldı. Cemaatle namaz kılacaktık ki; örtünme gündeme geldi. Hiçbirimizin başörtüsü yoktu. Çoğumuz bir boyun şalı bulup örtündük. Kimimiz başına bir tişört geçirdi. Kimisi çorabını başına takmaya çalıştı. (Kavaklı, 2015, s. 66)

Müslümanım demenin ötesinde Müslüman olmanın gereklerini yerine getirmeye başlayan Hande, bu histen çok hoşlanmıştı: “*Cemaatle namazı eda ettik. Öylesine mutluyduk ki tarif edemem. İlk defa namaz kılıyor ve ilk defa Müslüman olmanın zevkini tadıyordum.*” (Kavaklı, 2015, s. 68)

Kavaklı, romanında Mehmet'i sadece cihat peşinde koşan bir İslamcı radikal olarak tasvir etmez. Aynı zamanda şiir, sanat, edebiyat gibi alanlara düşkün bir kültür ve “irfan”

sahibi bir kişi olarak resmetmektedir. Muhafazakâr-İslamcı kültürün önde gelen şairlerinden biri olan Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinden büyük oranda faydalanmakta, mücadelenin azmi ve cesareti noktasında motivasyonu arttıran yönü şiirler aracılığıyla dile getirilmektedir. Bunun yanında Yunus Emre, Yahya Kemal Beyatlı, Cahit Sıtkı Tarancı gibi şairlerin şiirlerine de yer verilmekte, genel olarak bu şiirlerde "ölüm" ve "yaşamın geçiciliği" temaları ön planda yer almaktadır. Mehmet, cephede savaşırken aynı zamanda imam nikahı ile evlendiği Hande'ye büyük Türk şairlerinin şiirlerini okumuştur:

Korkma!

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz.

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Düşer mi tek taşı sandın, harim-i namusun?

Meğer ki harbe giren son nefer şehit olsun.

Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa...

Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,

Taşıp da kaplasa âfâkı bir kızıl sarsar;

Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;

Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir?

Değil mi cephemizin sinesinde iman bir;

Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir;

Değil mi sinede birdir vuran yürek... yılmaz.!

Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz.

Mehmet Akif Ersoy (Kavaklı, s. 207)

Benim Suçum Neydi?

Ben bir Bosna-Hersekli savaş görmüş çocuğum,

Annemin gözlerinde, hep yaş görmüş çocuğum,

Ne suç işlemiştim ki koptu ayağım, elim?..

Anne derdim, bir başka kelime bilmez dilim,

Gitti bir şafak vakti, dönmedi babacığım.

Öyle çok özledim ki nerede anacığım?..

Bir gün yürüyecektim, düşüp oynayacaktım,

Çimenlerin üstünde koşup oynayacaktım.

Hani beyler bayanlar, hani insan hakları?

Kimi besler, kimi seyreder; insafsız alçaklar!..

Ne utanmazlar varmış ne masallar okundu!

Ya Rabbi kirli eller namusuma dokundu!

Ne cevap vereceksin, Nebî sorduğu zaman?

Yardıma gelemezsen, ağla behey Müslüman!

Ah bir dile gelse de, dinlesen dağı, taşı!..

Nasıl tekmeleniyor şehidin kesik başı?

Ben her gün öldürmeyen ölümü yaşıyorum,

İdrakleri çıldırtan zulüm yaşıyorum.

Siz sırtlan sürüleri, Nemrutları geçtiniz!

Siz, kahır olan Hakk'ın azabını seçtiniz!

Siz medenî insanlar! Kedi, köpek bekleyin!

Geçin ekran başına! Uykulayın, esneyin.

Daha olmazsa hart hart kaşınabilirsiniz,

Sabah kahvaltısını düşünebilirsiniz.

Yok mu bu zalimlerin elini kıracak?

Akan mazlum kanının hesabını soracak?

Bu dünya size kalsın, Rabb 'ime gideceğim!

Kanımı içenleri şikâyet edeceğim...

Hasan Kılıçatan (Kavaklı, s. 269)

Âsım

Bana dünyada ne yer kaldı, emin ol, ne de yar.

Ararım görmek için başka zemin, başka diyar.

Bunalan ruhuma ister bir uzun boylu sefer.

Yaşamaktan ne çıkar, günlerim oldukça heder?

Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün,

Gecedен farkını görmüş, değilim gündüzümün,

Seneler var ki harab olmadığım gün bilmem,

Gezerim şaşkın sarhoşlar gibi sersem sersem.

Dikilir karşıma hep görmediğim, bilmediğim.

Sorarım kendime: Gurbette mi, hayrette miyim?

Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi.

Yurdumun kan kusuyor, mosmor uzanmış denizi.

Tüter üç beş baca kalmış. O da seyrek seyrek...

Âşına bir yuva olsun seçebilsem diyerek,

Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını.

Sarar âfâkımı binlerce sıcak kül yığını.

Yurdu baştanbaşa viraneye dönmüş Müslümanın.

Gaflet uykusunda yatan İslâm âlemi uyanın!

Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık,

Yolcu haykırsa da baykuş gibi çığlık çığlık.

'Bu diyarın hani sâhipleri' dersin.

Cinler 'Hani sâhipleri?' der karşığı dağdan bu sefer!

Nerede Yıldırım'ı bağına basmış obalar?

Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?

Hani bir şanlı Süleyman Paşa, bir kanlı Selim?

Ah, bir Ertuğrul olsun göremezsin, ne elim!

Hani askerler, şahin gibi, ceylan kovalar?

Köpürür, dalgalanır, yemyeşil engin ovalar?

Hani tarihi soruldukça iftihar söyler,

Kahramanlar yetişen toprağı zengin köyler?

Hani orman gibi âfâkı deşen mızraklar?

Hani atlar gibi sahrayı eşen kısraklar?

Hani ay parçası kızlar ki koşar oynardı?

Hani dağ parçası milyonla bahadır vardı?

Bugün artık hiçbiri yok. Hepsi masal, hepsi yalan!

Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan.

Mehmet Akif Ersoy (Kavaklı, s. 194-195)

Otuz Beş Yaş

Neylersin ölüm herkesin başında.

Uyudun uyanamadın olacak.

Kim bilir nerede, nasıl, kaç yaşında?

Bir namazlık saltanatın olacak,

Taht misali, o musalla taşında. Cahit Sıtkı Tarancı (Kavaklı, 2015, s. 107)

“Zamanla nasıl değişiyor insan!..

Hangi resmime baksam ben değilim.

Nerde o günler, o şevk, o heyecan?..

Bu güler yüzlü adam ben değilim.

Yalandır kaygısız olduğum yalan!..

Hayal meyal şeylerden ilk aşkımız.

Hatırası bile yabancı gelir.

Hayata beraber başladığımız,

Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir...

Gittikçe artıyor yalnızlığımız...

Cahit Sıtkı Tarancı (Kavaklı, 2015, s. 113)

Biz Dünyadan Gider Olduk

Biz dünyadan gider olduk, Kalanlara selam olsun.

Bizim için hayır dua, Kılanlara selâm olsun.

Sela verile kastımıza, Gider olduk dostumuza.

Namaz için üstümüze, Duranlara salâm olsun.

Tenim ortaya açıla, Yakasız gömlek biçile,

Bizi bir asan veçhile, Yuyanlara selâm olsun.

Yunus söyler iş bu sözü, Yaş dolmuştur iki gözü.

Bilmeyen ne bilsin bizi, Bilenlere selâm olsun.

Yunus Emre (Kavaklı, 2015, s. 110)

Sessiz Gemi

Artık demir almak günü gelmişse zamandan,

Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.

Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol.

Sallanmaz o kalkışta ne bir mendil ne de bir kol.

Rıhtımda kalanlar bu seyahatten elemli,

Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli.

Biçare gönüller, ne giden son gemidir bu.

Hicranlı hayatın ne de son matemidir.

Bu dünyada sevilmiş ve seven nafîle bekler,

Bilmezler ki giden sevgililer dönmeyecekler.

Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden,

Birçok seneler geçti dönen yok seferinden.

Yahya Kemal Beyatlı (Kavaklı, 2015, s. 111)

Hande, İngiliz şairi Joseph Brodksky'nin "Bosna Ağtı" (Kavaklı, 2015, s. 151-153) adlı şiirini hastanedeyken Sarayova Radyosu'ndan dinlemekte ve oldukça etkilenmektedir.

Bosna Ağtı

Yudumluyor musun kadehten? / Yuvarlıyor musun ızgara balığını?

Ve ipek kravatını düzelterekten, / Öğreniyor musun zamanı altın saatten?

Orada bugün insanlar ölüyor. / Şehirler, adının anlamı olmayan,

Bombalıyor, sarıyor alevler, duman... / Kimse bilmiyor sebabini... Ben, sen!

Sormuyor kimse... Neden? / Orada bugün insanlar ölüyor.

Bir köy bile olsa tanınmayan, küçük... / Bombalamak için bahane hazır:

Dünyaya yük.

Babalar diyor: Elveda ve ağlıyor. / Orada bugün insanlar ölüyor.

İnsanlar mahvoluyor, telef oluyor. / Ya sen?.. Sana ne oluyor?

*'Bundan bir kazancın olmaz' diyen / Kimseler arıyorsun, orada insanlar
ölürken...*

Orada bugün insanlar ölüyor. / İnsan sevgisinden çok mu, çok uzak...

Komşu, kardeş, anne, baba, yakın, irak... / Mahvolup kayboluyorlar. Dehşet!

Öylesine korkunç bu fesat, bu felaket... / Orada bugün insanlar ölüyor.

Kabil'in şüphesiz bu zafer. / Tartışmıyor, açık söylüyor kâhinler.

Doğrusu bu vak'a sarıh. / Ölenlerle şenlenir tarih!

Orada bugün insanlar ölüyor. / Maktul, katil ayrılıyor. Artık yeter!

Katliamı yazıyor divit. Mürekkep biter. / Ucundan kan damlayan elleri,

Katılıyor musun katillere ölü ya da diri? / Orada bugün insanlar ölüyor.

Maçlara baktın mı bugün? / Banka hesapları tamam mı günün?

Çocuğuna uyku ninnileri, / Söylüyor musun akşam saati?..

Orada bugün insanlar ölüyor.

Joseph Brodksky (Kavaklı, 2015, s. 152-153)

7. 1. 6. 4. Dinsel Düzey

İnsanlık Ayağa Kalk romanı “dinsel” düzeyde çok sayıda yorum, değerlendirme ve analizler içeren bir metin olarak ele alınabilmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman, romanda “anlatıcı” ile “yazar”ın nerede kesişip nerede ayrıldığı, nerede romanda “mektubu” paylaşılan Hande'nin “konuştuğunu”, nerede yazarın metne müdahale ettiğini ayırtlaştırmanın önemli olduğunu söyleyebiliriz. Burada “mektubun” olduğu gibi yayınlanmadığı, yazarın metne çok sayıda katıldığı ve bunun en çok da dinsel alanda gerçekleştiği görülmektedir. “*İnsanlık Ayağa Kalk*” romanı, temelinde dinsel bir merkeze oturur, romanın kurgulanışında dinsel düzey oldukça merkezi bir yer tutmaktadır. Hatta roman, dinin İslamcı/cihatçı ideolojik perspektiften yorumlanarak, Bosna-Hersek trajedisinin ele alınması biçiminde de okunabilmektedir.

Romanda, anlatıcı Hande, romanın hemen girişinde “*eski Yugoslavya’da biz müslümanlar, sevilen ve sayılan bir topluluktuk*” diyerek kimliğine dair ilk bilgiyi paylaşmaktadır. “*Biz müslümanlar*” sözüyle daha mektubunun en başında kimliğini ortaya

koyan Hande, zaman içinde Hırvat-Sırp çatışmasıyla birlikte müslümanlara karşı nefretin arttığını, bu kin ev öfkeyi fark eden bazı isimlerin de (Ali İzzetbegoviç gibi...) hapslere atıldığını, “fundamentalist” ilan edilerek kötülendiklerini belirtmektedir. Romanın dinsel düzeyi tam da burada belirtilen “*fundamental*” olarak eleştirilen isimlerin haklılığı ile Bosnalı Müslümanların “yanılgı”ya düşmelerinin içine yerleştirilmektedir. Müslümanlar, Sırp ve Hırvatların kendilerine yöneltilmiş olan “kin ve nefretlerini” fark edemeyerek yaşadıkları “faciaların dehşetini” engelleyememektedirler.

Hande, “*biz Müslümanlar*” dedikten sonra, dine ilişkin şu bilgileri vermektedir:

Dinim mi? .. Bana küçükken anlatılan masalımsı şeylerden, senede bir gün kutladığımız mevlitten başka din adına bir şey bilmiyordum. Sadece ben mi? İslam adına kimse bir şey bilmiyordu. Tâ son kıyamete kadar.. Sanki bu savaş, bize İslam dersi vermeye geldi ...Hiçbir ders böylesine pahalı alınmamıştır.
(Kavaklı, 2015, s. 8)

Hande, Bosnalılar için Müslümanlığın anlamının “*coca cola*” gibi marka değeri taşıdığını belirtmektedir: “*Bizim sadece adımız Müslümandı. Müslümanlık üstümüzde bir markadan ibaret... Hani içilip çöpe atılan kola kutuları gibi... Onların üstünde de coca cola yazar ya... Biz de ‘Marka Müslümanları’ idik.*” (Kavaklı, 2015, s. 8)

Müslümanlığı hakkını vererek yaşamadıklarını anlatan Hande, bu yolla savaşı temellendirmeye çalışmıştır: “*İnancımızdan gelen kaygılarımız ve hassasiyetimiz yoktu. Haram ve helal kavramlarını tanımiyorduk. Nerede eğlence ve parti varsa biz oradaydık.*” (Kavaklı, 2015, s. 8)

Bosna-Hersek’te yaşayan Müslümanların İslam dininin gereklerinden tamamen uzak ve yabancılaşmış bir hayat yaşamalarının eleştirilmesiyle başlayan romanda, Bosnalı Müslümanların İslam’la tanışmaları şu ifadelerle belirtilmektedir: “*İslam kardeşliği*

ölmüştü. ‘İslam kardeşliği’ sözü de nereden çıktı? Mevlitten başka dini bir merasim ve bilgi tanımayan ben bunu nereden öğrendim... Kaderin güzel bir cilvesi... Türkiyeli Mehmet öğretti...” (Kavaklı, 2015, s. 11)

Namaz, kaza namazı, teyemmüm, zıfıf vb. pek çok dinsel yaşam ve değerler bu süreçte Mehmet aracılığıyla öğrenilmekte ve bunun yarattığı mutluluk Hande aracılığıyla şu şekilde dile getirilmektedir:

Her namazdan sonra birbirimizi tebrik ediyor ve ‘Allah kabul etsin.’ Diyerek birbirimize dua ediyorduk. Her namaz bize, o ana kadar hiç tatmadığımız bir bayram sevinci yaşıyor, şehit olup gitmeyi hayal ettiğimiz cennet ufuklarına kanatlanıyorduk. Yüzlerde tarif edilemez bir sevinç, gözlerde anlatılmaz bir mutluluğun parıltıları... Kimliğimizi yakalıyorduk. Müslüman olduğumuzu daha bir şuurla kavriyor ve seviniyoruz. Yaşayarak Müslüman olmak... Dünyaya ait olmadığımız, burada misafir bulunduğumuzu kavramak... Günü, bir Sırp veya bir Hırvat’tan farklı yaşamak. (Kavaklı, 2015, s. 96)

Bosna-Hersek’te İslam’dan uzak yaşayan Müslümanların dinleriyle tanışmaları “*erkek güzeli bir yüz... Siyah perçemi alnından düşmüş*” olan Türk mücahit Mehmet aracılığıyla öğrenen Hande ve arkadaşlarının bundan sonraki süreçleri baştan aşağı radikal biçimde değişecek, zaman içerisinde kendileri de bir “mücahide”ye dönüşeceklerdir. Bosna-Hersek’te tanıştıkları “mücahit” Mehmet, İslamcı ideoloji ve kültürle tanışmaları ve cihat felsefesini benimsemeleri açısından oldukça önemli bir karakter olma özelliği göstermektedir. Romanda cihat uğruna Bosna’ya gelmiş mücahitlerin anlatıldığı satırlar, İslamcı cihat anlayışının ülkeler ve kavramlar düzeyindeki boyutlarını da yansıtmaktadır: “*Sonradan anladık ki bunlar [mücahitler, D.Y.] İslam ülkelerinden gelen gönüllülerin*

oluşturduğu bir fedai birliği. Türkiye, İran, Mısır, Tunus, Cezayir, Filistin, Afganistan gibi ülkelerden gelmişler.” (Kavaklı, 2015, s. 24)

Hande, Mehmet ve onunla birlikte gönüllü gelen askerlerin şehadete bu denli meraklı olmalarına başlarda hiç anlam verememiştir:

Varsa yoksa şehitlik. Bütün dünyalarını ahiretle ilgili şeyler doldurmuş. Cihat, şehadet, gaza... Bizim savaş öncesine kadar hiç duymadığımız kavramlar... Bu şeylerin delisi olmuşlar. Bizim dans, eğlence, disko, müzik peşinde koştuğumuz gibi... Bizim yabancıları olduğumuz kavramlar uğruna onlar kıtalar aşmışlar. Afganistan nere, Bosna nere? Mısır’dan, Türkiye’den kopup gelmek... Şehitlik ve cihat diyerek... (Kavaklı, 2015, s. 45)

Romanın din açısından en önemli tartışma noktası, romanın kahramanı Mehmet’in ifadeleriyle yazarın, Bosna-Hersek’te Savaşı’nın niçin ortaya çıktığı, bunun sonuçlarının ve faydalarının tartışıldığı diyaloglarda karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümlerde Boşnakların İslam’dan uzak hayat yaşamalarının cezalandırıldığı, Boşnak Müslümanların cezayı bu dünyada çektikleri fakat cennette sonsuz mükâfata sahip olacakları fakat “kâfir” Sırpların cezayı cehennem ateşinde ebedi bir şekilde çekecekleri dile getirilmektedir: *“Hayat emanetini ona cihat yolunda iade edebiliriz. Karşılığında ebedi bir cenneti kazanacağız. Neden böyle bir serveti kazanmayalım?”* (Kavaklı, 2015, s. 48-49)

Yaşadıklarını hak etmediklerini düşünen ve bunca kötülük yapan Sırpların nasıl olup da kazandığını anlayamayan Hande için Mehmet oldukça ilginç bir cevap vermiştir:

-Peki Sırplar?

-... Başımıza gelenlerin suçumuz sonucu olduğunu kabul ettik öyleyse... Sırplar, baştan itibaren hayatı yanlış anlıyor ve yaşıyorlar. Masum insanlara akıl almaz işkenceler yapıp öldüren insanlar için hiçbir çıkış yolu yok. Tabi,

yaptıklarına pişman olup Allah'tan bağış dileyenler ve iyilik yapanlar istisna...
Ötekiler ebedi cehenneme atılacaklar ve cezalarını görecekler.

-Neden biz burada onlar ahirette?..

-... Küçük davalar hemen bulunduğu yerde halledilir. Ama büyük davalara büyük mahkemeler yapar... Müslümanların davaları hemen burada görülebilecek kadar küçük. Allah'a inanıyorlar, uygulamada kusurları var. Kader onları burada cezalandırıyor. Ahirete temiz ve günahsız gidiyorlar, orada ödüllendirilecekler. Ama kâfirlerin cinayetleri çok büyük. Bu dünyada onların cezası bitmez. Kıyamet kopacak, büyük bir mahkeme kurulacak. Ebedi cehennemde hapis, dayak, yanma cezalarına çarptırılacaklar. (Kavaklı, 2015, s. 56-57)

Mehmet, tecavüze uğramış ve istemediği bir hamileliği sürdürmekte olan Hande'ye sürekli olarak cenneti anlatmıştır: *“Dünya imtihan meydanı. Fedakârlık burada yapılacak. Cennet burada verilen emekler sonucu kazanılacak... Allah peygamberler ve kitaplar göndererek hayatın bir imtihan ve bir deneme olduğunu anlatmış.”* (Kavaklı, 2015, s. 57)

Uzun uzun cennet tasvirleri yapılarak (Kavaklı, 2015, s. 58-62) insanların cihat anlayışını benimsemelerinin önemi vurgulanmakta ve cihat bir yaşam biçimi olarak önerilmektedir. Romanda Hande, *“Siz şimdi cihat ediyorsunuz. Yaralanıp gazi oldun. Allah'ın ve meleklerin beğendiği bir kişi oldun. Ben nasıl sevmem?”* (Kavaklı, 2015, s. 61) diyerek cihadı kutsamaktadır. Zaten Hande ve arkadaşları da “mücahide” (Kavaklı, 2015, s. 203) olmakta ve mücahidenin gerektiği gibi yaşamının önemini kavramaktadırlar.

7. 2. Açıklama Aşaması (Aşkın Çözümleme)

7. 2. 1. Yazarın Yaşadığı Dönem

Ali Erkan Kavaklı, 1952 doğumlu İslami görüşleriyle tanınan bir yazardır. Yazı hayatına 1975 yılında yayınlanan ilk hikâyesiyle başlamıştır. **İnsanlık Ayağa Kalk** romanı, Türkiye gazetesinde tefrika edilmiştir. Dönemin güncel olaylarına ilişkin kitaplar kaleme alan yazar, daha çok dini anlatımın yoğunlaştığı ifadeler kullanmıştır. Yaşanan olayları dini bakış açısıyla değerlendirerek okuyucuya sunmayı tercih etmiş bir yazarımızdır.

7. 2. 2. Anlatının Kaynağı

İnsanlık Ayağa Kalk romanında anlatının kaynağı, yaşanmış, toplumsal, siyasi ve kültürel olaylardır. Bu olaylar, tarihe Müslümanlara yapılan zulümlerle geçen Bosna-Hersek Savaşı sırasında yaşanmıştır. Anlatı, Bosna-Hersek Savaşı'nda yaşadıklarını, acılarını ve kayıplarını bir mektup aracılığıyla anlatan Hande'nin anlatımı üzerine kurgulanmıştır.

7. 2. 3. Tarihsel Çerçeve

İnsanlık Ayağa Kalk romanında en önemli tarihsel olay Yugoslavya'nın dağılması ve Bosna-Hersek Savaşı'dır. Açık bir tarihsel sıralama yani kronoloji söz konusu değildir. Savaşın başlamasından sonraki bir yıllık dönemi anlattığını ifade eden zaman bildirimleri bulunmaktadır.

7. 2. 4. Simgesel Çözümleme

Cihat: Romanda özellikle şehadet ve cihat kavramlarının kutsandığı ve olay örgüsünün bu kavramlar çerçevesinde oluşturulduğu gözlenmektedir. Bosna-Hersek'te yaşanan savaşın nedeni, gelişimi ve bitişi yine bu kavramlarla bağlantılı biçimde okuyucuya aktarılmıştır.

Cepheden yaralı taşıdığı sırada ciddi şekilde yaralanan Hande'ye büyük aşkı Türkiyeli Mehmet'in tebrik sözleri yine cihatla ilgilidir. "*Seni tebrik etmeye geldim. Cihadın mübarek olsun.*" (Kavaklı, 2015, s. 47)

Günaha girmemek adına Hande'ye soğuk ve uzak davranmak için adeta özel çaba harcadığı söylenen Mehmet için övücü sözler sarf edilirken konu yine cihada gelmektedir:

Sonradan öğrendim ki onu da [soğuk ve resmi durma çabası, D. Y] cihat namına yapıyor. İslamiyet'le ilgili bir mesele anlatmak cihat. Günahlarla savaşmak cihat. Düşmana kurşun atmak cihat. Düşmanı aldatmak cihat. ... Hayatını cihat kavramı hınca hınç doldurmuştu. Adeta başka bir kavrama yer yoktu. (Kavaklı, 2015, s. 48)

Yaşamaktan nefret eder hale gelen, bütün ailesi gözleri önünde vahşice öldürülen ve maruz bırakıldığı bir dizi tecavüzün ardından 'kirletilmek' olarak yorumladığı bu tecavüzlerden kaynaklanan bir 'Sırp piçi' doğurmaya onu mecbur bırakacak bir hamileliği yaşamak zorunda kalan Hande'nin hayata yeniden sarılması için tutunacak dalı olma görevini üstlenen Mehmet'in onu cesaretlendirme sözleri de yine cihatla ilgili sözler olmuştur: "*Siz şimdi cihat ediyorsunuz. Yaralanıp gazi oldun. Allah'ın ve meleklerin beğendiği bir kişi oldun. Ben nasıl sevmem?*" (Kavaklı, 2015, s. 61)

Etnik Temizlik: Bosna-Hersek Savaşı'na damgasını vuran temel kavramlardan biri olarak romanda çeşitli yerlerde geçmiş ve Boşnak Müslümanların daha bu muameleyi yaşarken bile bunun farkında olduklarını ifade etmek istemiştir. Müslüman olmak ya da Türk olmaktan öte Sırp olmamak yüzünden suçlu olduğunu hissedecek derecede eziyete maruz kalan Hande, bu vahşetin bütün Sırp olmayanlar ölene dek süreceğinden emin gibi konuşmuştur. Sırpların, Yugoslavya'nın Osmanlı Devleti hâkimiyetinden bile önce sahip oldukları 'Büyük Sırbistan' hayali uğruna acımasızca bir plan dâhilinde Sırp olamayanları

ortadan kaldırmaya yönelik politikasına dikkat çekilmiştir. Batılı ülkelerin ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların sükûnet içinde ve tepkisiz bir halde izlediği bu tek taraflı eziyet gerçek anlamda tüm dünyanın izlediği bir trajedi filmi haline dönüşmüştür.

Hümanizm, Müslümanlık ve hatta insanlık değerlerinin bile anlamının bulanıklaştığı bu vahşi savaş sürecinin mağdur tarafının içinde dinmeyen ve küllenmeyen bir nefret ateşi yanmaya başlamıştır artık: *“Suçumuz yok, sadece cezamız vardı. Suçumuz Sırp olmamak. Eğer bu bir suçsa... Zira Tanya bir Hırvatı, biz ise Müslüman... Aynı cezayı paylaşıyorduk. Sırp olmayan herkesi Bosna topraklarından temizlemek, ‘etnik temizlik’ ve Büyük Sırbistan’ı kurmak ana hedefti.”* (Kavaklı, 2015, s. 86)

“Etnik temizlik” planının kusursuz işleyişi ayrıntılı planlanmasından dolayı ilk günden itibaren kolaylıkla işlemiştir: *“Ayça bir daha kocasından haber alamadı. Graska’dan tanıdığı bir Sırp iti, kendisine memleketindeki bütün Müslüman ve Hırvat evlerinin teker teker yakıldığını, bir daha yurtlarına dönmelerinin imkânsız olduğunu söylemişti. ‘Etnik temizlik’ mükemmel işliyordu; bütün dünyanın gözü önünde!..”* (Kavaklı, 2015, s. 153)

Savaş bir yandan sürerken ve durdurulması için hiçbir şey yapılmazken etnik kıyımdan zarar görenler için uygulamalar planlayan Batı, sadece konuşmuş, hiçbir adım atmamıştır: *“Beş aydır BM. Batılılar sadece va’dediyorlar: ‘Saldırganlar cezalandırılacak.’ ‘Hava harekâtları düzenlenecek.’ ‘Ağır silahlar BM kontrolüne verilecek.’ ‘İşgal edilen topraklar sahiplerine iade edilecek.’ ‘Savaş suçluları, insanlık suçu işleyenler mahkemelere çıkarılacak.’ ‘Etnik temizliğe uğrayanlar yurtlarına dönebilecek.”* (Kavaklı, 2015, s. 183)

Ölüme giderken gönüllü takımdan herkesin tek isteği canını kurtarmaktan öte Sırpın yenildiğini görmek olmuştur: *“Haksızlığa son başkaldırısını yapacak. Çocuk yaştaki kızlara tecavüz eden, kadın, kız, çoluk çocuk demeden her canlıyı katleden ve dünya*

savaş tarihine ‘etnik temizlik’ diye bir vahşet terimini hediye eden ‘Sırp sırtlanlarına son defa meydan okuyacak...’ (Kavaklı, 2015, s. 237)

Sırp İmgesi: Tecavüzler sonunda Sırlardan hamile kalan kamplar dolusu genç kızdan sadece biri olan Hande, bu bebeği sevmek için hiçbir neden bulamaz hale gelmiştir. Bu nedenle romana konu olan mücahit ve mücahideler, düşmanları olan Sırp askerler, doğmamış Sırp bebekler, kısacası Sırp olan herkes için sabırlarının tükendiğini anlatmaya yetecek kadar sert ve ağır ifadeler kullanmışlardır:

Sırp tohumu:

“Karnımda bir Sırp tohumu vardı. Doğacak çocuktan herkesten çok nefret ediyordum.” (Kavaklı, 2015, s. 42)

Sırp iti:

“Mirko alçağı, koşup başına dikildi. Tomsonu, zavallı kardeşimin yüzüne çevirmişti. Senad, korkudan küçük dilini yutmuş gibi bir an ona baktı ve tıpkı annemin yaptığı gibi ‘Alçak Sırp iti!... Allah kahretsin!... Tüüü!..’ diyerek suratına tükürdü.” (Kavaklı, 2015, s. 18)

“Ayça bir daha kocasından haber alamadı. Graska’dan tanıdığı bir Sırp iti, kendisine memleketindeki bütün Müslüman ve Hırvat evlerinin teker teker yakıldığını, bir daha yurtlarına dönmelerinin imkânsız olduğunu söylemişti. “Etnik temizlik” mükemmel işliyordu; bütün dünyanın gözü önünde!..” (Kavaklı, 2015, s. 153)

Sırp alçakları:

“Beni evimizde söküp alan, Sırp alçaklarına peşkeş çekilmek üzere ayıran da o idi. İlk defa tecavüz etmek isteyen de...” (Kavaklı, 2015, s. 10)

“O alçakların dediklerini elbette yapmadı. Yapsaydı ne olurdu? Benim için hiç... Çünkü ben hiç bile değildim. Hiçten daha adi bir şeydim.” (Kavaklı, s. 12)

“...Çok az kadının çığlık attığını hatırlıyorum. Çünkü ağlamanın, çığlık atıp feryatlara gömülmenin o alçaklara zevk verdiğini çok, ama çok tecrübe etmiştik...” (Kavaklı, 2015, s. 16)

“... Tabi, anında dipçiği kafasına yedi ve olduğu yere yığılıverdi. Yere yıkılması alçakların öfkesini dindirmedi...” (Kavaklı, 2015, s. 17)

“Hatice daha becerikli çıkmıştı. Taşları üst üste savurmaya başardı. Ne de olsa Senad’dan daha büyüktü. Bir tanesi, annemi süngüleyen alçağın suratında patladı.” (Kavaklı, 2015, s. 18)

“‘Alçaklar, alın!’ diyerek taşları savurmaya başladım.” (Kavaklı, 2015, s. 22)

Sırp caniler:

“...Haydi, öteki Sırp caniler neyse... O Mirko denen sırtlanı görmeliydiniz. Sanki ben onun sevgilisi değildim; sanki beni çılgınca sevdiğini söyleyen, evlenmeye razı etmek için diller döken o değildi.” (Kavaklı, 2015, s. 10)

“Zavallı babam... Canilerin isteklerini reddetti...” (Kavaklı, 2015, s. 12)

“Annemi ve kız kardeşim Hatice’yi getirdiler. O, gözleri zaten dünyaya değil, bir boşluğu bakan ve sadece kan gören zavallı babamın gözleri önünde onlara tecavüz etmeye başladılar. Yedi yaşındaki bir körpe çocuğu düşünün; bir de Sırp canilerini!...” (Kavaklı, 2015, s. 12-13)

Sırp katiller:

“Sırp katiller, kamplarda erkekleri erkeklere tecavüze zorluyor, yapmayı bıçakla doğruyorlar. Bir esir kadına tecavüz etmeyen adamın taşaklarını doğradılar, sonra da onu öldürdüler...” (Kavaklı, 2015, s. 277)

Çetnik alçakları:

“...Koparılan çığlık, boğazlardan boşanıveren feryat, gözlerden dökülüveren gözyaşı, çetnik alçaklarına öylesine inanılmaz zevkli anlar yaşatıyordu ki...” (Kavaklı, 2015, s. 16)

“...Gözlerinde hapsettiği, fakat her nasılsa kaçıp kurtulan birkaç damlaya, sanırım söz geçiremedi. Çetnik alçağının alayına muhatap oldu.” (Kavaklı, 2015, s. 17)

“Vahşet kamplarında, bizi vahşetin her türlü sü bekliyordu. Beni ailemden ve yakınlarımdan ayırdılar. Benim gibi genç ve güzel kızları ayrı bir kampa aldılar. Bizler çetnik alçaklarının kurbanları idik.” (Kavaklı, 2015, s. 10)

“...Sanki aramızda sevgiye, sevdaya, cana, canana dair sözler geçmemişti. Öteki çetnik alçaklar gibi gelip bana tecavüz ediyordu.” (Kavaklı, s. 10)

Çetnik piçi:

“...Bir çetnik piçi doğuracak olmak beni bunalımlara sokuyor hafakanlar basıyor.” (Kavaklı, s. 42)

“... Bir çetnik piçi doğurmaya tahammülüm yoktu.” (Kavaklı, 2015, s. 42)

Çetnik serserisi:

“...Mirko alçağına saldırdığım zaman arkamdan bir çetnik serserisinin kafama dipçik indirdiğini, daha sonra arkadaşlarım anlatmıştı.” (Kavaklı, 2015, s. 11)

Vahşi hayvan:

Hangi vahşi hayvan, düşmanını yakarak cezalandırır? Hangi vahşi hayvan, rakibi pes etmişse, ona ölümlerin en korkuncunu reva görür? Hangi vahşi hayvan, faydasız bir katliama girişir? Sürüye giren canavar, kümese saldıran tilki, neticede et yeme umudundadır. Ya bu vahşiler, ne umut ediyorlardı? Bizi öldürmekle ellerine ne geçecekti?”
(Kavaklı, 2015, s. 9)

Vahşi yamyamlar:

“Bu sorunun cevabını hiçbir zaman vermediler. Böylesi soruların cevabı olduğunu da sanmıyorum. İnsanlık duygusundan arınmış, vahşi yamyamlar...” (Kavaklı, 2015, s. 83)

Alçak Sırtlan:

“...Üstelik ikisi de hücum ederken şehit oldular. Bütün cesaretlerini toplayıp dünyanın en zalim, en alçak sırtlanlarına saldırdılar.” (Kavaklı, 2015, s. 19)

Sırp sırtlanları:

“...Ne pahasına olursa olsun, onlara yardım etmeliydik. Daha doğrusu, Sırp sırtlanlarına bir zarar da biz vermeliydik.” (Kavaklı, 2015, s. 21)

“Haksızlığa son başkaldırısını yapacak. Çocuk yaştaki kızlara tecavüz eden, kadın, kız, çoluk çocuk demeden her canlıyı katleden ve dünya savaş tarihine ‘etnik temizlik’ diye bir vahşet terimini hediye eden ‘Sırp sırtlanları’na son defa meydan okuyacak...” (Kavaklı, 2015, s. 237)

Soysuz:

“... O ana kadar hep ezilmiş, horlanmış, dövülmüş, sövülmüş, doğranmış, rezil rüsva edilmiştik. İlk defa o soysuzlara zarar veriyordum.” (Kavaklı, 2015, s. 22)

Canavar:

“... Mücahitler, böyle zulmü yaparlar mıydı, bilmiyorum. Fakat biz vahşet kampında yaşayanlar, o canavarları kıymık kıymık doğrasak bile intikamımızı almış olmazdık.”

(Kavaklı, 2015, s. 24)

Mikrop:

“En iyisini yaptı. O mikropların eline düşseydik kahrolurduk.” (Kavaklı, 2015, s. 41)

Domuz:

“İyileşiyorsun ya... Hem iki domuzu yere serdin. Artık biz de düşman öldürmeye başladık.” (Kavaklı, 2015, s. 46)

“... Gece yarısından önce baskın olmaz. Domuzların hepsi henüz ayıktır. Kafayı bulsunlar, ondan sonra...” (Kavaklı, 2015, s. 122)

“Yiyecekler arasında portakal, elma bile bulunuyordu. Hayret ettim. Biz böylesi meyvelerin olduğunu bile unutmuştuk, bu domuzlar cephede neyle besleniyordu?” (Kavaklı, 2015, s. 129)

Toplama Kampları: Hayatlarının en acı tecrübelerini ve en ağır kayıplarını “toplama kampı” adı verilen Sırp işkence ve tecavüz merkezlerinde geçirdikleri, hayatlarındaki en büyük aşağılanmaları buralarda yaşadıkları için, genç kızlık hazinesi olarak gördükleri bekâretlerini bu kamplarda ve istekleri dışında kaybettikleri ve geleceğe dair bütün hayal, ümit, amaç ve isteklerine buralarda veda ettikleri için Bosnalı genç kızlar buraları farklı adlarla anmışlardır:

İşkence kampları:

“...Bizim için “toplama kampları” kurulmuştu. “İşkence kampları” demek herhalde medeniyete yakışmadığı için “toplama kampları” denmiş.” (Kavaklı, 2015, s. 10)

Vahşet kampları:

...Gerçekte ise, buralar kelimenin tam manasıyla insanlığın katledildiği kamplardı. “Vahşet kampları” dense daha çok yakışacağından eminim... Vahşet kamplarında, bizi vahşetin her türlü bekliyordu. Beni ailemden ve yakınlarımdan ayırdılar. Benim gibi genç ve güzel kızları ayrı bir kampa aldılar. Bizler çetnik alçaklarının kurbanları idik. Babamın kahırdan ve üzüntüden ölmesinden bir hafta sonraydı. Bir akşamüstü etrafı tellerle çevrili, sadece çadırlardan ibaret vahşet kampında alarm verildi... (Kavaklı, 2015, s. 10)

“...Zira ölüm, bu vahşet kampında bir kurtuluştur. Hatta, müjdenin adı... Ötelerden çağrı... Bir erişilmez davet...” (Kavaklı, 2015, s. 19)

“...Karanlığa rağmen bize çalı ve odun taşıttılar. Biz odun getirip attık, onlar cesetleri alevlerin içine sürüdüler. Vahşet kampı, vahşet cehennemine dönüşmüştü.” (Kavaklı, 2015, s. 20)

“...Yamaçların eteklerindeki güzelim Jaice şehri, bir gece baskısıyla Sırlardan alındı. İnanılmaz bir şeydi, ama gerçektir. Sonra yedi ay Sırlara karşı şehri savunacaktık. Şehrin dışındaki vahşet kampı da aynı gece imha edildi.” (Kavaklı, 2015, s. 21)

“... Mücahitler, böyle zulmü yaparlar mıydı, bilmiyorum. Fakat biz vahşet kampında yaşayanlar, o canavarları kıymık kıymık doğrasak bile intikamımızı almış olmazdık.” (Kavaklı, 2015, s. 24)

“Sanela ve Ayda da benimle birlikteydiler. Onlar Jaice’li değildiler. Yakın bir köyden toplanıp vahşet kampına getirilmişlerdi.” (Kavaklı, 2015, s. 26)

Cehennem:

“O cehennemden, ölümden başka bizi kurtaracak bir şey yoktu.” (Kavaklı, 2015, s. 19)

“İsteseydi... Evet, isteseydi beni ve ailemi o cehennemden kurtarabilirdi.” (Kavaklı, 2015, s. 20)

“Bizi cehennemden kurtaran yiğitti o...” (Kavaklı, 2015, s. 23)

7.3. “İNSANLIK AYAĞA KALK” Romanının Değerlendirilmesi

İnsanlık Ayağa Kalk romanı, ideolojik-politik mesajları içeren ve bunu açık biçimde dile getiren “tez”li romanlar içinde sınıflandırılabilir. Bosna-Hersek Savaşı’nı ele alan ve Bosna-Hersek’te insanların yaşadığı drama odaklanan yazar, romanında “oldukça ideolojik ve yönlendirici” bir üslupla ‘İslamcılık’, ‘ümmetçilik’, “Cihatçılık” ve “yabancı düşmanlığı” söylemlerini ön plana çıkarmakta, romanını “İslamcı/Cihatçı” bir perspektife dayandırmaktadır. Büyük bir insanlık trajedisinin yaşandığı Bosna-Hersek sorununa yaklaşım biçimi, rövanşist duygularla ve insani kaygılardan çok, ümmetçi ve İslamcı projelerin tetiklediği bir motivasyonla ele alınmaktadır. (Çömlekçi, 2008, s. 62)

Kavaklı, romanında irredentist, dışlayıcı, saldırgan, ötekileştirici bir dil kullanmakta, Bosna-Hersek sorununu, “insanlık” sorunu çerçevesinde değil “İslamcılık” çerçevesinde tanımlamış ve düşüncelerini bu çerçevede yazmaktadır. Roman, İslami cihat anlayışının açık biçimde savunulduğu bir metin olarak okunabilmektedir. Bu, roman boyunca yazarın en temel ve en esaslı argümanıdır. Çömlekçi bu argümanı yerinde bir ifadeyle belirtmiştir:

Savaştan ve şiddetten yana olan Sırplarla; Boşnak ve Hırvatlarla bir arada yaşamak isteyen, barışçı Sırp arasında herhangi bir ayrım yapmamakta; tüm Sırp kötüdür düsturıyla hareket etmektedir. Bunun da sağduyudan ve hakkaniyetten uzak bir yaklaşım olduğu, bir halkı tümünden lanetleyerek bölgede barışın ve huzurun sağlanamayacağı açıktır. (Çömlekçi, 2008, s. 66)

Kavaklı’nın ideolojik ve politik bakış açısı, savaş ve savaş koşullarındaki insani yardım noktasında da kendisini ele vermekte, yapılan yardımların “mücahit” kavramı adı altında yapılması ve tamamen dinsel bir görev olarak tanımlanması “evrensel insan” gerçeğine de uygun düşmemektedir. Çünkü “*insani yardımın mantığı, hiçbir millet ve din*

gözetmeksizin yapılması, sırf yardıma ihtiyaç duyduğu ve insan olduğu için ihtiyaç sahiplerine gönderilmesidir.” (Çömlekçi, 2008, s. 67)

İslamcı ideolojik perspektif açısından romanı yazan Kavaklı, Bosna-Hersek olayını “İslamcı hareket” için, bir “diriliş” vesilesi olarak görmektedir. İslamcı hareket, Bosna-Hersek olayını kendisi için bir “diriliş” imkânı sayıp politize ederken (Bora, 1999, s. 297) aynı zamanda “*Türkiye’deki İslamcılar için Bosna’daki İslâmî dirilişe destek olma misyonunun altını çizmişti. Bazı radikal İslamcı çevreler ve örgütler, bu misyonu askeri anlamda yerine getirmeye soyundular. Yüzlerce değil ama onlarca Türkiyeli İslâmci Bosna’ya savaşmaya gitti.*” (Bora, 1999, s. 298)

Zaman gazetesi, muhafazakâr odakların geniş katılımıyla, 1993 yılbaşı gecesi için “Bosna-Hersek Ağlarken Eğlenilemez” kampanyası yürütmektedir. Bosna, İslâmî yozlaştıran şekilciliği aşmak için bir uyarı olarak sunulmaktadır: İlahiyat Fakültesi öğrencileri 1993 Ocak’ında “Harcamalarımız umreye değil Bosna’ya” adlı bir kampanya düzenlemiştir. (Bora, 1999, s. 297)

Bosna’ya yönelik Türkiye Gazetesi ilgisinin negatif anlamdaki doruk noktası, Türk basınında büyük tartışma yaratan, muhabir Yusuf Sancak’ın* ‘Cephede bir Sırp vurdum’ başlıklı haberidir. Muhabirin silahlı bir fotoğrafının eşlik ettiği haberde, ‘İste bu silahla Sırp caniyeye ateş ettim.’ şeklinde bir de not yer almaktadır. (Çömlekçi, 2008, s. 73)

Kavaklı, roman vesilesiyle İslamcı ideolojinin temel ilke ve prensiplerini açık biçimde belirtmekte, gerek Bosna-Hersek toplumunda gerekse Türkiye’de “ideal” İslami yaşayışa ilişkin bilgiler sunmaktadır. Aile yapısından kadın ilişkilerine, kültürel unsurlardan siyasal alana kadar her alanda “ideal” bir Müslüman portresi çizilerek, insanlar için model sunulmaktadır. Romanda Bosna-Hersek için “cihat” felsefesiyle savaşa katılan *Mehmet*

karakteri, hem son derece katı bir şekilde İslami yaşayışa bağlı hem de şiirden sanata, kültürden edebiyata kadar geniş bir alanda bilgisi, mütevazılığı ve kararlılığıyla “ideal” bir kimlik olarak kurgulanmaktadır. Romanda *Mehmet* karakterinin tüm davranışları İslami inancın gereği olarak yerine getirilmekte, bu özelliğiyle de İslam’ı “tebliğ” eden bir kişi olarak sunulmaktadır.

Romanda Bosna-Hersek Savaşı’nın ortaya çıkış nedenine ilişkin ortaya konulan görüşler, İslamcı radikalizmin siyaset-üstü ve siyaset dışı doğasını tüm yönleriyle açığa çıkarmaktadır: Bosna-Hersek dinden uzak, İslami yaşayıştan habersiz olduğu ve dinin temel hükümlerine bağlılık göstermediği için bu savaşla cezalandırılmaktadırlar. Kavaklı, romanında bunu şöyle ifade etmektedir:

... Allah da verdiği hayat nimetini onu ibadet ve kullukla kullanmazsak bize kızar ve bizi cezalandırmak ister. İşte, cezalandırıyor da. İmansız ve cihatsız geçen hayat dünya masasında kaybedilmiş bir kumar parasıdır. Allah böylelerine merhamet etmez. Onlara... vefasız kullar gözüyle bakar ve cezalandırır. (Kavaklı, 2015, s. 51)

Roman, Bosna-Hersek’i, siyasal, tarihsel, toplumsal, kültürel, jeopolitik ve uluslararası politik dengelere değinmeden sadece İslamcı perspektif çerçevesinde ele almakta, sorunların tarihsel ve toplumsal kaynaklarını ortaya koymadan sadece İslamcı ideoloji doğrultusunda Sırp-Boşnak, Müslüman-Hristiyan ayrımı üzerinden gerçekliği kurgulamaktadır. Burada yazar tamamen İslami ideolojinin söylemleriyle hareket etmekte, kategorik olarak Sırp, Hristiyan, Katolik vs. kimlikleri ötekileştirmekte, nefret dili ve söylemini sıklıkla kullanmaktadır. Bu açıdan roman, çatışmayı, şiddeti, silahlanmayı ve İslamcı ideoloji doğrultusunda irredentist politikaları meşru kılmaya çalışmaktadır.

Radikal İslamcı görüşleriyle bilinen Ali Erkan Kavaklı, insanlık tarihinin en büyük trajedilerinden biri olan Bosna-Hersek Sorununu, ideolojik-politik bir araç olarak ele almış, romanında cihat felsefesi doğrultusunda Bosna-Hersek'in uyandırılması, kimliğine kavuşturulması ve insanların İslami yaşayışa uygun biçimde dönüştürülmesine yönelik tezleri işlemektedir.

SONUÇ

Bosna-Hersek Savaşı'nın en sert haliyle yaşandığı yıllarda kör, dilsiz ve sağır taklidi yapan dünyanın, bu sessizlik için her ne çıkarları olursa olsun ölüm, tecavüz ve göçle tek başına mücadele eden Bosna halkına karşı boynu büküktür. Hümanist olarak da bakılsa İslami açıdan da bakılsa oradaki insanların yaşadıkları şeyler, insanlık onuruna yakışmayan şeylerdir. Bakış açıları her ne kadar farklı olsa da savaşın Müslüman Boşnaklara yaşattığı dramın aynı olduğu incelenen iki roman aracılığıyla gözlenmiştir. Yaşanılanlar hangi açıdan bakılırsa bakılsın bir trajedir.

Batı'nın; o insan hakları bayraktarı ve insan hakları baş savunucusu ülkelerin, asla yardımlarına koşmayacağını anlamışlardı sonunda.

Yardımlarına koşmayacaklardı, çünkü öldürülen ve işkence gören insanlar başka bir dine mensup oldukları için, Batı ülkelerinde yaşayan halkların çoğunluğu büyük bir ilgi duymuyorlardı Bosna'da olup bitene.

Yardımlarına koşmayacaklardı, çünkü o uygar ülke liderlerinin menfaatlerini odaklayacakları petrol de fişkırmıyordu, bu, başka dine mensup insanların topraklarında. Ve çünkü, herhangi bir çatışmada, kendi ordularından bir tek genç bile ölecek olsa, demokrasi denen rejimin, seçimlerde hesap soracağını ve onlara oy kaybettireceğini biliyordu liderler. Bu nedenle, Batı ülkelerinin liderleri, durmadan bir araya geliyor, bol bol ahkâm kesiyor, ve meseleye eğilmiş olmanın huzuru içinde ülkelere geri dönüyorlardı.

Boşnaklar, Cumhurbaşkanıyla birlikte, sonunda uyanmışlardı. Tatlı rüya bitmişti. Ne Batı ülkeleri, ne insan hakları örgütleri, ne Birleşmiş Milletler vardı onları kurtaracak. Yalnızdılar. Yapayalnızdılar. Yıllardan beri, sinsi sinsi hazırlanan düşmanları ile baş başa bırakılmışlardı. (Kulin, 2016, s. 239-240)

Bu çalışmada tarihi bir olay olan Bosna-Hersek Savaşı'nı, ele almış iki farklı Türk yazarın, Ayşe Kulin ve Ali Erkan Kavaklı'nın, **Sevdalinka** ve **İnsanlık Ayağa Kalk** romanlarında, nasıl bir dil ve bakış açısıyla yansıttıkları aktarılmaya çalışılmıştır. Lucien Goldmann'ın “Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri” yöntemi çerçevesinde incelenen romanlar çerçevesinde Bosna-Hersek Savaşı'nın Yugoslavya genelinde nasıl başladığı ve dönemin kültürel-ideolojik yapısı ortaya konulmuştur. Ayrıca bu iki roman aracılığıyla edebiyat, toplum, ideoloji ve kimlik arasındaki ilişkiler de ortaya konulmuştur.

1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'in yaşamak zorunda kaldığı tarihte benzerine ender rastlanan bu trajedinin ve akıl almaz vahşetin tüm dünya kamuoyunun gözleri önünde ve bilgisi dâhilinde neredeyse hiç duraksamadan nasıl gerçekleştirildiği ve sayıları iki yüz elli bini bulan insanın öldürülmüş olmasının sonuçları ortaya konulmuştur.

Ayşe Kulin'in belgesel nitelikli romanı olan **Sevdalinka** romanın tarihsel yönünü ortaya çıkaran asıl etkenin sıklıkla Boşnak tarihinin dönemlerine değinilmiş olması olduğu vurgulanmıştır. Kulin'in gerçek olay, kişi, belge ve bilgiler aracılığıyla tarihsel süreci aktarırken, elindeki tarihsel malzemenin yanında kurmaca metne yeni bir gerçeklik kattığı da ortaya konmuştur. Saraybosna'da geçen romanın kahramanı olan Boşnak Nimeta'nın bir inşaat mühendisi olan eşi Boşnak Burhan ve sevgilisi Hırvat Stefan üzerine kurgulanan kısım aracılığıyla romanda Bosna-Hersek içerisinde bozulmaya başlayan mevcut düzen, Yugoslavya Federasyonu'nun bir iç savaşa sürüklenişi ve yaşananlar aktarılmıştır. Roman, Boşnak olan Nimeta ile Hırvat Stefan'ın yaşadığı aşk çerçevesinde Bosna-Hersek'in çok kültürlü ve çok kimlikli yapısını da yansıtmıştır. Romanda sorgulanan Boşnak kimliği, Boşnak tarihi, Boşnaklar ve Türkler ile Batı dünyası arasındaki ilişkiler aracılığıyla “etnik temizlik” fikrinin yıkıcılığının nasıl geliştiği de ortaya konmuştur.

Allah size yirmi dört saat hayat verdi, bir saatini namaza ayırmanızı istedi. Zira beş vakit namaz toplam bir saat içinde kılınabilir. Tembellik edip kılmadınız. Şimdi ise yirmi dört saat namaz kıldırıyor... Nöbet, çarpışma, düşman gözetleme, top mermileri yağarken cephelere sığınma... Hepsi ibadet... Bol bol yatıp kalkıyorsunuz. Namazda yatıp kalkmadınız, şimdi toplar patladı mı secdeye kapanıyorsunuz. (Kavaklı, 2015, s. 122)

İnsanlık Ayağa Kalk romanıyla Kavaklı, yaşadığı sırada göz ardı edilmiş ve sona erdiğinde sadece Yugoslavya ya da Avrupa tarihine değil, dünya tarihine damgasını vurmuş olan Bosna-Hersek Savaşı'nı ve işlenen "soykırım" suçunu işlemiştir. Romanda insanlık tarihinin en büyük trajedilerinden biri olan Bosna-Hersek Savaşı'nda işlenen soykırıma duyarsız kalan NATO, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşların da eleştirildiği görülmüştür. Modern çağa "etnik temizlik" gibi bir kavramla damgasını vuran "ahlaki dejenerasyon" ve dinini tam olarak bilmeyen, tanımayan, gereklerini yerine getirmeyen, Batı'ya özentili bir hayat yaşayan Bosna-Hersek halkının yaşadıklarını İslamiyet'ten uzak kalmalarına bağlayan yazarın İslami diliyle kültür, toplumsal ilişki, ekonomik durum ve siyasal yapı analizleri yapılmıştır. Yazarın, yarattığı karakterler aracılığıyla kendi dilini, kendi bakış açısını ve değer yargılarını romana yansıttığı görülmüştür. Bir gün önce evlenme teklif ettiği Boşnak kız Hande'nin kapısına dayanıp düşüncesizce tecavüz eden Sırp Mirko ve onu Sırpların elinden kurtaran mücahit Türkiyeli Mehmet üzerine kurgulanan romanda savaşın yansımaları ve yaşattıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın amacı olarak belirlenip yola çıkılan Bosna-Hersek Savaşı ve savaşın Boşnak halka nasıl yansıdığı gibi konuların farklı bakış açılarına sahip Türk romanları üzerinden incelenmesi, kültürel, tarihsel, ideolojik, dinsel ve toplumsal açılardan değerlendirilmesi ve savaşın uluslararası kamuoyunda ve kurumlarda kabul edildiği gibi bir

“etnik temizlik” olduğu çıkarımının desteklenmesi işlemleri yapılarak bilimsel ve yorumsal olarak ortaya konulmuştur.

Romanlar aracılığıyla dikkat çekilen ve işlenen Bosna-Hersek Savaşı'nın tarihe iz bırakan sonuçları, üzerinden on yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen halen sürmektedir. Her iki roman da savaş dönemini konu edinmiş olduğundan savaş sonrası ile ilgili inceleme yapılmamıştır. **Sevdalinka** romanında daha insancıl bir yaklaşımla milliyetçilik eleştirisi üzerinden kurgulanan bir olaylar örgüsü yer alırken, **İnsanlık Ayağa Kalk** romanında İslami bir bakış açısının daha fazla işlendiği görülmüş ve neredeyse savaşın nedeninin Müslümanlığı layıkıyla yapmayan Bosnalı Müslümanlar olduğu görüşü vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- (2001). Ş. H. Çalış, İ. D. Dağı, & R. Gözen içinde, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi 'Kimlik, Demokrasi, Güvenlik'*. Ankara: Liberte Yayınları.
- (2013). H. Çomak, & C. Sancaktar içinde, *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler 'İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası'*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Adıgüzel, S. (2001). *Elçif Eendiyev'in Romanları Üzerinde Bir Çalışma-Oluşumsal Yapısalcı İnceleme*. Erzurum: Erzurum Üniversitesi.
- Akçağ, Ş. (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akman, H. (2006). *Paylaşılamayan Balkanlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Akman, H. (2015). Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Türkiye'nin İç Siyasi Durumu ve Dağılmaya Yaklaşımı. *ASOS JOURNAL The Journal of Academic Social Science*(16), 139-156.
- Akova, S. (2012). Günümüzde Batı Balkanlar ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye İle İlişkiler. *Motif Akademi Halkbilimleri Dergisi*(Balkan Özel Sayısı 2).
- Aksoy, E. (1999). Roman Tarihine Goldmann'cı Bir Yaklaşım. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu* (s. 80-84). Gaziantep: Ankara Üniversitesi Tömer.
- Aktaş, Ş. (1986). *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akten, S. (1999). Yazın ve Toplum İlişkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım: Yazın Toplumbilimi. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu* (s. 162-166). Gaziantep: Ankara Üniversitesi Tömer.
- Albayrak, K. (2005). *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Alili, T. (2010). *Yugoslavya Dersleri*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Arap, E., & Bayün, S. (2014). Josip Broz Tito. *Hukuk Gündemi*(2).
- Arı, T., & Pirinççi, F. (2013). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası. *Alternatif Politika*, 3(1).
- Armanoğlu, F. (1993). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atabay, M. (2012). *20'nci Yüzyılda Türkiye Ve Balkanlar (Savaş, Barış, Göç ve Dramın Tarihi)*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Atabay, M. (2013). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türkiye ve Balkanlar*. Edirne: Paradigma Yayınları.
- Atalay, İ. (2007). *Jean-Paul Sartre'in Özgürlük Yolları Adlı Yapıtına Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fransız Dili ve Edebiyatı.

- Aydın, E. (1999). Edebiyat Sosyolojisine Bakışta Türk Edebiyatı. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*. Gaziantep: Ankara Üniversitesi TÖMER.
- Baymak, O. (2008). *Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova*. Prizren: Bay Yayınları.
- Bekman, B. (2015, Temmuz 11). *Balkanlardan Yükselen Ağıt: Srebrenitsa Katliamı*. Haziran 2, 2016 tarihinde <http://2023vizyon.org.tr/>: <http://2023vizyon.org.tr/balkanlardan-yukselen-agit-srebrenitsa-katliami/> adresinden alındı
- Beşe, A. (2006). Clifford Odets'in Awake And Sing! Adlı Yapıtına Oluşumsal Oluşumsal Yapısal Bir Yaklaşım. *KKEFD/JOKKEF*(14), 143-158.
- Bilgin, P. (2010). (2010) 'Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları'. *SAREM*, 69-96.
- Bora, T. (1995). *Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (1999). *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Boynukara, H. (1997). *Romanda Bakış Açısı ve Anlatılış*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Can, İ. (1992). Yugoslavya ve Bosna-Hersek Bunalımı. *Dünya ve İslam Dergisi*(12).
- Canatan, K., & Yıldırım, E. (2009). *aile sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Canda, M. Ş. (1997). *Sarayevo'95*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Canda, M. Ş. (2013). *Bosna Savaşı (1992-1995) Ve Barış Resimlerle Bosna Savaşı'ndan Bir Kesit Ve Günümüzden İzlenimler*. İzmir: Color Ofset Matbaacılık.
- Castellan, G. (1995). *Balkanların Tarihi*. (A. Y. Bşbuğu, Çev.) Ankara: Milliyet Yayınları.
- Ceyhan, S. (2014, Aralık 24). *Çatışma Çözümüm Perspektifinde Bosna Hersek Çatışmasının Analizi*. Nisan 11, 2016 tarihinde <http://www.cankiripostasi.com/kultur/bosna-hersek-catismasinin-analizi-h7115.html>: <http://www.cankiripostasi.com/> adresinden alındı
- Coşkun, B. D. (2001). Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlar'da Arnavut Sorunu. Ö. E. Lütem, & B. Demirtaş Coşkun (Dü) içinde, *Balkan Diplomasisi* (s. 67-102). Ankara: ASAM.
- Coward, M. (2006, Eylül). Etno-Milliyetçilik ve Bosna'daki Yok Etme Saldırganlığı. *Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*(43), 24-31.
- Crampton, R. J. (2007). *II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar*. İstanbul: Yayın Odası.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1995, 07 01). Boşnaklar BM'yle Köprüleri Attı. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 9.
- Çakmak, C. (2014). Bosna İç Savaşı: Avrupa'nın Kalbinde İnsani Trajedi. C. Çakmak, C. ÇAKMAK, F. G. ÇOLAK, & G. GÜNEYSU (Dü) içinde, *20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik* (s. 65-94). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çauşeviç, R. (1994). *Bosna Müslümanlara Son Uyarı 1*. (A. S. Nevzat Akuş, Çev.) İstanbul: Özyılmaz Matbaası.
- Çetinkaya, M. S. (2014). *Dayton'dan Günümüze Bosna-Hersek*. Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.
- Çömlekçi, M. F. (2008). *Yugoslavya'nın Dağılıma Sürecinde Ve Bosna Krizi Sırasında Türk Basınının Tavrı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalı.
- Dalar, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16).
- Değer, O. (2009). Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı. *Uluslararası İlişkileri Dergisi*, 6(22), 60-95.
- Dikici, A. (2004). Bosna Savaşının Unutulmayan Trajedisi: Srebrenica Katliamı. *Avrasya Dosyası*, 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikası, 10(1), 219-239.
- Dikici, A. (2005). Bosna Savaşında Bir İhanetin Öyküsü: Srebrenica Katliamı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 135-156.
- Doğan, A., & Hatipoğlu, S. (2013). Günümüz Türk Edebiyatında Bosna Savaşı. *International Burch University* (s. 1-11). Saraybosna: <http://docplayer.biz.tr/2970889-Gunumuz-turk-edebiyatinda-bosna-savasi.html>.
- E. Şenşekerci, H. Ş. (2013). *Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi-1*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Eagleton, T. (1994). *Edebiyat Kuramı*. (E. TARIM, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Eker, S. (2006). Bosna'da Etno-Linguistik Yapı ve Türk Dili ve Kültürü Üzerine. *Milli Folklor*(72). 03-13, 2015 tarihinde alındı
- Ekinci, M. U. (2014). *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*. İstanbul: SETA (Siyaset Ekonomi ve Toplu Araştırmaları Vakfı).
- Elaçık, R. İ. (?). *Çağa İz Bırakan Önderler Aliya İzzetbegoviç*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Emiroğlu, H. (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Kosova Sorunu*. Ankara: Orient Yayınları.
- Erbesler, E. E. (2014). *Bosna'da Egemenlik Sorunu Dayton Anlaşması*. İstanbul: Biyografi Net.
- Felski, R. (2010). *Edebiyat Ne İşe Yarar?* İstanbul: Metis yayınları.
- Gibbons, H. A. (1998). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara: 21. Yüzyıl Yay.
- Goldmann, L. (1998). *Diyalektik Araştırmalar*. (A. TİMUÇİN, & M. SERT, Çev.) İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Goldmann, L. (2005). *Roman Sosyolojisi*. Ankara: Birleşik Yayınları.

- Gökçimen, A. (2007). *Ata Govşudov'un Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Gökdağ, B. A., & Karatay, O. (Dü). (2013a). *Balkanlar El Kitabı I. Cilt (Cilt 2)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökdağ, B. A., & Karatay, O. (Dü). (2013b). *Balkanlar El Kitabı II. Cilt (Cilt 1)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gümüş, Z. (2005). *Bosna-Hersek savaşı ve Uluslararası İlişkilerdeki Yeri*. 2005: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Gündüz, P. D. (2013, 05 07). Tarih'in Arka Odası. (M. Bardakçı, Röportaj Yapan)
- Güzel, B. (2014). Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım: Cemile & Cengiz Aytmatov. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları / Journal of Language and Literature Studies*(10), 55 - 72.
- Hatiboğlu, M. T. (1996). *Bosna'ya Farklı Bakış*. Ankara: Selvi Yayınları.
- Hazer, G. (2009). Bir Varoluş Mücadelesinin Romanı; Sevdalinka. 1. *Uluslararası Balkanlarda Tarih Ve Kültür Kongresi* (s. 63-80). Kosova-Priştine: Sakarya Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Holbrooke, R. (1999). *Bir Savaşı Bitirmek*. (B. Çorakçı Dişbudak, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, M. S. (2010). *Bosna Hersek Vahşeti ve Dünya Kamuoyu*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- İsmail Soysal, Ş. k. (1997). *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996*. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- İzletbegoviç, A. (2003). *Tarihe Tanıklığım*. (A. Erkilet, A. Demirhan, & H. Öz , Çev.) İstanbul: Klasik.
- İzletbegoviç, A. (2011). *Tarihe Tanıklığım*. (A. D. Alev Erkilet, Çev.) İstanbul: Klasik.
- Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl (Cilt 2)*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Jelavich, B. (2013). *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar (Cilt 1)*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kaptan, A. (2008). *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek Tarihi ve Türkiye- Bosna- Hersek İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Daire Başkanlığı Yayınları.
- Karasu, M. A. (2008, Temmuz). Bir Kentin Ölümü: Kentkırım (Bosna-Hersek Örneği). *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17(3), 51-64.
- Karatay, O. (1998). *Kosova Kanlı Ova*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karatay, O. (2002). *Bosna-Hersek Barış Süreci*. Ankara: KaraM Yayınları.
- Kavaklı, A. E. (2015). *İnsanlık Ayağa Kalk*. İstanbul: Nesil Yayınları.

- Kavaklı, A. E. (tarih yok). <http://www.alierkankavakli.org/>. Mart 07, 2017 tarihinde <http://www.alierkankavakli.org/hakkimda> adresinden alındı
- Kenar, N. (2005). *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Keser, U. (2012). Manevi Miras Katliamı; Bosna-Hersek'te Kentkırım. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 274-298.
- Kitap Yurdu. (tarih yok). *Kitap Yurdu*. Mart 07, 2017 tarihinde <http://www.kitapyurdu.com/yazar/ayse-kulin/3772.html> adresinden alındı
- Koçak, M. (2010). *İnsanlık Tarihinde Kara Bir Leke Srebrenica Soykırımı!..* İstanbul: Batu Yayıncılık.
- Kodal, T. (2014). Makedonya'nın Bağımsızlığını Kazanması Ve Türkiye. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 14(29).
- Kulin, A. (2016). *Sevdalinka*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kulin, A. (tarih yok). *Ben Ayşe Kulin*. Mart 09, 2017 tarihinde <http://benaysekulin.com/> adresinden alındı
- Kutlu, S. (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.
- Mahmutcehajic, R. (2004). *Benim Güzel Bosnam*. (Z. Özbek, Dü.) İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Malcolm, N. (1999). *Bosna*. (A. Karadağlı, Çev.) İstanbul: Om Yayınevi.
- Mazower, M. (2014). *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*. (A. Ozil, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Milli Gazete. (2010, Temmuz 11). *Kana bulanana gümüş: Srebrenitsa*. Kasım 5, 2015 tarihinde <http://www.milligazete.com.tr>: http://www.milligazete.com.tr/haber/Kana_bulanana_gumus_Srebrenitsa/166370#.VY0eYPntmkp adresinden alındı
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mustafa Türkeş, Ş. İ. (2012). *Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: "Devlet Krizi"*. Uluslararası Ticaret ve Pazarlama. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi- Tüsiad Dış Politika Forumu.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (2011). *Balkanlar Bulgaristan-Bosna-Hersek-Hırvatistan-Sırbistan-Yunanistan*. Ankara: Lazer Yayınları.
- Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV). (1993). *Balkanlar*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Öner, Ş., & Aslı, N. (2013). *Dram Sonrası Bosna/Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öymen, E. E. (1995, 07 01). Dış Haberler. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 8.
- Özkan, A. (2013). *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırplar (1878-1918)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Radošević, S. (2010). Eski Yugoslavya Topraklarındaki Savaşlarda Sırp Otodoks Kilisesinin Rolü. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*(7), 93-114.
- Sağlam, A. (2015, Ocak). Uluslararası Yargılama Faaliyetleri Bağlamında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Değerlendirilmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(20), 567-594.
- Samary, C. (1995). *Parçalanmış Yugoslavya: Bosna'da Etnik Savaş*. (B. Tanatar, Çev.) İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Schabas, W. A. (2014). Uluslararası Vahşet Suçlarına Dair Bir Paradigma Olarak İnsanlığa Karşı Suçlar. *Yeni Türkiye*(60), 1-14.
- Selver, M. (2003). *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Sloane, W. M. (2008). *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*. (S. Özbudun, Çev.) İstanbul: Nesnel Yayınlar.
- Sümbüllü, Y. Z. (2006). *Kemal Tahir'in Romanları Üzerinde Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Bakımından Bir İncelem*. Erzurum: Erzurum Üniversitesi.
- Sürgevil, S., & Özgün, C. (2012). *Balkanlar-II*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Tacar, P. Y. (2011). 1948 Soykırımı Sözleşmesi Bağlamında Soykırımı Savlarının Hukuksal Açısından İncelenmesi. M. A. Zeki Dilek (Dü.), 38. *ICANAS (38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.09.2007)*. içinde 1, s. 1327-1340. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Taşar, M. M., Metin, B., & Ünaltay, A. (1996). *Bosna-Hersek ve Postmodern Ortaçağa Giriş*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Taşkıran, C. (2010). *Balkanlarda İzlerimiz*. Ankara: Saraç Yayınları.
- Tekin, C. H. (2012). *Bosna-Hersek Devleti 1991-2011*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tekin, M. (2001). *Roman Sanatı (Sanatın Unsurları)*. Ankara: Ötüken.
- Tiken, S. (2009). Fakir Baykurt'un Yılanların Öcü Adlı Romanına Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*(13), 43-56.
- Tilbe, A. (2004). Sarte'in Bekleyiş Adlı Romanına Goldmann'cı Bir Yazın Toplumbilimsel Yaklaşım. K. Alver (Dü.) içinde, *Edebiyat Sosyolojisi* (s. 93-117). Ankara: Hece Yayınları.
- Tilbe, A., & Tilbe, F. (2015). Reşat Enis Aygen'in Afrodit Buhurdanında Bir Kadın Adlı Romanında Çalışma İlişkileri: Yazın Toplumbilimsel Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme. *Humanitas*(5), 187-216.
- Todorov, T. (2001). *Poetikaya Giriş*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Todorova, M. (2003). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Türbedar, E. (2005). Uluslararası Hukuk ve Adalete Gölge Düşüren Trajedi: Srebrenitsa Soykırımı. *Stratejik Analiz*, 42-47.
- Türbedar, E. (2010). *Barışın 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek: Dayton Barış Anlaşması'nın Neticelerinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Tepav.
- Türel, Y. (1999). *Balkan Tarihinden Bir Kesit: 19. Yüzyılda Balkanlarda Bağımsızlık Hareketleri*. Kamu Hukuku Arşivi.
- Türk Dil Kurumu. (?). *Türk Dil Kurumu Resmi Web Sitesi*. Temmuz 03, 2015 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.559637f71c93c8.08875874 adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (tarih yok). <http://www.tdk.gov.tr>. Mayıs 17, 2017 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.591c3c515ed679.64544937 adresinden alındı
- Türk Silahlı Kuvvetleri. (?). *Türk Silahlı Kuvvetleri Resmi Web Sayfası*. Temmuz 03, 2015 tarihinde http://www.tsk.tr/6_uluslararasi_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html adresinden alındı
- Türkeş, M., & Uzgel, İ. (2002). *Türkiye'nin Komşuları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tüysüzoğlu, G. (2012). Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Balkanlar'ın Siyasal Görünümü. *Avrasya Etüdüleri*, 83-110.
- UHİM. (2013, Temmuz 11). *BM ve Nato'nun Göz Yumduğu Bosna-Hersek İşgali ve Srebrenica Soykırımı*. Kasım 25, 2015 tarihinde <https://www.uhim.org/>: www.uhim.org/images/makale/1373554976.pff adresinden alındı
- Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi. (2012, Nisan 26). *Bosna-Hersek İşgali Ve Srebrenica Soykırımı*. Şubat 4, 2016 tarihinde <http://www.sondevir.com>: <http://www.sondevir.com/rapor-arastirma/68047/bosna-hersek-iskali-ve-srebrenica-soykirimi> adresinden alındı
- Ural, S. (2014, Nisan). Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 149-180.
- Ülger, İ. K. (2003). *Yugoslavya Neden Parçalandı?* Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ülker, İ. (2011). *Balkanlarda Sırp-Boşnak İlişkileri (1945-1995)*. Diyarbakır: Fırat Üniversitesi.
- Vatanserver, M. (2011). Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa. USAK analiz. Nisan 21, 2017 tarihinde https://www.academia.edu/260955/Zaman%C4%B1n_Unutturamad%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Dram_Srebrenitsa adresinden alındı
- Yahya, H. (1997). *'Gizli El' Bosna'da*. İstanbul: Vural Yayıncılık.

- Yalçın, A. K. (2012). *Balkanlarda Sırp Milliyetçiliği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Yalçın, T. (2011, Şubat 14). *Blog Milliyet*. Mart 05, 2017 tarihinde <http://blog.milliyet.com.tr/unlu-yazarimiz-ali-erkan-kavakli-ile-roportajimiz/Blog/?BlogNo=289852> adresinden alındı
- Yardımcı, M. E. (2006). *15. ve 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Livası Bosna*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yavuz, M. H. (2001). Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi. Ş. H. Çalış, İ. D. Dağı, & R. Gözen içinde, *Türkiye'nin Dış Politia Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik* (s. 35-64). Ankara: Liberte.
- Yenigün , C., & Hacıoğlu, Ü. (2010). Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet. K. İnat, B. Duran, & M. Ataman (Dü) içinde, *Dünya Çatışmaları* (Cilt 1, s. 671-690). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yeşilçiçek, V. (2010). *Ayşe Kulin'in "Hayatı, Sanatı, Eserleri"*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Yumru, D. (2016). *Ayşe Kulin'in Yapıtlarında Toplumsal Sorunlar Ve Eğitim*. Ankara: Ankara Üniversitesi.